

PRECAT
A 01026

K3514

Pannonia Books
P.O. Box 1017 Stn. "B"
Toronto, Ont. M5P 2T8

46309

A POZSONYI TOLDY KÖR KÖNYVTÁRA
III csoport 323 száma

65 July 2010 / 180

12
627 La 2015

MÉSZÁROS LÁZÁR
KÜLFÖLDI LEVELEI
ÉS
ÉLETIRATA.

AZ EREDETI KÉZIRATOKBÓL KÖZREBOCSÁTJA

SZOKOLY VIKTOR.

MÁSODIK KIADÁS.

BUDAPEST, 1881.

KIADJA RÁTH MÓR.

Ráth Mór újabb kiadásai:

SHAKSPERE PÁLYÁJA.

A magyar t. Akadémia által Karácsonyi-díjjal jutalmazott mű.

Irta Greguss Ágost.

Ára füzve 3 frt. Szép díszkötésben 4 frt.

A SZENT-IVÁN-ÉJI ÁLOM.

Irta Shakspere. Fordította Arany János.

Konewka 24 rajzával.

Pompás album-kiadás. Fényes nyomdai kiállításban és díszkötésben. Ára 9 frt.

Shakspere minden munkái.

Fordították:

Arany J., Petőfi, Vörösmarty, Lévai, Szász K., Greguss, Arany L., Rákosi, Ács, Lőrinczy, Györy V., Szigligeti.

Második jutányosabb kiadás. 19 kötet. Egyszerre véve füzve 16 frt. Hat pompás díszkötésben aranymetszettel és Shakspere aczkép - vignettejével 25 frt. Ugyanily kötésben aranymetszés nélkül 21 frt. Hét díszkötésben Greguss „Shakspere pályája“ című kötettel 27 frt.

Egy-egy kötet ára 80 kr., a 11. kivételével, melynek ára 1 frt 20 kr.

SHAKSPERE VEGYES KÖLTEMENYEI.

Kiadja a Kisfaludy-társaság.

Venus és Adonis. Lucretia. A szerető panasza. A szerelmes vándor. Sonettek.

Ára füzve 1 frt. Pompás díszkötésben 2 frt.

ARANY-ALBUM.

Arany János költeményei, Than M. és Lotz K. fényképezett rajzaival.

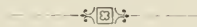
Új, fényesen kiállított Album-kiadás, számos nyomdai ékítménnyel. Rendkívül gazdag új díszkötésben. Ára 10 frt.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI.

Székely Bertalan és Keleti Gusztáv rajzaival.

Új pompás Album-kiadás. Fényes díszkötésben. Ára 9 frt.

MÉSZÁROS LÁZÁR
KÜLFÖLDI LEVELEI
ÉS
ÉLETIRATA.

AZ EREDETI KÉZIRATOKBÓL KÖZREBOCSÁTJA

SZOKOLY VIKTOR.

MÁSODIK KIADÁS.

BUDAPEST, 1881.

KIADJA RÁTH MÓR.

A KÖZLŐ MEGJEGYZÉSEI.

Midőn ezen iratok közlője adatainak gyűjtéséhez fogott, azt hivé, hogy Mészáros Lázár életiratát rendszeresen, divatos szerkezeti alakban tárhatja majd az olvasó elé. Időközben azonban oly becses iratokhoz jutott, hogy jónak látta eleve készített tervét egészen megváltoztatni, életirói tisztos szerepéről lemondani, s e helyett a sokkal szerényebb, kevesebb dicsőséggel, de ép oly felelősséggel járó rendezőiséget vállalni el. Ily minősége mellett természetes, hogy ezen könyvek folyamában nem ő beszél, hanem az általa világ elé bocsátott Mészáros-féle kéziratok s a szót csak akkor veszi át, midőn a függöny időnként legördül, vagy a hol e könyvek egymásból folyó elbeszéléseikben hézagot hagynának.

Érzi közlő, hogy ily eljárása mellett a mű egyes részei közt nem lesz meg a kellő arány; hogy némely szakaszok nagyon is messzire áradnak ki a tömör szerkezet gátain keresztül, — míg más mozzanatok csak töredékes jegyzetekben, vagy vázlatosan vannak előadva; de megnyugvást talál azon körülményben, miként a memoireszerű iratok ez aránytalanságot nemcsak megengedik, sőt épen sajátságai egyike, hogy a legnagyobb súlyt a coulissák mögött történt eseményekre fektetik, a történet-

és életirókra bizván a nagyon is részletes háttért nélkülöző, és a nagy vonásokban s kifogástalan csoportosításban való festést.

Másrészt azonban épen az teszi érdekessé a jobb memoireokat, hogy az aprólékos részleteket is elbeszélvén, az olvasó mintegy belé élheti magát a korba és a szereplő egyének közé, a melyről és a kikről olvas; míg az oknyomozó történetíró nem ritkán becses adatokat talál bennük följegyezve, számos esemény első indító okának megfejtetésére.

Hogy az általunk közrebocsátott iratokban némi rendszer is legyen, következőleg jártunk el: mindenk előtt Mészáros Lázár „élettörténete“ elbeszélését adjuk, részben őt magát beszéltetve, részben pedig az eddig ismeretlen vagy már nyomtatásban megjelent adatokat használva föl, mely utóbbiak azonban igen kevés számuak. Ez „élettörténet“ elbeszélésében egészen az 1848-dikai eseményekig megyünk s itt két évi ürt hagyunk, mint-hogy e könyvek legnagyobb része „Mészáros Lázár 1848-dikai hadügyminiszter Emlékiratai“ külön cím alatt tárgyalja ezen idő eseményeit és Mészárosnak azok közt szereplését. — Az „élettörténet“ elbeszélésének fonalát a világozi fegyverletételnél vesszük föl ismét, s végigvezetjük azt hősünk száműzetése eseményein, egészen 1858-ban bekövetkezett elhúnytáig.

A mi forrásainkat illeti, ezekre nézve következőket szükséges megjegyeznünk:

Az „Emlékiratok“ eredetije 284 tört, irott ivre terjed, melyek nagy részét Mészáros kiutalioi bellebbeztetésében, másik részét pedig Jersey-szigetén laktakor szerkesztette; ezen ivek közül mintegy 140 az Erdélyben most is élő Katona Miklós volt honvéd-ezredes tollba mondott írása, Mészáros sajátkezü jegyzetei és javításaival, a többi ivek pedig egészen Mészáros tollából folytak. —

Közlő az itt közrebocsátott „Emlékiratok“ kéziratát egészen az eredetiről másoltatta le s e másolaton végzé irányi javításait s a szövegben előforduló ismétlések vagy más tekintetek által igényelt kihagyásait, mely kihagyások egyébiránt mindenütt kipontozásokkal jelölvék meg, valamint némely összevont helyek a többitől eltérő betűkkel való nyomatással.

Az „Élettörténet“ mindazon helyét, mely idézőjelek közt van, Mészárosnak „Egy emberi élet töredéke“ cím alatt hátrahagyott önéletirata eredeti kéziratai után közlöttük. Nagyon kár, hogy ez autobiographia ismeretett személyünkről csak növendékkoráig szól, ott félbeszakad, szerzőnek amerikai szenvedései közt megtört egészsége miatt; s kár, hogy életének alkalmasint legtanulságosabb, Olaszországbani katonáskodása korszakából, nem nyújt felvilágosításokat. Mindamellett ezen töredékek oly nagy — s közvetlen tapasztalatokból eredő — korrajzi érdekekkel bírnak, s irányuk oly eredeti s annyira keresetlenül humoros, hogy még így is nagy élvezettel fogja azokat fogadni az olvasó. — E rész többi adatát az elhunyt testvérbátyja: t. Mészáros Antal, Katona Miklós, Rónay Jácint, Thaly Zsigmond sat. urak részünkre tett szives följegyzéseinek, Szutsics Amália k. a. szóbeli közléseinek, s azon nyomtatványoknak, hirlapoknak sat. köszönjük, melyek ezen könyvek folyamában előforduló eseményekre s jellemzésekre is vonatkozva megjelentek.

A „Mészáros levelezései“ az eredeti levelek után vannak közölve. Az ezekben előforduló kipontozásokat szintén természetesnek fogja találni az olvasó azon egészen magántermészetű helyek vagy kifejezések miatt, a melyek nyilvánosságra soha sem szánt legbizalmasabb iratokban mindig elé szoktak fordulni. A Vukovics Sebő, Mészáros Antal, gr. Batthyányi Lajos özvegye, Szutsics Amália k. a. és Kmety Györgyhöz intézett leveleket eredetijeikben

voltunk szerencsések megkapni, a legutóbbiakat Rónay Jácint úr, a többieket a címzettek szivességéből; Ludwigh János úr az ő hozzá intézettek számunkra lemásolva küldé meg. A Mészáros Lázár halálára vonatkozó eredeti leveleket az üdvözült bátyjának s gr. Batthyányi Lajos köztiszteletű özvegyének köszönjük, nevezetesen ez utóbbinak a Czecz János által Szabó Imréhez intézettek is. Fogadják mindannyian a közlő legőszintébb köszönetét, s különösen Puky Miklós úr, a ki Mészáros legbecsesebb hagyományait: „Emlékiratait“ az eredetiben rendelkezésünk alá bocsátotta.

Végül megjegyzendőnek tartjuk, hogy úgy az „Emlékiratok“ valamint a „Levelezésekben“ nagy számmal eléforduló egyének és osztályok jellemzéseit — habár itt-ott erősebb vonásokkal is lennének azok eszközölve, — megváltoztatni, vagy a kifejezésekben szelidíteni annál kevésbbé tekinthetjük magunkat feljogosítottaknak, mert emlékirónk nagy súlyt fektet ezen jellemzéseire, melyek egyébiránt úgyis csak egy ember nézetét tolmácsolnák, ha nem lennének hívek, mit nem igen hihetünk írójuk hazaszerte közmondásossá vált becsületessége és igazságszeretete mellett.

Pesten, 1867. január 20-dikán.

A közlő.

ELSŐ RÉSZ.

MÉSZÁROS LÁZÁR KÜLFÖLDI LEVELEI.

Szutsics Amália kisasszonyhoz, Pestre.

Páris, Rue de Parma Nro. 3. 1851. Dec. 11-dikén.

Kedves Hugom. — Nem tudom, vagyis jobban szólva: nem tudtam, írjak-e kegyednek vagy ne? Ezen perplexitások között végre bekövetkezett azt tennem, a mit teszek. Hogy azonban szerepemből ki ne essek, mielőtt ennek okát adnám, szabadságot veszek magamnak következőket exponálni. A textust majd saját bibliámból veszem s a predicationát 3 részre osztom: szemrehányás, köszönet és tudakozódásra.

.
A kérdésre vonatkozólag: hogy állnak ügyeim? a leányok s kisasszonyok sokat s szépen beszélgetnek, s én kíváncsi vagyok, vajjon mily hódítást tettek? Azonban kérem, asztal fölött az új-épületről (Neugebäude) mit sem szólani, mert ez zátonyra vezethetne s ezzel mit sem nyernénk ¹⁾.

Még sokat mesélhetnék, de az „état de siège“, a mit kegyetek ott nem ismernek (?) alig engedi meg a nevetést, annál kevesebbé a beszélést, s én valóban folytonosan

¹⁾ M. L. itt bizonyos adósára céloz, ki azon korban az új-épületben tekintélyes állást foglalt el.

siránkozom, hogy legjobb barátomnak, a „Charivári“-nak is lakatot tettek a szájára; de e helyett a Paganini-, Sainte Cecille- s a többi termék már nyitva vannak, a színházakban is erősen működnék, a „Paysanne“ igen tetszik, s azt mondják, hogy a „La perte du Brésil“ nagyon kedves darab. Most már elég. Éljen kegyed boldogul, s legalább írásban szeresse kissé jobban legalázatosabb nagybátyját,

M. L-t, kit azelőtt Kófiénak híttak.

Szutsics Amália kisasszonyhoz, Pestre.

Páris, 1851. Dec. 26-dikán.

Szeretett Amália! — Adja Isten, hogy ígéreteiket mások jobban tartsák meg, bárha én megnyugtató reményeket nem táplálok. Mivel azonban mai nap az okos csak annyit tud, mint az oktalan, azért nem bánom, ha tévedek, s ha csakugyan tévednék, azon esetre kérek a küldendőre nézve azon derék, becsületes férfival beszélni, a ki átadta neked a karperecet, mert én ezentúl Anglián keresztül akarok veled levelezni. Ez némi felvilágosítást igényel.

Isten bocsássa meg bűnömet, én Párisba menekültem! s minthogy unom magamat, ezt olcsóbbért ohajtom megszerezni, vagyis Párist Január 5-én el akarom hagyni s Jersey-be utazom, Franciaország északnyugati partjaitól nem messzire, mely szigetnek meglehetősen éghajlata van; távol fekszik, s mégis közel a nyüzsgő világhoz. E sziget is Victoria királyné koronájához tartozik. Ott annak két harmadán, mit itt költök, sokkal jobban élek s nem vagyok folytonos ostromállapot alatt stb. M. L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz, Pestre.

Isle de Jersey, St. Héliers, 1852. Febr. 15-dikén.

Kedves Maly! . . . Nos, tovább nem lenne mit mondanom, azaz én mondhatnék sokat, sőt okoskodhatnám is, mivel azonban most az oktondinak sokkal jobban megy a sorsa, azért csak azt említem meg hogy mindenütt rosszul állnak a dolgok, legkevesbbé azonban ott, a hol én élek. Párisban annyira enbété lettem s (hihetetlen!) annyira kezdtem unatkozni, hogy önkénytelenül kellett azon gondolatra jönnöm, mikép ezt olcsóbbért is megtehetem; ezt megtettem, s a különbséget abban találom, hogy ott kerülni kellett a költségek alkalmát, míg azt itt keservesen találhatom meg, s mivel a szellem ott a legbolondabb csinyeket követte el, azokat itt száműzöm, s csak testemet fogom ápolni, később majd mint Dianna a fürdőben, most azonban egyelőre Roast-Beeffel, Mentton Chop-pel stb., mik természetesen mind jobbak mint oda át; a minek azonban igazán nevetségesen olcsó ára van, az a cukor, thea stb., ehhez járul még a tengeri lég s a semmitnemtevés; oh én száz éves leszek!

A jerseyi lakos élete reggeli 8 óra tájban kezdődik; egyelőre mosakodás, török pantalon, török papucs, török harisnyák s török mellényre felhuz egy prêmes török kaftánt, s erre az ex-effendi a terembe megy; barátja K.¹⁾ kávé-t hoz, a naptárt megtekinti: mikor lép be az apály s dagály, futólag végigtekint a tengeren: viharos vagy sima-e s a látott hajókban levő személyek felett sajnálkozik vagy üdvözli őket; erre reggelizés jön s társalgás a házi gazdaság tárgyai valamint a kert művelése s egyéb

¹⁾ Katona Miklós ezredes, s M. L.-nak kimenekülése percétől hű kísérelője.

dolgok felett, ezenközben vitézül dohányzik, azután olvas s így elérkezik a 11 óra, a második reggelizés ideje, mely azonban keményebb falatokból áll; erre megint olvasás, vagy ha pósta-nap van — mint most — akkor levélírás következik; két vagy 3 óraker szabadba megy, szemeit az örök-zöldön legelteti, a házak építészetét, kertjeit s előkertjeit bírálóat alá veti; apálykor egészen a hullámok tövében, a kavicsos tengerfenéken sétál s kagylókat szed s azokat megint eldobálja, végre a szép nagy természetet ezernyi változatában, a művészet által megszépitve vagy elrútítva mintegy 3 óráig bámulja. 5 óraker jól megebédel s 6-tól kezdve egy-két órát hirlapok olvasására szentel, aztán haza megy s tíz óráig l'homme-t játszik magához hasonló csőceselékkal (a többi emigranssal). A francia ugyan azt mondja „Les jours se suivent et ne se ressemblent pas“, én azonban azt állítom, hogy biz egyik hasonlít a másikhoz; de jövő hóban már itt a tavasz, s akkor máskép lesz stb. M. L.

Vukovics Sebőhöz, Londonba.

Jersey-sziget, St. Héliers, 1852. Márc. 4-dikén.

Tisztelt barátom! — A szerelem szurdikját¹⁾ küldöm szemléletül, mivel felebaráti szeretet eljárására hivlak fel. Mint hallom, későn jövök talán, azonban elég korán a jövőre. A csatolmány maga fog szólani emmagáért, én csak annyit toldok hozzá, hogy az, ki bórét áldozatul kitette, legyen akár mily hitfelekezetű, érdemel valami

¹⁾ Azon levélpapír homlokzatán tudniillik, melyre e sorait írta, acélmetszetben egy kies jersey-i tájkép van nyomva „Love Lane“ felirattal.

méltánylatot — annak idejében. Azért kérlek, kezeld vagy kezeltesd át oda, a hol a lajstromot viszik, hogy, ha úgy tetszenék, igtattassék a többiek közé. Amen.

Innét nem írok semmit, mivel Beöthy úgy is megírta, s megírja; hogy kiki baja mellett egészséges, az bizonyos, s hogy az elsőből többet bírnak mint az utolsóból, az is igaz. Ohajtom azért, hogy nálad vizsájárol legyen. Köszöntetnek innét Tel., Kat., Mesz., azaz három negyed részben mindannyian; a kiegészítő 4-dik rész mit sem tud erről a levélről, azért mit sem ízen. Isten éltesen, áldjon s boldogítson, óhajtja őszintén tisztelő barátod

Mészáros Lázár.

Gr. Batthyányi Lajos özvegyéhez, Genfben.

Jersey, St. Héliers, Márc. 12-dikén 185(?).

Mélyen tisztelt grófnő! — Kegyeddal együtt gyászolni, együtt sirni tudtam, de vigasztalni nem, s ez oka nem írásomnak. Vigasztalásra nincs is szüksége a Kegyed viszonyok fölé is emelkedni bíró lelkének.

Mindazáltal szerencsétlenségében legalább egyszer kezet óhajtottam kegyeddal szoritani, sőt annál többet: meg akartam csókolni homlokát és gyermekeit, Kegyed és azon férfi hamvai iránt való legmélyebb tiszteletem jeléül, kit nagyra becsülék, mindenki fölé helyezék, dacára annak, hogy ő mint státusférfi inkább tekintett a vele együtt működők becsületességére, mintsem ismereteik és erejükre. A becsületesség ugyan végig híven és igazán maradt meg mellette, de a hiányzót nem pótolhatá. Béke nemes hamvaival.

A végzet azonban ezt ép úgy nem akarta, miként

sok más egyebet sem, s azon emberek, kik a sorsot megragadják, vezetik és maguk részére csábitják, — szintén nem engedték meg.

Nekem meg kellett adnom magamat, de egyszer-smind el kellett sajátítanom a spanyolok ama türelmét, mely még akkor is magasztos és nagyszerű, midőn nyomor és halál fenyeget, midőn eltűnt minden remény.

Régen kerülget engem a szerencsétlenség s a halál fejem fölött lebeg: de mivel ez utóbbi még nem tette réám kezét, míg a nyomor vendégemmé lett s kivetette a reményt lakomból: azért elhatároztam ezt a száraz földet elhagyni, s az új világ távol nyugotján, az Egyesült Államokban, — hol multam nem szolgál gátomul, nyitni magam számára tért s hol az önfentartás eszközei bár szintén bajosan, de mégis könnyebben kinálkoznak, mint itt.

Nyár közepéig még itt várok, hogy az idő és viszonyokra nézve jobban tájékozhassem magamat, bárha csil-lagunk még nem mutatkozik a láthatáron; a mi azonban az angolországi vendégszeretetet erkölcsileg nyomasztóvá teszi, ez azon nyomorult, megvetendő és gyalázatosan sértegető címzés, melylyel a felső ház lordjai a toriekkal együtt illetik a száműzötteket, következőleg melylyel annyira megkeserítik az életet, hogy lehetlen innen mi-előbb el nem sietni. Nekem mindazáltal várnom kell, hogy megtudhassam, vajjon tökéletes vagy csak három negyedrésznyi koldúsként kell-e majd az új világba lép-nem, mert annál többre, a mit a Hazából várok, s mi még nincs kezeim közt, nem szabad számítanom.

Az Isten tartsa és áldja meg kegyedet és gyerme-keit, mélyen tisztelt grófné; igaz üdvözletemet Károlyi grófnénak és Almásy asszonyságnak, tiszteletemet Horváth püspöknek, Almásy Pálnak, gr. Teleki Lász-

lónak, Pukynak, Karacsaynak s minden hazánkfiának. A legmélyebb tisztelettel stb.

Mészáros Lázár.¹⁾

Szutsics Amália kisasszonyhoz, Pestre.

Jersey, St. Héliers 1852. April 6-dikán.

My dear Maly! — Im látod, annyira belé jöttem az angol nyelvbe, miként majdnem elfeledém, hogy te augyali lény lehetsz, recte az is vagy, de nem angliai lény, s ennek valóban örülhetsz; mert ezek — kevés kivétellel — az Isten legunalmasabb teremtményei, jobbára igen kecses külsőben. Ha már Lavater is azt mondta, hogy physiognomikája nem volt mindig csalhatlan arra nézve: vajjon bizonyos csendes arckifejezés nem rejt-e magában vihart; hátha még Angliába jött volna, ezen szelid arcukat tanulmányozni, kik egészen máskint cselekszenek mint ahogy látszik; de elég ezekről s inkább térjünk át 18-ról kelt szives leveledre, mely azon erős akaratom dacára, hogy magánosan jusson hozzám, társaságban jött ide. S ez helyesen történt, mert még a socialisták is előnyt adnak a plaisir composénak a plaisir simple fölött, s így nekem is kettős örömöm volt, miért köszönet neked.

. Én tehát — ismét áttérve kedves leveledre — nem tudván kinek küszönjem a dohánymagok gyors megküldését, ezt L. asszonyságnak tettem, s mostani leveledből látom, hogy azt Gusztáv eszközölte; ezért nehogy gorombának sőt hálátlannak látszassam: köszönet neked, neki s annak, a ki küldte; egyszersmind

¹⁾ Ez egy levél németül van írva s azt itt fordításban közöljük.

igen örvidenék, ha ezt valamivel viszonzozhatnám; mondd azt is meg nekik, hogy én igen is érzem napjaim súlyát, de meg nem hajlottam, s ha tizszer nagyobb lenne is a súly, még sem görbülnek meg.

Gazdasági ügyeinket illetőleg, kivált miattad igen sajnálom, hogy azt meg nem kaptad; mert ha egy szeretetreméltó női lény az őszszakál előtt fiascót csinál, ez verwutzelte Geschichte. nem annyira reám nézve, — quandmême én a pénzt igen jól használhattam volna — s mert a régi közmondás szerint (salva venia, nem vonatkoztatván ezt egy táborszernagyra) kutyából nem lesz szalomna. Mindent megengedek neked, csak nem lamentálást s engem s téged megalázó cselekvést, mert erre gondolva minden falatom keserüvé válnék. Ha úgy akarod, írj minden második, harmadik hónapban egy-egy esinos levelet, mely politikával is meglehet szóva és spékelve, s aztán várj arra, a mi következik.

Supponálom, mert óhajtom, hogy jól megy dolgod. Szigetem január és februárban jobban tetszett mint márciusban; e hónap szeles, kellemetlenül hideg; az april melegebb, de még mindig szeles, azonban remélem, hogy jobbra fordul. Kertemben passabel mennek a dolgok s minden zöldül. Mi mindennap látjuk egymást, azonban ritkán, vagy egyáltalán nem játszunk; tökéletes harmonia, reciproque, s türelem uralkodik és mindnyájau szorgalmasan imádkozunk, természetesen magyarul. Üdvözleteidet mindannyian ép oly szívesen viszonzozzák, s mindenki azt kérdezi: Irt-e már a mi niece-ünk? ¹⁾ Itt megemlítem, minthogy Ma-

¹⁾ Azon időben a rendőrség szigora miatt a magán levelezések is többnemű háborgatásnak lévén kitéve, Sz. A. kisasszony nagybátyjához intézett soraiban a többi jerseyi ismerős menekülteket óvatosságból „nagybátyáknak“ nevezte soraiban s ezek M. L. által őt viszont unokahugoknak.

dame B.¹⁾ szintén megemlékezik rólam minden levelében, ha irsz nekem, látogasd meg előbb őt, üdvözöld s kérdezd: nem üzen-e valamit? M. L.

Gróf Batthyányi Lajos özvegyéhez, Genfbe.

Jersey, St. Héliers, Május 8-dikán, 185(?).

Mélyen tisztelt áldott grófné! — Hogy Kegye az Isten teremtményeinek egyik legjobbika, azt öntudata éreztetheti, de én ezt kifejezni nem tudom, valamint hála-érzetemet sem azon nagyszívűségért, mely most alkalmat ad Kegyének újból üdvözlésére s jótéteményeinek megköszönésére.

Míg fekete-sárga színt viseltem, máskép gondolkoztam; mióta azonban a száműzetés keserű kenyerét eszem, higgye el a grófné, hogy sok lélekküzdelem közt vetemedém a gr. T. Laci barátom által tudatott kérésre, melyet hogy kockáztassak, csak magasztos jellemének köszönheti Kegye, s e magasztos jellem adott bátorságot merénylenem kérésemet akkor, midőn otthon sok közelebb álló honosomban hiányzott a bátorság az önkénytes segélyzésre.

Nem akarom tovább untatni magasztos érzését, s itt még csak azt hozom fel, hogy a grófné magasztos szive hajolt, az Isten áldja meg érte. Értem és mélyen érzem, mit föltételez nagyszívűsége s remélem, hogy a magam kötelességét is eredmény elé fogja vezetni. — Tehát „27. Berners-Street, Oxford-Street, London“ cím alatt lakik egy jószívű derék hazánkfia, T. G. Mayer, Esqur, ki számomra mindent elfogad és átküld.

Gr. Laci barátom levelében Kegye oly szives volt szánakozását újra kijelenteni nemes ajánlata el nem fo-

¹⁾ A szintén Jerseyben tartózkodó Beöthy Ödön neje.

gadása miatt. Remélem, hogy ő okainat, támogatva egy olasz levéllel, közölte Kegyével, mihez itt még azt vagyok bátor fölemlíteni, hogy nemcsak Páris, de még egész Piemont is — hol nevem s személyem ismeretes, — csukva van előttem, következőleg ólomnehezék gyanánt függnek Kegyed lakváltoztatási szándákán; s így a sors az, mely engem a vadonba kerget, nem pedig személyes vágyam, mely inkább választatna velem nemesszívű társaságot, mintsem oly hont, hol az emberek ép annyi önzéssel telvék, mint bárhol másutt.

És azért újra kérem a grófnét, sziveskedjék bocsánatát kimondani, sőt még kegyeskedjék megengedni azt is, hogy: ha a sors üldözését tovább is folytatná, én első kegyes ígéreténél, vagyis inkább ajánlatánál fogva körében tatálhassam fel biztos révémet.

Az Úr Isten áldja meg és boldogítsa Kegyét! Legmélyebb hódolattal és hálaérzettel tiszteli és üdvözli alázatos tisztelője:

M. L.

Gr. Batthyányi Lajos özvegyéhez.

Jersey, St. Héliers, Május 29-dikén, 185(?).

Mélyen tisztelt kegyes grófném! — Midőn Mayer. londoni honfitársunk tudosítását kérésem testesített tartalmával olvastam, mély hálasóhajok törhettek elő belőlem, s midőn Kegyének magasztos érzelmű, nagyszívű sorait olvasám, átéreztem azokat s érzéseim terjedt részecskéit összegyűjteni, fogalmazni igyekeztem, de hiába! Nem szólhattam, nem szólhatok, s nem szólok mást, mint azt, hogy az Úr Isten áldja meg Kegyét szülöttjei szép reményeiben, kik — mivel az alma nem esik messze fájától — nemesszívű szüleié másaiként vigasztalják Kegye jövődjét s erősítsék mindaddig, míg Kegyének szive,

mely oly nemesen s oly hön buzgott és vert honáért, itt verni föllágy, de mely e földön túl új és örökös örömeiket élvezhessen viszontlátásában annak, kit e haza, kit Kegye sirat, és mi együtt siratunk. Amen.

De a túl-élet boldogsága oly későn jőjön, hogy még itt is, pedig igen sokáig élvezhessen örömeiket s kellemíthesse a hozzá tartozók és körülötte levők életét, s mikép az, ki ebbeli kívánságát itt nyilvánítja, elébb hunyhassa be szemeit s hogy Kegye mondhassa el fölötte: „Nyugodjanak porai; egy becsületes emberrel kevesebben vagyunk,“ és hogy az végpillanataiban rebeghesse: „Rosz ugyan a mostani világ, de el nem vész, mert vannak benne jótékony lelkek, magasztos szellemek, kik fenntartják s végreis jobbá teszik.“

A sorsnak fenntartom az „as you like it“ Schakespeari mondatot; ha jót ad: hálálom, — ha rosszat: magam választám, nem morgok, mert van elkerülhetlen révem az életen túl s van biztos révem itt is egy oly nemesszívű hölgyben, kinek örökös hódolója s háladója marad az, ki legmélyebb tisztelettel üdvözli Kegyét.

M. L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz, Pestre.

Jersey, St. Héliers, 1852. Junius 13-dikán.

Kedves jó Málim! . . . Itt ugyan nincs sok füst, azonban az idevaló éghajlattal eddig nem vagyok nagyon megelégedve, annyira hideg és szeles az idő. Zöldet láthatsz, a mennyit akarsz, s a nálatok közönséges virágokat is mind, ezen kívül mindenféle káposztát, burgonyát, borsót, babot, gyümölcsöt, azonban csak üveg-házból valókat. Dohányom s dinnyém ugy látszik csak

decemberben fognak megérni, e helyett azonban galamb-begy-saláta, nagy karfiolok, szép articsókák, még szebb s óriási céklák, s a spárgák gyönyörűen diszlenek. Itt-ott nálunk igen ritka nyugatindiai növényeket is láthatni. A tengerben fürdés már megkezdődött s látcsövön nézegetem, hogyan fickándozik az angol világ saját elemében. Ezek az ujságok s még az, hogy egészséges vagyok stb. M. L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Jersey, 1852. Augusztus 5-dikén.

Kedves Máli! . . . Tehát a Julius 13-ikai pornak vége s a természet mezza-stagione-ba lép, vagyis felveszi demie-saison-öltönyét; az aradi megkegyelmezettek boldogok valának.

Most én a te többi nagybátyáddal, kik üdvözletedet szívesen viszonozzák, mint mondani szokták, csak úgy napról napra élek, másrészt azonban annyit vagyok a vízben, mint a szárazon. A sós víznek az a feladata, hogy sokat javítson rajtam, a mi talán már javithatlan; ha azonban a tenger hullámai közé vetem magamat, ezt azon reményben teszem, hogy azok ép úgy törjenek meg rajtam s ép oly erősen álljak meg velök szemben, mint az élet számtalan viszontagságai előtt. — Az angol nők furcsa teremtések; ők annyira gyöngédek, oly prude-ök, s modeste-ek egész az unalomig, azonban a tenger vizében egészen mások; az Akteonok, a kik bájaikat meglesik, vagy őket meglepik, nem változnak szarvasokká, sőt e hölgyek mindent természetesen találhatnak s az szép tölök. stb. M. L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Jersey, St. Héliers, 1852. Sept. 7-én.

Kedves Málím! . . . Minthogy mesékről beszéltem, vajjon ezen O., a kiról nekem írsz, vajjon ezen monsieur egyetlen adósom-e e világon? Ha ő az egyetlen, quand-même, ő a maga résziről ezt a sorsot meg nem érde- melte. Mondd meg kedveseinknek, hogy virágaikból ezen szigetre is küldhetnének a kiállításra, t. i. azon fukszi- ákból, melyekhez hasonlókat sehol sem láttam, mint Skó- tiában; ezek itt emeletes ház magasságra nőnek s öt hat ölyvi szélességben terjeszkednek ki, sőt itt a Calceo-lati- nek, a Manettianok, az Orchideák, sőt az Aremonák és a rokoko-hortensiák is oly kitünők, színeikben s alkatuk- ban annyira változatosak, mint csak a forró égöv alatt lehetne. Ezenkívül azonban szigetem ugyancsak unal- mas; a „szépek“ szépek, de hidegek, s annyira prude-ök, hogy ezeken Salamón énekeinek hatása is megtörnek, s oly tettetve vonakodók, hogy ez Susanna becsületére is válnék; így azonban csak a szobákban és a száraz föl- dön tesznek. Azonban a vízben, a tengerben csupa Dia- nák ők, kik senkit sem fognának akteonizálni, er- kölcsösebb Phrynek, kik a 19-dik század Zeuxisei- nek szívesen szolgálnak mintául, mert ingtik a tiszta hullámokon keresztül alig szolgál Isis-fátyolul; ez szá- mokra úgy mint másokra nézve a házi szemérmeteske- désnek egy kis abonnement suspenduje. Nos, emeleti szo- bából, a hullámok világával szemben tekintek belé a nagy kék vízbe, délfelé és keletnek; innen fúj a legerő- sebb szél. Hat órákor üdvözlöm már a zephyrt, hétkor a sós habok közé rohanok, nyolc órákor magam előtt egy findza mokkával s számban nargilével visszaemlék- szem azon országra, hol hajdanában Midás uralko-

dott s hol én törökké lettem¹⁾. Kilenc óraker már egészen kész „memoirejaimból“ mosogatom ki a foltokat, mely enlékiratoknak halálom után arról kellend szólaniok: hogy én semmi egyéb nem voltam, mint csupán becsületes ember. Ez 12 óráig tart, ekkor néhány falat kenyeret eszem, mi visszaállítja elkoptatott erőmet s egy óraker kilépek a nyílt természetbe, mely itt regényes, kedves, sőt sok helyen grotesque. Három óraker viszontatérek lakomba olvasni, de megvallom, hogy édes-keveset tanulok. Öt óra tájban jó az ebéd; az ételeket meg lehetőszen borsozzák, de más fűszerek hiányában azok így is nolens volens elnyeletnek. Hat óra tájban lapokat olvasok s hét órától látogatásokat teszek honfitársaimnál; nyolekor viszontatérek, olvasok, némelykor pikketirozok, s aztán tizkor átadom magam Morpheusnak. Ime itt van az, mit felólem tudni kívántál stb. M. L.

Vukovics Sebőhöz.

Jersey, 1852, Dec. 3-dikán.

(Elisabeth-Street, St. Lucas Lodge, Georg-Town, near the church.)

Tisztelt barátom! — Ebédnél kaptam leveledet, és mivel hirlapokat olvasni a városba szoktam menni, tehát azonnal köszönöm szives megemlékezésedet, és barátsági köszöntéseidet hasonló óhajtásokkal viszonzom.

Örülök, hogy ide jössz, és ha jössz, a fentebbi lakásban szivesen látnak, ha egy kis szobával megelégedhetel; azért írom a teljes címét, hogy a fiaker, melyért 1½ shillinget kell fizetned, bizonyosan ide vezessen. Különben pedig a kiszállás napját ide nem számítva, és ezután

¹⁾ Kis-Ázsiában Kiutachia, hová több számos menekülttel együtt az akkori osztrák kormány követelésére belebbezve volt.

még 24 óráig vendég leszesz, azontúl azonban fizetni s dolgozni kell, ha t. i. emi akarsz St. Lukas Lodgeban.

Ha Perezel is idejön, s ha kívánja, és megírja, hogy mit mikép akar? úgy kívánsága szerint előre elintézem dolgait és készre jöhet; mondd meg neki.

Hanem tudjátok meg, hogy ez a szelek, esők és az malnak szigete; a barátság, a vendégszeretet nem igen otthonos itt stb.

Ha már megengedted, tehát kérlek. Szabad¹⁾ szótárt vett s azt mondja, Mayernek²⁾ adta által; Teleky el nem hozta, tehát légy oly szives azt magaddal elhozni. Különbem kértem Mayert, járjon végére, mit adnak egy magyar aranyért; ha ő rá nem ért volna, légy te oly szives megkérdezni, azonban sem a Westendben, sem pedig az Oxfords-Streetben, hanem a Cityben, ha már kérdezni akarod.

Köszöntsd mindannyit, és vár tisztelő barátod M. L.

Kmety Györgyhöz.

Jersey-sziget, St. Héliers, 185(?) Dec. 5-dikén.

Tisztelt barátom s bajtársam! — Rég akartam tenni, hanem elfelejtém s így most teszem, hogy levelezek. Ha kedved van hozzá: folytasd, ha nincs, a régiben maradjunk s mitsem veszünk általa.

Azonban ne gondold, hogy mindjárt 1000 fontot kérek kölcsön; nem, — hanem a mit kérek az, hogy

¹⁾ Jelenleg is Amerikában él.

²⁾ Ez egy igen derék, Londonban megtelepedett, művelt és vagyonos szücs, ki a hontalan magyarok sanyaruságát nem egy alkalommal igyekezett gyöngéd szolgálatkészségeivel enyhíteni.

mivel később kaptam Vetter levelét, mintsem kelle, azért bucsuzó levelére nem felelhettem s így tőled várom, hogy megírd, elment-e, nem ment-e, vagy hol ubiciroz? Nem ugrik ki szived ezen — mesterszóra?

Szabad írta, hogy vadászol; szerencsés ember te, ki vadászhatol és bakot nem lősz. Mi itt csak tengődünk s madarászhatunk sármányokra; a franciák néha néha búvár-kaesákat is lőnek, de nem agyon! —

Hát a könyved látott-e napvilágot? Miután Görgey é angolul megjelent, szorítsd, hogy jelenjék meg a tied is. — Isten veled s velünk; gyarapodjál abban, a mid nincs s hajolj tisztelő barátodhoz. — M. L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Jersey, St. Héliers, 1852. Dec. 7-dikén.

Kedves Maly! . . . Tehát nem értesz egyet colonisatiói tervemmel? Igazad van, én sem vagyok abba valami nagyon szerelmes s az mindazáltal a te terveddel meglehetőssen egyenlő értékű. Nem akarom mondani, Isten őrizzen, hogy az enyim jobb, de azt megengeded, mikép kivihetőbb, s pedig a legnyomorultabb oknál fogva, minthogy a te terved oly pénztökét igényel, melylyel nem bírok; igényel továbbá tanult segédeket, közbizodalmat s tanítványokat, kiket ugyan kereshetünk, de nehezen találunk fel, s végre mert magának a directornak jól, igen jól kell tudnia a nyelvet, mit ezen sorok írójának elébb meg kellene tanulnia, ha nem volna oly vén fickó.¹⁾

¹⁾ E pontban unokahugának azon tevére vonatkozik, melyben ez javasolta neki, hogyha átköltözik Amerikába, alapítson ott fineveldét,

Az én tervem ugyan szintén igényel tőkét, de csekélyebbet; annak ugyan szintén van szüksége segédekre, de nem épen tanultakra, csak tudjanak söpörni s tányérokat mosogatni; az szintén nem állhat fenn bizalom nélkül, de ennek inkább magában a tervezőben kell rejlenie, mintsem hogy azt másutt keresse; tanítványok nélkül ugyan szintén nem lehet el, azonban ezeket feltalálja a négy lábúakban, egy- és két patájuakban, kérődzőkben, gyapjú- és sörteviselőkbén, kik katekizmus nélkül is boldogulnak, s végre ezen terv direktorát csekély angolnyelvi ösmereivel is megértik, habár nem beszél úgy, mint Harasztopolis alapítója.¹⁾

minthogy M. L. nemcsak az európai művelt nyelvek legtöbbjét s a klasikus latint is jól értette, de a tudományok többféle körében is jártassággal bírt.

Alkalomszerűnek tartjuk azt is megjegyezni, hogy M. L. a kertészetet s botanikát kiváló gondnal üzte, szerette és ismerte. Sokoldalú ismereteit tanúsítja, hogy ő az orvosi gyakorlattal is foglalkozott s pedig ennek a 48-as évek előtt nem igen honos hasonszenvészeti ágával; gr. Lázár Kálmán, 1848-ban M. L. altábornagy körében alkalmazott fiatal katona, azon szerencsés szerencsétlenségben részesült, hogy az általa kúrált pátiensek egyike lehetett. Mészáros L. receptjeiből egyik ismerős úrhölgy ma is nagy kegyelettel őriz pár példányt.

Jellemző Mészárosra mint katonára nézve az is, hogy igen szenvedélyes biblia-kedvelő, s illetőleg biblia-ismerő volt. E tekintetben igen széles ismeretekkel bírt; nemesak a különböző kiadású magyar, német, olasz, francia, latin s angol bibliákat ismerte s tudta, bizonyos helyek vagy kifejezések értelmezése egyik-másik kiadásban vagy nyelven mennyire tér el egymástól, de Olaszországban állomásozásakor, a hosszas béke idején egyik-másik táboripapot maga elé idézte, s attól a héber s görög bibliák kifejezéseiről is értesíttette magát. Ezen tisztelendő urak között volt dr. Barsi József ismert írónk is, kit az akkori huszárőrnagy Mészáros Lázár, mint az ezredhez újonan jött táborigazgatóként 1845 táján Milanóban ugyancsak szigorú vizsga alá vett, szentírási ismereteit illetőleg. Hogy M. L. az ecclesiastikusok iratait is ösmerte, alább közlendő leveleiből kitűnik.

¹⁾ T. i. egyik, a forradalom előtti északamerikai utazónk, Haraszthy városa, melyet ő alapított.

De elég; mondd kedves Mály, ha ismersz engem s ha tudod, hogy jövöm a légben lebeg, vagyis hogy az bizonytalan, szabályozatlan és másoktól függő, vajjon illő-e az hozzám, hogy kolduljak, azaz hogy egymásután támogatást keresve, önmagam és mások terhére legyek. Nem jobb-e egyszerre olyasmit kívánni, a mit még Isten segítségével visszaadhatunk, s aztán oly országban dolgozni, hol kevésből sokat teremthetünk. S ha ez nem is jobb, hozzám mindenesetre méltóbb s nem annyira humiliante. Cáfolj meg s én hálás leszek irántad. Addig azonban légy jól s élj boldogul, s ha majd a Missisipi mellett megtelepszem, akkor csak arra kérlek, hogy taníts meg mesterségedre (azaz a női foglalatosságokra) stb.

M. L.

Kmety Györgyhöz.

Jersey-sziget, St. Héliers, 185(?) Decemb. 12-dikén.

Kedves barátom! — Köszönöm, hogy feleltél levelemre, noha Vetterre vonatkozólag oly okosnak hagytál, mint a milyen voltam; hanem ez nem nagy baj — az pedig öröm, ha száz darabot lőhet valaki egy oly honban, hol több a vadász mint a vad, noha közmondásaiban benn foglaltatik: „To kill two birds with one stone“, (két madarat verhetni agyon egy kővel.) Remélem, hogy eddigelé az elejtett vadak már mindenféle alakban — a pie-t (pástétomot) sem véve ki — megemésztettek, vagy debreczeniesen: megemésztettették és proficiat!

Ossián hazájában — ha igaz — nincs ni illendőbb sem, mint whiskey mellett örvendezni, és az még egy földönfutóhoz is illik, mert ezen országban a szél dúdolása oly szomorú, mint a whiskeytől okozott álom.

Alig irtam hozzád első levelemet, másnap már kezembe adá Teleky könyvecskédet; köszönöm felőlemi ítéletedet, hanem azt gondolom, hogy a mint ez egy részről sok volt a jóból, úgy másrészt Görgey irányában a rosszat illetőleg keresztülvágtál a zsinóron, mint a német mondja; mert ha csak egy őrmesteri tulajdonokkal biró egyén vív ki több győzedelmet s ha őt — bár rajta kapták a rosszbán, — mégsem birták elmozdítani, úgy mindannyiunkra ráuk illik: „Inter vaccas bos est abbas.“ De hagyján! már megvan s kívánok hozzá jobb keletet.

† t. i. sz.
kat. fül-
telkél -

Mikor szállja meg Teleky Londont? nem tudom; készül ugyan, hanem aligha a nervus nem hiányzik.

Ha készületedet nem sietteted s meg nem indulsz juliusban, úgy Északamerikából hozathatsz vissza, a hová én is akkor szándékozom zarándokolni, bár hangom elhagyott s így énekelni nem — hanem ha éhezendek — úgy fityülni fogok tudni pénzért is, ingyen is; azért is az itteni Szemere száraz kenyere jó előkészület, kit ezért ne bánts, mert oly igaza van, mint neked könyvedben a „bread of sorrow“-val, (bámat-kenyerével.)

Isten veled! Köszöntsd és tiszteld a köszöntendőket, és vigyáz, hogy a hallatlannak és láttatlannak hirlelt lengyel bálban valamely patronessekben fenn ne akadj; az arisztokratia ebben az évben a magyaroknak egy schmeks kropfeter-t akar adni. — Élj és hajolj barátodhoz. — M. L.

Vukovics Sebőhöz.

Jersey, 1853. Jan. 4-dikén.

Tisztelt Barátom! — Most olvasom leveledet, s miután elolvastam és megköszönöm, ime felelek: Katonáné

talán február vagy márciusban érkezik, ha érkezik. Megbocsátok nekie, a miért nem írt, de Jan csevicsné meg nem bocsájt oly könnyen, ha magyar főköötőjét, vagy fővegét, vagy tudja Isten minő főboritóját nem hozza, vagy nem küldi.

Ehol, a mit kívántál. Isten veled! ha csötörtökön indulsz Londonból, úgy pénteken, ha köd nincs Angliában, és nincs ellenszél a tengeren, akkor 1-je és 2-dika között ölel — valódi barátod. M. L.

Jan. 6-dikán.

Sokat vesztettél, mert ma Victor Hugóval ebédeltél volna, Te le k y n él, és pedig hontalanokkal; ebből aztán következtesd, hogy mit vesztettél; 2-or pedig: minő élvezetek várnak reád Jerseyben, a hol cum dignitate et otio, csaknem cum sufficientissimis pro futuro él és vár az, kinek neve túlfelől (t. i. a levél túlsó lapján van).

Az obligátus köszöntések s napte intelliguntur. — M. L.

Szutsics Amáliához.

Jersey, 1853. Febr. 2-dikán.

Szeretett kedves Málím! . . . Tehát nem annyira okaim előtt, mint szükségből hajlasz meg, melynek titkos törvényeit mindnyájunknak el kell fogadnunk; te már nem vetsz semmit ellen, s ezen örülök, mert belátod, hogy azon oroszlánfajt, mely nem bír a theologok erényeivel: hit, remény és szeretettel, az önbecsülés, a jóban való becsvágy és a tiszta öntudatnak kell femtartania, hogy az emberi méltóságon alul ne süljedjen. Tehát az óvilág száraz földjén nincs mit keresnem, mig az újvilágban

kevés vagyonnal legalább megtalálhatom azt, a mivel becsületesen fenntarthatom s végezhetem életemet. . . .

Én 1796 febr. 20-án születtem, következősképen rövid időn épen 57 éves leszek; névnapom az egyházi rituale szerint febr. 23-án van, a laikusok naptárában azonban december 17-dikén, stb. M. L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Jersey, 1853. Márc. 20-dikán.

Kedves Málým! Igen köszönöm, hogy magán ügyeimet oly jelesen végezted el, mert Londonból J. G. May ur avisója tudtomra adja, hogy a 99 egész és 8 féldarabból álló quodlibet oda megérkezett, hol egy ideig deponálva marad, annak idejében Amerikában a tableau-t kiegészítendő.

Ki tudja, vajjon mire jó minden sorscsapás? engem türelmesebbé de szilárdabbá is tesz arra, hogy mindaz ellen küzdjem, a mi önuralmamot megrázkódtathatná. Még várok júliusig, akkor körültekintek, elutazom, s ha már távol leszek, keresztet vetek az ó continensre és megtelepszem az oceánon túl. S történnének bár csodák, új szerepemet meg nem változtatnám. Ez erős elhatározásom; azonban az ember tervez, Isten szervez.

Te még két levelet kapsz tőlem, s a harmadikat aztán azon helyről, a hol új hazát találtam. Juliusig talán társam (Katona Miklós ezredes) neje is megérkezik, s minthogy ő oly nemesnek, oly ragaszkodónak mutatkozott irántam, ez okon sorsomat az övéhez kapcsolom, s így mindketten egyidejűleg utazunk el. Ezen ideig légy oly jó annak, ki a dohánymagvakat küldé, irni vagy őt meglátogatni s őt kérni, hogy legjobb dinnyéi magvaiból

sziveskedjék emléktül küldeni. Ezenkívül még dohány- s egy messzely eperfa-magvat, miket magadnál tartasz mindaddig, míg K. M. neje meg nem látogat, vagy értesedre nem esik, hogy már megérkezett.

Louis Mádý¹⁾

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Jersey, 1853. Máj. 7-dikán.

Kedves Málým! Tudodra kell adnom, hogy utazásom már elhatározott tény, itteni szállásom bérletidejének júniusban vége, s azon hónapban Londonba megyek, honnan néhány hét múlva a távol nyugatra, egy új élet körébe utazom, mely most már sokkal tovább tartó lesz, minthogy társam és segédem (Katoná Miklós) a legnagyobb szerencsétlenséget szenvedte. Tudniillik neje, a Polix három fiával nem akar kivándorolni s ennek következtében nem akar s nem fog velünk jönni. Ez fatális nemcsak reá, de reám nézve is, mert így a mezei és kerti munkán kívül a főzés is a mi dolgunk lesz. Nos, mit van mit tenni? Minthogy legnagyobb és legédesebb reménye megsemmisült, csak az marad fenn, hogy őt vigasztaljam; ingadozni nem fogunk s elviseljük sorsunkat úgy, miként az szilárd férfiakhoz illik. — Most tehát oly öltözetet kell keresnünk, a melyet a tengerészek hordanak stb. A mi engemet illet, magamról nem sokat beszélhetek; egészséges vagyok s mindenre kész; még csak azt kell mondanom, hogy Londonból még egy levelet kapsz tőlem, aztán a legközelebbit Amerikából. M. L.

¹⁾ M. L. leveleinek nagyobb biztonsága végett ez időtáiban ily álnévet vett fel, hogy küldeményeit e címen kaphassa meg.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Jersey, 1853. Máj. 24-dikén.

Kedves Mály! . . . A mióta asszonyunk (K. M.-né) nem jön, azóta társanumal, a ki így nőmet, kedvesemet, szakácsnémat stb. helyettesíti nyomoruságból, — gyomrunk és brillans ruházatunk rövidségére Franciaországból 500 darab legjelesebb minőségű facsemetét visziünk magunkkal, s így élelmünket egyetlen ételre, ruházatunkat pedig durva öltönydarabokra szállítottuk alá; a fák márciusban már meg lesznek nyirva, s azokból 1855-ben jövedelmünk is lesz, nem sok, de minden évben több. Ha a nemes gyümölcsfákkal való kereskedés nem fog sikerülni, úgy gyümölcskereskedésre adjuk magunkat, a mi még jobban jövedelmez. Tél idején bemegyek a városba, s philosophiai előadásokat nyitok meg, vagy oktatást adok egyszerre hat nyelvben, e mellett üzöm majd az orvosi gyakorlatot, homeopatice, gyógyítván embereket és állatokat. Ha egyszer már lesz vagy 12 hallgatóm vagy patiensem, hírbe jövök s gazdag emberré leszek; s csak ekkor, de csak ekkor láthatlak ismét stb. M. L.

Mészáros Antalhoz, Bajára.

London, Jun. 5-dikén. 1853.

Kedves bátyám, barátom! . . . Mivel itteni édes reményem remény nélkül hagy, tehát máshol keresek hitet, reményt és szeretetet, mit feltalálni a gondviselés kezében áll. „K a k o b o g d a.“

Midőn kunyhónkat építendjük, egy vasárnap irandom első leveletem, a mi körülbelől november elseje körül leszen.

Ha az én várakozásom kívánságom szerint beteljesedett, vagy barátom neje kijöhet, úgy nagyobb birtokok lehettünk volna, de így összeszámolván mindent, kiszámolván ügyességünket, tehetségünket, a földművelés-, vagyis magyar pusztá-gazdászattól el kelle állnunk és a gyümölcsfatenyészésre nagyban szánni magunkat, melynek alapját Párisból viendő 1000 darab fogja tenni. — Ha a fatenyészés sikerül és kelete lesz, úgy már a 2-ik évben gyümölcsözni fog; ha nem lenne kelete, úgy a gyümölcs lesz a kenyérkereset; ehhez selyembogár tenyésztés stb. Ehhez 20 hold föld vételét szántuk, melyet, hogy a várostól távol ne legyen, 100—150 tallérért akarunk venni, a miért távolabb épen ötszörte több földet vehettünk volna. Mivel pedig két évig élni kell, míg barátom épített, körülkerített, töret, szántat, vettet, addig én télen át 6 nyelven tanítok, hasonszenvi ember- és barom-orvos leszek stb. a mint jömi fog. „Audax omnia perpeti, nil mortalibus arduum est, vitae summa brevis spem nos vetat invocare longam.“ . . .

Már most nincs más hátra, minthogy az én Istenemnek ajánljalak, kitől kérem, hogy mindamnyi szivességedért, jótéteményeidért, barátságodért áldjon meg és boldogítson.

Én nékem még csak az a kívánságom, — noha valószínűsít nem hiszem, hogy 6 év múlva, a mikor a kormányt kérni fogom, hogy engedje meg régi hazámat még egyszer láthatni, téged megölelni és aztán új hazámba visszatérve, berekeszteni pályámat. Ezt reményelem, megengedi; tehát élj addig, sőt tovább élj; tartsd meg barátságodat stb. hajolj őszintén hű barátodhoz, öcsédhez.

M. L.

Mészáros Antalhoz.

London, Oxford-Street, 1853. Jun. 20-dikán.

Kedves bátyám, barátom! . . . Egészséges vagyok s csodálom, mert a mennyit itt emni, inni kell, az csodálatos; hanem mivel valódi sympathiából tevék s advák, a mit nyujtanak, el kell fogadni.

Mayer becsületes londoni polgár s hazánkfia fogadott ingyen szállásra s bár összehuzom magamat, az aranyak repülnek; én nem szeretnék terhedre lenni, hanem ha a sors úgy akarta, megbocsáss: nem tehetek róla, én azért ajánlatodat hálásan elfogadom; hová, mikép küldendő? egy hó alatt megírom.

Én itt egy angol gyülekezetbe (meetingbe) meg voltam hívva, és ott első szííz beszédemet tartám. Szakállomnak sokat nevetnek, úgy hogy mindenki megáll; hanem a magyarokat mégis szeretik.

London iszonyu város, tizszerte nagyobb Pest-Budánál; mindenhova kocsin kell menni, mert máskép időt vesz az ember, és azért bár mitsem dolgozom, mégis rövid az időm.

Az itteni műikitétel (világtárlat), valami felséges; nagyszerü dolog egy palotát vasoszlopokból, üveg-fedéllel 6 hó alatt építeni, a hol 70,000 ember járhat, anélkül, hogy zsúfolva legyen, s annyi nagyszerü anyagi, gyártmányi, művészeti, mesterségi, földmívelési tárgyakkal, hogy belől két német mértföldet kell járni keresztül-kasul, hogy mindent lásson az ember. Leirni lehetetlen, stb.

M. L.

Vukovics Sebőhöz.

Jersey, 1853. Jun. 23-dikán.

Igen tisztelt barátom! — Megbocsáss, hogy boszantlak, hanem egyik kéz a másikat mossa. Ennek következménye pedig az, hogy nem szeretnék sok pénzt költeni Londonban, és azért, ha utcai kalandaiddban nem csak a szép leányokra kacsintanál, hanem oda is vetnéd figyelmedet, hogy hol találhatnál olcsó szállást, két szobából állót, a hova, ha Katona is — elvégezvén a végzendőket, — utánam jön, behúzhatná magát, — úgy igen leköteleznél; 10 shilling egy hétre attendance included a maximum lenne, július 9-dikétől kezdve mehetne, és ha nem lehetne máskép, — noha egy álló hetet vesztenék, — lsten neki, mivel több is veszett Mohácsnál, tehát mehet július 3-dikától fogva is. És mivel több szem többet lát, azért hívd segítségül Rónayt, Fülöpöt¹⁾ és ect.

Ezek így levén, megbocsáss, hogy téged veszek igénybe, mert ha Mayer barátunknak írnék, úgy tudom, Brocchi bevenne, de nem akarok miféleképp sem alkalmatlankodni egy részről, más részről pedig Katona miatt, a sok podgyász, és több más erköles-vesztések miatt, egy elkülönözött helyre van szükségem.

Már most mindent tudsz, még azt is, a mit én szegény falusi lakos nem tudok, hanem reménylem, tudandni fogok, azt t. i., hogy ti szerencsés emberek a jövő husvéti bárányt Pesten eszitek meg, a míg én akkor az első spinátot és podlupkát viendem Nev-York, Boston, vagy Philadelphia városok egyik piacára. stb. M. L.

¹⁾ Rónay e sorok sajtó alá rendezésekor még mindig Londonban van, hol tudományos foglalkozásaival tesz szolgálatot a hazának; Fülep Li-pót pedig mint Temesmegye hidegkút-kerületi képviselője az országgyűlés tagja.

Vukovics Sebőhöz.

Jersey, St. Lukes Lodge, 1853. Jul. 3-dikán.

Igen tisztelt barátom! — Köszönöm szíves leveledet s még jobban köszönöm szíves gondoskodásodat s nagyon meglehet, ha csak a guta meg nem üt, hogy 8-dikán este bekocsizok, rectius: begőzősködöm, másnap szóval köszönendő meg szíveségedet és barátságodat.

Fülöpöt tegnap láttam és tiszteltem. Igen megfiatalodott, s ha komoly és tudományos voltát megismerik, szerencsét csímlhat.

Bár igazad lenne, hogy (a pesti ujtéri) kioszkban ehetnél jövő tavaszkor a fagyaltat, de az idén aligha el nem késtek, mert az orosz-török ügy úgy nyúlik, mint a pitának való tészta. Ne vágyjatok Stambulba, mert azok sem nem szeretnek, sem szívesen nem fogadandnak; ismerem unalmas hosszú úti képüket s bennük mit sem bizom. — — — — —

Beöthy (Ödön) irt, és titokban tudom én is: hol ubicirozik és diplomatáskodik. Köszöntetnek innét is mindnyájan.

Fülöp azt mondta, hogy ő javasolta a 12 schillinget is megadni; (t. i. a szállásért), ha másképp nem lehet, előre is helyeslem, t. i. egy hétre. — Köszönts előre is barátainkat, a mint is én előre örülök, hogy nemsokára átkarolhatlak stb. M. L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

London, 1853. Jul. 13-dikán.

Édes jó Málym! . . . Most a második szemrehányás következik; irod, hogy nővéred szintén a kioszk-

ban volt, de nem tudatod, vajjon üdvözöltet-e; én ugyan tudom, hogy igen, ez úgyis magától értetik, de mi amerikaiak e pont tekintetében igen kényesek vagyunk. Nos, trotzdem, és malgré, és quand même és spite of, e non di meno, et quantunque, és „bárha nem tette,“ nem mostani érdemeimre hivatkozván, melyek igen légszerűek, hanem az özönvizelőttiekre, — mondd meg minden nővérednek, bátyádnak, öcsédnek, tante-odnak, cousine-odnak, niece-ednek, s önkliaidnak és a többi rokonodnak, hogy „az Isten áldja meg őket“; a ki csinos közülök, csókold meg őt egyszeribe ; . . én ezt nem tehetem, mert a yankee csak kezét szorít stb. M. L.

Vukovics Sebőhöz.

Brooklyn, New-York, Sand-Street, 1853. Sept. 2-dikán.

Tisztelt barátom! — Megbocsáss, rövid levelet írok, mert nappal futok, este pedig fáradt vagyok s végre, — mert mitsem tudok. A mit 10 napi itt létem alatt tanulhattam, az sem nem sok, sem nem vigasztaló, és még sem bánom, hogy ide jöttem. . . . Utazásom szerencsés volt, bárha egy infámis kávé kiadásával s csekély fejnehézséggel volt összekötve. Incognitóm jól ütött ki, mert az amerikaiak még most sem tudják, hogy mikép jöttem ide, az „Arabia“ gőzösön pedig nem tudták, hogy mit csináljanak belőlünk s így ösmeretlenül léphettem ki. És most járok, futok, evedzek, vaspályázom és már annyit nyertem, mikép tudom, hogy itt is csak a kezdés a legnehezebb. Eddig mitsem találtam; árendálni könnyen lehet, de ez nem nekem való; venni igen nehéz és ez baj; ha jótállóm lenne, úgy még lehetne kezdeni. — — —

Ha 4 usque 6 acre földet vehetek 10 angol mért-földre innét, vaspályához vagy folyóhoz közel s 6—800 tallérért, úgy farmer leszek. Ha nem lehet, akkor a régi rókabőrt kezdem nyúzni, t. i. lovagló iskolát állítok, mire ajánlatot tesznek és a melyből fölpénzelhetném magamat. Ha ez sem sikerül, úgy egy házat bérek ki egy kerttel és lódoctor leszek valamely faluban, vagy ha ez sem, úgy már megmondtam, mi leszek.

Hétfőn Philadelphiába megyek; mondják, hogy ott ocsóbb az élet; mi lesz belőle? máskor.

Itt minden drága és a pénz fogy derekasan. New-York közlekedése nagyszerű, mely sohasem szűnik meg, hanem éjjel nappal tart s kivált a vízi közlekedés, s egy ember fél pennyt fizet. A Cristal-palace-ot láttam; mint egy szép templom kereszt-formában, kupolával van építve s ez a legszebb benne, de különben olyas mint a Tottenham court-roadi boltok a Regent-streetihez képest; a gépek, a dolgozó szerszámok, a vizező gépek és a mozdonyok különösen jók.

A pénzes és tekintélyes emberek Lajos urunkat nem szeretik, mert a háborút ki akarnák kerülni. Piene ugyan határozott ember és alkalmat keres az európai kérdésekbe befolyást szerezni, de támadó háborút nem kezdhet, mert most kezdi a hadihajók szaporítását; mely ha így foly, úgy két év mulva többet tehet; most csak morális erejével és elveivel segíthet.

Hatása itt ép olyas mint Londonban s ágensei itt talán még rosszabbak. Demokratikus cikkeket küld ide, melyeket a „New-York Herald“ s az ottani „London Times“ kifiguráz. — Az itteni magyarok olyanok mint nálatok: szeretik egymást mint ott, stb.

Mészáros Lázár.

Mészáros Antalhoz.

Brooklyn, New-York. Sand-Street, 1853. Sept. 5-dikén.

Kedves Barátom! — Csupán azért, mivel érdekelhet megírom, hogy szerencsésen, minden tengeri betegség nélkül érkeztem meg. Tizenhárom napja, hogy itt lótok, futok, evedzek, gőzösözöm, vaspályázom, hogy lássak, nézzek, figyelmezzek, kérdezősködjem, halljak s mindekkoráig mit se találjak. Na de ez nem baj; a sült galambok csak később szoktak mindenhol az ember szájába repülni, úgy szintén itt is; azért béketűrőssel és folytonos mozgással kísérek és kísérték meg mindent. Holnap három óra alatt innét 150 mértföldre Philadelphiába nézendek, onnét vissza, és megint északra, és megint vissza, és így egyre, míg elhelyezhetem magamat. Lesz-e valami belőle, és mi? az a gondviselésnél áll, legyen meg az akaratja. Amen.

Ezen hon a kereskedelmi, kereseti, földmivelési, földjavítási, kézi munka és kézi művek hona; minden dolog vagy munka becsület, csakhogy pénzt keressen, szerezzen az ember, a mi egyedül ad tekintélyt meg pénzt és mindig pénzt. Ki pozitív mesterséget, művészetet tud, az mindig és mindenhol talál helyet és munkát, és ha ügyes, kitartó és szorgalmas, jól fog állani és később bizonyára meg is gazdagodni. Annak pedig, kinek olvasottsága, szépliteratúrai vagy más művészeti ösmerete van csak, az bizony éhen hál, ha csak kemény és nehéz munkához nem kap.

Itten, e honban tehát, író barátod tudománya egy garast alig ér s így csak kertészetre vagy földmivelésre adhatja magát; ehhez eddig ugyan még zsebéhez aránylagos földet nem talált, mivel New-York közelében egy hold (acre) egy ötödrészszel kisebb egy magyar holdnál,

250 egész 1000 tallérig megy, azaz 500—2000 ftig pengő pénzben. Ezt pedig nem adhatom; azonban meglehet hogy távolabb olcsóbb, de a legolcsóbb már művelt hely vagy föld nem olcsóbb 100—120 tallérnál. Az igaz, ki is adja kamatját, mert egy holdon káposztában 60 tallér tiszta nyeresémet tehet; egy hold földi epren 600—800—1000 tallért, ha korábban megérleltetheti; ha később: a 200 tallér tiszta hasznot mindig behozza. Nincs gondolható valami, mit el ne lehetne adni, stb.

Távolabb és messzire nyugotra, oda, a hol Mina¹⁾ hugomasszony él, nem akarnék menni, mivel ott betegségek uralkodnának, mint példánakokáért a Bánátban ötven év előtt, legfőképp a hideglelés, és ez az egyetlen egy betegség, mely engem örömet fölkeres; különben pedig a földet töretni, házat építeni stb. kell, s még azzal is elijesztettek, hogy ott ép akkor nem találni munkást, mikor legjobban kell. De ez még mind semmi, hanem az a legtöbb, hogy kevés lévén az ember, s távol a városok, vásárok, ezért nincs pénz; hogy a természetményt kifizessék, miért is ott leginkább cserekereskedés létezik. És így türelemre kell adnia magát az embernek, és hinni, hogy jó az Isten, jót ad.

Ha irni akarsz, egész október 15-dikig itt fogok lenni; később majd megírandom, hova írj, stb. M. I.

Vukovics Sebőhöz.

New-York, Brooklyn, 1853. Sept. 28-dikán.

Kedves barátom! — A leicesteri barátom itteni testvérének köszönheted, hogy hamarább kapsz levelet és pedig semmi vagy csak két-pence-est, mivel azt innen visszatértében fogja egy boxba vetni. Ezt előre bo-

¹⁾ Percel Miklósné, született Latinovics.

csátva: üdvözöllek, tisztellek és köszöntlek, s ezeket add által barátaidnak, barátimnak, jóakaróidnak és jóakaróimnak is. Amen.

Imét nem igen írhatok most még, minthogy csak oly okos vagyok mint voltam, s kilátásom sínes rá okosabbnak lennem, t. i. oly hamar, mint kívánám. De se baj; nyororúság nélkül itt ki sem hághat fel az uborkafára, tehát „vogue la galére!“ Mondd meg azonban mindannyinak, ki vagy Rothschildet vagy miss Coutst-ot rá nem beszélheti kísérni őt, az ide ne jöjjen, mert ha száz ajánló levelet is hoz, az nagyon nehezen fogja őt előmozdítani. — — — — —

Itten, ha Bárdyt kiveszem, a többi mind dolgozik és szerez is valamit; vasárnap az itteni magyarok jobban vannak nálamnál öltözve.

Ha irsz egyszer, ird meg Beóthy¹⁾ hol van, hogy irjak neki is. Most csak mondd neki, hogy hagyjon fel az amerikai úttal, ha csak legalább 10,000 tallért nem hoz magával. Ezzel kezdhet gazdaságot mindenhol, New-York körül 25—30 mértföldre vehetvén 100 holdat; a Westben (nyugaton) pedig vehet 300 holdat is, de várnia kell egypár évig, hogy pénzt csinálhasson és két évig ugy szólván önmaga zsinjából kell éldegélnie. — Én egy lovagda felállításával bajlódom, ha pártolót és pénzt kaphatok.

Kossúth legnagyobb ellensége, a „New-York Herald“ egyszerre — cur, quomodo, quare? nem tudom, — barátom lett; rossz hirben áll, az igaz, de ha superos flectere stb. Mi lesz belőle? máskor.

Ingraham kapitány demonstrációjában részt kelle-tettennem; szólottam egy meetingben, de fiascót csinál-

1) Midőn az európai szárazföldre jött volna, Hamburgban szívbaj-ban húnyt el.

tam, mert nem értettek s ezzel vége politicalai föllépésenek. Már Angolhonban sem igen értettek, azért természetes, hogy itt még kevésbbé értik vicceimet, és ez jól van így, mert legalább nem kell többé föllépnem.

Ezekben a napokban várják Many külügyi főtitkár feleletét Ausztriának protestátiójára; a hozzá közelebb állók azt mondják, hogy a felelet olyas Webster-féle felelet lesz. — — —

Az úgynevezett új-amerikai párt demokratikus nézetben sarkalja a presidenst, hogy tettelesen vegyen részt az európai ügyekben; e párt még nem nagyon erős, igaz, de erősödik. A kormánynak szintén van kevés hajlama, de a közvéleménytől még nagyobb sarkalást vár, hogy tegye, mert a pénzes emberek igen ellene vannak minden háborúnak. A kormány addig tengeri erejét szaporítja.

Kossúthnak itt több ellensége van mint barátja. A „Times“, azaz a new-yorki, tekintélyes lap ugyan és ügyes szerkesztésű, de Kossúth legtöbb nyilatkozatának ellene van. Itten sok előkelővel beszéltem, kik jól itélik meg. Azonban van pártja is, mely nem annyira erős, mint tevékeny.

Hallom, hogy Eszterházi is visszakészül. Hát Batthyányi (Kázmér) és Szemere mit művelnek? Te-leki Lacit köszönts és mondd meg nekie, bogy irtam; irván neki: tiszteld a genfieket.

Házmaánt láttam; meglehetősen megy dolga. Szerényi nevelő egy jó házban s Vetter szintén szerencsét vár; a davenportiak és jowaiak lassan-lassan, de haladnak. Ujházy Texasban van, hogy mikép? nem tudom. Ez minden.

Az Isten áldjon meg, élj boldogul, kívánja őszintén tisztelő barátod —
Mészáros Lázár.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

New-York, Brooklyn, 1853. Okt. 29-dikén.

Kedves Málym! Nem szép ugyan tőlem, hogy csak tiz hét mulva irok, azonban én utaztam, te utaztál, mi utaztunk. Te otthon vagy s arany-kézzel bírsz,¹⁾ én azonban eddig csak annyival dicsekedhetem, mint Lapeyrouse, a kiról Merkel vagy Böttiger azt mondá: ő körülutazta a világot, hogy végre is a sekélyes költészet homokzátonyán tönkre jusson. Tönkre ugyan nem jutottam, de homokzátonyra igen, kárpótol azonban, hogy ezer kellemetlenség mellett szép jövőm is van; nagy ez a világrész s gazdag, nem igen szeretetre méltó, de szép; állhatatlan mint mi mindnyájan, ha úgy akarod: tégedet kivéve; minden csak létesülőben van, mindenki keres, azonban kevés az, a ki talál, mint a többek között ezen sorok írója, ki igen sokat elhagyott, de eddig mit sem lelt, azonban erély, közöny, szeszély és humorban nem szenvedett veszteséget s ez így helyesen van.

Az ó-világi szerencsés véletlenek közé sorolom azt is, hogy engemet a „Tamás bátya kunyhója“ Párisból St. Héliersbe, onnan Londonba s Londouból Amerikába kísért, sőt itt is üldöz, ammyira, hogy mindenkép meg kellett vele ismerkednem. Ez az ismeretségem nem nő, hanem férfi; nem fekete, hanem barna; hóna alatt bibliát, szájában pedig szent citátiókat hord; mindig az emberi nyomoruság fölött sopánkodik, de emellett elég — unalmas. Hogy azonban világosan beszéljek, reverend Henry Ward Beecher urral, a „bátyával“ ismerkedtem meg, a ki egyike a legfelvilágosultabb, legelfogulatlanabb s legközlékenyebb embereknek, s az ő útján ismertem meg Har-

1) T. i. az illető az aranykéz-utcában lakott.

riet Beechert Stove asszonyt is, a „Tamás bátya kunyhója“ szerzőnéjét, ki egyéb kellemetességei mellett kimondhatatlanul izetlen egy személy, de a föntnevezett férfi testvére. Hogy tehát kellemessé tegyem magamat, vagy hogy legalább irántam táplált jó véleményükben nagyon ne süllyedjek alá, ezentúl csupán csak zsoltárookban fogok beszélni, miként erről majd egy későbbi levelemből meggyőződhetel.

A mi engem illet, még mindig a légben lebegek, s ez az oka, hogy eddig nem lehettem miliomossá, következképen nem is irhattam: hogy már szívesen látlak. Igaz, nagyon jó lenne, ha itt lehetnél, mert egy ingomb felvarrásáért nem kellene 6 ezüst krajcárt, egy harisnya foltozásáért huszat fizetnem stb.

Itt az emberek jobbak magukhoz mint az idegenhez, a kit mindenütt megluznak, de csak az ő hasznukra, mert így saját kárukon okulnak; itt egyik ember a másikon nem igen segít, azért, hogy mindenki segítsen önmagán. A vidéken ellenkezőleg áll a dolog. A salonok társaságai igen kellemesek; pl. bevezetnek valahova s így szólnak: „I am happy to see you“, s aztán senki sem szól többet hozzá! Irodalomról kezdesz beszélni? erre azt mondják „Yes“; dicsérsz valamely rajzot, vagy festményt? Azt mondják „Indeed“; valamit csinosnak tartasz? erre azt hallod: „Of course“; vagy meg vagy elégedve az idővel? erre megint azt mondják: „Indeed.“ Kérlek, tanuld meg mindezeket, hogy hasznodra legyenek. ha ide jösz. M. L.

Vukovics Sebőhöz.

New-York, Brooklyn, 1853. Nov. 18-dikán.

Tisztelt kedves barátom! — Mindenek előtt igen köszönöm két szives leveledet és annálinkább is hálálom barátságodat, mivel oly kimerítőleg sziveskedtél tudósítani. Drágák lévén a mi levelezéseink — erszényünkre nézve, nem feleltem volna még, hanem egy részt jó alkalman van, más részt pedig egy kis megbizással kényszerülök alkalmatlankodni. Azért is csak röviden végezvén magammal, csak azt mondom, hogy minden a régi állapotban van, azonban minden csüggedelem nélkül, mert a Niagara nincs messze.

Átmegyek a többire.

1-ör. Vetter adja át e levelet, ki önmaga öklére részt akar venni a török bonyodalomban. Ő legjobban fogja elbeszélni az itteni körülményeket, azért is ezekről igen keveset.

2-or. Kérlek az ide csatolt levelet átadni a török követségénél Londonban, — hanem elébb pecsételd le spanyolviaszszal s ird fel az adresseét jól. Az oka ez: Kossuth felhívta Török és Kornis által az itteni magyarokat, hogy készüljenek, és a ki az első felhívásra török részen részt akar venni a hareban, az nyilatkozzék, de egyszersmind jelentse ki határozott kívánságát, hogy az ő vezérlete és a haza lobogója alatt akar szolgálni. Erre egy opositió, Kossuth azelőtti durva kijelentései által megbántatván, számos főből álló meetinget tartott Katona elnöklete alatt, mely egy választmányt határozott föllállítani, megteendő a szükséges lépéseket a kinálkozók elfogadtatása, és elszállítására vonatkozólag, kijelentvén, hogy ők a csatatéren egy elismert katonai vezérlet alá rendelendik magukat, a ki szolgálaton kívül

szolgái alárendeltséget nem követel stb. Ezen válaszmány fejévé engemet neveztek ki, noha nem voltam jelen. Én azért irok a török követnek, hogy tudja az ajánlatot és tudassa velem annak elfogadtatását, és ezzel leköszöntem, megigérvén azonban közremunkálásomat mint közember, és ha tetszik, mint tanácsadó.

3-or. Beóthynek csak akkor irok, hogyha Washingtonból — hova jövő hóban szándékozom, — visszatérek; de ha elébb látod, mondd meg neki, hogy ő írjon nekem, tudatandó velem: hol léteznek egyenkint a genfi társaság egyénei — adresseikkel együtt, ha tudja, — legfőkép Teleki Lászlóét és gróf * Antóniáét. Továbbá megmondhatod neki, hogy találkoztam Brace-szel, a ki egy valódi yankee és más semmi.

4-er. Mivel bizonyos, hogy a jövő huzásnál sokat nyeriünk, tehát a nyereséget kérdés nélkül Bahring által Adams vagy King bankárokhoz ide utald, mivel szükségem lesz reá.

5-ör. Igen örültem Duka¹⁾ megtiszteltetésén és igen köszönöm szíves megemlékezését, legszívesebb köszöntésemet tudatván vele.

6-or. A francia kertésznek irtam és megköszöntem szolgálatát; kofferjét ruháival együtt Mayernél találja.

7-er. Kos. illetőleg humbug volt és marad; kevesek itteni barátai és a kik még némi vonzalommal viseltetnek iránta, X X koldulásai által elidegenittetnek; erről Ferencziné többet tud. Sajnálom Baloghót, de rég kiábrándulhatott volna Kossúth segélyéről, Beóthy pedig nemesen cselekszik, éljen!

¹⁾ Duka Tivadar, Londonban hallgatván az orvosi tudományokat, a keletindiai hadseregben tekintélyes orvosi állomást nyert. Dukát, ki e sorok közrebocsátásakor még mindig Kelet-Indiában van, tudományos működéseért Akademiánk is tagjául választá.

8-or. — — — — —

9-er. Kosztára kezdenek itt haragudni, hogy erőszakoltatá magát az elmenetelre; a „Herald“ Kossúthtal együtt coupoops-oknak nevezi, kiket kár volt protegálni, bár Ingraham tette magában jó és igazságos volt.

10-er. Örülök, hogy családod jobb egészségben van és hogy te is aggodalom nélkül nézhetsz jövőd elé, mely — adja az Isten, — hogy oly szerencsés legyen, a milyennek te kívánod, a mi ha valósul, úgy Hazánk is abban az állapotban leend, melyért oly régóta vágyunk. — Végre az Isten éltesen és áldjon meg, azt kívánja tisztelő barátod,

Mészáros L.

U. I. Legszívesebb köszöntéseimet ottani hazámfiainak. Ha Kossúth elutazik a táborba, azonnal tudósíts, de mindenesetre addig is levél nélkül ne hagyj, mert máskép sokáig kellene talán várnom.

Vukovics Sebőhöz.

Scotch-Plains, New-Jersey-State, on the central rail road,
post box 1. 1853. Dec. 25-dikén.

Tisztelt barátom! — Olvasd el jól a fennebbi sorokat és legfőképp a „post box 1.“-et ki ne hagyj, s akkor leveled bizonyára megtalál. Ez pedig annyit teszen, hogy többé hontalan nem vagyok, mert az Isten és özvegy Batthyányi Lajosné segítségével bácskai 75 holdas tótból,¹⁾ — minek a forradalom előtt neveztettem, — New-Jersey statusban, 39. szélességi fok alatt, New-York-

¹⁾ Ezen többször idézett 75 hold apai örökségére vonatkozik s tót-sága atyjának csallóközi (különbön tiszta magyar) származására.

tól 20 mértföldnyire s oda gőzösön egy óra távolnyira 23³³₁₀₀ acre-es yankee lettem s így Yankee-dodle és Hail Columbia!

Telhat van birtokom, tehenem, lovam, malacom, tyúkom és egy macskám s mondhatom, hogy otthon vagyok; de többem nincsen s így egyik nyomorúságból a másikba estem.

Szeretném, ha gazdaságomat jól és úgy rendezhetném, hogy azt tavaszra feldolgozván, őszszel már gyümölcsözne, de ehhez sok és minden kellene, de nincs azt mivel megvenni; azért a nemesi curián van elégtűtség, de van ám nagy szegénység is, mely azonban talán megjavul, — ha megjavul. Van erdóm is, és ebből a fiatal növéseket fölhasználom.

Légy oly szives adressedemet Teleki Lacival közleni és valaki által közöltesd Batthyányival (Kázmérral) és Szemerével is.

Nem tudom, mennyiben és miben állanak dolgaitok reménységtekkel együtt; a mit tudok, abból áll, hogy voltam Washingtonban, Priece-t láttam, Douglas senátort, Cass-t, Seward-t, Everest, Cleatont, Chaset és más képviselőket, de a mit a gyűlésben benn vagy azonkívül tanultam, az nem sok. Ők saját ügyeikkel jobban elfoglalvák, hogysen Európával sokat gondoljanak. Tengerészetüket hat sróf-(csavar-)gőzössel szaporitják, hanem inkább csak Cuba és Sandwich szigetei miatt, melyek után vágynak, s hogy megmérkőzhessenek, ha kellend, — s nem azért, hogy az európai népfelszabadtásban tetteleges részt vegyenek; ha azonban valamely nép fölszabadítaná magát, úgy azt bizonyára és azonnal elismernék, de pénzbeli segítséget alig adnának valakinek, — fegyvereket igen, ready cash (kész fizetés) mellett.

Mi magyarok nem a legjobb hirben állunk és szint úgy félnek tőlünk az emberek, noha a Congressusban

Kossúthnak még találkoznak barátai az abolitionisták között. — Vetter elbeszélte, hogy mikép állunk; azóta a magyar lap megbukott s egy universális democrato-republikánus egyesület állott össze, minden nemzetiséget befoglaló, mely szintén a török részre verbuvál; mennyiben fog sikerülni? nem tudom. — Az én ármádiám 120 emberből áll, mely pénzt vár, hogy menjen; reménylem, hogy leveletem a londoni török követséghez beadtad. Tudom, hogy mi sikere sem lesz, de mint demonstratio jó.

Mióta paraszt emberré lettem, azóta keveset olvasok, — e helyett dologhoz szoktatom magamat, — és igen kevés emigránst látok, hála Istennek.

Hát Beöthy hol van? megjött-e már? Te magad mit csinálsz, jövőre mit szándékozol? Ezek azok, mikről tudósításodat várom. — Részemről nem mondhatok mást, mint hogy mondd meg a franciáknak, mikép húzzák ki minél előbb a nyertes sorsjegyet számonra; egy ily mennykő nem lenne rossz. — Már most Isten veled, köszönts honfitársainkat, légy szerencsés és boldog s tartsd meg barátságodat tisztelő barátodnak. Mészáros Lázár.

Mészáros Antalhoz.

Scotch-Plains, (New-Jersey-State.) 1853. Dec. 25-dikén.

Kedves barátom! — Három havi futkározás, keresgélés és nézés után valahára találtam hont, és 75 holdas tótból $23\frac{33}{100}$ amerikai holdas yankee lettem, és két levelem után, — melyekre feleletet ugyan nem kaptam, — a harmadikát köszöntéssel, üdvözetemmel együtt házamból írom. — A föld sem bánáti, sem tisztai, de termő agyagos homok, mely kerti veteményre, fatenyésztésre,

kukoricára igen kedvező, sőt még a szőlőre is. Eddig csak talyigám van és egy lovam; de van tizenkét tojós tyúkom és egy tehenem, mely 16 itce tejet ad. A többi mind szegénység és Lăzi bácsi¹⁾ szépen tisztítja az istállót és fej is hébe-közbe; fát vágni, — mivel négy hold erdóm is van, — kerítést javítani, piacra járni, ezek a multságaim, mivel segédem fiatalabb és erősebb lévén, nehezebb munkát végez.

A birtok 1600 tallér volt, a melyből hat százat lefizettem, hat száz intabulálva marad interestekre, négy százat pedig jövő májusra kell lefizetni. Ha Európa háborús nem lenne, investícióra könnyű lenne pénzt fölvenni, de így a pénz drága és ismeretlenek is vagyunk.

Itten a tél, bár a hely Rómával egy szélességi fokon fekszik, olyan hideg, mint nálatok, csakhogy a vizek — mivel tenger közelében vannak, — be nem fagynak. Februáriusban már szántani lehet, noha még márciusban is gyakran egy pár napra megfagy. — A falu, vagy jobban: a birtok három száz lépésre van a vaspályától s az New-Yorkba mindennap háromszor vezet be és ki. Azonfelül egy gyárváros van egy és fél német mértföldre, jó piaccal, a hol minden jó áron elkel, ha egyszer lesz mit eladni. New-Yorktól 20 angol mértföldre fekszik, a hová azonban vaspályán és gőzösön másfél óra alatt be lehet menni, a mi később fog hasznunkra válni, ha az importált 3000 különböző gyümölcsfa gyümölcseit adandja, addig pedig bizony a paplany szerint fog kelleni betakarózni, stb.

M. L.

¹⁾ Közkedveltsége miatt csak így hívták mindenfelé, s ezen szerezetteljes cím, úgy látszik neki is tetszett.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Scotch-Plains, New-Jersey-State, 1854. Jan. 22-dikén.

Kedves Mály! — Mindenek előtt fogadd legszivesebb köszönetemet szeretetreméltó leveledért stb. Épen vasárnap volt, midőn azt kaptam. Miután tehát ágyamat megvetettem, szobámat saját uri kezeimmel kisöpörtem s mindent megtisztogattam, azzal kedves foglalatosságomhoz ültem, mint a táborban, a papírt térdeimen kiterjesztetem, s hozzá fogtam az íráshoz.

Bárha most a hideg 8 fok Rr. szerint, bárha az északi szél faházam minden hasadéknán élesen dudol befelé, mit a guillotín-ablakok még elősegítenek, mindazáltal melegen van, mert veled társalgok, s mert megköszönhetem, hogy fáradozásaid végre meg vannak koronázva; O. . . adósságai első rátáját J. G. N. által signalizálva már megkaptam s az nemsokára megérkezik. . .

Emlékezetem napról napra gyöngébb lesz s értelmem — hála Istennek! — napról napra tompul; nemsokára a kiválasztottak között leszek, kiket az új-világból majd egy másik világba szólítanak, s ezért nem emlékszem, hogy mit és hogyan irtam neked; hogy barátságosan, ragaszkodólag és jóakaratólag, miként te azt megérdemled, azt tudom, de hogy miről? azt nem. Nem szeretném ismételni, hogy van itt egy szegény farmer, a kinek nincs pénze, s a ki rosszabbul áll, mint nálatok egy negyedtelkes; nem akarom ismételni, hogy miként vakarja lovát, miként tisztítja istállóját, s azután felkötvén tiszta nyakravalóját, miként válik az ismét tekintélyes gentleman-né.

Nagyon boszant, hogy tyukjaim még sem akarnak tojni, bárha igen jól megtraktálom őket paprikával, oszt-rigahéjakkal és chinois-magvakkal; de még boszantóbb, hogy három ifju legényhez nem akar egyetlen szolgáló

sem beszegődni, mert itt oly erényesek a nők. Itt meg kell az embernek házasodnia, ha azt akarja, hogy szakácsnéja és tehéndrabantja legyen. Ha majd elérkezik a mezei munkák nehéz ideje, akkor a főzés, tehénfejés, a tyukokra ügyelet és a söprés departementje nekem jut.

Mindazáltal mondhatom, hogy időm rövidebb, mint New-York-ban vala; vasárnapjaink igen kellemesek, bárha ezeket itthon töltjük, s én meg vagyok elégedve, azaz lennék, ha kevesebb volna a gondom, ha már tul lennék az első éven, de hogy ezt áthuzzam, még segélyre van szükségem. A mi még tovább illet, én egészséges vagyok; glacé-kesztyűket nem szoktam kezeimre huzni, s így elhiheted, hogy most már nem lehetnék Liszt Ferenc. Bocsáss meg, hogy soraimat már bezárom, hanem mást úgysem írhatnék, mint azt, hogy az itteni ujságok naponkint csak gyilkolásokkal, tűzvészszel, viharral, hajóelsüllyedésekkel, vízbe-fulásokkal, vasuti szerencsétlenségekkel, apró cravallokkal s egyéb verekedésekkel vannak tele; ez tudom nem érdekel, annyit azonban mondhatok, hogy eleven és agyafurt egy nép ez, s én kételkedem, hogy valaha még én is így amerikaivá válhatnék. M. L.

Mészáros Antalhoz.

Scotch-Plains, New-Jersey-State, 1854. Jan. 29-dikén.

Kedves barátom! — Öcséd Amerikában igen nagy köszönettel vette első szives leveledet, és pedig kúriájában, hanem mivel dagadtak kezei, tehát általam irat, én pedig, ki segédje vagyok a munkában, csak vasárnap írhatok, midőn a szobasöprés, ágymegvetés, tyúkrok etetése

és ezek után a biblia-olvasás — mi itt vasárnapi élvezet, — megtörtént.¹⁾

Tehát tudatja általam, hogy ex-barátja. O. „malius tarde quam nunquam“, kötelezettségének eleget kezdene tenni.²⁾ Továbbá sajnálja, hogy írásaid, bizonyítványaid és okmányaid veszte miatt, becsületesen kifizetett múlt és jövőendő örökléseinek jussai átengedését, respective neked való eladását bebizonyítani nem bírod s így azokat egy

¹⁾ Ezen levél eredetije szintén Mészáros saját keze írása s egy harmadik személy nevében azon okból van szerkesztve, nehogy testvérbátyját az akkori rendőri hatóságok előtt kompromittálja, mert a számüzüttel még testvérenek leveleznie is illoyalitásnak tartott.

²⁾ Minthogy O. neve ezen levelekben már egyszer eléfordult, szükségesnek tartunk némi magyarázatot ide iktatni. Mészáros Lázár hajdani állásához képest számüzetésében igen szigorú anyagi körülmények közt élt s ehhez járult, hogy őt szívesen gyámolító, számos tagból álló családdal megáldott testvérbátyja, Antal, ez idők szerint saját vagyonában nagy csonkítást szenvedett, minthogy ennek egy részét, mint állítólag a számüzüttet illető, elkobozták. M. L. ekkor figyelmezteté Pesten lakó unokabugát, Sz. A. kisasszonyt O-ra, ki számüzüttünknek 1848-ig barátja, 1000 ftnyi összegig adósa, s ekkor Pesten igen tekintélyes állásban vala. Midőn Sz. A. kisasszony O-t személyesen fölkereste, s eléadta volt barátja mostani szerencsétlen állapotát, s a tartozás megfizetését kérte, ez így nyilatkozott: „Mészáros Lázár halálra ítéltetett s in effigie ki is lőn végezve; a megholt tehát nem kérheti az adósságot!“ mire a szerencsétlen nagybátya sorsa iránt résztvevő s ezen érzelméből bátorságot meritett hölgy így válaszolt: „Méltóságod helyesen szólott, csakhogy az én észrevételem meg ez: méltóságod ez ügyben nem tekinti a hadi törvények által halottá nyilvánítottat, hanem szerencsétlen barátját, s annak részére kifizeti az 1000 ftot, vagy ez összeget nem fizeti ki, minthogy az a kincstár részére szintén elkobzandó lett volna; de ez esetben — minthogy azt oda sem méltóztatott befizetni, — sikkasztás forog fenn. Méltóságod mindkét esetben vétkezik, vétkezik vagy a fiscus, vagy nagylelkű, de most szerencsétlen barátja ellen. Tessék a két véték közül választani.“ — O. választott s vétkezett a fiskus ellen, mit azonban a legfőbb kegyúr, ő felsége bizonyára megbocsátott volna neki, hahogy e humánus vétket nem viszi magával a sirba.

váratlan és fogadatlan örökösnek kell átadnod; sajnálja azt is, hogy a fiskus pedig még ott is kényszerül találni valamit, a hol az öreg szekeres sem keresett volna. Hagyján, ha már így van, és ha örökösödnie kell a jogásznak, úgy mások ő ellene tehetnek keresetet, a mi be fog következni.

Jószágára vonatkozólag iratja öcséd, hogy nem lévén elég fundus instructusa vagyis inkább pénze hozzá, tehát Jerseyben vele volt társával (Katona Miklóssal) és egy más magyarral dolgoznak, tesznek a mit lehet, és egy tál étel az, a mi kielégíti őket; különben egészséges s bár teltsége szerint dolgoznia kell, mi napról napra többet szaporodik, mégis örömeztobb túri életét, mivel annak célja van, és nem földönfutó többé, s mert nincs ideje elummi magát.

Az itteni gazdászat nagyon különbözik a tiétekétől, mivel kevésből és ezt is csak nagy költséggel lehet szerezni valamit. Az igaz, hogy ha már egy pár évet művelt és a sok követ kihányta, úgy dúsan fizet, a mint azt az utolsó heti árból ide teszem:

Krumpli egy hordó (három vékából,) 5 forint egész 6½ ftig; 100 fej káposzta 12 forint; veres káposzta egész 16 ftig; egy hordó vereshagyma 4 ft.; sárga répa 3 ft. 40 kr.; fehér répa 3 ft.; spinát 2 ft. 30 kr.; 12 darab celery (zeller) 1 ft. 30—40 kr.; egy hordó alma 5 ft. egész 10 ft.; egy véka dió 4 ft.; egy véka gesztenye 4 ft.; egy véka tiszta búza 4 ft. 30 kr.; vegyes 3 ft. 50 kr.; egy véka kukorica 1 ft., 1 ft. 40 kr.; zab egy véka 1 ft.; borsó egy véka 2 ft. 30 kr.; bab egy véka 2 ft. 30 kr.; száz font széna 1 ft. 20 kr.; stb. És a mi több, a mi a piacra jön, az eladatik. A korai termények, azaz melyek legelőbb a piacon láttatnak, nevetséges nagy áron adatnak el. A szép gyümölcs pedig iszonyu drága, midőn

egy meszely fekete málnát, vagyis hamvas szedret 10 pengő kron adnak el.

Ez quod gazdaság; ehhez, a mit még csatolni szeret, az, hogy kedvét nekie mi sem ronthatja meg.

Már most mitsem tudnék többet jelenteni; az itteni politika a népesedésről, vasutak csinálásáról, egész országok megvételeéről, belső igazgatásról foly. Uj hazámba egész Európa bele férne s gondolj csak egy vaspályát, mely közel két ezer német mértföldet foglal magában, s aztán képzelheted, hogy mily nagy ezen ország. Isten veled s hajolj őszintén szerető barátodhoz, M. L.

Gr. Batthyányi Lajos özvegyéhez.

Scotch-Plains, New-Jersey-State, 1854. Febr. 7-dikén.

Mélyen tisztelt grófnő, jóltevőném! — Valóm leg-tisztább szögéből üdvözlöm, tisztelem és köszöntöm s egy-szersmind kérem bocsánatát késedelmemért. De mig földönfutó valék s keresém — nem annyira az arany-gyap-jut, mint inkább egy helyet, a hol megfészkelve, ha a sors úgy akarná — e földöni bujdosásomat bevégezhessem, — addig nem akartam Kegyét háborgatni; most azonban már megtaláltam révpartomat, kikötöttem, beléptem és becsületes paraszt ember lettem, kit itten farmernek hívnak, de ilyes és a yankee közt — hála Istennek! — van kis különbség. Kegyének mostani tartózkodási helyével csaknem egy szélességi fokon lakom, hol hetvenöt holdas tótból (miként a bácskai bunyevácok a Mészárosokat nevezték,) huszonnégy holdas tóttá lettem. Birtokom a vaspálya közelében van, hallom fütyülését, s nem irigylem, kik az egy órányira levő New-Yorkba sietnek.

A farm helyzete nem csunya, sőt nyáron kies is, s én mint római bálványimádó, az itteni ugynevezett baptista, presbiteriánus, methodista és quaker vallásbeliek közt térithetlen és javithatlan lévén, magányban élvezem a kezdő gazda nyomoruságát, s mint megbukott nagysághoz illik: van egy taligám s egy lovam s még most csak ez utóbbit s a tyúkokat etetem s boszankodom, hogy ez utóbbiak nem tojnak. E mellett önmagamnak lévén szobalánya, ohajtom a lágyabb időt, hogy jövő élelmünkre dolgozni segíthessek.

Nem hiában voltam magyar miniszter, mert a pompát el nem felejthettem környezetemben, mivel lovászom, kocsisom, kertészem: ezredes (Katona Miklós); szakácsom, favágóm s mezei munkásom: kapitány (Dants); de ha beáll a földi munka ideje, akkor a magyar tábornokra jut a szakácsság kellemetes függelékével együtt; mert az itteni némbéri erkölcs — noha tele van bibliai morállal, — még sem hiszi magát elég erősnek három nőtlen férfi körében az ördögnek ellent állhatni, már pedig házasodni, — hogy szolgáló leányt lehessen tartani, — kissé bajos, legfőképp őszszakalú Lázár barátomnak. — Mindenhol s minden kezdet bajos, úgy itt is, s talán kissé bajosabb kivált annak, ki nem fiatal, nem erős s a ki katonáskodáson kívül mást nem tanult; azonban a magyar közmondás szerint ezt is kikoplaljuk.

Mit beszéljek az országról? Ez nagy s még többre törekszik, mire fekvése följogositja. Emberei hanyat-homlok rohannak az üzletbe s szájukban csak a „business“; de nincs közöttük rang, nincs európai felfogás szerinti osztály, bármily alacsony is. A pénz az itteni aristokratia s ez szintén kevély, ha nem kevélyebb az angolénál, s mivel a pénzt nehéz keresni, aristokratiája durva. — Az asszonyok, — ha képeikhez hozzá szokik az ember, — nem kellemetlenek, hanem modorukban, az angol divat

minden utánczása dacára kissé unalmasak; az európai szélyt gyakorolják, az életet nem igen értik, a párisi udvariasságot megvetik s mivel itt mindenek és uralkodók, azért zsarnokok is. Mennyiben engesztelhetőek és kérlelhetőek meg? — mint száműzött, — nem kísérelhettem meg.

Ezek levén tapasztalásaim s ezeknél sem jobbat sem rosszabbat nem írhatván, nem marad egyéb hátra, mint jótékonyágaért még egyszer legérzettebb hálámat kifejeznem s pártolásaért Kegyét jövődre is kikérem. — Mintán kérném tiszteletemet mindannyi otlevőknek kijelenteni, legfőkép Almásyné kegyes asszonyomnak, legmélyebb tisztelő hódolattal vagyok stb. M. L.

Vukovics Sebőhöz.

Scotch-Plains, New-Jersey, 1854. Febr. 17-dikén.

Igen tisztelt barátom! — Mindenek előtt köszönöm szíves leveledet, melyet örömmel olvastam kimeritőségében, s a mint egy részről lekötelezve érzem magamat tanusított baráti hajlamodért, úgy más részről folytatásával még jobban lekötelezel; azért is az Isten áldjon meg és szerencsétessen mindenben. Amen.

Leveled tartalmára vonatkozólag legelőször is Horváth püspök barátunk ügyében írhatom, hogy ebben noha majdnem két hétig jártam el magam s mások által is eljárattam, sajnálattal kell jelentenem, miként sikerhez nem jutottam; nem pedig, mert a mint Kossuth idejében nagy volt a föllevülés, oly nagy, ha nem nagyobb most a visszahatás a magyar ügyre nézve; csaknem borzadnak, ha egy magyar mutatja be magát. De ha ez

nem volna is, egy nekiünk jótakaró kiadót, Harpert¹⁾ a temérdek tíz 300,000 tallérban károsított meg. Egy másik nagy kiadó, Putnam azt felelte, hogy egy magyar ügyet tárgyzó röpirat még most is tárában fekszik s ha ez nem kél, úgy a terjedelmes tudós munka még kevésbé kél el. Egy német biztatott, de még eddig nem felelt. Átalában, ha a munkát láthatnák és inyük szerintinek találnák, úgy igérnének valamit, még egyszer ismétlem, — csak valamit; mert ismerni kell az itteni üzletet, mely hacsak iszonyú nyereséget nem lát, azt gondolja, hogy alamizsnát ád, ha ajánl valami keveset. Különben 1500 példányban az ön-költségen való kiadást 800 tallérba mondják kerülhetni. Többet e tárgyban nem tudok írni.

Köszönöm tudósításaidat. A török követ feleletét közlöttem; a keleti kérdés felfogásában még eddig nem hibáztam, de ne adja Isten, hogy továbbra is jól itéljek és hogy eleve nyilatkozott véleményem helyes legyen, mert akkor ti mitsem nyernétek s az előleges „*finis Hungariae*“ tovább is megmaradna. Én francia köztársaság nélkül, propagandista elvvel, nem látok üdvöt a népekre; ha a Napoleon császárok segíteni is látszanak, megsalandják őket.

A konstantinápolyi körülményeket egyenes kútfőből ismerem, s míg Bruck ott van, Král uramnak egyenruháját a molytól meg kell óvni. — Beóthy oly szives volt Jerseyből hosszú levelet írni, de diplomacice elhallgatta a missióját érinteni; különben az egész utját leírta és én feleltem.

¹⁾ Harper new-yorki kiadó több, a magyar ügyre vonatkozó munkát bocsátott közre s Xántus Jánostól egy ilustrált magyarországi népi-smét is. Vámbéry Armin „Középázsiai utazásának“ amerikai kiadója szintén e derék férfi.

Teleki Lacit — ha irsz — köszöntsd; én nem irhatok többet neki, mert két levelemre adós, de ezen észrevételt tartsd magadnak. — Battyányinének irtam Nizzába és nem üdvözöltem Magyarországra hazamene-teleért, azaz ezt nem érintettem.

Mivel az „Africa“ gőzös megérkezése után levelet tőled nem kaptam, jele, hogy a francia lottéria — tojást huzott ki számomra arany helyett, pedig nem esnék rossz- szul még egy ezerfrancos nyereség sem, mit reménylem, te azonnal utnak indítottál volna, felvigyázási járulékod levonása után. Azonban se baj! jó az Isten s talán jót ad, miután eddig csak rosszban részesültem.

Igen sajnálom, hogy családdal összejöhetni még csak reményed sincs, pedig vajmi nehéz oly érzékeny szívnek mint a tied, kedveltjeitől oly sokáig távol lenni; azonban adja Isten, hogy nemsokára megvigasztaltathas- sál, s azért remélj, tírj, de ne mozdulj. Mi a poklot akartál te Törökhonban, ha katona nem vagy? Ameri- kára nézve pedig Danteval felelek:

Quelli che muojon nell ira di Dio,
Tutti convegnon qui d' ogni paese.

Az aláhuzott muojon helyett tedd: vivon és a versnek nem ártottál s az itteni helyzetet rövidebben és jobban ki nem fejezheted.

Az itt íróra nézve — dacára birtokának — borúra derű nem állott be. Mig földönfutó voltam, a jövődő rossz képe rémlett előttem; most inchoate citizen (kezdő polgár) vagyok, és még több bajom, gondom van, hogy a mi kell, hol vegyem s hogyha nem instruálhatom: mikép és mily alakban legyek újra kóborló? Hanem ez itt nem aggaszt, mert itt nincs alacsony munka, csak eltartsa emberét, s koránt se hidd, mintha bännám ide jöttemet, mert a nehéz munka egézségben tart.

Az itteni viszonyok Amerikát illetik; Európáig még nem hatunk.

Egy derék, művelt fiatal ember, Griza tért innét Európába vissza; a többien élnek és dolgoznak. — A miként innét Katona Miklós szívesen köszönt, úgy neviünkben ottani honfitársainkat szintén köszöntsd. Élj és hajolj tisztelő barátodhoz. — Mészáros Lázár.

Mészáros Antalhoz.

Scotch-Plains, 1854. Márc. 12-dikén.

Kedves barátom! — Ne csodálkozzál, hogy oly hamar és mégis oly röviden írok, azonban minden következmény nélkül. Egy kérésem leszen s egy tudósításom. Az első az, mivel oly sokban hasonlít sorsom a tiédhez — azaz nem hasonlít másban, mint bajokban, — tehát légy szíves

A tudósítás pedig abból áll, hogy két havi magam házábani lakás után, Katona Miklós március 1-jén, reggel 6 órakor, mikor épen mosdásban voltam, belép sápadtan, hogy ég a ház! Kimegyek és látom, hogy ég, és azt is látom, hogy egy kútágas nélküli rozsz kut mellett oltani lehetetlen; azért is hordtunk ki, a mennyit lehetett, de fából lévén a ház, nem sokáig lehetett s így jószágunknak fele oda égett, a ház pedig le egészen a pincébe. Mit legjobban fájjalok, az, hogy kétezer oltani való csemete, ötszáz gyökeres venyige, háromévi oltású más száz ötven darab finomabb fa, melyek a pincében földbe ásvák, félig leégtek, félig megsültek és 750 más gyümölcsfából, melyek közel a házi kertben ásvák el, mindannyi oltóágak veszvék. Ehhez kutahiai emlékeim, magyar pénzeim s több más honi házi butoraim. Sze-

renese, hogy éjszaka nem történt, mert akkor magunk is beégtünk volna. A tűz a kéményből — a melynek vakolatja, öregsége miatt, lyukat hagyott, — a gerendát meggyújtotta. Biztosítva volt a ház 600 tallérban, tehát ez föl lesz építve, noha kisebb formában, mivel új házat, ha mindjárt fából is, nem lehet azon az áron építeni. Továbbá szerencse, hogy nincs folyó mellettem, mert máskép vizözönnek is kellene jönnie; hanem remélhető, hogy a memykő becsap a fészekbe s így talán vége lesz a sors csapásainak. Amen.

.....
Ezt a levelet egy földmőnnél írom, ki oly szives volt, részvétteljes segítséggel irányomba lemi; ez pedig Haraszty Gusztáv¹⁾ neje, Dedinszky-leány, ki gyermekei nevelése végett itt lakik, közel hozzám, Plainfielden; derék bácskai menyecske. Még az amerikaiak is részvétet mutatnak s így most még nem halunk meg éhen, stb. M. L.

Mészáros Antalhoz.

Scotch-Plains, 1854. April 14-dikén.

Kedves barátom, bátyám! — Január 24-diki leveledet csak ezekben a napokban kaptam meg Mayertól (Londonból,) s a mint ezt köszönöm, úgy feltételédet — egyenesen Amerikába irányozni leveledet — még jobban köszönöm; ha pedig mégis akarnál egy harmadik

¹⁾ Azon hirnevesb utazóink egyike, kik népisme dolgozataikkal már az 1848 előtti években feltűntek. Haraszty beutazván Észak-Amerikát, tapasztalait, valamint a nyugati indusok ösmertetését érdekesen írta le, mely könyve még ma is érdekes olvasmányt nyújt.

által levelezni, úgy a Jankováczi, összeköttetésben lévén itten, ha felkéred, megteszen — reménylem — mindent.

Reménylem továbbá, hogy jan. 16. és 30. és március 12-dikén irt leveleimet szintén megkaptad, legfőképen az utolsót, melyben tűzpróbáni átmenetelemet jelentém, és örömet, hogy nincs folyó közelemben, nehogy a kiöntési próbán is átesni kénytessem; veszteségem nagy, mint kezdőnek, azonban kikoplalom ezt is. Amen.

O. adóssága két ötödét megkaptam s azon remény fejében, hogy ha megkezdette, tovább is fogja folytatni, Mayertől 250 tallért kölcsönöztem, hogy a tűz után a hamuból, nem mint phönix, hanem mint hamupipóke kivergődhessen s így az adósság többi három ötödét általa előre lefoglaltatni kértem.

Ezek így lévén, hol volt, hol nem volt, bizony az óperencián is túl megtelepedtem s az eskümet, mint ez ország jövődjé jogos polgára, lettem, s most mi más jogom sincs, mint a tökéletes egyéni szabadság.

1858. szeptember 14-dikén megkapom a polgári leveletem és ha az Isten segít és meg nem bukom, úgy 1859. június 13-dikán¹⁾ Baján leszek, reménylem minden akadály nélkül és egy jó áldomás után megint visszatérek ide, a hol az egész, a totum nemcsak nem tetszik, de sőt igen is kedvetlen; hanem sok egyes becsületes, jó emberek is lévén és az egyéni korlátlan mozoghatás, szabadság, — ez kiegyenlít mindent. Most azonban kedvesebb leendhet, mivel P. M. (Percel Miklós) feleségével, huzomasszonylyal a távol nyugatról megint visszatért és itt akar közelünkben magának egy kis fél-sessiós gazdaságot venni s így ez kezdetét fogja tenni egy kis Ungaro-Yankee-gyarmatnak.

¹⁾ Ez Antal napja, bátyja névnapja.

Tehát neveltél gazdaságomon, hogy egy talyigás lóhoz egy tehenet vettem, és nem két lovat; az igaz, én is nevettem, mert a lehetetlent kísértem meg, azaz: itt azt mondják, hogy a gazdaszat pénz nélkül annyi, mint egy gőzkocsi tűz nélkül; már pedig pénzem nem lévén, de lévén szükségem tejre, vajra, turóra: tehát azt vettem, a mit vehettem, sem többet, sem kevesebbet; és bizony voltam olyas időben, midőn rosz krumplit és sós disznóhúst ettem hetekig; hanem most „ein Gott, ein Speisz, ein Pferd, eine Kuh“, csakhogy nincs Kuchelmentsch, mert nincs asszony a házban és az idevaló nők — a biblia dacára — féltik magukat; ezért nincs asszony a házban, pedig jó lenne. Ez azonban most nem baj, mert nincs ház, hanem csak putri. De az a baj, hogy itt nincs tavasz, hanem csak nyár; még most sem lehetett szántani, hanem csak husvét után, mit két tallérért napjára a szomszédokkal tétetek még most, míg lóhoz juthatok; addig a talyigás boronál, körösztbe szánt, a kultiváló ekét luzandja stb. A tehen nem csinál mást, mint tejet ad, hanem a multkor kicsuszott a tollam: midőn a zérust képeztem, s így a zérust hatosnak vetted, holott csak tizet ad, mert 35 talléros; ha 80-at adhatok érte, úgy a tizenhatot megadja becsületesen.

Amerikában a tehennek, hogy jó tejet adjon és sokat, kukoricadarát, rozs- vagy zabdarával és szeeskával leforrázva adnak. A kukorica-szárat megvágják masinával és ezt is hozzá keverik. Répa után soha sem bővíül a teje, mivel ennek csak 16 tápláló része van, a többi 85 viz. Pálinka-söpredéket soha sem adnak, mert itt fele a nép-ségnek viz- és theaivó, s csak az irek iszszak és a svábok, de ezek is inkább a sert. Én jó tejet iszom, de venni nem lehet, mert megkeresztelik és 32-szer is lefö-
lözik. Köcsög a legrosszabb portéka; én e helyett széles, gömbölyű bádogserpenyőkben, egy és fél láb átmérőjűek-

ben tartom a tejet s így az jobban lefölozi magát. Egy héten 4—5 font irósvajat csinállok; a tejfölt fölmelegitik 2 Reaumur fokra és a masinában 9—10 perc alatt kész az irósvaj, melyhez egy kis cukrot is tesznek és télen, hogy sárga legyen, kevés sárgarépa-levet elegyitnek hozzá, mi az izének nem árt; a kik pedig cukrot nem tesznek hozzá, mindjárt megsózzák és így hetekig eltart, sőt évekig, ha nyole rész só jön hozzá.

Tyukjaim eleget tojnak s így a fölöslegest eladom; 12 tojás körülbelöl 22 p. kr. Három fekete tyukom ül s mivel ez engemet illet, úgy ismernek, hogy két favoritom még sétálni is eljár velem.

Importált fáinn piramis-nagyságúak, mint a spali-roknál szokás; ha a tűz meg nem rongálja, mivel három év előtti oltásúak voltak, úgy némelyik 1855-ben, mindannyi pedig 1856-ban hozott volna gyümölesöt, de így vissza kellett vágni mind s egy évet vesztettünk, pedig gyönyörű volt látni, oly egészségesen jöttek ide. Volt pedig 6 faj körte, 40 faj alma, 12 faj őszir, 6 kajszin-barack; szilva, cseresnye 12, medgy 6, szőlő 24 faj s ezenkívül málna, ribizli, egres, som, eper, dió, mogyoró, füge, szeder stb.; ehhez még 3000 darab oltani való különbféle csemete, in summa: 4500 darab. És ez mind idáig szállitva került közel 500 pengőbe, a tűz után pedig ha fele megmarad, jó lesz, de oltás semmi, hanem csak szemzés; pedig arra kalkuláltunk, hogy jövő évben megindithatjuk a nemesített fa eladását.

Talán kérdezed, miként égett el? Ugy hogy januáriusban érkeztén, midőn kissé fölengedett, 600 nagyobb fának a ház melletti kertben csináltunk gödröket és oda ástuk, a többi a pincében volt le- és földdel fölrakva; a ház leroskadván, rajta maradt a tűz három óráig, mert az egész tűz sem tartott tovább, fából lévén itt belől mindannyi ház építve. Tehát ezeken a tűz feküdt, a kiütiék-

nek pedig a láng ártott, a szél arra fujván; és még ez szerencse, mert ha ellenkezőleg fuj, ugy a csűröm ég el, mi még nagyobb kárt okozott volna.

Ha a földem vaskúti lenne, én jobban szeretném, hanem agyagos homok, vagyis homokos agyag, kissé tovább tartja a vizet kelleténél s így őszre le kell árkolni. Kukoricának, fának jó; van turfás része is földemnek, itt a káposzta majd megterem, sőt még jó burgonyám is lehet; a föld egy része kissé kövecses s ez csak a jövő évre lesz jó.

És mégis jól vettem, noha 1600 tallérért vettem a 24 holdat; több nap előtt adtak el szomszédomban 20 holdnyi földet 1800 tallérért; iszonyuan megy föl az ára mindennek.

A trágyacsinálás nem annyira bajos mint költséges, mert itt meszet, hamut gipszszel, sót, mindent használnak. A guáno pedig legjobb; 4 tallérért egy holdat becsületesen lehet megtrágyázni guánóval.

A talyigás ló és tehén ötven szekér trágyát már adott, mert egy réteg ganéjra jött kevés égetett mész. Arra föld vagy gyöp, erre só, mivel ez itt olcsó: 2 kr. fontja, — és ez két hó alatt megért. Az iszap is megvan, mivel van mocsárom s ezt lecsapolván, annak iszapjában fogom jövő dinnyéimet tenyészteni.

Most ennyi elég legyen; máskor többet, — mert házat építék, noha 160 tallérral többre jön, mintsem az előbbi biztosítva volt.

Ne gondold, hogy dolog nélkülül vagyok, mert hárman vagyunk; én a tyukokkal, kerttel (a konyhait értem,) és tejeléssel bajlódom; Katona Miklós, régi követőm pedig a lóval, főzéssel; Dants nevű honfi pedig velünk munkál. Ez a kettő fiatalabb, tehát ők a nehezebbet viszik. Van ásás, kapálás, földi munka elég, és így bizony csak vasárnap irhatok én is. Majd elfelejtém írni: mióta

leégtem, utána még egy lovat vettem és most már úr vagyok, csakhogy rongyosabb mint voltam; mert inkább ló, mint kaput.

Én örülök, hogy építeni és pörölni valód van, mert ez a kettő mozgásban tart, mi engem halálra gyötör. Csakhogy sajnálom és szomorú, hogy igazságos ügyben kell pörölnöd, mikor az egész világ tudja, hogy még 1835—1837 közt — ha nem hibázom, — de 1840-ben bizonyára el volt adva minden jussom, a multtal és jövővel együtt. Azonban ha az igazságnak győzni kell, úgy nem kétlem a te győzelmedet is. Köszöntsd mindannyi barátodat, mert azok talán az enyémekek is, és ha ide akarsz jönni, siess; ne félj, a tehénavaját itt nem ismerik, barátim pedig zsirosszájuak; nem parancsolhatsz oly magyar ételt, a tarhonyát is belé számítva, a mit nem tudnánk csinálni. Mit mi nem tudunk, van két bácskai asszony közelünkben: egyik hugomasszony, Mina, — a másik Haraszty Gusztiné, — azok majd csak összekomponálják. . . . Élj és hajolj tisztelő barátodhoz. M. L.

Gróf Batthyányi Lajos özvegyéhez.

Scotch-Plains, New-Jersey State, 1854. April 21-dikén.

Kegyed asszonyom! — Nem; több mint az, még több mint barátném, és ha van emberi alakban személyesített gondviselés, úgy ez az, a mi nekem Kegyed. Kegyének köszönhetem legfőkép, és Kegye mellett bátyámnak, (kit azonban — sok gyermeke lévén — bűnnek tartanám terhelni,) hogy földönfutóból házhelyes, s mint nálunk mondanák: fél-sessiós paraszt lettem és csak önmagamnak jobbágya, mivel a nő örömet lettem volna, Kegyed jobbágya nem lehettem. Ismervén nemes szívet,

mágasztos jellemét, megvallom: szégyenlettem volna állapotomat megalapító kegyessége után újra terhelni, nehogy másoktól vonjam el kegyességét, kik azt ha nálamnál nem jobban, szintén úgy, vagy talán sürgetőbben érdekelhették meg. Hanem ily ajánlatnak, ily szív- és jellememelkedettségnek, ily fölséges jótéteménynek már azért sem állhatok ellent, mivel szegény vagyok és valóban szűkölködő, s mert — ha a mennyekből nem esik alá ily véletlen s éltető manna, talán bukásnak is indulok, az idő rövidsége miatt. Pirulok és szégyenlem magamat, de nemes ajánlatát elfogadom; elfogadom még azért is, mert egy mélyen tisztelt nőtől jön s hogy csak Kegyednek köszönhessem életem biztosítását.

Noha Amerikától sem nem vártam, sem nem reméltem bármit is, mégis ezt kellett választanom, hogy legyen egy hatalmas köztársaság, mely pártol s melyben gyámra, támaszra találjak, ha mozdulni akarok, mit Európában az angolon kívül mindegyik hatalom megtagadott. Belőlem amerikai jellem vagy lelkiület sohasem fog kifejelelni, mert szellemi, ügyviseleti és üzleti iránya gondolkodásom modorával meg nem egyezik. S mégis, mióta légttem, annyi szívtelenek közt találtam szives s pedig általam nem ismert emberekre, kik a magyarhozi hajlamuknál fogva első zavaromban önkénytesen segítettek s így most nem érzek szüükséget, de érzendenék fogyatkozást, ha nincs Kegyed. — Sőt van itt egy gazdag hazánkfia, Fehérváry, ki 600 tallért kölcsönzött nekem kamatra; mivel azonban mindez csak ideig-óráig van adva, s mivel házammal együtt ültetvényem nagy része is leégett, legalább két évre van szüükségem, hogy felüldüljek, stb.

Már most mindent tud, kegyes grófném s bocsásson meg, hogy bajaimmal untattam, hanem oly nemes s mágasztos jellem, mint a Kegyeé, midőn ajánl: érez, s

midőn részt veszen: örül, hogy jótéteményezhet, s azért bocsánata bizonyos. S ha bocsánata biztosítva van számonra, úgy sorsom méltánylása mellett reménylem, sőt kérem, hogy a mily nemes érzettel ajánlá segélyét, ép úgy sziveskedjék mostani lépésemnek becslését is megadni. — Reménylem, hogy Genfben, és ha ott nem, — Párisban mindenesetre vannak biztos kereskedők, kik idevaló, szintén biztos new-yorki házakkal összeköttetésben léteznek, kik által biztosan kiadatik.

Kegyes barátném! ha Ön parancsolt volna, én bizonyára engedelmeskedem vala; már most én kérem s ha ezt teszem, meg ne tagadja tőlem, hogy arra figyelmeztessen: mikép szép rajtam segíteni, de úgy segítsen, hogy mások se rövidüljenek meg adakozásában.

Sürget a pósta, azért most csak azzal végzem: az Isten áldja meg és szerencséltesse minden ügyében s adja, hogy gyermekei szüleik jellemét és szivét birják, s hogy Kegyed ezek gyarapodásában vesztett örömeiért kárpótlást lelhessen.

Szives köszöntésemet a grófné testvérének, Almási-éknak és többi ott levő hazánkfiainak. Ha még szabad valamire kérném, az lenne: ha kegyeskedik egyszer irni, sziveskedjék tudatni velem, mi sorsuk van Törökországban Karacsaynak, Czecznek s Klapkának? Legmélyebb tisztelő hódolattal stb.

M. L.

Vukovics Sebőhöz.

Scotch-Plains, New-Jersey, 1854. Május 6-dikán.

Igen tisztelt barátom! — Köszönöm, igen köszönöm április 6-diki szives leveledet, melyet Jones ur átküldött

New-Yorkból, de a kihez még eddig nem volt szerencsém, s a ki — ha pénzes — a szegényhez aligha fog jönni. Köszönöm továbbá szives és hő részvéteket s adja Isten, hogy óhajításod rám nézve úgy mint reád s mindannyi honfira nézve minélelőbb beteljesedjék. Amen.

A sok szerencsétlenség közt, semmi kedvezmény mellett mégis van szerencse is, mert bár elégtém és fel is akasztottak,¹⁾ mégis a vízbe is fulhattam volna, ha a régi házam még fönnáll, vagy ha nem: úgy valamely odvas ház betemethetett volna. Nagy-péntektől kezdve négy napig iszonyú havazás, két napig meleg, utána két napig záporosós orkán — melynek ezer ember lett áldozatává, — s más két napig ismét folytonos esőzés volt, mely úgy elöntötte farmomnak egy részét, hogy a régi pince falai — melyek közt Katona Miklós dolgos segédjével együtt a la putri lakott, — bedőlt s ők ürgeként kiöntettek, stb. Ha a régi ház áll, le kell annak is dűlnie s kéménye ránk zuhan; az igaz, hogy épen ebédlés közben, de mivel non inter pocula, tehát ezen halál nem lett volna kedves, s akkor az insurance office mitsem fizet. Van tehát gondviselés, s mennyiben fogja ez sorsom javítani? majd meglássuk, — Azonban házam már épül s június 1-én Haus-Nudelt esziünk, melyre megvagy liva azzal a hórihorgas miss-szel együtt, — a housnak már elfelejtém nevét, melyben együtt voltunk látogatóban. Házam csinos köpőládika s csak félig lévén fölépítve, az orkánt Horác férfiaként kiállotta. 750 tallérba kerül, az insurance (biztosító-társulat) pedig 600-at adott a régiért; már most a butorozás stb. jön s ez bizony megszegényít. De vannak jó emberek, s ezek közt Mayer barátunk, a kik pénzt előlegeztek, s így csak megélek, de hogyan? az a jövő évtől függ stb. stb.

¹⁾ In effigie történt kivégeztetésére vonatkozik.

Rólam reád térvén, örülök, hogy családod egészséges: ird meg neki, használja föl Ferenc József császár házasságát, talán kieresztik hozzád, s így legalább számkivette-
tésedben élvezhetsz örömet; legyen úgy.

Köszönöm politikai közléseidet, bár azok semmi reménnyel sem kecsegtethetnek s bár a népeken kívül ki sem aggódik érettiünk és ki sem szándékszik segíteni. Azonban most elégedjünk meg azzal, hogy háború van s hogy önnegbecstelenítés és megmérkőzítés nélkül a főbb kezdőknek visszalépniök nem szabad. Már ha összeharapódnak, mikor unandják el? arra ki sem tud felelni; addig pedig zavar létezik, mivel pedig zavar nélkül misem bonyolódhatik össze, tehát ha az kissé tovább tart, mindig merülhet föl valamely váratlan eset, melyből aztán ered az, a minek erednie kell, ha épen nem is egészen az, a minek kellene, vagy a mit szeretnénk.

Tehát a magyar fusióból misem lett? nem is kár; az igaz hogy Kossúth világ embere, de sokkal picinyebb, hogysen ő tehetne valamit s ha ad fractionem panis jön a dolog, bizonyára nem lesz első a gáton, s ha nem lesz ő az első, úgy nehezen fog intézkedhetni, hacsak az az első legény a gáton, a kit még nem ismerünk, karja s kardja mellett nem bir még észszel is stb. Mikor jön pedig azon idő, mikép valaki megmutathassa, hogy mit tud? az matematikai x s azért két vagy több pártban nyugodtan élhetünk, ha nem is pörölünk extra dominium.

Köszönöm ígéretedet s az emlékiratot örömmel olvasandom, bár vox in desertis volt. Napoleon Lajos egy másik Lajossal együtt a maguk emberei, saját érdekükért sokra képesek s az első még traditionalista is; már pedig mivel nagybátyja a népekért mitsem tett, tehát nem tesz sem, és legfőlebb csak egy olasz királyságot fog szerezni akarni, s ezért, ha fel is lovalja a népeket, a fel-

lovallottakat fölküldözze. Azonban tentare licuit, ha jó a preteritum.

Vettértől kaptam levelet, rectius Ferenczynétől; ismerem sorsát, sovány várakozását s a régi magyar nótával feleltem neki s vigasztaltam: „Ne szomorkodj, légy vig: nem lesz ez mindig így.“

Ha Jerseybe mégysz, köszönts Beóthyt; ha igaz, jövő héten felelek szives levelére. Teleki Sándornak pedig nyilatkoztasd ki szives részvéteimet, valamint Percelt, Thalit (Zsigmond,) Fülepet, Leflot s Victor Hugóékat köszönteni el ne felejtse, az asszonyokat pedig ante omnes et omnia.

Lady Laugdale egy szives levelet irt nekem, és leánya a híres Bickersteth¹⁾ pedig magyar levelkét csatolt hozzá; ebből láthatod, milyen varázserővel birt szakállam, tiz órai ismeretség után hozzám bájolván két lényt; de ez itt nem megy, mert az amerikaiak csak a fiatalját szeretik. — — — —

Az északamerikai státusok a régiben maradnak: sympathizálnak mindenkivel, de tovább nem mennek még, s ha addig, — míg ők belételegyednek az európai ügyekbe, — én Beóthy szerint meg nem tollasodom, úgy bizony kopasz fejem ha legszivesebben fogadna vagy örvendő fogadhatna is hajlékába európai barátokat, mégis csak szegényül fogadna, azonban „Ein Gott, ein Rock, eine Speise s ein Bett“ mindig készen lenne, s a jövő évben már félszessziómmak is volna valami képe.

Vargha István — ha nem csalódom, tudós collégán volt és valami a miniszteriumnál; derék embernek mondják, én nem emlékszem rá.

¹⁾ Bickersteth Johanka később gr. Teleki Sándor emigráns hazánkfiához ment nőül s nyelvünket annyira sajátjává tette, hogy lord Byron „Child Harold“-ját magyarra fordítá, mely mű Pesten jelent meg. A derék angol-magyar hölgy hazánkat is meglátogatta.

Szives köszöntésemet és köszönetemet mondd Szabó Imrének¹⁾ s mivel egy házban lakik veled, eszközölj ki nála bocsánatot azért, hogy e köszöntésem feleletem leszen levelére; ujságot nem tudnék írni, panaszaimmal pedig nem terhelem, van neki is elég keresztje a hátán. Ő pedig az Istvánt köszöntse.

Katona hasonló szivességgel viszonzza megemlékezétedet; ő jobb karom, bal pedig Dants kapitány Husztról, a kik alatt még más két Radetzky-exhuszár dolgozik.

Gazdaságom szaporodik. Születtek: három macska, 37 csirke s ezenkívül még hat kotlós tyúk ül; lesz hát Backhendl a Hausnudlihoz.

Már most Mayert, Bronhet, Rónayt, Rózsafit s Halászt a többi honfiakkal köszöntsd; Crawfordékat, Cobdenékat, Smithékat s téged az Isten áldjon meg és szerencsétlennen minden óhajtasod teljesítésével. Élj és hajolj őszintén tisztelő barátodhoz. — Mészáros Lázár.

Mészáros Antalhoz.

Scotch-Plains, 1854. Julius 24-dikén.

Kedves barátom! — Két hó előtt irék, s mivel esős idő állott be, a munka pedig szünnik, t. i. az enyém, tehát nem követem ígéretedet: két hó alatt nem írni, hanem tiszta szivből üdvözöllek, köszöntelek és minden jót kívánok.

¹⁾ Szabó Imre ezredes volt s mint száműzött István testvérel együtt Angliában élt, s ott is halt meg. Mészáros Lázár iránti mély rokonszenvet s becsülést tanúsító levelével találkozni fog az olvasó a további lapokon.

Mióta nem irtam, a nyárnak közepébe estiünk, és mily nyárnak! melynek hatását csak akkor képzelhetnétek, ha visszaemlékeztek 1842-re vagy 1843-ra (ha nem hibázom), midőn némely tájon keresztül afrikai vadon szél sütötte a levegőt, s egy napon 41 Reaumeur fokú hőség sütött benneteket, vagy ha nem: a pécsieket. Az igaz, hogy annyira nem jutottunk, de jutottak mások 34 fokhoz, és én három nap egymásután 29½ és 30-hoz. Ehhez ha hozzáteszed fabódémat, melyben lakom és a mely pusztán áll, mivel a fa itt sem akar nőni igen hamar, noha hamarább nő nálatokénál, — s a kényényt, mely az épület közepén állván, szintén kevés meleget ereszt falain át: ugy gondolhatod, minő izzasztó kemencében alszom, örülvén, ha 22 Rr. foknál nem mutat többet hőmérőm estve 9 órakor, midőn az álomnak adom át magamat.

Julius 27-dikén.

Julius 24-dikén kezdtem, de csak ma folytatom; ezen három nap alatt több gazdasági gyönyörűségen mentem át, melynek elsejét épen beszélni akarám, midőn jelentik: „a tehén nem jött haza“, mert itt is kiéresztik legelni az ut mellett, noha az enyim háromszor kap enni az istállóban. Mit volt mit tenni? Kimentünk háromfelé és vissza is jöttünk; másnap Katona Miklós lóháton kereste, hiába; azonban ma egyedül haza jött. Ez volt a középső aggodalom; az első az volt, hogy 22-dikén az isszonyu melegek után nagy záporral kevert jégeső támadott meg, mely egy negyedét kukoricámnak, dinyaímnek és a tököknek felét megrontotta, tegnap pedig estve egy másik záporosó nagy széllel a fennmaradtaknak ¼-ét megint magával hordta. Az amerikai erre azt mondja: „mind ne gondolj vele!“ Tehát kezdő amerikai polgár lévén, köszönnöm kell, hogy többet nem rontott

a zivatar; meglássuk tehát, mi lesz a többiből. Káposztám nem lesz, mivel a felszántott földem turfás levén és soha sem szántva még; azért elrodhadna benne; e helyett répával próbálkozom meg; a mi lesz, lesz. Itten egészen új tanulmányokat kell tenni, mert annyi féreg és annyiféle van itt, milyeneket soha sem láttam Európában s melyek természetük szerint különféle növényeket esznek, s a melyeket a tudósok rész-létükben is ösmernek, csak-hogy nem tudják, mikép kell a növényeket tőlük védeni. Dinnyéimet nem is kellett herélnem, mert olyas Szent-János-féle fénylő, repülő bogarak egyenesen a szivét rág-ták le, és a tökök leveleit nagyon szeretik; ezernyi ezer tojásaikat rontottam el és mégis annyi! A buzát lábán kukac eszi, úgy hogy egész tartományok elvesztették termésöket; a lótetűk milliója a kukoricát, sőt a krump-lit pusztítja; hanem azért ez itten mit sem tesz, hol egy ugyanazon szövetségben tropikus és mérsékelt klíma van. A pénzes ember, ki belét szereti, itt azt hamar kielégít-heti, mert az aequator körüli szigetek május elején hoz-nak új krump-lit, persze 6—8 tallér egy véka; júniusban döge van az ananásznak, melynek egye, ha szép: 16—25 krajcár; a görögdinnyék június vége felé jönnek piacra s július elején bőven vannak. A melegágyi kertészet igen jól fizeti ki magát, ha az ember kocsiját minden nap bekiültheti New-Yorkba, azaz ha legfőlebb két órára van onnét. Egy magyar barátom, Fornet Kornél, Kalifor-niában felpénzelvén magát, most 40 holdas gazdaságot bir; ennek van 50 melegágya üveg alatt, mi neki ga-néjjal, üveggel, deszkával együtt 120 tallérjába került; költségét behozta és még 150 tallér tiszta nyereséget tett félre.

Áprilisben 13 fej saláta 4 huszas, 13 uborka 5 hu-szas s így minden. Most már olcsóbb, hanem ujság ked-veért ide teszem az e héti piaci árakat:

Egy pesti mérő új krumpli $2\frac{1}{2}$ — $3\frac{1}{2}$ tallér; fehér- és sárgarépa szintén egy pesti mérő $2\frac{1}{2}$ —3 tallér; paradicsomalma 2 tallér egy kosár; 100 csöv zöld kukorica 1 ft. 30 kr.; 100 csöv édes kukorica 4 ft.; 1 véka zöld bab 1 ft. 40 kr.; 1 véka uborka 1 ft. 40 kr.; 100 fej káposzta 7 tallér; 1 kosár sütni való kis tök 1 ft. 40 kr.; egy kosár körte 1 tallér; őszi-barack 2 tallér; fekete mezei-epernek vékája $3\frac{1}{2}$ tallér; egy font ribizli és cseresnye 10 kr.; 12 tojás 24 kr.; egy font irós vaj 24 kr. pengő pénzben stb. M. L.

Mészáros Antalhoz.

Scotch-Plains, 1854. Sept. 14-dikén.

Kedves bátyám, barátom! — Nem tudom, ki állja jobban szavát? Te-e, ki négy hó óta mitsem irtál; én-e, ki két hó után tisztellek, újra köszöntlek és minden jót kívánok. Ki dolgozott kettőnk közül többet? ki határozhatná el: ki volt fáradtabb, következőleg az íráshoz kedvetlenebb? Ha már a munka összegét össze is bírnók számítani, és ha az a fontot számodra huzná lefelé, — mire nézve alázatos kétségem lenne, — a bíró a nehezebbet bizonyára nekem tulajdonítaná, mert harmadfél hava már, a mit zöldségben és kerti veteményben eszünk, azt az én magam fekete, vasas, kemény bőrrel teljes kezem és markom ásása, kapálása, gereblyézése stb. után ettük és esszük, és mivel ez így történt, és az egy tál étellel gyomromat meg nem terheltem, sőt 24 és 30 Reaumur fokú meleg alatt és után eleget és többet is izzadtam, mint ti talán Budán a Császárfürdőben, tehát egészségemet megtartám, noha körülöttem volt hideglelés s idestova kis cholera is elég. Iszen nem akarom e betegséget meg-

igézni, mert nincs tisztos fivem a farmon, melylyel el-mossam, de kevélykedni sem akarok, nehogy a gondvi-selés még ezzel is meglátogatni sziveskedjék.

Mivel pedig a gondviselésről szólottam, tehát a többi látogatását is elbeszélésem. Juniusban minden jól és úgy állott, hogy július 4-dikén, jó remény fejében, midőn Mina hugomasszony Európába készülne, bucsúebédet adtam a szabadban, hol Haraszty Guszti felesége s több más, hasonbőrű yankeek együtt voltunk, hugom elmenetelét sajnálандók és az északamerikai független-ség évünnepét ülendők. Katona Miklós főzte a magyar ebédet. Magam-költette és nevelte csibepesenyéből és rántott csibékből, magam-növelte uborka-salátából, ma-gam-termesztette hathetes, tejszes zöldbabból és csö-rögéből állott az, melyhez aztán a jó kávé és tejfel és a legjobb friss viz, jó cseresnye és ribizli, és Francialon-ból hozott málnaplánták-adta málna járult. És ez volt a huj!

Már most jön a pfuj. Julius 15-dike óta egész a a mult szombatig, szeptember 9-dikeig nem esett. Minden úgy kiszáradt, hogy ha magamat is belé és ráadom, 100 tallért még sem kapnék meg érte; burgonyám mint a dió, kukoricám csővei félig telvék csak szemmel s 2000 káposztafejből lesz talán 100 kis fejecske. Sárga-dinnye egy sem lesz, a görög nem akar érni, bab lesz talán 6 véka és ugyanannyi tatárka. Ehhez járul az európai keleti kérdés visszahatása, mely a pénzt innét kihúzta; aztán az ottani jó termés, mely miatt pénzt élelemért nem küld, ebből következik az itteni drága pénz miatti minden gyár és üzlet pangása; és a drágaság nem a leg-szebb jövendőt ígér, de ígér nyomort, melyben azonban már benne vagyunk. Tehát túrnünk kell, szenvednünk kell, és így Ament mondok.

Az amerikai politikáról nem beszélek, mert az most nincs. Földet, egész tartományt vesz pénzért a kormány, hogy vasutat építhessen egészen a nyugoti tengerig, mintegy 600 német mértföldnyi hosszat. — Itt minden szeszest italt el akarnak tiltani, hogy kevesebb részegség legyen, mert a sok irlandus, ha megrészegszik, mindjárt öl. — Minden héten egy új vallás keletkezik s még van egy olyan is, a mormon, a melyben, ha ki bírja tartani, szabad húszt feleséget is vennie, és a mi furcsa, ez a vallás igen szaporodik. — A szárazság miatt egész erdők égtek, és csak most van vége a tűznek, mióta öt napja esik.

Elgondolhatod a hőséget, mely itt uralkodott, midőn egy kapitány kezében a nap alatt a gyufák fellángoltak. — Cholera és sárga hideg is jóformán uralkodott, de most már hanyatlik.

Ha a sors úgy akarja, hogy ebben az évben jőjjelek ide, fele pénzért vehettem volna annyi földet, oly nagyon lement a föld ára. Utoljára már apámra kell haragudnom, mert ha Lázárnak nem kereszteltet, talán annyi bajjal nem kellene küzdenem, stb. M. L.

Vukovics Sebőhöz.

Scotch-Plains, New-Jersey, 1854. Oct. 6-dikán.

Igen tisztelt barátom! — Megbocsáss, hogy mult hó 23-dikán Katona által csak röviden tudattam szives leveled vettét, hanem épen a legnagyobb hideg után forrósági lázban voltam s nem akartam elmulasztani általad Almássyval (Pál) tudatni, hogy Zürichbe, vagy ott nem létében Genfbe feleltem levelére.

A hidegtelelés elhagyott, de még oly bágyadtságban vagyok, hogy ezer lépést sem tudok tenni, annál kevésbbé dolgozni, pedig ez a legfőbb arra nézve, a ki itt élni akar.¹⁾

De nem folytatom az én jeremiádomat s inkább veled együtt örvendek, hogy oly szerencsés voltál, a szép nagy természet székhelyén szemednek, képzeletednek és azután baráti körben nyelvednek is amnyi élvét szerezhetni, következőleg a socialisták szerint: plaisir composé (összetett gyönyör) közt élni. Adja Isten, hogy minden év nyujtson neked ilyes élveket mindaddig, míg csak egy nagyobbban: családod körében és pedig hazádban nem örvendezhetel.

Igen örültem továbbá, hogy szives leveledből több tisztelt és élő honfitársunkról hallhaték, élőt mondok, mert szegény Kázmér (Batthyányi) sorsát Szemere azonnal tudtomra adta s én özvegyétől egy sajnálkozó levelemre már feleletet is kaptam, ki azt írta, hogy életének nem lévén többé célja, Magyarhonba nem tér vissza, hanem vagy Párisban helyezi el magát, vagy pedig a télre özvegy Lajosnéhoz (Batthyányinéhoz) rándul. Szerencsés volt azonban, hogy leánya és férje halála után fia Geyza, Károlyi István és Dégenfeldék Osztdében vele mulathattak, respective: vigasztallatták őt.

Te mindazokról megemlékeztél, kik vagy Párisban és körülötte, vagy Helvétiaiban laknak, kivéve Karassayt, a ki hol van? Ha valamikor irsz egyiknek vagy másiknak, szives köszöntésemet átküldeniök el ne felejtsetd.

¹⁾ Itt oly részek következnek, melyeket az olvasó Mészáros más leveleiben is föltalál s azért azokat elhagytuk.

Szerencsés ember voltál legalább három hóig, hogy fölmenthetted szemeidet a gyalázatos hírlapok betüitől s így a haszontalan, émelygést okozó, nyomorult politikától is, melynek a szabadságtól való rémitő félelme a legoktalanabb és legtermészetelleniebb lépéseket, helyesebben: tétlenséget követ s követett el, csakhogy azon alávaló állapotba jusson, melyet békének akar nevezni. — — — Így, a mint most állanak az ügyek, csak egy hosszú háborútól lehet valamit reményelni, melyben valamely véletlen és váratlan eset, a zavart nagyobbitaná s melyből aztán kinőhetné magát valami, de nem egy spanyol revolutió, mely a legszebb modorban szit a reactió felé, ha csak polgárháboru nem segít ott a szabadságon. — A franciák alszanak; látszik, hogy a forradalmi nemzedék még ki nem vetkőzött a gyermeki ruhákból; az olaszok gyengék s igazgató szellemük (a ki most közel volt az örökös becsukatáshoz,) tévfény, irrlight; a németek szolgálknak teremtvék, és professoroknak, a kik tanítanak, de nem tanulnak s a lengyelek és magyarok nyakán 500,000 fegyveres van, kiket lerázni nem igen könnyű, bármit mondjon Kossúth Kassandránk.

Mit csodálkozol te azon, hogy Kossúth fölhívásai-val fel nem hágy; miért lenne legjobb frigyese Mazzin-nak, ki 1821 óta — ha nem hibázom — csak ezekkel tartja ébren az olaszokat; látszik, hogy te még becsületes egyenességet keressz a politikában, — itten „old foggy“-nak (vén mogorvának) neveznének, az olaszok pedig codino-nak. Vigyázz, hogy ne légy forradalmi és democrata pecsovics; százanként, ezrenként bebörtönöztetésre, felakasztatásra juttatni másokat biztos helyről jó lehelésben tartja a népet is ébren, s ő cselekszik. Mit csinálunk mi? semmit, mert kormányokat akarunk meggyőzni arról, a miről meggyőződni nem akarnak s melyek több parvenu kormánynyal együtt, új térre lépni vona-

kodnak. Mi nekünk van lelkiösméretünk s egyenes és törvényes úton akarnók visszaszerezni az elvesztettet, de nem megy. Kossúth conspirál; sokra fog-e menni? kérdés. Ő azonban barátjával, Mazzinival együtt világ embere s a kormányok félnek tőle, s ezenkívül, midőn mi korholjuk őt, egy „Times“ is állítja, hogy Kossúthnak volt igaza s ezzel nagy embernek nyilvánítja.

Mikor fogják az európai népek természeti és törvényes jogaikat kivivhatni? nem tudom, de hogy Amerika nem igen fog nekik tetteleg segíteni s pedig több évig nem, — az bizonyos.

Szerencsés ez az amerikai nemzet, mert erőben, gazdagságban fejlődik és gyarapodik; de szerencsétlen, midőn az atlanti óceánon túlra kellene vigyáznia, mert ekkor superildomos politikusok kebelébe sociális kérdést csúsztatnak, vagy a nép és törvényhozó test közé vetnek ilyet, mely aztán az Unió lételét hozza kérdésbe. Ilyen kérdés most: „legyen-e ezután is még rabszolgatartó állam, vagy ne legyen?“ Ez Douglas egy törvénye következtében olyan agitációt szült, mely minden mást absorbeál. Az igaz, hogy a kormány ez alatt egy nyomorult várost bombáztat, hogy hatszázezer tallért fizessen később kárpótlásul; a Sandwich-szigetet, s Mexikónak egy részét megvásárolja, Haity-szigeten kikötőt szerez, Cubát szeretné meghódítani, de mivel ez háborúba keverhetné, szándékát abban hagyja.

Igy állunk mi itten, s politikánk, diplomatiánk egy krajcárral sem jobb, ha tán nem rosszabb az európainál.

Mednyánszkyt nem láttam, sem Privodát, ki már itt van és pedig jó állapotban; hanem Somsichot, Párisból, láttam, ki zongora és matematikai tudománya után igyekvend élni. (Oly helyek következnek, melyek más levélben is benne vannak. Közlő).

Kiss Lászlót noha nem ismerem, mégis örülök jó szerzeményén. Jones-t, ki azellótti leveledet hozta és elküldte, még nem láttam; ha pénzes, úgy jól teszi a szegényt kikerülni. Lady Laugdale és miss Bickersteth egyre hívják hozzájuk Eywoodba; örömet elmennek egy pár óra, de „kad ne más, dje uzimás.“ Ide igen könnyű jönni, de innét visszamenni vajmi nehéz, sőt nekem lehetetlen. — Tehát Jerseyben farm-vásárlásról beszélnek? de hol? Kevés pénzzel itt is bukik az ember, sokkal pedig ottan jobban él; most az igaz, hogy új államok nyíltak meg, hol kevés pénzzel sok földet lehet vásárolni, de azt annak művelnie vajmi nehéz, ki meg nem szokta éveken át sós disznóhussal élni, s a hol ha terem is valamid, azt el nem adhatod, mert aranyat nem látsz hónapok alatt sem. Már most élj boldogul, stb.

Mészáros Lázár.

Mészáros Antalhoz.

Scotch-Plains, 1854. Novemb. 20-dikán.

Kedves bátyám, barátom! Midőn levelemet irtam s a te és az én munkám közt párhuzamot vontam, minden másról gondolkodtam, csak arról nem, hogy az hátráltasson, a mit a zsidók ellenségeiknek kívánnak, és hogy az annak az ormához közelítsen, mihez mind a ketten természetes végzés szerint is igen közel állunk. Azonban örülök, és pedig igen örülök, hogy kívánszorogtál és hogy jobban kezded magadat érezni; adja is az Isten, hogy midőn ezt olvasandod, tennagadtól óhajtott állapotban lehess, ezt pedig tennagad, gyermekeid és magamért is kívánom, mivel gr. B. Antónia özvegy-

gyel¹⁾ együtt ti képezitek yankee-gondviselésemet és ha ti idő előtt mulnátok ki, bizony-bizony bibliai szent barátom sorsa jutna rám is és hiányoznék a feltámasztó. Furosa ez a világ, hogy a legtisztább érzést is az érdektől védeni nem lehet!

Utolsó levelém óta mi sem változott sorsomban, csak-hogy udvarom megkevesbedett, mert sorstársam, Katona Miklóssal együtt alig adván ki termésem telelést, október 1-seje óta megköszöntem Dants segédem szolgálátát, ki azonban szerencsés lón szalmáról szénára juthatni, mert 9 tallér és koszt helyett egy óra 24 tallért kap koszttal, beállván vivómesternek egy collégiumba. — Szolgálóleányomat, kit itt nem illik másnak, mint asszonyi segédnek nevezni, eddig még megtartottam, de most mivel nincs miből fizetni, e héten eleresztem, s így tizenegy havi farmerségem alatt legalább két hóig volt, ki reánk mosson. Itt nőtelen embernek amerikai vagy irlandi nőcselédet nem lehet kapni, ha csak nem németet. bárha az úr, vagyis mester már nem idéztethetnék consistórium elé. Feleségről természetes az átmenet más asszonyra. Haraszty Gusztynét kétszer említettem, mivel kettős hálával tartozom neki, mert ő volt az első, ki házam romjain vigasztalt; ő az, ki igen sok barátságos tetteivel és segélyével könnyebbségenre volt, míg közelemben lakott; most New-Yorkban létez s több két havánál, hogy nem láttam. Férje, ki szintén ösmeretlen létemre baráti érzéssel van irántam, Californiában tartózkodik, mint az Egyesült-Státusok hivatalnoka. a pénzverő házban, 3000 tallér fizetéssel; két fiúgyermeke van vele, kik most házasodnak, felesége pedig kisebb gyermekeivel, azok nevelése végett itt van, mivel California még faragatlan viszonyok közt létez, nem lé-

¹⁾ Gróf Batthyányi Lajos hitvese.

vén arany-gazdagságához aránylag nevelő intézetei. Akkori vendégeim aligha ismeretesek előtted, mert mind más vidékről valók. Percel Miklós, neje és Gusztinés gyermekeim kívül nálam volt még Demeter feleségestől Bánátból, három Radnits vagy Vas-, vagy Fehérmegyéből, Nagy Imre Zemplénből, Bakacs a Tisza mellékéről¹⁾ és Dants Ugocsából. Hébekorban még szállingol erre egy-egy magyar, a mint átköltözik, úgymint Somsich, a nevezetes Somsichnak fia és Ötvös Mihály Szathmárból, ki három gyermekével érkezett most ide, jobb szerenesét keresni.

Mostani dolgaim növelik gazdaságom becsét, mert öt holdnyi tért a legjobb gyümölcsessel ültettünk be, mind piramis-alakú fél törzs-fákkal, melyek jövő évre, — ha nem is mind, — de a legnagyobb részük teremni fog. Házam körül délnek s nyugatnak szőlőlugasok ültettek idevaló honi fajból, melyek szörnyen fába mennek s így egy kis árnyékot fognak adni; gyümölese, noha a magyar iznek kedvetlen, mivel kissé a szappanra emlékeztet, igen nagy szemekből áll. Ezek körül és a más két részen mind csupa kis törpe alma, berberis, szilva és kajszin-barack fog ültettetni, mivel kedvező az idő.

Mindezek, noha értékben és szépségre nézve gyarapítják a farmot, mégis aligha a latin mondás nem valószínű: „*sic vos, non vobis*“, mert erőmmel nem bírom megtrágyázni a földet, és ha ezt nem tehetem, ha másnak jó termése leend is, nekem rosszal vagy igen középszerűvel kellend megelégednem, evvel pedig alig fogom győzni az 1856-dik évet bevárni, a mikor nemes

¹⁾ Ez n.-várad, a ki később amerikai nejével együtt (1859 táján) betegesen tért vissza hazájába s itt rövid idő múlva elhunyt.

gyümölcsöm igen is ki- és eltartandana, ha nem is bőven, de meglehetősen.

Azért is, ha értékét megadják, eltökéltem a jövő tavaszra árúba bocsátani a farmot és nyugatnak tartani, a hol százszorta jobb földet, — az igaz, messze a civilizációtól, és úgy szólván a vadonban, — holdját egy tallérjával lehet kapni, azokon a tájakon, a hol még most indiánok laknak, de a kiktől a státus megvette földjeiket, s a kik most tovább telepedni köteleztetnek, s a hová most tódul a népség. Ha ez megtörténik, a mint meg fog történni, ha valahol komromhoz, erőmhez és tehetségemhez illő állást vagy éléhetést nem bírok szerezni, a voltat és multat mi tekintetbe sem veendve, mert azért, miként nálatok, itten sem ád a zsidó egy garast sem. . . .

Igen csodálkoztam több eleségtek árjegyzéke magaságán; nagy része épen oly drága mint itten. Az igaz, hogy nálatok is változtak a körülmények; itten a roszt év és a szörnyű bevándorlás okozza a drágaságot, legfőképp New-Yorkban, a hová tódulnak s leginkább a németek, New-York pedig úgy szólván az összes státusokban szabályozza az árakat. A német csak jön, noha egy hatoda az útban hal el, másik két hatoda pedig itt vésznyomorban; de a többi törekvése sikerül. Irlandi az idén kevés jön, mert Angliában jó termés volt, a magyar pedig csak egyenkint jön, és jól teszi; mert a fiatal, erős, izmos mesterember vagy munkás szerezhet ugyan magának kis vagyont, és azzal nyugaton, a hol a gyarmatok szaporán nőnek, valamivel többet is, de tiz, szorgalommal, fáradsággal eltöltött év előtt alig mondhatja: „Na, ezentúl a magam kenyerét, a magam földjén eszem, — nem bőven, de mégis kevesebb munkával.“ A ki pedig nem az előbbeni, az maradjon, a hol van, mert itt nagyobb nyomorban fog élni.

Furesák az itteni körülmények. A személyes szabadságon kívül minden nehezebb, mint Európában, és itt, ha nem több, épen annyi az önzés, önérdeklésés és más vétek, sőt a vallási fanatizmus itt nagyobb, noha felülről mitsen gondolnak vele. Itt igazán áll a közmondás: „Segíts magadon, és az Isten is segíteni fog rajtad.“ — Már most hajlamodat, baráti érzésedet még egyszer meghálálva stb. M. L.

Mészáros Antalhoz.

Scotch-Plains, 1855. Jan. 14-dikén.

Kedves barátom! Akkori feleletemben megírom, hogy birtokom eladását szándéklom, mivel annyi sok elemi csapás után lehetetlennek látom gazdaságom folytatását, anélkül, hogy annyi adóssággal ne terheljem birtokomat, melyet azután visszatéríteni bármikor is bírassak. Már most pedig azt írom, hogy szerződésben vagyok magamat nevelőnek lekötöztetni, sőt úgy szólván bevégzett ténynek mondhatom a szerződést magát, és csak az időre nézve van még különbség: április vagy május legyen-e az? Én el nem szalaszthatom, következőleg ha áprilist irnak, első áprilba küldöm magamat, mert mi sem változott körülményeimben jobbra; az volt a legfőbb ok, a miért írok, hogy tudjad, ha kíváncsi levélbeli küldeményed biztos vettét itten; tehát úgy intézd, ha eddig még nem tetted, hogy március vége felé ide érkezhessék, mert aztán máshova menvén, azaz más státusba, könnyen eltévedhetne.

Furesa ország ez a nagy ország, mint változik az ideje nagy hidegről melegre, és visszájára, mint pl. nálam tegnap estve volt 5½ Rr. meleg, ma reggel volt 9

zerus alatt. De még egy furcsábbat mondok: Salem városában 42 szélességi fok alatt, tenger mellett az emberek december 27-én 21° Rr. melegnél a tengerben fürödtek, és 10 mértföldre belebb 17° zérus alatt mellett dideregtek. Mint mondtam, mily változékony időjárása, oly változékony e státus gazdasági állapota is. Mikor jöttem, 1853-ban, minden virágzó volt, pénz futtig elég, forgása gyors, árban minden magas, hitel nagy, következőleg Európából nagy kelmebeli küldemények hitelre. 1854-ben megkezdődött a török háború, a hitelbe vett gyártmányok értéke pénzben visszakerítik, Európában a gabonatermés jó, következőleg innéti kivitel csökkenése, itteni rossz termés, a hol a pénz szűke, a gyárok fele felhagy a munkával, annyi a sok munkás a piacon, a pénznek kamatja 24% és több is, mindenik összehúzza magát, mindennek értéke ha nem többel — egy harmadával kisebb, kilátással arra, hogy még rosszabb leszen a dolog; és ebből látszik, hogy az Isten átka van mindenben, a mit kezdek, mert nemcsak magán bajom nagy, de még, hogy nehezen lehessen rajta segíteni, — a közönségé szintén.

Kik kevesebbet szenvednek, azok a régibb földművelők, mivel ezek használván a jobb időket, annyit gyűjtöttek, a mennyi elég, hogy a jobb időt könnyebben elvárassák.

A mint a jólét fogy, úgy a létezők szintén. Mult évi júliusban Páris vette földjébe gr. Batthyányi Kázmért; novemberben Amerika földjébe ástuk Krassói Szerényt; decemberben Hamburg jegyzé fel Beóthy Ödön multját, s az idei év aligha kettőnek megint nem jár végére, kik rosszul vannak s kik szép fiatal emberek; s így egymásután helyet adunk talán szerencsésebbeknek.

A mult év 300,000 jövevénynél többet hozott, kiknek fele a rossz és téli időben vajmi nehéz életet túr, és

bár hallhatták, hogy nem olyas Eldorádó ez az Amerika, mint a milyennek hirdették, mégis tódul a többnyire német és irlandiai; jönnek franciák is, de kevesebben. Mióta ezen isszonyu bevándorlás tart, az itten született amerikaiak tartani kezdenek tőle, nehogy a külföldi elem eltorzítsa elvüket, és mivel tartanak ettől, egy nativitási társaság szövetkezett össze, szerződésükre nézve titkosan, de lételőkre nézve nyilvánosan „Know nothing“ nevezet alatt, azaz: a mit sem tudók, mert ha valaki megvagy felszólítja őket, mindig csak a főnebbit felelik. Ezek most arra dolgoznak, hogy a naturalisatiói törvényeket meg- és odaváltoztassák, hogy a helyett, miszerint öt év múlva legyen teljesjogu polgár a jövevény, ezentúl 21 év kelljen erre, és ki se legyen polgár, vagy ki ne kapja a polgári oklevelet, ha csak angolul nem tud, és a constitutiót nem ismeri. Engem, ha törvénybe is menne ez, mi még távol van, nem igen gyötörne, mivel békeséget szeretvén, másnak bajával nem igen szeretek bibeledni; de vannak sok másnyelvü megbukott publicisták, kik kigyót békát kiáltanak. Ha Európában léteztek pártok, Amerika, mint ezek szülöttje, kitett rajtuk, mert itten 20 különböző nevezetűeket lehet találni, melyek a választásokon kívül egymás ellen derekasan kikelnek, a választásoknál pedig többnyire 3 zászló alatt hadakoznak, ugyanint: a rabszolgaságot eltörlők, a demokraták, s az azelőtt whig most know nothing zászlója alatt. Jövő évben új praesidens fog választatni s erre már megkezdődtek a korteskedések.

Egy jó törvényjavaslat van a congressusban, t. i.: minden szabad polgárnak vagy a polgári szándékát beesküvőnek 160 hold földet birtokul ingyen adni, ha azt 5 évig műveli, mely 5 év után vele szabadon rendelkezhetik. Ez háromszáz millió holdba (amerikaiba) kerülne, de mi ez ott, a hol az összes-státus annyi száz meg száz millió

hold földdel bir szabad rendelkezésre, mult évben 12 millió hold földet adhatván el, egy és egy negyed tallért holdját. Ez egyik jövedelme a kormánynak, a másik a vám; mást az összes egyesült kormány nem kap, és ez mégis 60—70 millió tallérnyi jövedelmet hoz be, melyből 20—30 millió mindig fömmarad. Az egyes statusok belső szükségeikre már megadózzák népeiket, többnyire százttól $\frac{1}{2}$ talléréjával; minden évben megkérdezik: mire becsüli birtokát marháival stb. együtt; a mit mond, beírják s ettől fizet. Én $4\frac{1}{2}$ tallér adót fizettem s egy tallér utcsinálási költséget. Ebben a statusban kutya-adó is van és ez külön jár; ebből fizetik ki a károkot, melyeket a kutyák a birkák közt elkövetnek stb. M. L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Scotch-Plains, 1855. Febr. 17-dikén.

Kedves Máli! — A szép nemnek nincs a világon sehol annyi joga és kiváltsága, mint a világ e részében, azonban e prerogatíváik mellett meg van azon kötelezettségük is, hogy válaszolniok kell minden levélre. Az én jegyzőkönyvemben az áll, hogy Amáliának tőlem jan. 22. és márc. 22-dikén indult el innen levél, s ez nem csal; én azonban azt hiszem, hogy mult évben még egy harmadik levelet is irtam, melyet azonban elfeledtem följegyezni, s így nincs jogomban ezen hitemet erősítenem. Te pedig kérdjed magadtól vagy a postától, hogy küldöttél-e egyszernél többször hozzám sorokat. Bocsánat tehát hanyagságomért, azonban tudod, hogy köztársaságban kevésbé udvariasak az emberek, hát még az olyanok, kiknek a republikánus életbe kemény mezei munkával kellett magukat belé tanulniok. Tehát szöget

szöggel, vagyis hogy udvariasb legyek, egyre kettőt, azaz ezentúl minden leveledre kapsz választ, sőt talán egyre kettőt is.

Legyen tehát köztünk béke, bárha másutt hadakoznak is. Azonban győződjél meg, hogy így legalább sok unalmas dolgot nem kellett elolvasnod.

Szeretnéd tehát életemet részleteiben is ösmerni? ez részvéted számára igen hosszú jeremiád lenne; vázlatosan mindazáltal előadom. Utolsó vagy utolsóelőtti levelemben irtam, hogy házám leégett, mely ugyan biztosítva volt 600 tallérig, azonban az új ház, helyesebben: kunyhó 800 talléromba került; ehhez járul még az a sok holmi, a mi szintén elégett a házzal s melynek értékét legalább 400 tallérra tehetem, így tehát veszteségem bevezetésül legalább 600 tallér. Hogy élhessek, kölesönökhöz kellett folyamodnom; el kezdettem szántani, vetni s gazdaságom szépen virágzott, nőtt minden, azonban júliusban hatalmas orkán jő, mely tövestől kitépdeli fáimat, vetéseim felét szétroncsolja s azzal tovább sétifikál, aztán szeptember végeig egy szem eső sem esik, s így a maradék meg kiaszik. Aratásom annyit sem nyújtott, a miből három hónapig élhettem volna. Következésképen erre szegénység s nagylelkűség következett az év végeig s innen mostanig. A 25 kamatos kevés segély megmentett az éhségtől, de másra nem igen használt.

Miért nehéz most már rajtam segíteni? mert elhatároztam, hogy kis birtokomat eladom s élelmemet két kezem munkájával keresem meg, ha nem tudnám azt az én gyöngge kopasz fejemmel tenni. Vajjon fog-e ez sikerülni? az más kérdés, azonban mindenesetre meg kell kísérteni. Mostani lakó-helyemen március végeig vagy ápril 15-dikeig maradok, addig mindenemet eladhatni remélem s akkor aztán majd tudatom, hová intézed leveleidet. Ha azonban addig is törtémmék olyasmi,

mit velem családi ügyekben közleni óhajtánál: ez esetben csak Londonba írj.

Igen nehéz ezen világrészből számotokra érdekest írni. Itt a szép-nem a férfiakkal egyenlő jogokért küzd; ittèni nőink szavazni, a jurykban ülni, képviselők lenni akarnak, stb. Igazuk van; mert ha nem is okosabbak nálunknál, mégis vannak oly okosak mint mi s e mellett éleslátás s a dolgok bibéje eltalálásában felülmulnak minket. Az amerikai nők már tanulják, gyakorolják és tanítják is az orvosi tudományt s egy Brown nevü asszonyosság nemesak visel lelkészi hivatalt, de prédikál is s mindig nagy sokaság hallgatja; hitközsége nagyon meg van vele elégedve; e mellett igen kitünő irónő is ő, épen úgy, mint a „Tamás bátya kunyhója“ szerzőnéje, Harriett Beecher Stove. A Blumerismről már talán hallottál, azon nőkről, kik féfi ruhában járnak; ezek olyas öltönyt hordanak, mint a komédiákban a török rabszolganők, csakhogy náluk a turbánt női lovagló-kalap helyettesíti; ezen divat azonban nem igen harapódzik tovább. Politikai és vallási felekezeteink, melyeknek itt egész légiója van, bizonyára épen úgy nem érdekelnek, mint a fönnebbiek. A hány a fő, annyi itt a vélemény. M. I.

Vukovics Sebőhöz.

Scotch-Plains, N. J. 1855. April 2-dikán.

Tisztelt barátom! — Te is bocsáss meg, hogy még multévi szives leveledre, — melyet azonban csak februárban kaptam meg, — oly későn válaszolok. — — — Mayernek azonnal feleltem, mivel a busines (ügy) úgy

kivánta; téged elhalasztottalak, hogy tudjad ezentul hová utasítani becses, igen óhajtva várt és olvasott leveleidet.

Ez az utolsó, Európába küldött levelem, melyet mint független paraszt gazda még hajlékomban irtam, mely hajlékot amnyiban már nem mondhatok egészen a magaménak, mert 100 tallér foglalót már fölvettem reá, s én holnap indulok, Katona hátramaradván egy hétig, ki a birtokot átadja minden káptalan nélkül.

Az ember hallván és olvasván az amerikai kérkedést s gyakrani füllentést, nem akarja ezt hinni Európában s jobban itél felőlük, mintsem kellene. És akármit olvastunk, halottunk felőlük Európában, az mind nem igaz, vagy nem úgy van. — Én, mivel két fő elv ellen hibáztam, t. i. hogy adósságra vevék birtokot s hogy nem Európában határoztam el: hogy mit akarok itten művelni? azért megbuktam, úgy hogy egy évig dolgoztam mint a marha s másfél év mulva kevesebbem van, mint volt stb. (Oly részek következnek, melyek más levelekben is előfordulnak. Közlő.)

Szegény „kis káplár“¹⁾ barátunk haláláról először is Csernátoni Cseh Lajos tudositotta az itteni „Daily Times“-t, később maga Vámosi írta meg s így igaz sajnálattal elmondtam már régen fölötte „requiescant molliter ossa.“ A történetben neve szép helyet foglaland el, s midőn a honunkét írják majd meg, az idő elfelejteti addig hibáit, melyek inkább barátaira nézve voltak kedvetlenek, mintsem akárkinek is ártalmasok. S így fogyunk szépecskén, lassacskán s midőn majd egyszer megfuvandják hazánk föltámadására a tárogatót, az előbbi cselekvők közül vajmi kevesen fognak megjelenni.

Háborútokról mitsem szólok; nyomorult egy jószág vagyis inkább úgy az, noha complicatiója most jobban

1) Beöthy Ödön.

kezd tetszeni. — — — — — Angolhon nagy ridiculet készített magának, de jól esik neki. Mivel Európában senki, vagy csak igen kevesen akarnak zsoldosokká lenni, most itten is verbuválnak s még engem is felszólitott egy angol ágens, hogy szeretne velem beszélni, de én röviden azt feleltem neki, hogy nálam elfogadom, azonban hozzá nem megyek, mert kormánya háborúi elvét roszalom, mely a népekért úgy sem látszik valamit tenni akarni. Hanem a verbuválás gyéren megy itt is, mert a neutralitási törvény nagy akadály s magyar még eddig nem szegődött hozzájuk.

Az itteni kormány — úgy látszik — egy kis spanyol bombázást szándékol, mert egy gőzösére lőttek; mi lesz belőle? nem tudom. — A presidentiális korteskedést elkezdtuk már, csak harminckét kandidátus van, kik közt azonban Peine nincs. — Kossúth ide is küld leveleket, s mint Homérról mondták: „bonus nonnunquam dormitat“; sok szép és jó van bennük, de sok nem jó is, hanem ő most nálatok auctoritás, s mióta még „Times“-tek is kiméletesen bánik vele, azóta nagy ember.

Már most kérlek, köszöntsél a brüsszeliakat és ird meg nekik — mikép tudhassák — hogy hol létezem; tudasd ezt hasonlólag a londoniakkal is. — Isten veled stb. Vale et fave tuo addictissimo Lazaro Mészáros.

Mészáros Antalhoz.

Flushing, Long-Island, 1855. Apr. 15-dikén.

Kedves bátyám, barátom! — Mult hó végével eladtam birtokomat és azzal paraszt függetlenségemet, noha nem mondhatom, hogy rosszul adtam volna el, mert 1600 tallér helyett 2400-at kaptam; ha leszámítom, hogy 350 tallérnyi ingót adtam át, mégis 450-nel adtam el drágáb-

ban, hanem ezzel egy esztendei munkámat, fáültetvényeimet és más javításaimat vesztém, hanem kénytelen valék tenni, mivel nem lett volna annyi erőm és élelmem, hogy jövő aratásig kijöhessenek.

Ha el nem égek és oly rossz, száraz év nem jut sor-somul, úgy talán tovább tengődhettem volna, de így teljes lehetetlen volt, hacsak adósságomat meg nem kétszerезem; tehát mindent összevetve: 1853-ban 900 tallérral kötöttem ki, ebből egy évnél tovább éltem, fáradoztam, tapasztalást szereztem, és most 400 tallér marad zsebemben, melyeket szaporítanom kell, ha megint egy pár év múlva, ha élek és erőmben meg nem gyengülök, állapotomat visszaváltoztatni szándékozom.

Most tanító vagyok egy becsületes, jó birtoku amerikai családnál, melynél 300 tallér leendő évi fizetésem, lakással, élelemmel együtt. Ez nem lenne rossz, ha az egész tőkét meggazdálkodhatnám, de midőn elégtém, két helyről 600 tallér ajándékot kaptam, hogy élhessek, mit én csak azon föltétellel fogadtam el, hogy visszafizetem, — a miért fizetésemnek csak felét akarom megtartani, a másik felével pedig lassan-lassan leróni tartozásomat; mennyire fogok célt érni? a gondviselés kezében fekszik.

Nagy kamaszokat ezerenként tanítottam s mennyiben fogok célt érni kisebbekkel? nem tudom. Vajmi nehéz a német „*quae maribus*“-okat alkalmazni, midőn ezt és a „*simplicium legeseket*“ amnyira elfelejtém, hogy a „legesek“ közt egészen simplex fráter lettem. Azonban ki kell koplalni ezt is, — mint a magyar mondja, noha a valódi koplalásról szó sincs, mert ha már Pythagoras Dyonisiusról látogatása után mondá: „*Vidi monstrum, bis saturatum in die*“, úgy rólam a „ter“-t és „*quater*“-t is elmondhatná.

Lecke-óráim bár 4 óráig tartanak, mégis hagynak annyi időt, hogy egy holdnyi kertnek egy nyolcad részét — melyet számomra adtak, — megművelhetendem. Ebben én a „Szenvedelmes dinnyész“¹⁾ és a hevesi leg-híresebb dinnyész sárga- és görögdinnyéivel fogok próbákat tenni és egy franciahonival, melyet „huszonnyole naposnak“ hívnak. Itten csak kötött (cserhajú) Dumlek-félék vannak és mivel mérő-számra adják, tehát kislejtájukat természetnek, melyek jók, de nem különösek.

E hely sokkal közelebb van New-Yorkhoz, noha ezt — mint az előtt is, — igen gyéren látogatom. Itten és a körüllevő vidéken többnyire gazdag new-yorki kereskedők és más üzérek laknak, kiknek szép házaik, de mind fából, és szép ékesítő fáik vannak; de csak hálni és reggelizni jönnek haza, s a nap többi részét az üzlet helyén töltik. Ezért a föld itt igen drága; a falutól egy német mértföldre a nem legjobb, homokos agyagos földet, és e mellett még szépen kövecseset, 300 tallérért lehet kapni; egy fertályóránnyira a falutól 1000 tallér. Itt sok konyhakertész és gyümölcsfa-tenyésztő lakik, kik mind New-Yorkba küldik természetményüket, a hol jól adják el.

A drágaság igen nagy, és a mi ritkán történik, igen sok munkás éhezett, nem lévén munka. A tél igen sokáig tartott s igen kemény volt; még most kezd csak esni és lágyabb idő beállni, hanem három hét előtt nem látunk fűvet.

Midőn ezt olvasod, és véletlenül a boriték póstajegyét láttad volna, ne gondold, hogy én tértem vissza Jerseybe; hanem Katona Miklós társam, minekutána elválni kényszerültünk, jobbnak látta a visszatérést, mint az itten maradást, közelebb gondolván lehetni családjá-

¹⁾ Ez az elhunyt Sontágh, ki a föntebbi cím alatt igen jeles dinnyész-könyvet irt.

hoz. S így már most mi sem emlékeztetend némely szerencsétlen viszonyokra, s egyedül állok idegenek közt, jövőre nézve csak az Istenben bizandó. M. L.

Mészáros Antalhoz.

Flushing, Long-Island, 1855. Oct. 15-dikén.

Kedves bátyám, barátom! — Szeptember elseje óta fél fejbőr-kütegben szenvedek, fejfájással és szem-elfogultsággal, s hogy azóta csak most köszöntlek újra, betegségem az oka, mely csak most engedi meg eszmémet szóba fűzni és közleni; minek tulajdonítsam azonban hosszú hallgatásodat, nem tudom, midőn ártatlan levelezésünk eddig miben sem hátráltathatott, tehát ennek megfejtését várom.

Reménylen, hogy a honunkról hallott és olvasott viszontagságok mellett élsz és hogy kellő erőben folytatod munkás életedet, melynek élve nálad úgyis csak abban áll, hogy gyermekeid jólétét a jövőre megállapíthassad és azoknak gyarapodásában meglegedettséget szerezhess magadnak.

Engem illetőleg meg vagyok elégedve s ha fejem és szemeim kevesebbet lennének szenvedők, s ha jövőm biztosítva lenne azon esetre, hahogy még tovább és több időnkig kellene földönfutóként vándorolnom, úgy még jól is érezném magamat. Az igaz, hogy a latin mondás szerinti „*Dii quem odere, paedagogum fecere*“, bizony megvert az Isten, de mivel oly szerencsés valék, egy derék, jó és nemesszívű családban találni menedéket, a hol a legnagyobb barátsággal, kivánságomat megelőző jóakarattal környeztettem, azért egész egyen-

kedvvel viselhetem tisztem bajait, ezt pedig annál inkább, mivel növendékeim hájlamát is bírom.

Midőn eladtam birtokomat, és a szabad légen mozgásban tartó életemet egy bent foglalkodtatóval cseréltem fel, eleintén alig birtam hozzászokni, most pedig, ha újra gazdának kellene lennem, talán nehezebben esnék ehhez visszaszokni.

Augusztus hóban szünnapjaim lévén, a családdal e nagy köztársaságnak északi részét jártam be. Sokat láttam és sok olyan jót, melyre honunknak igenis szüksége lenne. Tudniillik a sok munkát mentő gépet, melyek egy emberrel, két lóval és egy gyermekkel 14 hold füvet lekaszálnak és összehordanak, 12 hold buzát levágnak és kévékbe raknak, csak kötözni kellettén utánok; kétszáz ötven véka gabonát lemorzsolnak és tisztán eresztik le a magot stb., és ezt mind 10 órai napi munka után. Láttam egy önmagát igazító szélmalmot, mely a legkisebb széllel mozog és őrlet, és a mely a szélvészszel is rendesen forog. Láttam egy kézi malmot, vagyis inkább ez utolsót Katona Miklós Londonban látta, mely egy ember mozgatásával 200 véka gabonát őröl. És mégis Magyarország csak Magyarország! oly népet nem talál az ember sehol, sem oly vendégszeretetet, ha ugyan ezen erény még most is forgásban van nálatok.

Az idén szintén volt gazdám nagy kertjében egy kis részem. Szép és különös faju sárgadinnyém és igen szép gömbölyű spanyol és hosszukás panamai görögdinnyém voltak, azonkívül ananász-cseresznyémmel Amerika északi részét egy új gyümölcsessel ismerttettem meg, mely mint nálunk a zsidó-cseresznye, itt vadon nő. Ezek az idei tapasztalásaim, melyeket midőn közlöttem s újra köszöntöttelek, minden jókat kívánva maradok tisztelő barátod

M. L.

Vukovics Sebőhöz.

Flushing, Long-Island, New-York, 1855. Novemb. 26-dikán.

Tisztelt barátom! — Jegyzőkönyvembe van írva, hogy márciusban tisztelelek és köszöntöttelek egy levélben; meglehet, hogy meg nem kaptad, de az is meglehet, hogy vagy meghaltál — számomra, vagy csakugyan haldokolsz. Ha az első eset áll, ird meg: mikép érzed magadat és köteleztettél-e a spirit-rapperek (kopogó-szelleme) előtt megjelenni, boszankodván, hogy nem hagynak nyugtot s hogy e bolond világ kíváncsiságát ki kell elégítened. A második esetben pedig tudatom veled, hogy egy lelkeket idéző aggleány yankee-garaboncás által lelkedet a Stanhope-Streetből át- és identasztatom, azaz úsztattatom, hahogy haláloed előtt nem irsz. Ergo caveant consules ect.

Hogy nektek túlatengerieknek kutyabajotok sinez s hogy nem vagytok tövisekkel körülvéve mint az ananász, ez annyira igaz, a mennyire igaz az is, hogy az új hármaz király: Mazzini, Ledru Rollin és Kossúth lágymeleg felhívására a népek felbőszülnek! stb. Reméjetez tehát és Marte virtute esto. Addig is mulassatok jól s az Argyle-house-zal föl ne hagyjatok, mert quid sit futurum cras, fuge querere. ect. En előre is keresek szállást s tanulj latinul, görögül, akkor talán szerezhetek olyasmit, miről már elmondták: „Quem Dii odere, pedagogum fecere.“

Ezen utóbbi állapotot már 8 hava folytatom. Emmem immom van elég, az emberek igen jók és nenessziviiek s a tanítványokba töltöm a der-die-das-t, hanem mivel itt nem szokták a test azon részét megcsapolni, melyen ülni szokott az ember — miként hajdan nálunk, azért tanítványaim szerencsésen ki is eresztik magukból, s ez jó, mert a tanító tovább taníthat.

Ha tehát meg nem haltál, s akarsz valamikor írni, terjedelmes raportot várok: mikép állnak az országolás, a pártok stb., hol lakik özv. Batthyányi Lajosné, Teleky László, Almásy? miképen van családod, van-e reménység az azt látni? stb.

Írd meg azt is, mit tudsz honunkról, stb.

Mészáros Lázár.

Gr. Batthyányi Lajos özvegyéhez.

Flushing, Long-Island, 1855. December 3-dikán.

Kegyes asszonyom! — Szép, igen szép levelet szerettem volna írni Kegyének, önmaga és irántami jószívűsége miatt, de magasabb repülésre elgyengültek szárnyaim, elkorhadtak jobb érzelmeim nyilvánítói, sőt még hébekorban csillámló élcem is parlagra jutott, mely ha bolygattatik, sz. János bogaraként fénylik ugyan néha és fülekre talál, de értőkre ritkán. Fogadja tehát e szerény, bár késő sorokat, mint hálám tolmácsait, melyek habár húsz hó mulva üdvözlik, de soha meg nem szüntek s nem is szünendnek meg kegyét eleven emlékezetben tartani.

Repül az idő s Kegyöknek sebesebben repül az öregebb világrészben, mint nekünk, kiknek négy órával később kell fel az égi test, mely melegíti ugyan az úgynevezett testeket, de az értelmet s érzelmeket legtöbb részeikben hidegen hagyja. — Kegyök a multból táplálják reményüket és mennyiben hihetnek és remélhetnek? nem tudom, mert mi a fiatalabb „volt“-ból vajmi keveset vonhatunk ki. És mégis, bár az ottani életnek — kellemei nélkül — több hibáját tulajdonítottuk el, mégis, ha az

alapelvet — a szabadságot tekintjük, könnyebben tűrjük el jelenünket.

Kegye megjárta a Haza és önáldozatja földjét, büsonghatott, sirhatott vesztén, de egyúttal szívhatta azon levegőt, melyben a jelennél jobb jövőnek szüilt; hallhatta ronlatlan és együgyű, de páratlan tömegének hazai hangjait s hallását — bár hallgatva — de ott kecsegtethette, azon helyen, melynek egykor tevő és beszélő disze volt; végre sokszorosán sajnálhatta az „azelőtt“-et, de ha az előbbi Hazáért lángoló szeretetet ébren látta, úgy szerencsétlensége mellett is boldog lehetne, azon hitet hozván magával, hogy a kinek oly szép multja volt, annak bizonyára jövője is van.

Legyen is, hamar is, hogy Kegye, ki a Hazáért élt és sokaknak többet tett és legtöbbet áldozott, a szenvedés töviseivel fölékesítve, újra visszatérhessen azon körbe, hol a mint azelőtt disze, úgy most példánya legyen azon erényeknek, melyek minden esetben fenntartják magasztos érzéseiket.

És ez legyen az új évre szóló kívánat Kegye számára és mindazoknak, a kik házikörét képezik és magyarok, attól ki 3000 és több mértföld távolságból üdvözlő és tiszteli Kegyéét. Isten áldja meg stb. — M. L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Flushing, Long-Island, 1856. Jan. 20-dikán.

Én jó Málim! Ne haragudjál, ha nem írok többet neked mint te nekem, de én féligmeddig republikánus vagyok s harmadfél év mulva egészen az leszek, a mi ugyan gorombaságot nem, de egyenlőséget tételez föl. Ha itt lennél, közelemben, ha presidensném lennél,

— ez az általunk elismert legfőbb tekintély, — vagy, mert mint csak félig republikánus, így is szólhatok: ha mint királyném lennél itt, akkor tudnám tisztelni az itteni nők azon jogát, mely szerint ezeknek minden levelükre kétszer kell kapniok választ.

A mi engem illet, fél arcomon s homlokomon kiütéseim voltak, melyek miatt hosszas ideig még gondolkozni sem valék képes s melyek szépségemnek nagy ártalmára valának, de másként egészségemben nem háborítottak. Ezen csapás, bárha nem ért a maga idején, mindazáltal oly időben s oly világrészben látogatott meg, hol s melyben nincs kelete ezen közmondásnak: „Őrizkedjél a megbélyegzettektől.“ Gondold meg, mennyivel gonoszabb lett volna, ha e szerencsétlenség hét év előtt ér! így hát nem zúgolódom s meg vagyok vele elégedve, hogy rosszabbul nem ütött ki a dolog. De én nem is vagyok elégedetlen, mert saját gazdaságomban tönkrejutásom egy vagyonos és művelt házba juttatott, hol két csinos, jómagaviseletű leányt s ugyanennyi fickót oktatok. Ezen sorokat is arany-tollal írom, melylyel új évre leptek meg. Csak mióta itt vagyok, azóta kezdem a tulajdonképeni amerikai családi életet ösmerni, melynek ugyan sok szép oldala van, mely mindazáltal a magyar étellel föl nem ér. Hozzám intézendő leveleidet így cimezheted: „Via England. — Mister Lázár Mészáros. Flushing, Long-Island, New-York. A. S. of A. Care of E. E. Mitchell, Esquier.“ stb. M. L.

Vukovics Sebőhöz.

Flushing, Long-Island, 1856. Febr. 10-dikén.

Igen tisztelt barátom! — Hála Istennek és igen szépen köszönöm, hogy megszólaltál — s igen örülök, hogy meg nem haltál, noha jobban örülnék, ha nagyobb örömben részesülhetnél magad és családotra vonatkozólag; hanem mivel nem állnak dolgaid rosszabbul, azért csak azt óhajtom szivemből, hogy ezentúl minden jobban menjen és sikerüljön.

Igen sajnálom továbbá, hogy juliusi szives soraidat meg nem kaptam, de nem csodálom azok kézbesítésének elmaradását, mert a nyúlsvívű Kárász a még nyúlsvívűbb vegyész, Nendvich kalauzolása mellett (a fiatal Csernovicsot mivel sem terhelem, ő egy compromittáltként lévén fia,) New-Yorkban való 8 napi tartózkodása dacára meg nem látogatásomnak más okát nem bírta kitalálni, mint azt, hogy idejük szűk volt s így leveledet sem volt érkezésük átadni. Isten velük!

Horváth borkereskedő püspök úr talán lételemmel együtt szintén elfelejtette hollétemet, annál is inkább, mivel Father Mathews pártolói és pártoltjai vagyunk s a spirits-dealereket (szeszkereskedőket) vádoljuk leginkább a közönségesen elharapódzott részegség miatt, — azért hát mint üzlete ellenesét, nem akart megörvendeztetni soraival, tudván, hogy a vizivók mértékletesek, ezek pedig takarékosak, következőleg financialiter jól rendezettek, — s így levelét nem olvastam, nem olvashattam.

Ez azonban nem oly nagy baj, mivel gróf Batthyányi Lajosné már elébb fölkeresett levelével és helyettesítette a püspök tisztjét, 100 tallér küldeménnyel megelőzván feleletemet, miért az Isten áldja meg őt.

Az emigráció személyeirőli tudósításodat igen szívesen vettem, mert hollételüket részletesen nem tudtam, noha általánosságban Szemere tudósított.

Kossúthnak csillaga itt is lemenőben van, s 28—30 leveléből ép úgy nem okultam, mint előbbi handabandázásaiból sem. Azonban bár barátjai száma „törpe minoritásra“ szállott le, de a kik megmaradtak, szorultságában istápjai lesznek, ha igaz, a mit ide irt, hogy levelezéseiből és cikkeiből él, mit drágalátos neje betegsége miatti leverő szomorúsága igen súlyossá tesz. Noha barátja nem vagyok, mégis sajnálom őt, kevés előrelátási tehetőséget tanusítván arra, hogy szerepének élete végeig való biztosítását el ne mulasztja.

De jobban sajnálom, mintsem irigylem azokat, kiket a szükség angol szolgálatra kényszerített vagy kényszerítendő, mert mióta Angolhon Türt oly alávalóan küldötte Bukuresztbe, tudván, hogy pártolni nem akarja — — — azóta hajlamom Angolhon iránt gyűlöletté kezd változni, s ezért ettől minden roszt igen, de semmi jót sem várok. — — —

Az itteni magyarok megvannak, vegyesen jól és rosszul. A nagyobb szám az utóbbihoz tartozik, a kisebb az elsőhöz.

Ezek közt Házmán, mint Schwarzer bécsi nagyborkereskedő ágense, igen sikeresen halad előre. — Felhervári Jowában millionáriusnak készül. — Speletics, Majtényi, Wargha mint farmerek boldogulásnak kezdenek eléje menni. — Rombauer St. Louisban él s Ujházy és Eötvös Mihály Texasban kísértgetik szerencséjüket. — Nemegyeyt egy új vasút építésénél szép fizetéssel fogják alkalmazni. — Demeter őrnagy Clark-oszkodik,¹⁾ az itt író pedig praeceptoroszkodik. — — — —

¹⁾ Vonatkozás Clarkra, a buda-pesti lánchíd építőjére.

A mit hazánkról és fiairól mondasz, hallottam én is. s hogy hazánk materiális előmenetelét hátráltatni nem bírják, azon én is örülök. A mostani concordatum befolyásától sem félek, bár a kormány néhány évig fenn is tartja magát, csak azt ne adja Isten, hogy egy tizedet éljen, mert az nagy baj lenne. Otthoni hontársainkról nem szólhatok sokat, mert látom és hallom, hogy a mint a hazai mártyságot neveléses dolognak tartják, úgy hasonlóknak tartják a hazáért mártyrokká lett külföldön bolyongókon segíteni is.

Az itteni politikát illetőleg, bár ez nem oly szövevényes mint az európai, de egyszerűsége mellett szintoly leverő az elnyomott népekre vonatkozólag. A mostani keleti zavarban sarkalják Angolhont, hogy álljon el közép-amerikai követelésétől, mit okos békekötésükkel nem birtak kivinni; sőt háborúról is van szó s a senátus handabandázik is, ez azonban csak egy kis választási manœuvre, Peine akarván a poleon maradni; mi sül ki belőle? az Isten tudja.

Köszöntsé mindamnyi hazánkfiát stb. stb.

Mészáros L.

Gr. Batthyányi Lajos özvegyéhez.

Flushing, Long-Island, 1856. Jun. 5-dikén.

Kegyes asszonyom! — Örülök, igen örülök kegyes levelének, kevésbbé a bennfoglaltakért, miért csak legszivesb hálámat fejezem ki, — mint inkább hogy írni s rólam megemlékezni és pedig ép azon napon kegyeskedett, midőn én is rég elmulasztott üdvözetemet innét elindítám. Isten éltesse tehát és áldja meg a grófnét sok

nemes tulajdonaiért s ezek közt azon ritka erényeért, mely mindig kész másoknak örömet szerezni.

Alkalmilag méltóztassék hálámat Bácskába is kinyilatkoztatni azon asszonyságnak, kit az özvegy gr. Batthyányi Lajosné barátnéjának nevez s kinek ép azért derék asszonynak kell lennie; mivel bácskai létemre nem ismerék olyast, azért inkább szeretném, ha bánási lenne az, ki az egyetem körül lakott. Éljenek a magyar asszonyok és tanítsák a magyar férfiakat jótékonyságban őket utánozni s ha nem bírnák, úgy küldjék őket a lengyelekhez tanodába, kik méltóbban tudnak számúzóttjeikről megemlékezni.

Hálás íróját illetőleg, ő megvan, kissé töredezett egészséggel, de ép lélekkel, bár gyengülő szellemmel; s bár csapkodja őt a sors, de meg nem töri stb. — Mivel a szerencse oly házba és családba vetett, mely emberi és polgári tulajdonaiért tiszteletreméltó s melyben a felebaráti szeretet kilenc hó alatt csak egy percig sem érezteté velem alárendeltségemet, azért a yankee-gyermekekből derék fiúkat nevelnem nem esik nehezenre.

Láthatja ebből Kegye, hogy kegyes houleányok és az idegen jó emberek mellett önszenvedésem csak annyiban nagy, a mennyiben kifogyok a reményből édes Hazámat láthatni, melynek ha jóléteért szenvedhetnék, boldognak tartanám magamat.

Ezek után midőn kérném szives köszöntésemet a körülötte levő rólam megemlékezőknek kijelenteni, magamat a grófné kegyeibe és gyermekeinek jóakarátába ajánlom stb. —

M. L.

Ludvigh Jánoshoz, Brüsszelbe.

Flushing, Long-Island, 1856. Junius 7-dikén.

Tisztelt barátom! — Igen köszönöm rólam való szives megemlékezéseted, örülvén, hogy abból ki nem veszttem, és midőn baráti érzelmedet továbbra is kikérvén, felelek leveledre.

Sajnálom, hogy fiaddal, bár régóta itten van, csak egyszer találkoztam, és azt is csak az utcán, így igen keveset tudakozhatván egymásról. Mikép memek az ő dolgai? én nem tudom, hanem hogy talán kedvezőbben írta le állásomat, mintsem az valódilig áll, képzelem.

Hogy gazdag ember vagyok, az igaz, mert sokra nem lévén szükségem, többem van mint sem kell; de hogy ez meddig fog tartani? ez más kérdés. Egy évig bizonyosan, kettőig talán, azontúl jó az Isten, jót ád. Gazdaságom pedig a „*quae maribus*“-ból és „*simplicium leges*“-ból részint, másrészt pedig a „*der-die-das*“-ból, azaz azok tanításából áll, osztrák kapitányi nyugpénz fizetéssel. Ha him és nő ujjoncain egy év mulva tudandják: mi kell mindegyiknek? akkor kikoptam, és megint újra kell valami mást kezdenem, mi itten azonban nem nehéz, mert Sysiphus munkájától kezdve egész a legfőbb művészetekig itten kinek-kinek tárva áll az út, csak tudjon beletörődni.

Ez a második, azaz a jelenlegi változatom, az elsőn, a szabad és független földművelőségben szerencsésen megbukván. Mind a kettő pedig olyas, mely széles ismeretéseket nem enged, és a melyeket soha sem szeretvén, nem bizom magamban. Derék és jó családban tartózkodván, sokakat láttam s többeket látok egyre, de visszavonuló természetemmel fogva sem ők nem ismernek házon kívül, sem én őket, s így valahányszor újra összejövünk, szerencsés-

sek vagyunk egymást megismerhetni, vagy a mint itten szokták mondani: „happy to see You“ — praeterea-que nihil.

Ez az egyik oka, a miért ismertető vagy ajánló ügyvivőségem legjobb akaratom dacára is kevés hasznot hajthatand, a másik pedig az, hogy egy gazdag bécsi borkereskedő, Schwarzer tevé magát az itteniekkel összeköttetésbe.

A politika rám nézve hánytató: legyen az európai vagy amerikai; a kormányok mindenütt absolutisticusak extra et intra Ilium; jó még, hogy az itteni szabadság, ha nem is szül valódi jót, de a rosszat is korlátozza.

Ha Birányit látod, köszöntsd úgy mint b. Jósikát (Miklóst,) s ha más ismerős is van ott, azt is, stb.

M. L.

Vukovics Sebőhöz.

Flushig, Long-Island, 1856. Julius 7-dikén.

Igen tisztelt barátom! — Vedd mindenek előtt junius 17-dikei szives leveledért köszönetemet s hidd el, hogy nem hiában lakom ezen bibliát nyuzó honban s azért tudom, hogy jobb a későn a sohasem-nél, s azért akár-mikor jön barátságos leveled, mindig a legjobbkor jön, ha csak jön, az utóbbit pedig — ha csak barátságodat nem akarod megváltoztatni, a mire okod nincs, — mindig óhajtom.

S így életedben a legkisebb változás is érdekes lévén előttem, örülök, hogy a füst — (praeterea-que nihil) — honából egyszer már kirándulhattál s hogy más levegő-
hez szoktathatod tüdőidet s más hangokhoz nyelvedet,

baráti érzéseidnek újabb kellemeket szerzendő. Élvezd tehát ezt s köszönts a rólam megemlékezőket.

Noha igen sajnálom atyái érzésed epedezését s azt, hogy alig lehet reményed drága nődet s magzatodat láthatnod, hanem mégis örülök veled együtt, hogy legalább levelezés útján értesülhetsz jóllétükről; kevés ez ugyan a sok baj mellett, de mégis elég, hogy búdat többel ne szaporítsad.

Nem tagadom a fölött némi meglepődésemet, hogy a szegény Kófié Lázár él a magyarok emlékezetében, bár megtanulván túrni és nélkülözni, mire sem tartottam számat, s így e megemlékezést nyereségnek tartom, mit hálálni is tudok.

Hazánkfiairóli tudósításod igen kellemesen hatott reám s igen örülök a házasulandók szerencséjén, halogy később ők is örvendenek; nem különben igen megvigasztalt más és sokfelé lakó több hazánkfiának iparos igyekvése, látván a politikai várakozások csalitjaiból való kiábrándulásukat. A magyar még táblabiróságán túl is — ha akarja — sokra képes, ha nem is mindenre, s így szerencsét kívánok nekik s boldogulást törekvéseikben.

Püspök barátunknak és Ludvig (János) segédének szives levelökre mult hó 8-dikán feleltem, mit eddig — remélem — megkaptak s melyben üzletükre vonatkozólag kijelenttem, hogy kevés tőkével és amerikai házzal való összeköttetés nélkül kevés hasznot jósolok, mivel így nincs a ki érettük és boraikért kezeskedjék; azonban a mennyire én ajánlani fogom őket, ép oly mértékben óhajtom nekik a sükert.

Jó, hogy nem igen vágtaal belé a politika futóhomkjába; oly száraz az miként ez s a széltől függ megállapodása. Az európai diplomatico-politica körülményeket nagy vonásokban itt is ösmerjük, mivel misem tör-

ténhetik, a mi idáig ne hatna, noha igen kevés befolyást okoz. Mi amerikaiak sem igen hatunk másra, mint az erszényekre, melyek háború által nagy veszteségnek lévén kitéve, a békét minden áron kivivják.

Továbbá, mostan nagy crisisben van az itteni köz-társaság a miatt: legyen-e, ne-e nagyobb köre a rabszol-gaságnak? A polgárháború némely betelepítendő részek-ben derekasan foly, és a mint itten mondják; két pro-slavery kandidátus: Buchanan és Filmore, a kiket a democraták gyámolítanak, aztán Fremod aute — sla-very candidate a republican párt által kijelöltetve — dön-tendi el jövő novemberben a kérdést. Én a szabadság mellett harcolván, az utóbbinak kívánok szerencsét, noha több magyar van, ki az előbbieket pártolja. Mig e kér-dés el nem dül, addig Amerika Európa számára veszve van. — — — — —

A legelső alkalommal kijelentem köszöntéseidet, As-bothot is ide értve, ha találkozom vele, ki — a mint hal-lom — délnek tartott szerencsét keresendő. De hogy quit-tek legyünk, Mednyánszki Caesart máskor el ne fe-lejtsd. Magamat illetőleg megvagyok, egészségben, jó kedv-ben és tűrhetőleg ellátva. Jövendőmről nem gondoskodom, mert négy helyre hivnak meghalni; azonban hol végzem be ezen utolsó műtétet? nem tudom s remélem, hogy nem végzem be előbb, mielőtt Európát még egyszer meg-nem látván, mit talán 1857-ben, legfőlebb 1858-ban vi-endekek ki. Addig is az Isten áldjon meg és szeresd tisz-telő és őszinte barátodat — Mészáros Lázárt.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Flushing, Long-Island, 1856. Aug. 1-sején.

Kedves Mái! — Három nap előtt küldtem számodra Pestre egy levelet, s csak midőn már elindult az, jutott eszembe, hogy a címzetről kifeleltem az „Aranykéz-utcát.“ Ha tehát Szabadkáról visszaérkeztedkor meg akarod azt kapni, követeld a postán et vous en êtes la maitresse.

Tartalma, ha gyöngye emlékezetem nem csal, körülbelől ez volt:

Néhány nap előtt egy idevaló ismerősömhez, a ki téged nevében meglátogatni és üdvözölni akar, ha ugyan akkor Pesten leszel, — mondom, ezen ismerősömhez így szóltam: „Mondja meg ön unokahugomnak, miután női kegyekre már nem szabad számítanom, ez okon ezentúl csak akkor írok, ha választ is kapok; mondja ön egyébiránt azt is, hogy élek, s kenyeremet bár keservesen, de becsületesen szerzem meg, máskülönben pedig jövőm felett nem aggódom, mert van rá elég helyem, a hol meghallhassak.“ De erre nem sokára megkaptam július 2-dikáról kelt leveledet stb. A mi engem illet, közelebb összeúztattam az államokat, s láttam a Niagara világhírű vizesését, mely mint két egyesült Tiszafolyó; oly magasról zuhan alá, mint a bajai torony, hogy hullámai oda alant a szirteken megtörvén, ködpárákban ismét fölemelkedjenek. E ködfelhő azután csöppekké tömörülve, esőként hull le, mely a nap sugarai által megvilágítva, a prisma színeit kétszeresen visszaadja, s így e természeti tünemény látogatói itt mindennap gyönyörködhetnek szivárványban s elragadtatva a nagyszerű látványtól, magukba térhetnek s törökökként így kiálthatnak fel: „Az Isten nagy és hatalmas és mi parányiak vagyunk, csak vágyaink erősek és soha ki nem elégíthetők!“ stb.

M. L.

Mészáros Antalhoz.

Canada, Niagara-zuhatag, 1856. Aug. 8-dikán.

Kedves bátyám, barátom! — A kinek pénze van, az utaz, s mivel én a pénzt becsületesen megszereztem, tehát utazok, s bár nem tudom: kettőnk közül ki tartozik a másiknak, útközben tehát mégis köszöntlek és irok.

Először is: ne csodálkozzál irásomon, mert hajolj meg: aranytollal irok! melylyel gyermekeim ajándékoztak meg.

. Tehát praeter propter 120 német mértöldet tevék már; más kisebb vizeséseket, zuhatagokat, tíz év előtti rongyos falukból 50,000 lakosságúvá növekedett városokat, New-York-státus Eldoradóját: Hudson és több más kisebb folyót láttam, gőzhajón és gőzkocsin utaztam stb.

Útközben „*fuimus etiam Romae*“, az amerikai „Rómát“ értem t. i., s a hová az asszonyok nem utaznak; azelőtt a könyvek szamarak bőségével tisztelték, most csak igás öszvérei vannak. Megvan a hidja mint a másiknak s bár „pápája“ nincs, de van „Pope“-ja, noha vadrác nem lakik benne.

Uticában is voltam, hanem mister Cato házát ki sem bírta ottan nekem megmutatni, sőt e nagy rómainak itt emlékköve sincs s családja is régen kihalt. Ezen az úton Senecának is volt pusztája és más, úgymondott római embernek, s mert a régi nevekkel itt Amerikában kell találkoznom, mint ex-tudóstársasági tag tudósan azt mondom, hogy a régi görögök és rómaiak angol-szász faj voltak (!) — Ezen utazásomban tapasztalt benyomásaimat olvasandod még valamikor, t. i. midőn te már mortuus léssz, én pedig posthumus. Türelem tehát.

Az angol-amerikai Canadát és az északi státusokat a Niagara sebes folyama választja el egymástól, de a két partot egy 800 láb hosszú és 256 lábnyi mélység fölé épített függő-híd köti össze; ez sugárabb, karesúbb, vékonyabb a pestinél, s bár a gőzkocsik szintén azon járnak keresztül, — nem inog, mert jó házi kutyaként több láncsal oda van fűzve a partokhoz és a mélységhez.

Innét két-ötöd német mértföldre vannak a zuhatagok, melyeket ágyamból is látok, ha felnyitom szemeimet. A yankee nem szereti John Bult és vice versa, azért is mind-egyikük más-más alakú zuhatagot csinált magának. Az angol patkó-alakban zúg le, melynek félkör átmérője 500 lábat tehet. Az amerikai zuhatag convex-képben mutatkozik, mintha a természet valamely nagy forradalom által ellenkező concávjától elválasztotta volna. — Két nagy tó esik itt le zúgva és bömbölve s a víz nagy tömege képezi a tünemény ritkaságát, mivel az egyik körülbelül 160, a másik 175 láb magas. Midőn a nap süt, a gőzpárák mindenféle színben játszanak, alkonyatkor pedig megjelenik az obligátus szivárvány. Magasabb eséseket láttam már, de nagyobbakat nem.

A tájék szép, a víz völgye kösziklás s egyéb látványai is vannak, melyek azonban a természet nagy munkája előtt mind törpeségek s azért is nem untatnak leírásukkal. A földművelés itt szegény s a nép is az; az amerikai műveltebb, gazdagabb, tehát kevélyebb is, gorbóbb is.

És mivel innét most már tovább megyek, tehát pakolnom kell s azért nem írok egyebet, mint még azt, hogy egészséges vagyok, s hogy hasonlót kívánok neked is stb.

M. L.

Mészáros Antalhoz.

Flushing, Long-Island, 1856. Oct. 1-sején.

Kedves barátom! Már három hete, hogy újra nyúzóom ugyanazon rókát és derekasan conjugálok sine femina és azt az e . . tta der-die-das-t bárhogyan tőcsérezem növendékeim fejébe, bizony azok mégis nadrágot húznak a néمبرre fel, holott . . . qui cum gloria adhuc militant.

Ezek így lévén, könnyű nekem nevetni, midőn az itteni hideg és nedves augusztus és szeptember sem gabnámát, sem kukoricámát nem rontotta meg, sem pedig az áruk nem busít, és mivel pro nunc et tunc in salvis sum, tehát rokonszenvileg sajnálhatlak, noha mitsem használhatok sem sajnálkozásommal, sem általad ismert legjobb kívánataimmal, s azért emlékeztetek a régi nótára: „Ne busulj és légy vig, nem lesz az mindég így!“ stb.

Igen örültem, nem annyira mivel megtörtént, — mert más kárán soha sem tudok örvendeni, — midőn valahára megint lólopásról, mint tősgyökeres bajai tettről hallottam. Hat éve már, hogy olyasról nem hallottam, a mi jele előmeneteles polgárosodástoknak, mit mi itt az indiánokra hagyunk, kik azt cum excellentia gyakorolják.

Kivánságodat illetőleg, azt annak idejében örömmel teljesitem, azaz megküldöm a narancs- és citrom-görög-dinnye magvat; így pedig azért hívják, mert gyümölcsét hámozni lehet, és az egésznek bele, mint a narancsé, szeletekre osztva együtt marad s úgy adatik asztalra; különben jó, édes és külön ültetendő. Küldök továbbá citrom-sárgát, az itteni legjobb dinnyét, mely kicsiny, kötött héjú, de a szájban elolvad, — azután néhány más dinnye magvat, ezenkívül óriás tököt, olyas édes kukoricát, Lima-babot, mely 10—12 láb magas póznához

ültetetik, hová fel- sőt tovább is foly, melynek azonban csak gyümölcse ehető, tokja keserű. Kukoricából és Lima-babból készítenek egy ételt, mit az indiánok szukotas-nak hívnak; a zöld bab és a kukorica t. i. megfőzetnek vízben, a kukoricaszemek lekéseltetnek s ezt aztán édes tejjel leöntve, a tűznél lefojtják (wird gedünstet,) úgy, mint a tejes réteszel szoktak tenni. A ti kukoricátokkal szintén megkísérelhetitek ezt, mert az édesebb az itteni közönségesnél, de nem az általam küldendő édesnél. — Én ezekre mi nevet sem irandok, hanem csak számokat, melyek értelmét egy léttel elébb küldendő levelemben tudatom.

Virágmagvakat szintén küldhetnék, de kár volna ezt tenni, mivel a legszebbek, többnyire Hamburgból jönnek ide is és az itteniekben nem igen láttam nagy különbséget; másik ok meg az, hogy 1842 óta nem voltam hon, s midőn otthon voltam, akkor a virágokról nem volt időm gondolkozni; azért megbocsáss, ebben csak nagy költséget szereznek, annélkül hogy tudnám: mitek van, mitek nincs? S így oltógalyakat sem küldök, mivel Franciaországból sokkal nemesebbeket kaphatsz. Amerikát az almák országának mondják, de szeresikátokkal bizonyosan ti nyernétek el a babért, a körték java pedig Franciához ér. Szép cseresnyét még nem láttam; nyári barackot a férgek miatt nem bírnak természeteni, sőt a szilvát is csak a 42 szélességi fokon felül. Magbaválójuk nincs. Sárgadinnyéjük 3—4 faj, s a sima, gyengéded bőrü dinnyét itt a féregtől vagy nem lehet természeteni, vagy pedig quassia-vízzel kell tractálni, hogy igen drága dinnyék legyenek. Őszi barackjok sok van és szép is, de a francia montreuilli megveri őket. Szőlőjük szappanizú; a zombori szőlő muskatály lenne itten.

A mit egy itcét küldök, az „osage orange“ vagy „maclura aurantica“ -mag lesz; szép növény ez, mely

hat év alatt oly sövényt növeszt, hogy gr. Csáky Petronella Párisban jutalmazott pár ökre négy és fél láb hosszú szarvaival keresztül nem törhetne rajta, sőt ha alól az oldalágak összefonatnak, még malac sem mehet rajta keresztül. Ebből, ha sövényt nem is, de oly boronákat csináltathatsz (ha még most is a régi copfnál vagytok), melyek minden szemet szépen simán eltakarnak. Már most Isten áldjon meg stb. Mészáros L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Flushing, Long-Island, 1856. Nov. 2-dikán.

Édes Málim! — Igen örvendek azon, hogy Gleichenbergben tartózkodásod bevégeződött s téged a tied körében tudhatlak. A természet mindenütt fenséges, csak bájjai irányában ép kedélylyel, s azonfelül ép tagokkal birjon az ember. Némi eszményiességgel vagy szépészeti érzéssel kell birnunk, hogy az egyes alkatrészekre nem tekintve, csak az egésztest szemlélhessük, azokat leecsetelhessük magunk számára, s hogy azután azon tehetséggel is legyünk ellátva, mely szerint érzéseinket, a vett benyomásokat közölni tudjuk másokkal, s így hármass gyönyört élvezhessünk. E pontban ti szerencsésebbek vagytok, s oly boldogok mint a költők, és kiváltképen boldogabb vagy mint én, ki most a vidékekről semmit sem mondhatók, mert agyam tüstént az alkatrészeket fürkészi s az első benyomás értékét a víz, kő, föld, fák stb. elemzése által alábbszállítja. Eddig fiatalnak, néha igen fiatalnak éreztem magamat, de zarándokolásom alatt és óta azt érzem, hogy öregszem. Humorom, azaz azon tehetség, mely szerint néha jó ötletem, jó étvágyam van s igen ritkán betegeskedem, mindez elhagy, egyik a má-

sik után. Még csak az ágy maradt meg barátomul; nem mintha igen jól aludnám, hanem mert az ágyban nem unatkozom. Ha a legközelebbi tél oly terhes lesz reám nézve mint az elmúlt, akkor még 3000 tengeri mértfölddel tovább egy szelidebb éghajlat alá megyek, és mint kezdő khinézer — Khinához közelebb leszek stb. M. I.

Ludvigh Jánoshoz, Brüsszelbe.

Flushing, Long-Island, 1856. Decemb. 21-dikén.

Kedves barátom! — Köszönettel vett szíves leveledre örömeztőbb felelnék, ha szomorú csapásod mellőztével csak köszönetet kellett volna mondanom. — Mivel pedig a magyar ritkán számolhat vig napokra, habár némelykor percekre igen is, de sohasem tartósakra, — azért annál nagyobb hálával tartozom szomorúságodban is rólam való megemlékezésedért, minél kevésbbé vagyok képes pusztá rokonérzésem nyilatkozásán kívül más vigaszt nyújtani.

Tűnj tehát, és Tacitus dacára — ki a férfiaknak tiltja a sírást — sírj, mivel a kedveseink elhunytá fölötti fájdalom a legigazságosabb, legjogszerűbb, s fogadd azon kívánságomat, hogy a Mindenható engesztelje fájdalmadat s hogy általam ismert és ismeretlen gyermekeid szellemi és erényi gyarapodásában találj vigaszt és pótlást vesztésedért.

Köszönöm továbbá tudósításaidat; fejezd ki Teleki Lászlónak sajnálatomat s örömet javulásán, valamint szíves köszöntésemet püspök barátunknak (Horváth Mihály, a történetiró,) társadnak és Jósikának.

X-et illetőleg nem mondhatok mást róla, mint azt, hogy némileg megérdemli Dante azon mondását, mit ez

a tétovázókra nézve ejtett, kik a pokol kapuja előtt kényszerítették maradni, nem lévén ők a pokolra sem méltók:

— — — — Questo misere modo
Tengou l' anime tierte di coloro,
Chi visser senza infamia, e senza lodo.

Kossúth Lajos ex-urunkat illetőleg, jól teszi, ha pénzt szerez, mert neki és a máminak szüksége van reá, mivel Ausztria és Gallia azon dicsőséget nyújták neki, mikép az angol kormányt fölkérték Britániából kiüzésére. Ez most füstbe ment, de ha az angolok Ausztriával szorosabb barátságba kényszerülnek lépni, az is meg fog történni.

Omét tudom ezt, mivel fiad businessén (ügyén) kívül érinti az itteni magyarok hogylétét is, a kik közt kevés a szerencsés és sok a szegény, noha egy-kettőn kívül alig van koldus.

Mi, kik a szabadságot és az egyéni jogot minden színűek által hasonló mértékben élvezni pártoltuk, elvesztettük ugyan a esatát, de dicsóséggel s így Fremontot 1860-dik évi jelöltnek nyilvánítottuk. A világra nézve mindegy, akárki ül az elnöki széken, mert annyi baj van itt, hogy jó szón kívül Európa mitsém várhat, vagy mire sem tarthat számot innét.

Magamat illetőleg megvagyok, csakhogy érezni kezdem öreg fickóságomat, a telet nem birom már kiállani s ha a másik felét is ily nehezen állandom ki, úgy 3000 mértfölddel tovább megyek, a der-die-das és a „Quae maribus“-szal boldogító tudományomat tovább viendő.

Isten éltesen és vigasztaljon; köszöntsé honfitársainkat, stb.

Mészáros Lázár.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

New-York, 1857. Jan. 29-dikén.

Kedves Máli! Nem tudom, miként köszöntött be hozzád az új év; hozzám rosszul, mert soha sem ért annyi kellemetlenség, soha sem éreztem annyira, hogy öregszen, soha, hogy oly gyöngye vagyok, mint most. A hideget kiállhatatlannak kezdem érezni, a napot keresem, és fel kell azt találnom, mert különben végem van.

A mi a hírlapokból értésedre jutott, azt én szintén megtudtam, s igen örültem annyi derék ember megszabadulásán.¹⁾ Azon értesítésnek is örvendettem, mely szerint annyi menekültnek nyitva áll az út — hazafelé. Helyes és szép az, ha az ember az alattvalók szivét jó-téteményekkel nyeri meg. Ezen nyugtalan időben tán biztosabb a sziveket megnyerni, mint a pusztá erőben bizni. Mindezt — a mint látod — elismerem, dicsérem, s dicsőítem is. De mind ennek nincs reám vonatkozása, mert tudod, hogy én meghaltam,²⁾ s míg az életnek újra vissza nem adatom, nem kérhetek, nem szabad kérnem, mivel a holtak beszédét nem értik, s én elfeledtem az élők beszédét. A mint látod, a legjobb akarattal sem követhetem tanácsodat. Mondd, hogy az, ki legfelsőbb parancs ellen cselekedett, s azért holtá tétetett, mond: miként léphetne fel azon kéréssel, hogy bocsássanak meg neki, mert parancs szerint működött? Ily esetben kérni annyi, mint hibáját beösmerni, s ezt csupán azért, hogy engem megláthass, nem kívánhatod. Kedves Málim, jó szived tévutra vezetett. Nyiss valamely encyclopaediában azon

¹⁾ Az amnesztiára vonatkozik.

²⁾ Minthogy in effigie halálra ítéltetett.

helyre, hol Lacanal-ról van szó, s az ő felelete egyszerűs mind az enyim is. Ez azonban ne gátolja, hogy egymást szeressük, mit gyakoribb irás által tanusithatsz, stb.

M. L.

Ludvigh Jánoshoz.

New-York, 1857. Febr. 1-sején.

Tisztelt barátom! — Legszívesebb köszönettel vett barátságos leveledre a nagyvárosból felelek, hol a család, melynél preceptoroskodom, betegségek miatt tartózkodik s a honnét jövő héten megyünk falusi lakásunkra.

— — — Mi történt Olasz- és Magyarhonban? tudom a „Pesti Naplóból,“ melyet eddig tartottam, de drágasága miatt fölhagytam vele s most a „Magyar Néplapot“ járatom.¹⁾ — — —

(Jun. 17-dikén.) Igen köszönöm május 11-dikei szíves leveledet, s bár semmi oly ujságot sem közöltél, mit az itteni hírlapok nagyában ne adtak volna. de már magárólam való megemlékezésed is mindig kedves.

Az amnesztiát illetőleg: mitsem vártam tőle, mitsem reménytettem, következőleg miben sem csalódtam s így előleges örömmánorból nem kellett kijózanodnom. — — — A katonák ki vannak zárva az amnesztiából s hányan vannak honunkban, kik némileg ne lettek volna azok? Most nem marad más hátra azok számára, kik a hont látni akarják, mint hogy a császárné — kiről azt mondják, hogy igen szép — fiúgyermeket szüljön s akkor az örökös kedvéért megint lehet egy új kegyelmet remélni.

¹⁾ Tudni való, hogy napilapnak Amerikába szállítása mintegy 30—50 ftba kerül. A „Néplap“ hetenkint jelent meg s szintén közölt bel- és kül-politikai híreket.

A püspöknek rég feleltem, nem tudom, meg kapta-e leveletem; abban nézetemet a katonákra vonatkozólag nem roszul fejeztem ki.

Prihódáról mit sem tudok. Körülbelől egy év előtt pufra élvén New-Yorkban, midőn adósságai billikomát csordultig látta, fizetetlenül elment. — azt mondják Texasba; ott él-e vagy nem? nem tudom; az a hír is terjengett, mintha meghalt volna, de ki sem tud róla bizonyost. Én itten két, Texasban olvasott hirlapban fel fogom szólítani, hogy adjon hírt magáról s Ujháznak is irok s a mit hallani fogok, megírandom.

Klapkáról tudom, hogy Genfben tizenkét lecke alatt megtanította a svájci bórsereg tisztjeit kibontakozni a stratégia és tactica tönkelegéből s hogy most réfét, muster-reiterschaftot vagy commis-voyageurséget akar napkeletre vinni, hol a Messiást napnyugatról várják. Jól teszi! egy oly lángész, mint ő, keresztültör mindenem, még a lángoson is!

Mi itten csak élünk s ennél sem többet, sem kevesebbet nem teszünk. A napok mulnak egymásután s nem igen változnak, csak mi változunk bennük, készülődvén egy jobb világba. Hogy te későn készülj s hogy családban még jó, örömteli napokat élvezhess, ez óhajtása tisztelő barátodnak — M. L-nak.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Flushing, Long-Island, 1857. Márc. 30-dikán.

Kedves jó Málim! Ha a természet és saját egyéniségünk törvényeit követni iparkodunk, az idő által nem akarunk legyőzetni, sőt mi óhajtunk azon uralkodni: azaz ezt mindent szétmorzsoló fogai dacára ma-

gunk alá gyűrni szándékszunk s surtout: ha az elkerülhetlen „szükségesség“ miatt másokat elkedvetleníteni őrizkedünk, — akkor bátraknak kell lenniünk, nem szabad csiüggedniünk.

E szavaim nem akarnak vágás lenni, mert azok a „bonne mine à mauvais jeu“ bölcsészete, mit elejénte szenvedni, azután megszerezni s végre gyakorolni szoktunk. Én, a te legszeretetremléltöbb nagybátyád — mi-ként te az én legszeretetremléltöbb hugom vagy, — én már kitanultam az időből, s kopaszságom, köhögésem, gyakori náthám s más ilyen apró memento morik dacára számúzóom a gyöngé gondolatokat, fiatalnak képelem magamat s végbeviszem azt, mi a hozzánk legközelebb álló négykezűektől megkülönböztet minket, azaz: nyugodt lelkiösmerettel tekintek föl, várva, mi lesz aztán akkor? Kövess engem; egy kis türelem és bonhomieval célhoz jut az ember.

Köszönd meg az a-b-c első betűjének,¹⁾ hogy annak idejében oly szívesen igyekszik majd rólam gondoskodni. Te azonban bocsáss meg nekem, ha én még ily derék biztosítás után is kapzsiskodom s őt még útiköltségért is kéretem, mert 100 tallérnyi minden vagyonommal, ha csak valamely kereskedő-hajón nem leszek mousse, sem kényelmesen, sem tisztességesen nem utazhatom. Tehát édes Málím, a mint te nem kívánhatod, hogy megalázzam magamat, ép úgy nem szabad neked sem tenned ezt; kérjed Istent, de mást senkit, legkivált pedig értem ne. Hagyd a sorsot magára, melynek játékszere vagyunk; a mit oda fenn elhatároztak, az helyesen van elhatározva s reméld és hidd: „nous nous reverrons“, (látni fogjuk egymást ismét.) . . . Magamról csak annyit, hogy élek,

¹⁾ Antal, M. testvérbátyja.

s egy ösmerősömmel (gr. Teleky Sándorral) Californiába szándékozom utazni, hogy Haraszty Gusztávot s nejét meglátogassam, stb. M. L.

Vukovics Sebőhöz, Londonba.

Flushing, Long-Island, 1857. April 5-dikén.

Igen tisztelt barátom! — Szívélyes kedves baráti leveledért áldjon meg az Isten; régóta vártam reá, de várakozásomat részben tartalma, azonban legnagyobb részben baráti érzelmed igen is megjutalmazta. Hála ezért neked és ismételve hála, s mivel látod ebből, hogy mily becsesek előttem soraid, ne várj kérlek kilenc hóig irásoddal, hanem — hogy ne kérjek sokat, — határozz egy-egy éven át négy levélírást, ha már hatot nem akarnál írni, s ha e két szám közül választottál, ne gondolj akkor vele, írhat-e valami nevezetést vagy nem, hanem írj magadról s más hazánkfiairól, reménységéről — ha van, vagy kétségbeeséséről — ha nincs más. Szóval: a legesekélyebbnek látszó dolog is, nihelyst honunkat vagy honosinkat érinti, érdekes előttem. Legyen úgy.

Leveled fölött való örömem mellett lehetetlen volt el nem szomorkodnom, hogy te vagy egyedül az a szerencsétlen, kinek meg van tagadva . . . élvezetni a házi öröm néhány percét. Furesa, hogy az oroszlánfejű kis káplárnak¹⁾ ki engedték jönni s az izgató Percelnek be engedték memi feleségüket; nagyon rossz fát kellett neked tudtunk nélkül a tűzre tenned, vagy in illo tempore bécsi kollégáidat valamiben meg kellett bánta-

¹⁾ Másodszor fordulván elő ezen nevezet, megjegyezzük, hogy „kis káplár“-nak Beöthy Ödönt nevezték.

nod, hogy oly engesztelhetlen római pápista pokollal kinzanak. Akármiben legyen a dolog, mivel vigasztalni nem tudlak, azért „macte virtute esto“; tűrj s várj szerencsét, mert talán a magyar nóta szerint nem lesz ez mindig így.

Bár annyi sok egyes- és pár-bajról irsz, mégis köszönöm tudósításodat, de egyuttal sajnálatomat is ki kell fejeznem, hogy a magyar még a nyomorban is személyeskedéssel bajlódik a helyett, hogy szánná bánná egymás bűneit, hogy megbocsátaná azokat és türelmesebb lenne egymás irányában. Bizony jobb lenne, ha némelykor az „optima lingua caro“-nak s a „pessima lingua caro“-nak némelykor Talleyrand szerint tudna parancsolni.

Örülök azonban, hogy Teleki Laci kétszer is megmenekült; de a mit csodálok, abból áll, hogy miként birhatott ő egy Klapkával összejönni? Mégsem ábrándult ki irányában?

Asztalos jó ember, derék katona volt, preterea nihil; magaviselete nem tünt fel. A belföldi (t. i. otthoni) párbajok természetesek; 1848 előtt hasonló szellem uralkodott Lombardiában.

Éber állását lady Langdale és Bikerstethéktől tudom, — kik rendesen leveleznek velem, — s örülök is rajta; derék fiatal ember, noha a „Times“-szal való összeköttetése szabadsági érzelmét leforrázza; hanem ha valamikor szabad lesz honunk s ha az majd szokott politikai ösvényén kezd el járni, akkor egy státusférfi női ki belőle. — A két fönnbbi asszony (Langdale és Bikersteth) közül melyik szereti jobban a magyart? nehéz elhatározni.

Az amnesztia innét is többeket visszaesalogat, ha az t. i. olyan olaszféle leend, a mit azonban senki sem olvasott. Az öregebbek közül Eötvös már úton van hona felé s fogja-e őt más követni? nem tudom;

a mit tudok, vagyis inkább tudni gondolok az, hogy a felakasztott diis maiorum gentium közül alig hiszem, hogy föltámadna valaki.

Dicsérd barátom Angliában való személyes szabadságod élvezetét; ezt szabad és illik is tenned, hisz egyebet úgysem dicsérhetsz. Legyen az Palmerston, legyen Derby, vagy legyen akárki, politikájuk mindig eudar leend. Hogy a roasbecfések nem tudnak jobbat, nem esoda; a porter és az ale elbutította őket s vastag pennyjükön túl mitsem tudnak. Hogy John Bull egyetlen népet sem fog megszabadítani, az bizonyos . . .

Immét nem irhatok mást, mint azt, hogy a híres Mack New-Orleansban kötött ki s mit fog művelni? nem tudom. Rózsafi Mátyás New-Yorkban van s mint kezdő, nyomorban. Én még praeceptoroskodom, esakhogy két év mulva sem bírok 100 tallérnál többet megtakarítani, azzal pedig nem lehet utazni; s mivel nem lehet, ha ingyen vitet el Haraszty Californiába, úgy elmegyek, ha nem, — nem megyek.

Egészségem megvan, korommal járó, de még tűrhető bajokkal, de a „Quae maribus“-ra ráuntam, s mivel ráuntam s mert a hideget is kevésbé kezdem tűrni birni, tehát megyek, mihelyt ingyen mehetek.

Ez mind. Köszönts mindamnyit, élj egészségben s légy barátja barátodnak,
M. L-nak.

Mészáros Antalhoz.

Flushing, Long-Island, 1857. April 12-dikén.

Kedves barátom! — Midőn ezt írom, husvét vasárnapján, épen a reggeli után vagyok, a mikor te családdal ebédnél ülsz, mert az itteni s nálatok való időjárás

különbsége 4 és $\frac{1}{2}$ óra. Te a szentelt sonkánál, tojásnál, bóránynál, tormánál, mákos szarvasnál, s a többinél ülhetsz, miről itten semmit sem tudnak.

Naplómban utána néztem, mikor irtam vagy mikor válaszoltál te nekem? Eredménye az volt, hogy utolsó levelemet decemberben küldtem s mivel octoberben, novemberben s azonkívül még előbb augusztus 7-dikén a Niagara zuhataga mellől is irtam, tehát ebből az látszik, hogy én lusta voltam ugyan, de te plusquam lusta, azaz superlative lusta valál; hanem mivel korunk egymáshoz mérve különböző, azért illik, hogy Öregebséged lustább is legyen.
 Rólad rám áttérni igen könnyű, mivel Hausherr nem vagyok, s a mint veszem észre — noha már régebben is észre vehettem volna, — ruháimon mindig a zseb volt az, a mi legkevesebb javítást igényelt; s mivel azelőtt sem tanultam meg, hány krajcár van egy huszasban? úgy még most sem tudom, hány cent van egy tallérban. És így nyole évi vándorlás, másfél évi parasztság és 2 évi praeceptorság után, midőn a számodási balancot megtettem, részemre nem maradt több 100 tallérnál, evvel pedig messze ugrani nem lehet; de ha elvitetnek innét ingyen, talán meglátogatom Californiát, ott maradván egy darabig; s ha megint elvitetnek, — hanem mindig ingyen, — akkor talán még Európába is rándulnék, és ha szerét tehetném, még téged is meglátogatnálak, mi 1859-ben könnyen megtörténhetnék,¹⁾ csak a költségekre nézve volna némi difficultás; hanem ezzel, legalább én, nem törődöm; a ki engem látni akar, az fizessen érte.
 Mi az idén 4 évre, márciusban csináltunk magunknak urat, s be is igtattuk őt,

¹⁾ Mert ekkor M. L. már amerikai polgárrá váland.

a ki midőn a néphez beszél, egyedül van hajadon, a többi kalappal a fején, hanem ez csak e világi szokás.

Termésteknek jó árat jósolok jövő őszre, mivel az itteni termés a buzára nézve roszul mutatkozik, ha csak a kukorica ki nem rántja őket. — Náthán kívül jól érzem magamat, noha a telet nem szeretem és melegebb helyre vágyom. Isten éltessen és szerencsétessen mindenben, s köszönts, kik rólam emlékeznek. Maradj barátja tisztelő barátodnak,
M. L-nak.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Flushing, Long-Island, 1857. Május 3-dikán.

Kedves Málim! Ne csüggedsz le fődet, ne légy komor, emelkedjél a viszonyok fölé, engedd az egyik napot a másik után folyni, a sok rosz között örvendj a legcsekélyebb jón is, s így helyzeted kevésbbé fog nyomasztónak tetszeni, a mi aztán másokat s kivált engem kevésbbé szomorítand. Tudod, mily érzelmeikkel viseltetem irántad, de tudod azt is, hogy ha önmön törekvésüink nélkül boldog és igénytelen rejteküinkből szerepre rántattunk elő, ehhez mért partie-nkat végig kell játszanunk, ha nem akarjuk, hogy kifütyüljenek. És ezt te magad sem akard, következképp tulajdonítsad a tervek és óhajtások megsemmisültét a viszonyoknak és ne azon személynek, a ki önmagát sokkal csekélyebbnek tartja, hogysen oly hasonlítgatásokat tehessen, melyek nehezen ütneek ki előnyére. Engedd a sorsot kényérére; ha ez azt hozza számunkra, a mit óhajtunk, úgy jól van; ha nem, úgy legyen drága előttünk az emlék, s bizonyára megmarad azon reményünk, hogy valahol még viszont látjuk egymást. Rólam csak annyit, hogy élek, tanítok, önmagamra szorítkozom, s gazdálkodom, hogy

hosszu utat tevén, egy év mulva visszatérhessek. Ez azonban ha megtörténik, csak augusztusban eshetik meg. Ha már bizonyost tudok, megírom, hová megyek, stb. M. L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Flushing, Long-Island, 1857. Jun. 7-dikén.

Édes jó Málim! — Hogy szeretlek, becsüllek s hogy irántad a legbarátságosabb érzelmekkel viseltetem, legyen ennek bizonyága, miszerint május 12. és 17-ről kelt leveleidre nemcsak felelek, hanem azokért benső köszönetet is kifejezem.

Hogy te jó vagy, hogy nemesen és emberszeretőleg gondolkozol, hogy keresztényileg működöl és javamat akarod, mindezt elismerem, méltányolom, és igen köszönöm.

Hogy jó szived ösztönétől vezettetve és az emberszeretet kötelességének öntudatában impulsusodat követve egy, úgynevezett jótettet egyik rokonodért végbevinni s annak javára lenni akartál s érte könyörögve közbenjártál, ezt dicsérem kell és dicsérem, de nem helyeselhetem, mert bármennyire is szeretném azt tenni, nem tehetem. S miért? mert férfi vagyok, a ki durvább rostok, izmok és idegekkel levén felszerelve, a tiszta érzéseket csak elismerheti; de a kit az ítélet, az összehasonlítás, a lelkiismeret és az önbecsülés agybéli szervei igazgatnak; tehát bennem ezen fő rugók, melyek mindazonáltal a szeretetet, barátságot, jó akaratot és részvétet nem hogy kizárnák, de magukba foglalják, ezek mondják nekem, hogy valamint akaratom nélkül születtem s később a világ örvényeibe belésodortattam, melyek között tant bien que mal állhatatosan egy irányban maradtam, és soha lel-

kiismeretlenül nem cselekedtem, soha jellememet — melynek fő vonása mindenha az igazságosság volt — meg nem tagadtam, s kivált soha semmit sem kértem, hanem megálltam ott, hova a sors sodort, most, életemnek 11-dik órájában semmisítem meg egész multamat?
. . . . az örök életre való feltámadás előtt kívánhatod tőlem, politikai halottól, ezt, egy rövid feltámadásért? Irántam való szereteted mellett igényelheted ezt tőlem? S továbbá nem tudtad-e, hogy négy év előtt amerikai polgárjogot kértem, s következőleg le kellett mondanom előbbi alattvalóságomról s az új világ polgárává kellett esküdnöm? S hacsak nem vagyok Talleyrand, kinek egyedül lehetett azon privilegiuma, hogy 13-szor esküdjék különböző módon, miként változtassam eskümet mindig miként az inget?

Ime most tudsz mindent; folyamodni csak 1858. végén fogok, hogy engedjék meg nekem azelőtti hazámat meglátogatnom, titeket megölelhetnem s aztán ismét ide visszatérnem, hogy vén napjaimat befejezzem. Ha megengedik, akkor boldog leszek; ha nem, sirni fogok, de eltűröm fájdalmamat stb. M. L.

Mészáros Antalhoz.

Flushing, Long-Island, New-York, 1857. Jun. 12-dikén.

Kedves barátom! — Nem feleltem eddig május 12. és 14-diki szívélyes soraidra, mivel részént az amerikai polgár által küldött leveledre érzetemet 10 nap előtt jobbadán tudtadra adtam, részént pedig, mivel az első benyomástul higadtan akartam felelni, nehogy a bibliai predikátor (Ecclesiastius) szerint „minekelőtte megrövidülne az ezüstkötél, és megromolnék az aranypalackocska, és

a veder eltörnék a forrásnál, és megtörnék a kerék a kutnál“ (12-dik rész, 8-dik vers, Károli Gáspár) mondom, nehogy boszuskodnánk, és kölesönös szeretet helyett szeretetlenkednénk. Ezek így lévén, látja a Mindenható szívet, hogy hajlamom irántad mindig tiszta és barátságos volt, és bár a sors megtagadta, hogy pusztá hajlamomon kívül tettelegesebben mutathassam ki szeretetemet, de hogy mindig jót kívántam neked, bizonyítja lelkiismeretem, s nem csak nem kívánhattam mást, sőt a magam élete feláldozásával is a tiédet szaporítottam is volna. Ezeket előre bocsátván, nyugodtan felelhetek két leved tartalmára.

A sors bennünket különböző helyzetbe állított: a tied szerencsésebb volt, mivel polgári magánykörre szorított, tenmagadnak s tiednek élhetvén. Az enyém nyilvános körbe állított, és zavaros időkben enmagam akarátja, sőt tiltakozásom ellenére a legnyilvánosabb állásba sodort, és pedig az akkori legfőbb uralom által parancsolva.

A te szereped egyszerű s világos volt; az enyém burkolt, viharos, két szikla között levő, a hol az egyik-hözi vagy másikhozi ütődés hason veszedelemmel fenyegetett, és a hol nem maradt más hátra, mint a lelkiismeret és igazság közt választani. Mi volt az igazi igazság? azt az Ur Isten tudja; mit tartottam én annak? következetes esküim által indított cselekedetem mutatta.

Szerencsétlenül sült ki, — *vae victis!* — Nem volt igazságom? bűnhödtem, bűnhödöm, nem panaszkodtam, nem panaszkodom, és lelkiismeretem nyugodt maradt.

Mivel pedig csendes és azt sugalja, hogy ha valaki életének legnagyobb részét a becsületesség, a következetesség pajzsa alatt töltötte el: azt némely személybeli haszonért ne kockáztassa; ezért világos, bár törjék a világ, hogy azon változtatni nem szabad, s így, mivel a hová jutottam, mindenhova parancsoltattam, tehát ennek

megváltóztatásáért kérnem sem szabad, nem is kérhetek, s így Máli, midőn legfelsőbb helyen azt mondta: „hogya egy elitéltnek kérnem nem szabad“ — ösztönileg kifejezte nézetemet. Én csak a becsület kapuján juthatok a honba, vagy nem jutok, de, hogy hátsó ajtón menjek be, én nem, sőt te sem kívánhatod.

A mi a te politikai nézetedet illeti, meglehet, a tied jobb, de az enyim én hozzám illőbb. Megmaradt barátim nézetét illetőleg, szép tőlük a szerencsétlenséget — melynek kevés követői vannak — tiszteljük; de hason-sorsosaink legnagyobb része megvetéssel fordulna el, s igazság szerint, mert testületi szellemük úgy követeli. Ezeket, megbocsáss, én jobban ismerem náladnál.

Mi a szégyent illeti, régi barátságunk kedvéért tünd, mivel aligha tündrendjük igen sokáig; és az Isten tudja, szégyen marad-e ez örökre? Barátságodat, reményilem, nem vonod azért meg tőlem, mivel engyöződésemet követem szivem feláldozásával, nem pedig barátságod intéset, mit tisztetek és továbbra is kikérek.

A pénzzel rendelkezéél, mert én csak mint amerikai polgár fogok bebocsáttatást kérnem, jövő évben; de mivel már kinőttem az európai viszonyokból, tehát egyúttal szabad vissza-térést is fogok kérnem.

Ha ezeket megengedik, a legnagyobb hálával fogom elfogadni és megköszönnem; ha meg nem engedik: sajnálni fogom, de eltündrendem, mivel a lehetetlent könnyebb eltündrenem, és akkor sem beretvát sem köcsögkalapot nem lesz szükségem vennem.

Örülök, hogy jó termésre van kilátástok; itten a hoszú tél és a sok hideg eső miatt a legroszabbtól tartanak. . . .

Isten üldjon meg s megbocsáss ha jobban és részletesebben nem fejtettem ki nézeteimet; nem tettem, hogy leveletem megkaphassad.

Málinak 8 nap előtt irtam, kérvén levelem közlését veled; kérd el azt a levelet, ottan is találsz valamit mentségemre. Köszöntsd a rólam megemlékezőket, családotat stb. Vale et fave! M. L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Flushing, Long-Island, 1858. Jun. 12-dikén.

Kedves Málim! — Millió köszönet szives leveleidért, melyek bizonyítékai pazarul jó és irántam barátságos szivednek. Neked mindenesetre jogod van köszönetemre s jogod arra, hogy válaszoljak. . . . Köszönöm fáradozásodat, melyet saját érzelmedtől indítva „auf eigene Faust“ vittél végbe, bárha azt eleve nem igen gondoltad meg; ezzel ismét jó akaratodat mutattad irántam, mit én, szegény ördög, mivel sem viszonzhatok.

Tehát oly szerencsés voltál, hogy audientiára fogadtak, sőt mi több: azon legfelsőbb ígéretet nyerted, mikép csak kopogni kell, hogy az ajtó megnyittassék. Így tehát csak kérni kell, a mihez — nemde? — Amerikában már meg van egyengetve az út. Az igaz, hogy Amerikában a visszatérhetés engedélyét könnyen kiszolgáltatták; s ez annál örvedetesebb, mert a katonák ki vannak véve az amnestiából. Kedves Málim, én nem sokára azon szerint fogok cselekedni, miként azt utóbbi levelemben irtam. Mindenki saját jelleme szerint cselekszik, s én elveszithetem barátságos vonzalmadat, de becsülésedet nem; ez biztosítva van számomra, s idővel ennek segélyével visszaszerezhetni remélem az elsőt. Megtagadhattok, tagadjatok meg, miután egyik barátotok a rajtam végbevitt megbélyegzést csak úgy hiszi megszüntethetőnek, ha következetes jellememet porba tiprom, ha feltétlenül alá-

vetem magamat, a mit én — barbárok között élvén — elfelejtettem s megtanulni már vén vagyok. De ezért há-
lám s szeretetem irányotokban a régi marad.

Mindezekről ne szóljunk tehát többet; tekintsetek engem olyannak, a milyen vagyok, s ne olyannak, a milyennek kellene lennem, vagy a milyenül ti szeretné-
tek engem, stb. M. L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Flushing, Long-Island, 1857. Jun. 23-dikán.

Kedves Málim! — Így már helyesen van, így már tetszel nekem; mit nem adtam volna érte, hahogy szelid amazomul, magas lovon láthattalak volna, a mint a hegyes, de jóakaratra mártott nyilakat ellövöd, melyek minden irányban, még a célon túl is találtak. És kit? Oly valakit, a ki szeret és becsül, de önmagát is, a miért magát nem szabad megtagadnia. Voilà az egész történet, s a különbség csupán csak a felfogásban rejlik; neked igazad lehet, azonban nekem is, avagy mindketten tévedünk, esakhogy mindegyikünk máskép.

Ime látod tehát, hogy ilyen bibi- vagy pamelá-sisak alatt harcoló vitéz ellen, hogy ilyen abrinesos szoknyájú vagy vertu-gardines philosophné ellen, de leginkább a szív és érzések ily philosophiája ellenében mily gyengén védem magamat, sőt talán nem is védem, minthogy te oly fegyvereket használsz, a melyek rendelkezésemre nem állhatnak, a melyeket jobbra-balra nem alkalmazhatok; míg ha úgy pariroznék, a mint gondolkozom vagy érzek, akkor írásomat vagy nem olvashatnád, nehogy reád is ragadjanak a heterodoxiák, — vagy csodálkoznod kellene, miként változtathatta el legalázatosabb leveleződet 10 évi

önkéntelen künmtartózkodás; tehát de grace fais trêve à te coups, et je n'en parle plus.

Azonban valamire kérnem kell téged: minthogy nem tudom, mivel magam nem valék katona, kérj fel egy auditort arra, hogy magyarázza meg neked: halogy az osztrák hadsereg valamely magasabb törzstisztje fölségárulás miatt elítéltetett és in effigie felakasztatott, mit kell tennie, hogy rehabilitáltassék?

Örvendek rajta továbbá, hogy téged és tieidet egészségeseknek tudhatlak, s hogy nem sokára ez utóbbiak körében fogod élvezni a falusi levegőt, miként én teszem, minthogy vacatióim épen ma kezdődnek meg. Ezen nyugalmad tökélyesíteni fog a francia nyelvben, sőt időd marad rá, hogy az angolt is megtanuljad, melyre 1859. közepéig, azt hiszem, elég határidőt nyujtok, hogy akkor Európában viszontláthassuk egymást. Erre már 1858. novemberre elkészültem volna, azonban tanítványaim, sőt még inkább 15 és 16 éves csinos tanítványném nem tudnak tőlem megválni s absolute olaszul óhajtanak tőlem tanulni, hogy majd együtt énekeljüik a bravour-áriákat. Ennek következtében még egy évre lekötöttem magamat, s akkor azután mint yankee ugyan üres zsebekkel indulok el innét, a mint az egy praeceptorhoz illik, de hisz gazdag rokonaim vannak, a kik majd segítenek rajtam, s így nem lesz semmi bajom!

A mi a többi nagybátyát (menekültet) illeti, azok nehánya Jerseyben és Guerneseyben, mások meg Európában élnek; legrégibb kíséróm (K. M.) Svájcban tartózkodik, stb.

M. L.

Ludvigh Jánoshoz.

Flushing, Long-Island, 1857. Aug. 5-dikén.

Tisztelt barátom! — Igen megörvendezettél szives leveleddel, csakhogy sajnálom, mikép becses tudósításodat kevés érdekessel viszonzozhatom. Oly ország-vegyületben élünk, melyben több pokol van mintsem mennyország, noha van itt elég angyal is, bár ezeket nehezebb fölta-
lálni s csak sok bajjal lehet.

A politikai surlódások, — melyek itt leginkább a társas viszonyok kiegyenlítéséből állanak, — a bölcsészre vagy a bölcselő történészre nézve igen is érdekesek lehetnek, de nekünk más vérü lényeknek bizony kevés kielégítést szolgáltatnak, sőt ezen surlódások még a túlatengerieknek is kevés élvezet nyújtanak a nagy távolság miatt.

Ezekről hallgatok tehát s visszatérek arra, hogy az itteni magyarok megvannak, egyen kívül s ez Eötvös Mihály, kik a mult nyáron kegyelmet nyerttek csoportjában azok közt vala, kik jószágaikat is visszanyerték s így, midőn e sorimat olvasod, akkor ő már Hamburgban van.

Erről tehát természetes az átmenet az amnesztiáról beszélni, melynek hire ide is átúszott s a mely tán innét is több fiatalabb száműzöttet vissza fog csalogatni.

Részemről azoknak, kiknek nem volt annyi erélyük, hogy maguknak némileg biztos állást szerezhettek volna, javasolom a visszamenetelt, mivel ha már nyomorogniok kell, jobb otthon nyomorogni s a visszakerülendő ifju innét legalább a dologhoz való szokást visz magával, elmondhatván magáról, hogy oly homból jön, a hol a ki nem dolgozik, éhen hal.

Ha honunkban is oly clausulázott amnesztia fog adatni, mint Lombardiában, ugy alig hiszem. hogy a

felakasztottak közül csak egy is in facie possibuli feltámadhasson. Azonban ez mégis meglehet és sok szerencsét kívánok püspök barátunknak, a ki ha ohajtja a visszamenetelt, ezt rossz néven sohasem veszem neki, sőt kívánom is, mert Szeitovszky mint cardinális rá fogja tenni fejére a kezét s szent Péterként kirántja őt a halál torkából, — hanem liberális szellemű magyar történelmét jó lesz hátrahagynia.

Az európai párbajokról mások is irtak s így azok nem titkok előttem; nem ítélek, mert nem tudom a miképent, de hogy egy Teleky Laci egy Klapkával nyolc évi száműzetés után még összekaphat, ezt nem értem s a mint ezt természetesnek nem tartom, ép oly természetesekül tűnnek fel előttem a honunkban történő párbajok, melyek hasonló izgatott és hamu alatt lappangó tüzes érzetre mutatnak, mint a milyen Lombardiában volt 1848 előtt.

Hogy honunkban általán jó szellem uralkodik, az igen örvendetes s buzog a száműzött vére, midőn hallja, hogy az irodalom gyarapodik, s mert otthon politizálniok nem lehet, tehát az ipart fejlesztik ki s így gazdagodnak; nagyobb anyagi gazdagság mellett pedig annak idejében nagyobb áldozati képesség leend, s hiszem, hogy akarat is.

Magyar mágnásainkról nagy örömmel hallottam — s pedig Deák Ferencről, — hogy a Vörösmarty családjának ajándékozott 100,000 ftból ők 60,000 ftot adtak.

Ezek után, sat. sat.

M. L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Flushing, Long-Island, 1857. aug. 29-dikén.

Kedves Málim! Vacációim idején elutaztam meggazdálkodott pénzemet, hogy a Niagara nagyszerű

zuhatagain gyönyörködjem. Hahogy két Balaton-tavat egy nyolcad mértföld szélességű sziget által elválasztva képzelsz magadnak, úgy előtted áll a hatalmas folyó; s ha ezt két Tisza szélességében oly magasról mint a bajai torony roppant erővel sziklákra lezuhanni képzeled, a mint e roham után a hullámok habbá törnek, s ködpárákban magasra felszállanak, azután sűrű harmatként ismét lehullanak, úgy magad elé festetted a zuhatagot. Ha könnyű gondolkozásom minden esemény sulya fölé nem emelie, úgy tán kedvem jöhetett volna, mint „első bácskai embernek“ a mélységbe leugorni; s mindennek dacára azok, kik hazúnból testemet még látni akarták volna, idejekorán megérkezettek, mert a folyam alább oly örvényt képez, mely a belé jutott tárgyakat csak 3 hó mulva engedí tovább uszni stb.

M. L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Flushing, Long-Island, 1857. Szept. 4-dikén.

Édes Málim! A mit ő meg nem érthet és senki sem akar megérteni,¹⁾ könnyen megértheti mindenki, a ki születéshelyét nem tartja a világ közepének, s kik egy oly lepénynyi területen túl is bírnak tekinteni, a milyen a Bácska, — bármily nagy is ez különben Magyarországon. Ezek aztán hallhatnák, hogy különböző morálok s következésképp különböző moralitások is vannak, s hogy nem mindig igaz és jogos az, a mit a minoritások tartanak annak, hanem hogy a jogot és

¹⁾ E kifakadások azon felszólításokra vonatkoznak, melyeket a M. L.-hoz közelállók többször, mindenestre jóakaratólag intéztek egyenes úton, vagy Sz. A. k. a. útján a végből, hogy folyamodjék a kormányhoz bántatlan hazatérhetés végett.

igazságot sokszor a majoritásoknál kell keresni. Másrészt azt sem tudhatjuk, vajjon oda fönn azt fogják-e igaznak és jogosnak tekinteni, a mit ide lenn a püspökök ilyenül nyilatkoztatnak ki; s végre, mert az érteni nem akarók philiszterekké teszik magukat: kedvükért mindenki philiszterré legyen, az is, kit a gondviselés másnemű idegek és rostokkal látott el s ki tollait nem tudja úgy változtatni, mint a Talleyrand-kapponok? M. L.

Ludvigh Jánoshoz.

Flushing, Long-Island, 1857. Nov. 6-dikán.

Kedves barátom! — Utolsóelőtti kedves leveledre ép oly időszakban kellett volna köszönetemet kifejeznem, midőn kába-kórban kezdettem szenvedni. Azóta félig-meddig magamhoz jövék, de agyvelőm érci műszere nem ugrál s nem ugráltat még úgy, a mint kívánnám, de „magna virtute sum“ s nem hagyom magamat legyőzni, Horatiussal tartván:

Durum, sed levius fit patientia,
Quid-quid corrigere est nefas.

Szeptember 10-diki leveledet nem köszönöm meg, mivel baráti hajlamod nyilatkozatáért nagyobb köszönetet kellene mondanom, mintsem bírok sat.

Mindig gyenge emlékező tehetségem lévén, ez most fejbajom miatt még gyengébb, s azért köszönd meg most Leutsch ismeretlen, vagy általam elfeledett barátomnak szíves megemlékezését; ha irsz valamikor, emlékeztess reá röviden, hogy ki ő s mi volt? — — —

Immét is mentek néhányan haza s talán ex Diis minorum gentium több is menne, ha az osztrák az útipénzt megküldené nekik.

Elveszítik-e, nem veszítik-e most Indiát roastbeeffaló barátaink? nem világos, de hogy egyszer el kell vesztetniök, az bizonyos. A három százezer, fegyverrel már bánni tudó nép, mely eddig másnak szolgált, most már kezdi érezni, hogy a számban van az erő, s bár nem érzi még emberi méltóságát, (mert ha ezt érzene, akkor circum dederuntot mondanék Indiára,) de érzi, hogy jó lenne kis próbát tenni: vajjon nem lehetne-e a gazdálkodást saját hasznára kezdenie? Tehát az csak idő kérdése, mikor lesz India Indiáé.

Köszöntsd Teleky Lacit, Horváth püspököt, Srétert (Lajost), b. Jósikáékat s mindazokat, a kik megemlékeznek rólan. — Isten veled; boldogulj, ha lehet s tartsd meg barátságodat barátodnak,

Mészáros Lázárnak.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Flushing, Long-Island, 1857. Nov. 23-dikán.

Kedves Málím! De meg kell neked köszönnöm azon jó véleményt, melyet irányomban táplálsz; a mostani világban csak egyetlenegy Cupido van, a ki bárha a 80-dik év felé sétikál, mégis fiatal, veszélyes fiatal emberként szerepel, s emek neve — Palmerston. A te legalázatosabb leveleződ, bárha csak 61 éves ifju, kevés tévedéseiről végkép lemondott, azaz forcirozott philosphussá lett, minthogy ő már csak a lelket szeretheti, de azt nem, a mi ezt befoglalja, tehát ma chère, nous soutenons notre thèse, ce n'est qu'un songe. — Eholi hercegnő egy szemével egy egész világrészt lángra birt lobbantani; de fájdalom, én a magam részéről két szemü amerikai Eholit sem ismerek, ki engem ily betegségbe dönthetne.

A legközelebbi júniusban megtudod, mikor megyek át Európába, ha a sors is úgy akarja; addig türelmesen tanítom két csinos tanítványnémat az olasz nyelvre, a kik már Casti „beszélő állatait“ fordítják. Angyali jószágú házi asszonyommal németül és franciául beszélgetünk, ő angolul szokott nekem felolvasni, s ha e nyelvben hibázom, kijavít.

Ezekből láthatod, hogy dolgom egyáltalán nem folynak rosszul, s ha állapotom biztosítva lenne, mitsem hozhatnék fel ellene. Igy azonban tanítványaim jövő évre a collegiumba, tanítványném pedig talán a házassági járomba — pardon! rózsza-láncok közé — jutnak, én pedig ismét a levegőben lebegek; mivel azonban az ilyen Lovelace-nak mi sem állhat ellen, azért ez majd csak talál valami mást stb.

M. L.

Mészáros Antalhoz.

Flushing, 1857. Dec. 17-dikén.

Haragos, de mégis kedves barátom! — A római pápista naptár szerinti nevemnapomon, bár én ezt a régi modoru naptár szerint febr. 23-dikán tartom, nem tudok jobbat tenni, mint rólad írásban újra megemlékezni; az igaz, hogy nem érkezend ez arra az időre hozzád, midőn a diós-metéltet eszed, hanem bizonyára ott lesz, midőn óhitü atyánkfiai eszik azt guzvaesa s pita mellett . . . Élj tehát s légy boldog, a mennyire lehetsz s ohajtom, hogy azon pofont, melyet Pesten 1808-ban Traucelnél rám ragasztottál, midőn az examen előtt a doctrina christianat nem tudtam, 10 év mulva ismételhessed a bajai piacon; amen. Engem illetőleg, mint látod, megvagyok; praeceptoroskodom némi sikerrel s amyí nyelvet tanítok,

hogy magam már alig tudok egyet is jól beszélni; jobbat kerésnék, de nem találok, s azért megadom magamat s Horáccal azt mondom:

Durum! sed levius fit patientia,
Quid-quid corrigere est nefas.

Azonban ha az Isten segít, megkorrigálom, vagy meglehet, megpriorálom. Szándékom volt utolsó évi avatonságomat Kaliforniában, az anyaországban, Haraszthy-éknál tölteni, hanem e férfit valami szerencsétlenség érte s vagyonában kissé megfogyott, azért is lelkiismeretlen dolog lett volna őt még személyemmel is terhelni. Tehát nem mentem. Már most új tervvel foglalkozom, tudniillik Európa egyik országában könyvvivő hivatalt ajánlanak, ép azért a honoráriumért, a melylyel itt jutalmaznak. Ha elsül s képes leszek, mit reménylek, bár mindig rossz számoló voltam, magamat illetőleg, — úgy jövő évi gratulációmát 3000 s néhány száz angol mértfölddel közelebbről veended s így, ha nem is eresztenének egészen hozzád, láthatnálak valahol a határon.

Ezek így lévén, midőn azt mondom, hogy itt az egész világ bukásban volt pénz szűke miatt, s mégis, midőn a boltosok kelméik árát leszállították, soha sem adtak el többet mint ekkor, ezzel újdonságaimat kimeritettem stb.

M. L.

Vukovics Sebőhöz.

Flushing, Long-Island, 1857. Dec. 26-dikán.

Igen tisztelt s kedves barátom! — Iszonyu boszankodásom és haragomnak abban lásd jelét, hogy először is a legszivesebben köszönöm hozzád baráti hajlammal írt leveledet s másodszor: hogy ki sem viszonozza barát-

ságosabban hő kívánataidat s hogy nálamnál ki sem óhajthat neked jobbat, mit is adjon az Isten óhajtasod szerint. Amen.

Azonban még se gondold, hogy nem haragszom. Haragszom biz én s meg sem is bocsátom először: hogy négy oldalból álló levelednek 1½ lapját üresen hagytad, holott kötelességed lett volna nyolc hó után teljes levelet küldened, mire talán lett is volna időd, s másodszor: mikép bocsáthatnám meg, hogy élvezetem főrészt, mi a barátom s barátinokról való tudósításból áll, ugy megcsonkítod s megcsonkítottad, midőn te és Szemere vagytok azok, kik legalább terjedelmesebben, azaz honunkat s honfiainkat illetőleg részletesebben birtok tudósítani s ezt mégis mind a ketten késedelmesen teszitek. Azonban, mivel jobb plus tard que jamais, tehát köszönöm, nagyon köszönöm s még jobban fogom megköszönni, ha megjavítod magadat.

Ezek után álljon mindjárt szivből fakadó részvétem azon ritka szerencséd iránt, hogy annyi sovárgás s vágy után egyesülhettél valahára családdoddal s hogy élvezheted annak társaságát. Rövid vigság s öröm volt az, igaz, de tudod, hogy mi magyarok, — kiknek egyik derék férfია vagy te is, — rövid örömökre s hosszú fájdalmakra születünk; azért adj hálát annak, a kinek illik s reméld, hogy jó az Isten, jót ad, s talán még többet is. Legyen ugy.

Az emigrációt illetőleg, a mit tudok, Szemerétől s most általad tudom; de tudod azt is, hogy mily furcsa gondolkozásu ember az itt író, hogy ő könnyen szána-kozik s még könnyebben megbocsát, azonban tudjad még azt is, hogy én magunkat sem spártaiaknak, sem rómaiaknak, sőt még — *sit venia verbis* — sokban lengyel száműzötteknek s lengyel honfiaknak sem tartottam s nem tartom; azért nem tünik föl előttem, ha a magyar első száműzöttségi próbáját (mert az utolsó Rákóczyét, —

mivel az száz év előtt történt, — rég elfeledtük,) gyengén állotta ki, mert az az Ovid-féle „Nescio quae natale solum dulcedire cunctos ducit“, és a magyar, bár nincsenek oly nagy havasai, sem tehénkürtjei, de mivel van hegedűje és sui generis magyar társas élete, ezért hasonlít a helvétiaihoz s haza vágyik Ez tehát izlés dolga s az is, hogy pénzbeli ügyekben a magyar nem pontos, sőt szerencsében hiu és gögös, s nehogy nagyon szigorúnak látszassam, még csak azt jegyzem meg, miként szerencsétlenségében pedig az ellenkező. Ha azonban a hazaszeretet némely szikráját ki nem hagyja halni, úgy szűk körében élesztheti azon szikrát s közölheti másokkal is s ha a nagy könyvben meg van írva, hogy legyen megint Magyarország, ekkor helyén lesz a magyar s azonnal részt is veszen a közügyekben, melyekhez a külföldön lakók úgy is „post festa“ jömmének.

Örültem Teleky László szilárdságáról hallani, noha sajnálom, hogy egészségében gyenge s hogy te kibékítési apostolkodásoddal fiaseót csináltál. Ez ugyan szivednek igen is nagy becsületére válik, de mért felejtetted el, hogy a „Tövisek s Lombok“¹⁾ írójának egy mágnás csak akkor bocsáthat meg, ha a nemesség megint mibe sem fog vétetni, vagy ha Krisztus parancsát vakon követi. Sajnálom én is Szemere elszigeteltetését, hanem a ki igazságokat nyersen s a mi több: csipősen szeret kimondani s azokat leírni, az ne esodálkozzék, ha kerülük őt. Én, midőn az emigratió okiratát elküldé, bátor voltam neki megmondani, hogyha benyomást akarunk okozni, hatást előidézni — mivel a világ minket Deos minorum gentiumnak tart s nem igen ismer, — ha faiseurjeink ellen

1) Vonatkozás Szemere Bertalannak ily című gúnyoros, az emigratió tagjaira írt, epigrammokot tartalmazó füzetkéjére, melyből később a Mészáros Lázárra vonatkozó verseket e műben mi is közölni fogjuk.

kikelünk higgadtaknak, komolyaknak s mézesen igazaknak kell mutatkoznunk, mert másként szenvedélyeseknek, kissé gyűlölködőknek s mi több: némileg irigykedőknek fog tartani, — s „a ki szenvedélyesen ítél, ritkán igazságos“, ezt mondja a kritika. S itt van a Szemere bibéje; pedig kár, mert sok, igen sok igazság rejlik azokban, a mit elmondott.

Hogy magamról is beszéljek, tehát elmondom, hogy 1858. szeptemberében amerikai polgárrá válok, s Európába októberben szándékozom menni, ha t. i. pénzem leend, vagy ha Puky Miklós megtartja számomra Genfben az ajánlott nyomdai állomást s átvitet oda; mivel 150 tallérral, melyből egész vagyonom állani fog, utazni nem lehet.

Ebből látod, hogy szívesen fogadom baráti ajánlatodat, s ha átutazom Európába, nálad szálllok meg s meg is írom: mikor jövök, ha te megírod augusztusban, hogy hol vagy; de Londonban nem lakhatom, mert ha a végzet koldulást mérne rám, inkább itt koldulok.

Az indiai háborúról mitsem írok s csak indorsáлом nézetedet. — Bikersteth kisasszonytól igen szép, hogy szavát megállja. — Köszöntsd Mayert, Vettert, Ferenczynét s mindannyi rólam emlékező magyarokat. — Élj s hajolj őszintén tisztelő barátodhoz, M. L.-hoz.

Vukovics Sebőhöz.

Flushing, Long-Island, 1858. ápril 18-dikán.

Igen tisztelt barátom! — Lám, ez szép tőled, ez barátság, így szeretlek! noha hosszú hallgatásod után sem büntettelek, mert miért büntessük egymást, midőn a sors által úgyis plus quam satis büntettünk. Élj tehát s

áldjon meg az, a ki megáldhat; én csak köszönhetem megemlékezésedet, köszöntlek szívem legmélyéből s a legjobbat kívánom. — Örvendek továbbá, hogy családodat illetőleg borura derü következett s hogy azokban, kikben élsz s kiket szeretsz, megvigasztaltattál; maradjon is ez így s folytatódjék vigaszod s ha lehet, érje el az elégséget, legalább magán viszonyaidban, mert a nyilvánosokban sok viznek kell lefolynia a szőke Dunán, míg a ködös és felhős politikai láthatáron keresztül csak a legkisebb nyílás is fog látszani. — Ez baj ránk öreges fickókra nézve, — rád kevésbbé mint rám nézve, — s így törődjünk nekie a római animal invincibile erényének, a türelemnek, s mondjuk: „sta Bog da“; majd eljön, ha jönni kell, — ha nem, hát ott maradunk, a hol vagyunk.

S így a füstbe ment légberöpitésről¹⁾ mit szóljak mást, mint azt, hogy ha nem is érte célját a megtörténni kellett esemény, de megtette hatását s mert a készülék új és tudományosan intézett volt, azért nemcsak szemet szúrt, de szúr még mindegyre. A politikus agyafúrtság volt az, mely ez eseményt előidézte; a politikus agyafúrtság az, mely az oktalan intézményeket a népre tukmálta, s ezek, ha Chateaubriandnak igaza volt, vagyis inkább lenne, hogy „a jenicserék (janicsárok) általi uralkodás ideje lejárt“, — még meghozza a magáét s elébb nyilik ki valami, mintsem hibetnők. Az amerikaiak azt mondják: „The sauce for the goose is a sauce for the gaudet too.“

Te neked nem volt az a szerencséd vagy szerencsétlenségéd mindenféle kormány neme alatt élni; te csak felét ismered, mert tökéletes despotiában s ugynevezett normalis köztársaságban nem éltél, de én mindezeket keresztül futottam s az utóbbit futom még most is s azért

¹⁾ Orsini merénylete III. Napoleon ellen.

az egysarkuságon (igy!) már keresztülestem s népmegváltót nem keresek ott, a hol te reményleni látszatsz; én ott egyik ur helyett csak egy másikat látok, mint az olasz mondja: „un Christo peggior del altro.“ A legbölcsebbek azt mondják: „Uram isten, te semmiből teremtetted e világot; adj tehát mostani teremtményeidnek csak egy chásoszt“, vagy mint a német mondja: „Lass eine tüchtige Sau aufheben“, a többi majd megjön.

Ezért is én mivel sem vagyok megelégedve, még a te gentlemanjeiddel sem, bár jól tették, hogy azon dough faced, sculky és hazug lupidot kidobták, hanem — et postea — eben gubát cseréltek. Szegény hon az az Anglia, bár ottan még a legjobb s bár jobb önmagához mint máshoz. Ott csak két zárt társaságból kerülhet elő a kormány s ha ebből egyszer nem válhatnak, akkor quaker, simandl vagy andapal kormányon kellene keresztülesni, melynek segélye: szép szó, rokonérzet s könyörület. praetereaque nihil

Fölhagyok azonban ezzel s honunk felé fordulva megemlítem, hogy az ottani állapotokat körülbelül ismerem, mert a „Néplapot“ tartva s ellenkezőleg olvasva mint a hogy irva van, tudom, hogyan állhatnak azok. Szelleme jó, bár a társadalomban a külső nyomás sok magyartalanságot tukmál rája; a nyelv virágzik; a szükség, vagyis az adó iparra ébreszti s mivel nyelve le van bilincselve: úz, keres, hajhász, speculál s mozog, már pedig a mozgás élet, rossz élet ugyan jelenleg, de nem lesz az mindig így.

Éljen Szczitovszky, ha igaz, a mit egy, Albrecht főherceg udvarába jártas férfi beszélt el Európában. T. i. a mária-celli processio nemcsak áhítatosság, de contra germanos demonstratio is volt. Minden párt, nemzetiség, rend s vallásbeli felekezet képviselve volt s 8000 protestans, görög nem egyesült s oláh, — élén Janku Ábra-

hámmal — et 36 magnates lettek volna jelen. A diszbemenet után Szezítovszky prédikált s ezt mondá: „A tatárjárás rossz következményeiből a Szűz Mária segített ki; a török járom alól szintén a Szűz Mária; az éhség, cholera, pestis és más meglátogatásokban is mindig a Szűz Mária, — kérjük azért a macula nélküli szűz anyát, hogy az új csapástól, mely a nemzetet nyomja és nyűgzi, — a (germanisáló s centralisáló) némettől is szabadítson föl és meg“ Ha igaz, bene dixit et vivat.¹⁾

Megbocsáss, ha tudtad ezt; noha úgy látszik, mintha nem hallottad volna. Azért örüljük, hogy a magyar papban ki nem halt a magyar érzelem.

Köszönöm, igen köszönöm sorsfeleinkről tudósításaidat, mert a mint egy részről érdekes ezeket tudni, úgy más részről azok rám nézve részleteikben is tájékoztatók; azért — kérlek, — föl ne hagyj velök, sőt inkább ismételd magadat, hogysem kihagyj valamit.

Sajnálom a holtakat s örülök, ha valaki kényelmesen élvezheti a társaságot; köszönts, a kit látsz. — — — Szemere dolgát, állását s munkásságát valamivel jobban értem, noha ezt sem egészen; nekem is elküldötte s elküldi „Az emigráció“-t, megköszöntem neki s meg is irtam, hogy ha hitelt akarunk mi dii minorum gentium, (nem tehetünk róla, hogy Európa csak Kossúthot ismeri,) akkor kiméleteseknek, hidegvérűeknek s részrehajlatlanoknak kell mutatkoznunk, hogy higgyenek! mert a heves, szenvedélyes s csak rajtázó személymegtámadás ellenséges indulattal vádol s némileg vetélytársat, következőleg igazságtalant láttat bennünk. Tudtára adám továbbá, hogy

¹⁾ Hogy ezen mária-celli búcsú nemzeti ünnep is volt, s hogy Bach kormánya idejében — midőn a nemzetnek még védszentjét is majdnem meg kellett tagadnia, — némi tüntetésül is szolgált, ezt tudjuk; a mit azonban M. L. hallott és óhajtott, azon részletekről mi itt nem tudunk semmit.

iratában az igazságot csak három-negyedrészben írom alá, — Azóta, azaz december óta még nem írt; ha haragszik, sajnálom, de nem tehetek róla.

Végéhez közelítvén levelemnek, magamról nem írhatok mást, minthogy ehetem, ihatom, alhatom s járkálhatok, de a mikép? a hogyan? — az már más. — Az új év is jól köszöntött be, de a február, a március, sőt még az április is idáig mindazon betegségekben keresztülhajtott, melyeken életemen át bajlódttam, csak hogy az ágyba nem birt hajtani. Hat hó óta kelések általi tisztulásom — ha tisztulás, és mire? — egyre tart s így szenvedéseim folytán a pátriarchai korra számot tarthatnék, — ha igaz, — s így Európát megfiatalodva láthatom meg, ha látom. Ez most Pukytól s Pukyn függ, ha ő személyem iránt hajlékony lehet; ha nem lehetne, úgy füstbe menend reménységem s akkor nem láthatnálak meg sem téged, sem másokat, mert magam emberségéből elmehetnék ugyan Londonig, de ott már nem élhetnék abból, sem vissza nem térhetnék. — Miben áll a dolog köztünk, tudni fogod június vagy júliusban, mert akkor el lesz az már döntve; addig is tehát előre örülve, reményem oly hó átkaroláson, mint a milyennel te vársz. Éljen tehát s hajoljon őszintén szerető s tisztelő barátodhoz, M. L.-hoz.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Flushing, Long-Island, 1858. Jun. 7-dikén.

Kedves Málim! — Vajjon élünk-e, ezt egymásról kölcsönösen nem tudhatjuk, csak gyaníthatjuk. Megtekintettem levelező könyvem, s abból látom, hogy utolsó levelemet február 1-jén küldöttem el, s minthogy azóta mást följegyezve nem találok, azt kellett következtetnem,

hogy nem feleltél nekem, minthogy én minden levélre válaszolni szoktam. Én tehát azt akarom, hogy élj, s mert akarom, föl is teszem ezt; azonban vagy bácskailag lusta vagy, — pardon! — vagy beteg, a mit szintén nem akarok, vagy máskint kimagyarázhatlanul elfoglalt, vagy végre azon betegséggel kell téged gyanusitanom, melyet te rám költöttél, s mely miatt szerinted én Amerikát el nem hagyhatom. — De legyen a dologban akármi, annyi igaz, hogy január óta téled nem került kezeim közé levél, s azért csak fiatalságomnak tulajdonítsad, miként négy hónapot hagyhattam letünni, hogy végre azt kérdezzem: how do you do? Nos én irok, s a te kedvedért nyakasságomat megszüntetem, bárha szíves vonzalmamon kívül ezuttal számodra alig van más mondandóm.

Tudtodul adhatom, hogy innen ez utolsóelőtti levellem s az utolsót októberben írom, hahogy a sors számításaimra keresztvonást nem tesz. Készakarva mondom, hogy a sors, mert ez egészségi állapotomra vonatkozik, mely mult évi november óta folytonosan éget, szúr, szakgat és alkalmatlanokodik, de mindeddig ágyba nem dönthetett. Vérrel alá futott foltok s hasonlók bőrömön, s ezenkívül mindazon betegségek ismétlése sanyargat, melyek életemben valaha meglátogattak.

Lesz azonban mindazáltal türelnem, hogy hivatásom helyére elutazzam, s ha Isten is úgy akarja meg fogok jelenni ott. Mi a neve ezen hivatásnak, s hol van annak helye? erre csak a jövő fog válaszolni; addig azt mondom az én kedves unokahúgomnak bécsiesen: „Nur a pieszserl Geduld.“

Most tehát tudsz mindent, sőt többet mint én rólad. Egyébiránt, hogy miként folynak itt a dolgok, az téged nagyon kevésbé érdekel; hogy mi itt az utolsó nagy pénzhiány óta igen sokat imádkozunk, hogy igen áhítatosak lettünk, s úgy szólva folytonosan az égre tekint-

getünk, ez amerikai dolog; s vajjon később is mindig az ég felé fogunk-e tekinteni, ez megint csak a mi dolgunk. Miután tehát én mint ilyen polgár utazom el innét, azért elképzellheted, vajjon majd képes leszek-e köpönyegemet az európai szelek szerint fordítani. Ha alkalmad lesz reá, vagy valamely Amerikába utazó egyént találsz, a ki szives lenne nekem édes anyai nyelvünkön irt könyveket hozni, azon esetben mindenekelőtt kérlek a „Karthausit“ s Jókaitól a „Régi jó idöket“ és „Erdély aranykorát“ megküldeni, stb. M. L.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Flushing, Long-Island, 1858. Jul. 27-dikén.

Kedves Málim! Miként gondolhatod azt, hogy én, maga a pontosság, a leveleidre való válaszolásban hanyag lehetnék. Én lehetnék hanyag, és irányodban? E vétkedért bűnhödnöd kell s azért De Cruy marquis rendelése szerint egyél „une bouchée du pain bénit“-t

Hogy te rokon országunk (Horvátország) közepén az én és a te kedveseid barátságos érzelmeitől övedzve élsz, s hogy ez örömeikkel a regényes élvezetét s hegyes országunk változó szépségeinek kését élvezed, következésképp plaisir composé között vagy, ezen igen örvendek

A mi engemet illet, elutazásom október 15-ére van kitűzve, következésképp ha e levél el nem téved valahol, s ha azt augusztusban megkapod, akkor csak azon esetre juthat válaszod kezeim közé, hahogy rögtön irsz. Ha ezt tenni nem akarod, minthogy november végeig Angliában maradok, ez esetben oda címezheted leveleidet s pedig így: Eywood, Kingston, Herefordshire, aux soins de la My Lady J. E. Langdale. Ha ez is igen korán

vagy igen későn lenne számodra, úgy küldj ily címen: Genève, Suisse, aux soins de Mr. N. K. Kam, rue Bonivard.

Hogy tehát utazásomra visszatérjek, ha egészségem megengedi, akkor utazom; ha nem, akkor bevárom az engedélyt Californiából, hol az ismert nőtől függ ez. . . .

M. L.

Vukovics Sebőhöz.

Flushing, Long-Island, 1858. Aug. 29-dikén.

Igen tisztelt barátom! — Köszönöm, igen köszönöm belgiumi baráti soraidat, s igen örültem, hogy bár nem teljesebben, de mégis örömben részesülhetsz s részesülsz. sat.

A te örömeid mellett örültem, sőt örülök most rajta, hogy barátainak enlékezetében élek, kiknek köszönetet talán személyesen viendem s adandom át. Sajnálom azonban, hogy Telekyéket¹⁾ nem találhatom Eywoodban s ha tudnám, hogy lady Langdale is vejével utazott, úgy néhány garast megkimélnék s egyenesen Southamptonnak tartanék, nem pedig Liverpoolnak, hová nem messzinek mondták Eywoodot; azonban se baj, majd meglátjuk.

Bajaitokban mégis szerencsésebbeknek tartalak beneteket azért, mert keresztül-kasul utazhattok s változó körülmények közt élvezhetitek a természetet és társaságot, holott én öt év alatt vajmi keveset ismerhettem ki az itteni életből, mert akárhogy is gazdálkodám, száz tallérnál többet még sem birtam soha az év vége felé kikaparítani, s így a Niagarán kívül mitsem láttam s ezt is megfájlalta

¹⁾ Gr. Teleky Sándor s neje, Bikersteth Johanka.

praeceptorságom. Hanem ez sem baj! Inkább egészségi állapotom kerget el engem innét, mintsem Amerika megünása, hol annyi jó embert találtam, mint máshol, s hová — ha talán az európai szokásokba belé nem tanulhatnék, — megint visszatérek, nem azért, mintha itt jobb lenne, nem; — eben gubát cserélsz itt is, — hanem azért, hogy ha fehér az arcod: szabad vagy, bárha Angolhonban is az vagy, de itt nincs urad s itt a balitéletekből is egy tizedrészszel kevesebbet találsz; noha másrészt Amerika divatja is bolond, a kormánya pedig — hogy ne dicsérjem nagyon — oly nyomorult, hogy egy fapolturát sem ér, státusemberei pedig — kevés kivétellel — ha nem roszabbak, oly roszak mint elnökük. Hála Istennek, éltem mindenféle kormányforma alatt s azon határozatra jöttem, hogy — — — — s így igaza van a bolondos Proudhonnak, miként az anarchia az igazi kormányforma, (!) s ebből áll egész nézetem, melyhez egynémely részleten kívül párbeszéd közben sem foghatok sok érdekest toldhatni. Az itteni humbug s az ottani között a különbség csak abban áll, hogy az egyik eb, a másik kutya.

Szemerét illetőleg jól tetted, hogy emlékeztetted, mikép ő sem római pápa; csakhogy ő sem látszik szeretni, ha hibázhatlansága fölött kételkednek Az idő, a szaporább közlekedés, a türhetőleg jobb eszmék terjesztése s a positiv és historiai jog fog még egy sui generis független Magyarországot alkotni, csakhogy nem olyat, a milyet a magyar gög kíván s remél; a „mikor?“ a nemzet halhatlansága mellett másodrangu kérdés.

Többi hiredről mitsem szólok mást, minthogy igen köszönöm azokat; s kérlek, gyűjts egy rakást össze azon esetre, hogy — ha a sors közétékbe jutásomat meg nem engedi, jól kibeszélhessük magunkat.

Ergo jövök s ha nem későn este érkezem, hozzád szállok; de ha úgy történnék, hogy a mint szó van róla,

a derék család (Mitschel-ék) egyik fiatal sarja velem jön, akkor Leicester-square hôtélbe fogok szállani, hol, — mig Londonban éltem, — szállásolni szoktam. De akár így, akár úgy történjék, mivel rendeltetésem helye Genf, négy napnál tovább nem mulathatok, mert szegény az ecelesia. — Tehát addig is áldjon meg az Isten s tartsd barátságodban valódi tisztelődet, M. Lázárt.

Szutsics Amália kisasszonyhoz.

Flushing, Long-Island, 1858. Szept. 14-dikén.

Kedves jó Málim! — Régi szokásom adósság nélkül bucsúzni el, ha valamely helyről távozom; s a mit Janesi tanult, azt a vén János nem tudja elfelejteni. Azért esó-kollak mult havi szerencse-kivánó leveledért, s ament mondok reá.

Az utazást illetőleg, az október 15-dikén kezdődik meg, s alkalmasint Svájcban dec. 12-dikén fog bevégeződni, honnan ujévi üdvözletimet küldendem.

Ilyenek az asszonyszemélyek! Rejtegetnek holmit az ember előtt, hogy azután meglepjék vele. Ime, most az unokahugok legjobbika arra adja magát, hogy az én karcolásaimat eltegye, megmutatandó a világnak: 1-ször mily lelkiszegény, száraz, üres, prózai és incorrect író volt az ő nagybátyja, s 2-szor: hogy a magyar tudós-társaság ily szegény gyámoltalanokat is számított levelező tagjai közé! Természetesen, helyesen tőn a nevezett tudós-társaság, hogy őt nagy szerencsétlensége után tagjai sorából kitörölte, holttá nyilvánította¹⁾, s ime itt van egy

¹⁾ Mészáros Lázárt a hadászat körébe vágó munkájaért az akadémia 1845-ben, mikor ő még Olaszországban ezredénél volt, levelező tagjává választotta. A forradalom után kiadott akadémiai Almanachban a tagok

szerető rokon, s irományait az ő és saját halála után napvilágra akarja hozni. Oh Jemine! Siromban a kritikák miatt bizonyára meg fogok fordulni; gondold meg ezt, kedves jó Málím! — Hogy kissé duzzogtál, abban igazad volt, s abban is, hogy nem válaszoltál, mert két levelem közül egyet sem kaptál meg. De vigyázz, mert én ideges és izgékony vagyok, minthogy nincs étvágyam s mindig 5—6 daganattal kell bajlódnom. Mert fejem ostoba és tompa, ezért igen rosszul érzem magamat. Alig várom, hogy a tengerre szállhassak, s ott elnyomott érzelmeim sokaságát annak mélyébe temethessem, s azokkal együtt idevaló emlékeimet és előítéleteimet is elsüllyeszthessem, hogy így mint valami ártatlan francika-galamb juthassak azon világrészbe, melyet Voltaire a legjobbnak tart. . . .

M. L.

Vukovics Sebőhöz.

Eywood, 1858. Október 28-dikán.

Igen tisztelt barátom! — Angliába megérkeztem, hanem egyszerre megbetegedtem. Hidegleléssel bajlódok; meddig fog tartani? nem tudom.

Midőn a legszivesebben köszöntenélek s midőn örömemet előre kijelenteném, hogy nemsokára megláthatlak, tudodra adom, mikép gyenge állapotom nem fogja megengedni, hogy hétfőn nálad betoppanjak; hanem mikor teszem ezt? jövő hétfőn megirhatom.

névsora M. L. nevét nem említi, s e gyöngédtelenséget ő magának a tudós társaságnak látszik felróni, holott az elítélt vagy száműzött akadémikusok neveit a felsőbb hatóság hagyatta ki, miként ezt Toldy Ferenc urtól, az akademia azonkori titkárától tudjuk. 1848-ban is jelent meg tőle Emich Gusztávnál egy katonai munka, mely akkor igen számos példányban terjedt el.

Bocsáss meg rövid soraimért, hanem hideglelésem mellett még kelésekkel is tele lévén, minden mozgás fájdalmat okoz. — Azért az isten áldjon meg s szeresd őszintén tisztelő barátodat — Mészáros Lázárt.

Vukovics Sebőhöz.

Eywood, 1858. Október 30. vagy 31-dikén.

Igen tisztelt barátom! — Mivel, midőn innét első levelemet irtam hozzád, azt hideg lázban tettem, azért félre is beszélhettem s így most 1-ör is újra köszöntlek, 2-or pedig igen-igen köszönöm szíves baráti érzésekkel teljes leveledet s az Isten áldjon meg érte sat.

S így, midőn még egyszer köszönném szíves leveledet, jelenthetem, hogy valamicskével jobban vagyok ugyan, de gyöngye, fejem kábult s úgy szólván „zu Nichts nutz.“ - Remélem ugyan, hogy napról napra üdülendek, hanem mivel már ismerem szervezetemet, jót nem várhatok, tehát akárhogy is teszek reá szert, november első hetében, vagyis jövő hét esütörtökén, de legfőlebb szombaton innét, vagyis inkább Kingstonból oly formán indulandok el, hogy délután s így nappal érkezhessem meg Londonba, ha lehet.

Midőn ezeket írák, belép a komornyik, a ki kérdésemre azt felelé, hogy a vaspályáni elindulás két fertály tizenkettőre történik, — ez lévén a legsebesebb — és csak hat órakor este érkezik Londonba. Tehát most tudod, mikor érkezendem a nagy városba; ha oda érkezem, onnan elindulásom két nap mulva történik.

A szállásra nézve örülök s igen köszönöm baráti gondoskodásodat. Mivel egyedül érkeztem, nincs rá okom, miért szálljak vendégfogadóba, azért hálával elfogadom

a tózsomszedságodhani szállásfogadást, melyet — kérlek — előleges hetibér lefizetéssel biztosítani sziveskedjél, ha lehet csütörtöktől kezdve, ha nem: keddtől kezdve is, mit én a legnagyobb hálával visszatérítendek. Meleg s hideg vizet jó mértékben köss ki; rossz levén az étvágyam, a reggeliről majd intézkedünk.

Ezek után, mint hiszem, a dátumokon kívül bevégezvén a businessst (ügyet) elég világossággal, nem marad egyéb hátra, mint bocsánatot kérnem, 1-ör, hogy az Operencián túlról alkalmatlanságodra jöttem, 2-or, hogy szivességedet csak előregedett, elgyerekesült s szellemben eltompult kedvvel és szeszélylyel viszonzozhatom s 3-or, mivel önmagammat felülmulni nem bírom, tehát remélem, hogy jószágod úgy fog venni a mint vagyok, nem pedig a mint lennem kellene; hanem mindenesetre szivesebben ki sem fog átkarolni, mint tisztelő s őszinte barátod:

Mészáros Lázár.

MÁSODIK RÉSZ.

MÉSZÁROS LÁZÁR HALÁLÁRÓL.

Mely napon érkezett Mészáros Lázár Amerikából Európa földére, bár erre nézve adataink kissé ellentmondók, azt mégis némi bizonyossággal véljük meghatározhatni. Rónay Jácint szives közlése szerint menekültünk 1858. aug. 25-dikén érkezett volna Liverpool kikötőjébe; azonban Mészárosnak föntebb egy későbbről, t. i. ugyanazon évi szept. 14-ről, Flushingból keltezett levelét közöltük, miből az következik, hogy augusztus 25-dike csak tollhiba lehet. Egyébiránt az idéztük levélben Mészáros azt mondja, hogy ő október 15-dikén indul el Amerikából, s így valószínű, hogy a new-yorki kikötőből a liverpooliba 10 nap múlva, azaz október 25-dikén futott be, s ez annál valószínűbb, mert Eywoodból október 28-dikán tudatja Vukoviccsal oda érkezését.

De betegsége, mely már amerikai leveleiben melancholikus s itt-ott a humoros szavak alatt is komor kifejezésekben nyilatkozik, tengeri útja alatt mindjobban kifejlődött, hogy vágyai céljához közel törje meg az eddig lelki erélye által föntartott, roskatag testet. Meg-egyező adataink szerint Mészáros Liverpoolban való rövid pihenés után barátja, gr. Teleky Sándor látogatására innét Eywoodba, Hereford-megyébe utazott ennek anyósához, Lady Langdale-hoz, honnan Svájcba készült, hogy Genfben megtelepedjék, a hol hazafiui kegyelet végnapjai nyugalmáról akart gondoskodni. S im itt kö-

vetkezik a számiüzött élettörténetének tragikus befejezése. Eywoodból október 28-dikán irt először Vukovics Sebőnek, s tudatta vele betegségét; október 31-diki levelében már javulásról szól, s azon szándékát fejezi ki, hogy néhány nap mulva Londonba megy; azonban már november 4-dikén Lady Langdale aggasztólag irt a beteg helyzetéről, s november 11-dikén még rosszabb hír érkezett s erre Vukovics Sebő másnap Eywoodba utazott.

November 13-dikán Lady Langdale Rónay Jácintot is felszólította, ha nem mehetne-e oda, minthogy a beteg őt látni kívánja, de ennek körülményei nem engedték meg az utazást. Három nap mulva, az előkelő derék angol család legszorgosabb, leggyöngédebb ápolása dacára, november 16-dikán megszünt élni az, ki utolsó pillanatáig hona javáért sóhajtott. Haldoklásánál Vukovics Sebő, a szintén elhunyt fiatal Czeez János tábornok s egy öreg menekült közhuszár volt jelen, kinek nevét szintén ide jegyezzük. Ez Gázsi vala, ki tán ép oly mély fájdalommal siratta volt ezredesében az ember-szerető katonai paranesnokot, mint körülálló barátjai a rendületlen jellemű hazafit.

Halottunk hamvai az eywoodi parktól egy negyed órányira, a Titley helységhez tartozó sirkertben nyugszanak, nem messze más gyászos halmoktól, melyekhez szintén szomorú történetek fűződnek. Ezek az ugynevezett Caractacus-halmok, melyeken az ó-brittek utolsó fejedelme, Caractæus, utolsó csatáját vívta a rómaiak ellen. A szerencsétlen fejedelem Rómának diadalkapuin ezüstláncokba verve vonult keresztül, hogy később vas-bilincsek közt idegen földön haljon meg.

Ilyen a sors játéka! — kiált fel Rónay — Ki litte volna, hogy ősz bajnokunk ott lelje végnyugalmát, hol másfél évezred előtt a hajdani brittek dicsősége szállt sirba.

Lady Langdale az Oxfordi grófok mellé helyezteté a kiszenvedt testet, s föléje faragott kőlapot tétetett, melybe ezen angol s magyar sorok vésvék:

To the memory of
General Lázár Mészáros
Minister of war
And Commander in Chief
Of the hungarian army in 1848. 1849.
Who was born at Baja in the county
of Bács. 1796. and died at Eywood
6-th November 1858. in the 63 year of
his age and 10-th of his exile.
This stone is inscribed
by his sorrowing friend
J. E. H. Lady Langdale. ¹⁾

Mészáros Lázár Tábornoknak,
A jó Hazafinak,
A vitéz Katonának,
A nemes Barátnak.

Mészáros önmaga is készített magának siriratot, melyet halála után irományai között találtak; bármily egyszerűek azok szerkezetükre nézve, mégis kár, hogy nincsenek fölvésve sirkövére, mert egyszerű szavaiban a nagy jellem rejlik. Ez epitaphiumokat, mint Mészáros hagyományait szintén ide jegyezzük:

Intus qui est, fuit Lazarus,
Pauper sicuti Patronus.
Hungarus, Mészáros natus,

¹⁾ Magyarul: „Mészáros Lázár hadügyminiszter és az 1848—1849-diki magyar hadsereg fővezére emlékének. Ki született 1796-ban, Bács-megyében, Baja városában, s meghalt Eywoodban 1858. november 6-dikán, 63 éves korában, száműzetésének 10-dik évében. E követ emeli szomorodott szívü barátnéja, Lady Langdale J. E. H.

Honestus ab suis vocatus;
Sed tamen semel mortuus, —
Resurgat melior alius.

Ki alatt fekszik, volt
Mészáros Lázár, a holt;
Ő mi sem volt életében,
Mint becsületes lény nemében,
Patrónja-ként szegény;
Ébredjen mint jobb legény.

Végrendeletét még a forradalom napjai alatt írta meg; rövid ez szerkezetében, de ép oly becsületet sugárzó, mint egész élettörténete s mint versmértékileg ugyan rossz, de értelmében jó sírfelirata. A tulajdon kezével írt végrendelet külső lapján e szó áll: „Végszó“; belül pedig, a papír homlokzatán: „Végakaratom“ s maga a végakarát így hangzik:

„Ha nem hibázom, egy végszóm létezik Pesten, az író-asztalom egyik fiókjában, egy köteg papiros között; abban föl van jegyezve: mivel tartozom többeknek, kiknek kielégítésüket ebben az évben eszközöltem vala, ha lehetséges lett volna; néhányak ugyan kielégítvék, de könyv nélkül nem tudom, hogy kik.

„Mióta Pestre érkeztem, mint miniszter, fizetésemből alig birtam magannak eleget tenni, azértis újra vannak adósságaim. Ugymint: Wodiáner urnál hatszáz, gr. Keglevich Gábor urnak egy lóért ötszáz, Laitner kapitány urnak 300, azaz háromszáz forint, t. i. nekik fizetendő. Vannak kisebb bolti adósságaim: egy pár szabónál, gombkötőnél és másoknál, melyek talán mindössze két ezer forintot fognak tenni. Ha lovaim és búto-

raim eladatnak, hiszem, hogy eléggé földve léssen, legfőkép, ha a havi zsoldom is kifizettetik.

„A többi felmaradottat Szalay¹⁾ nevü becsületes szolga barátomnak hagyom, kit is Antal bátyám és Jóska öcsém szivességébe ajánlok.“

„Vannak még több adóssági kötelezvényeim Eszterházytól, Waldsteintől, Eszterházy Kázmértól s a Mailand-mondzai vaspályától, melyeket Antal bátyámnak hagyok; némely többi csekély jószágaimból Salamonnénak, Szucsits Málinak, Hegedüs nének adjon örök emlékezetül.“

„És ez az, mire mint becsületes ember felhíva érzem magamat; többre is felhivattatnám, de ha nincs, mit tegyek? Isten véünk és bocsássa meg bűneinket.“

„Pest, 26-ik augusztus 1848. Mészáros Lázár h ü m.“ (tudniillik: had-ügy-miniszter).“

Végül érdekesnek tartjuk közzé tenni azon leveleket is, melyek Mészáros Lázár halálára vonatkoznak, s melyek a fájdalom első benyomása alatt iratván, hangjukra nézve oly megindító, jellemzésükben oly erőteljesek, hogy azok mellett közlöi tollunknak félre kell vonulnia.

Czecz János volt honvéd tábornok levele Szabó Imre volt honvéd ezredeshez.

Eywood, 1858. Nov. 8-dikán reggel.

Kedves Imrém! — Szegény Mészáros barátunk állapota két nap óta annyira megváltozott, hogy szintannyi chance van hosszas és szorgalmas orvoslás és ápolás után megint lábra vergődnie, mintegy váratlan krízisben kimulnia az élők sorából. Dr. Blumberg maga elég

¹⁾ Ez jelenleg hajdu Pestmegye szolgálatában.

becsületes volt nekiünk tegnap megmondani, hogyha még két nap pirulái folytán a jelen kritikus állapot nem változnék, úgy okvetlen más doktorhoz kellene fordulni, ki mindennap láthassa és adhasson tanácsot.

Ereje mindinkább fogy betegünknek s az örökös álmatlanság megöli; elméje is zavart olykor-olykor. Csak egy dolog érdekli és foglalja el minden gondolatját, az a szerencsétlen homeopathia; nincs perc, melyben itt vagy amott ne tapogatná, ne observálná magát, hogy valami új symptomát találjon ki. Ily körülmények közt a legnagyobb enyhítés rá nézve, ha földieket, barátokat láthat; ezt véli lady Langdale s mi is. Ezen oknál fogva s minthogy különben is igen örülne téged látni, meghagyta nekem, kérjelek meg: lennél szives őt házánál meglátogatni stb. Cz. J.

Czecz János levele Szabó Imréhez.

Eywood, 1858. Nov. 16-dikán.

Kedves Iurém! — Az orvos épen most ment el, — minden reményről le kell mondanunk, — kedves öreg barátunk élhet talán még 24 óráig, de aligha tovább, sőt valószínű, hogy egyik perceről a másakra behunyja fáradt szemeit.

Szomorú, szomorú látvány édes barátom az életet, ha örömtelen, haszonnélküli is, küzdeni látni a kiméretlen halállal. Nagyon meghatott ez az éjjeli virrasztás, e hallása a halálhorkolásnak, a folytonos félrebeszélésnek s látása az emberi akarat gátjainak, tehetetlenségének! S szegény öreg, ha egy pár órányi félrebeszélés után magához jön, szintúgy nem látszik tudni állapotáról s olykor-olykor szokott módjában még tréfál is.

Küldtem neked ma délben egy távirati sürgönyt; ha eljössz holnap reggel, talán még élve találod, de bizony aligha meg fog ismerni, mert már minket is alig ismer. — Mi azonban igen nagy enyhülést nyerünk jelenléted által, ha másra nem is jömmél, mint temetésére. Szerencse, hogy lady Langdalenek elkerülhetlen dolga volt Londonban, mert ugy sem segíthetett volna s jóságában csak szörnyű nyughatatlan s talán rossz következésig meg lett volna illetve e szomorú jelenet által.

Mindenesetre megírom neked mikor és hogyan történt a catastropha, ha megtörténik; mert én nem tudom mi okból, de azt hiszem az orvos véleménye dacára, hogy még pár napig eltart.

Négy órakor mennek a levelek; akkor még hozzá adok egy pár sort stb. — Cz. János. . U. I. Négy órakor semmi változás, — az agonie folytatódik.

Szabó Imre ur Mészáros Antal urhoz Bajára.

London, 1858. Nov. 18-dikán.

Tisztelt honfitársak! — Nagy megilletődéssel és elfogult szívvvel értesitem kegyeteket, hogy néhai Mészáros Lázár tábornok, tisztelt s közbebsben állott hazánkfia s kegyetek testvére és atyafia e hó 16-dikán, délután 5-kor, Eywoodban, Hereford-megyében, Angliában, lady Langdale kastélyában, elgyengülés következtében meghalálozott. A boldogult csak 24 nap előtt érkezett vissza Amerikából¹⁾ s Genfbe szándékozott menni, ott végkép megtelepedendő; — már nagyon elgyengülve érkezett Liverpoolba, hol két napig nálam mulatott, onnét azonban még türlhető álla-

¹⁾ Tehát csakugyan okt. 25-dikén.

potban folytatá útját Eywood felé. Meg lehetnek kegyetek arról győződve, hogy azon uri lakban a legnagyobb figyelemmel, gonddal s szivességgel ápolgatott, semmiben hiányt nem szenvedett s minden lehető kényelemmel volt körülvéve. — A végzés azonban másként határozott! Benne mindnyájan hazánk jelleműs derék bajnokát s egy lovagias nagylelkű barátot siratnak.

Utolsó nálam létekor, megérkeztek nagyon szívesen és sok kegyelettel emlékezett egy kisasszonyról, azon hugárol ¹⁾, ki tavaly atyját Budára kísérte; sziveskedjenek ezt az említett hölgygel tudatni.

Holmije nagyobb része már Genfben van, egy része ott, hol a boldogult kimult; ezt is alkalmasint Genfbe fogjuk szállíttatni. Addig is, ha kegyeteknek valami kívánságuk van a boldogultat, vagy holmiját illetőleg, sziveskedjenek azt addig is, míg én vagy más határozottabban irandhat mindenről, — velem tudatni

Szabó Imre, m. k.

**Gr. Teleky Sándorné, Bikersteth Johanna, gr. Batthyányi
Lajos özvegyéhez.**

Páris, 1858. Nov. 19-dikén.

Édes grófné! — Fájdalomteljes kötelességet bizott reám a végzet és sajnálom, hogy előszer közeledvén Kegyedhez, szomorú tudósítás hírnökének kell lennem. Még csak pár nap előtt a számkivetett bajtársok között állt egy ember, kit mindenki becsült, mindenki tisztelt mint egy atyát, kinek nemes kitartása és nyugalma számtalan szenvedések

¹⁾ Ez Sz. A. kisasszony. Mészárosnak hozzá intézett ép oly szellemes mint szeretetteljes leveleit fönnebb közlöttük.

alatt buzditotta társait a kötelesség keskeny ösvényét követni, — egy ember, ki Kegyedet legtiszteltebb barátnéjának, legnagyobb jótevőjének nevezett és kinek első kérdése — visszatérve azon messze Amerikából, hol öt évig sovárgott — hazája és barátjai társasága után — Kegyed után volt, — ezen ember nem szenved többé, örök álom enyhíti fájdalmait.

Csak nyolc napja, hogy kezeimbe téve egy eziüst-tálat, — melyet magával Amerikából hozott, — nekem ezt mondta: „Küldje el Batthyányi Lajosnénak, legnagyobb jótevőnémmek, olyantól, a ki meg meri néki mondani, hogy Mészáros Lázár küldte.“ — Így rendelte a már meghalt vitéz és parancsát teljesítvén, egyszerre tudatnom kell, hogy e hó 16-dikán anyám házánál halt meg, hova régi ígérete szerint eljött, mihelyt Európába megérkezett, s melyet nem bírt többé elhagyni.

Barátjai vigasztalásaul szolgálhat, hogy az agg bajnok nem halt meg egyedül, ápolás nélkül; meg lehetnek győződve, hogy hű barátok állottak halálos ágya körül s hogy nem hiányzott semmi, mit a tudomány vagy a szeretetteljes gond képzelhete utolsó órái megnyugtatója és szelidítésére.

Fölösleges mondanom, mennyit busulnak társai a vesztés fölött, mit ezen vesztés tesz már összeszorult soraikban. Saját szive legjobban értesíteni fogja ezt Kegyeddal és kérem hinni, hogy tökéletesen osztom a fájdalmat, mit a vitéz minden barátjának éreznie kell — és szívesen fogadni legőszintébb üdvözlétemet. —

Teleki Sándorné¹⁾.

¹⁾ A derék angol hölgy szószerint magyarul írta ez egész levelét.

Szabó Imre ur Mészáros Antal urhoz Bajára.

Birkenhead, 1858. Dec. 2-dikán.

Nagyon tisztelt honfitárs! — Mult hó 24-ről szóló becses levelét, a hozzá tartozó három gyászjelentéssel együtt tegnap vettem; a mellékleteket kegyed kivánsága szerint osztottam el; az egyik ment lady Langdalenek, egy menend holnapután Amerikába, egy marad magamnak. A mi a boldogultnak utolsó óráit illeti, arról, gondolom, Vukovics barátom fog bővebben írni; — halála alkalmával ő volt jelen s Czeez tábornok; — a boldogult mult hó 20-án temettetett el a „Tittley“-temetőbe, egy igen csinosan elkészített, falazott sirba. Jelen volt lady Langdale, Vukovics, Czeez s én; ifjabb testvérem csak délután érkezhett oda, mikor az egyszerű bár, de igen tisztességes halotti menet már be volt fejezve; a hely távolsága s az utazási költség nem igen engedték meg sokaknak idején oda érkezni, mert Londonhoz valami 164 angol mértföld, s ide közel 130. De bánatát s kényszerített távolléte fölött sajnálkozását fejezé ki. Lady Langdale sirkövet is rendelt már.

Végrendeletet itteni irományai közt nem találtunk, csak egy kis promemoriát, készítve azon esetre, ha valahol az uton halt volna meg idegenek között, mely esetben kéré, hogy minden vele levő vagyona előbb Eywoodba s onnét Genfbe utasitassék, hol további rendelkezései tudva vannak; még eddig azonban nem hallottunk semmit arról, hogy a végrendelet megtaláltatott. Ha meg fog találatni, ahhoz fogják magukat az illető kezelők tartani, ellenben kegyed kivánsága fog vezérfonalul szolgálni.

Eltemettetése utáni napon, együtt, kik Eywoodban voltunk, átnéztük portékáját; az nagyobb részint használt ruhából s fehérneműből állott; lady Langdale véleménye

a mienkkel összeegyeztet s odajárult, hogy az a szegény s szűkölködő számiüzöttek közt osztassék fel; ezen kezeléssel köztiszteletben álló honfitársunk, Vukovics bizatott meg, ki Londonban lakik, a hol nagyobb része ügyefogyott honfitársainknak is tartózkodik. Biz alig lett volna érdemes azt Magyarhonba küldeni, — a vitelbér túlhaladta volna a holmi becsét. Némi értéknélküli esekélységet tartott meg a háziasszony s mi, kik ott voltunk a temetésen; a többit elvitte Vukovics Londonba, azt ott felosztandó, — lehet, hogy kegyed számára valamit visszatartand. Kegyed levelét vele s lady Langdale-vel közlöttem s fogom közölni Pukyval Genfben, — kihez ment többi vagyona, — s a kihez leendő küldve hátrahagyott pénze s némely kis practiosumok, u. m. két ezüst óra, szemüveg, egy mágnestű, s egy csinos kettős aranytű; ezt lady Langdale s mi mindnyájan azon ifju hölgynek obajtjuk átadatni emlékül, ki tavaly Budúra ment az ausztriai császár előtt az öreg Lázárért folyamodni, s kiről a boldogult nagy szivességgel s kegyelettel emlékezett.

Pénze valami 240—250 pengő frtra menő maradt; valami 50 ft. adatott a cselédeknek, kik körülötte voltak. — Lady Langdale véleményét kötelességünknek tartottuk mint törvényt elismerni, mert a legkitünőbb szivesség mellett semmi költséget sem kimélt; orvos, dajka (ápolónő), 150 mértföldnyiről vitetett az ő költségén, temetés stb. mind az ő költségén, mi, tekintve a körülményeket, nem csekély volt; az orvos egyszeri látogatása 120 pft. Ezekből láthatja kegyed, hogy a jó lady mindent megtett, mit jóakarát és emberi tehetség tehetett.

Lady Langdale fog kegyed számára egy photographiát küldeni s a feunebb említett kisasszony számára is egyet; kegyedé a boldogult halála után vétetett le, az ifju hölgy számára egy másolat az élő nagybátyáról; mindkettőt lehet otthon sokszorozni. Sziveskedjék velünk

ezen hölgy nevét tudatni. — Lady Langdale két-három hét múlva Párisba menend; onnét, mielőtt elmenne telelni Spanyolországba, a képmásolatokat s praetiosumokat a pénzzel együtt Genfbe fogja küldeni Pukyhoz; oda fogja átteni Vukovics is azt, a mit tán fenntartott kegyed számára.

Én nagyon távol vagyok Genftől s azért semmi rendelkezésbe nem avatkozhatom s erre nézve legjobb, ha kegyed magát Vukovics s Puky urakkal teendi érintkezésbe, mindenik adressát ide fogom mellékelni. Ide mellékelek továbbá még némely családi adatokat lady Langdaleról s leányáról, gr. Teleki Sándornéről, ki nagyon sajnálta, hogy halála alkalmával nem volt honn; mikor elhagyá Eywoodot, az öreg ur állapota nem látszott veszélyesnek. Ide mellékelek még egy másolatot auto-epitaphiumáról, melyeket papirosai közt találtunk; többi, vele volt papirjait Vukovics fogja áttekinteni; „Memoirejai“ is vannak, de ezek nem voltak vele, hihetőleg nagy podgyászával mentek Genfbe.

Pukynak van Genfben könyvnyomdája, s az öreg Lázár hozzá készült. Puky küldött neki az uti költségekre májusban ezer frankot, ez azonban mind elfogyott volna, ha volt-amerikai barátjai egyike (a Mitchellek közül) neki egy első helyre szóló uti jegyet nem vett volna, mi körülbelül 260 pft.

Kegyedről is emlékezett előttem; fájlalta, hogy utolsó időben az összeköttetés megsziunt, hihetőleg, mivel a boldogult a tavalyi eljárás végett tán keményebben nyilatkozott, mint kedves volt hallani; idegenség vagy rossz indulat nem volt Benne, — az nemes lelkével meg se fért volna, s tudom, hogy Vukovics előtt a legszivesebb indulattal s szolgálati készséggel nyilatkozott kegyed irányában. Még egyszer megemlítem kis-hugát, kit sok kegyelettel említett, s a ki — bár ismeretlenül — mindnyájunk kedvence.

Gf. Telekyné igen nagy tiszteletet s rokonszenvet tanusított az öreg ur irányában; ez utóbbi hölgy fordítá le angolból magyarra Byron „Childe-Harold“-ját; írhat neki s anyjának magyarul, deákul, franciául, spanyolul, olaszul, angolul, csak — németül nem.

Több lapban jelent meg a boldogultról nekrológ; ide mellékelek kettőt, az egyik a főlapból, a „Times“-ból van, a másik egy itteni lapból, az előbbinek kurtított másolatja; nem felette kifejezőleg van írva; tán fog még más is megjelenni angolul, akkor azt is megküldöm. Majd minden európai lap adott rövid jelentést; a kölni német lapban ma olvastam egy jó cikket Szemerétől, s az „Allgemeinenek“ is van írva, de ezt még nem láttam.

A „titled“-i temető s plebánia (az eywoodi kastély s park plebániája is) valami 300—400 lépés a park kapujához; a temető a templom körül van s a család egyik őse fekszik az öreg mellett. Ha óhajtja kegyed, küldök egy mappát, hol az egész tájék igen jól van lerajzolva s pedig nagy mérték-lábon, tehát ugyanis értelmes . . . Szolgáljon kegyednek vigasztalásul, hogy a jó öreg minden kényelem, gondoskodás s némely jó barátai s honfitársai közt csendben szenderült át a jobb világba.

Frangi sed non flecti poterat.

. . . . Megkülönböztetett tisztelettel s hazafiui szeretettel maradok kegyednek résztvevő honfitársa s igaz barátja:
Szabó Imre.

Puky Miklós ur, Mészáros Antal urhoz Bajára.

Genf, 1859. Jan. 26-dikán.

Tisztelt honfitárs! — Értesítve vagyok, hogy önmel tudatva van Londonból azon keserves csapás, mely önt mint testvért, engem mint barátot sujtott elhalt Lázár testvéreben. — Általános volt közöttünk ezen véletlen következtében a levertség, mint következtése és kifolyása azon tiszteletnek, melylyel ő iránta mindenki viseltetett. Tisztelték őt és szerették barátai, becsülték még ellenségei is. Nincs senki a külföldön levő magyarok között, ki őt meg ne siratta volna. — Ő általános tisztelet tárgya volt. Én reám nézve azonban legnagyobb csapás volt halála, miután vele szándékoztam leélni azon rövid időt e földön, mi még netalán reánk mérve van. Ő épen utban volt az ide és hozzám-jövetelre s a kérlelhetlen sors ugy akarta, hogy még csak meg se láthassam azon, évek óta távollevő barátot, kit ugy szerettem mint testvéretem. — Nincs más teendőnk, — nem mondom megnyugodni a sors vas-akaratában, mert az lehetetlen, — hanem tűrni azt, ugy mint lehet. Vigasztalni Önt nem célom, mert ily veszteség után az lehetetlen; hanem legyen szabad Önt arra kérnem: viselje oly megedzett lélekkel az ő veszteségét, mint viselte ő a legkeserűbb, de elrejtett fájdalomak között veszteségét legkedvesebb kincsének, — távol hazájának stb.

Tisztelő honfitársa: Puky Miklós.

MÁSODIK RÉSZ.

MÉSZÁROS LÁZÁR ÉLETIRATA.

E szerint volt a mult század derekán a Csalóközben egy derék s becsületes paraszt-család, Fekete nevű s ennek egy János nevű fia, „kit a gondviselés oly szellemi tulajdonokkal áldott meg, melyek őt születése által nyert állapotán felül emelkedni készítették. Fekete János hamar megúnta a lovakat pórázra fűzve a közös legelőre kihajtani, az előfogatokban téns táblabíró ur hintaja előtt lovagolni, vagy a Fecskét és Száresát hetivásárra bevinni, vagy végre a Daruval szántani.“

Fekete János életpályája nagyon hasonlít a később hercegségig emelkedett Grassalkovitshez, kiról azt mondja a rege, hogy siheder korában koldus-diákoskodott.

A magasbra vágyó fiatal ember búcsut mondott szülőföldjének, „s bár nem volt baranyai ember, — nyakába tarisznyát akasztván, a vele hasonló sorsú és állapotú Mészáros Jánossal neki indult a világnak, szerencsét keresni.“

Ez a Mészáros János, Fekete barátja, később anyyira fölvitte dolgát, hogy mint es. k. altábornagy és báró halt meg a krónika szerint.

„Mészáros Jánost elhiagyjuk. Fekete János Pozsonynak tartott-e vagy Nagy-Szombatnak? nem bizonyos, hanem anyyi bizonyos, hogy oly városokat kellett fölkeresnie, a hol vagy püspök, vagy káptalanok voltak, kik az akkori világban a szegény diákokat apró szolgálatok fejében étellel itallal vigasztalták meg s ekkép elősegítették őket, hogy a tudományos pályán haladhassanak.

„S Fekete János haladott is pályáján s szerzett tudományos ismereteit fel tudta használni,“ úgy hogy a volt pór fia Bács és Bodrogh egyesült megyék hivatalnokai lón, mely minőségében megyéjétől kiküldve a török háborúban mint szállító és élelmezési biztos részt vett, vagyonban gyarapodott. Leopold király alatt nemességet

nyert s megyéjében (Bácsban) táblabíróvá és pénztárnokká lett.“

A hagyomány szerint ezen időben történt, hogy Fekete János nevét Mészáros János-ra változtatta át, alkalmasint az öneréből magas rangra jutott b. Mészáros János altábornagy iránti szeretete és barátsága jeléül.

Ez e Fekete-Mészáros János alapítója a Bácsmegyében most is élő nemes és köztiszteletben részesülő Mészáros-nemzetségnek.

Ugyanezen Fekete Mészáros János édes atyja Mészáros Lázárunknak.

Mészáros János már azelőtt tizenkettő-részben közbirtokos lett Pacsér nevű kamerális jószág vagyis inkább helységben s megházasodott, nőül a Sz. István idejében bevándorolt s itt meghonosult báró Hunt-családból (melynek nevétől eredt volna a régi Hont vár és hasonnevű megye nevezete) vevén nőül egy leányt, ki hat gyermekkel ajándékozta meg őt.

Első neje halála után Piukovics Katalint vette nőül. A Piukovics-család Bácsban az úgynevezett, „bunyvác“ (katholikus szerb,) vagyis inkább bevándorlott dalmata családok egyik nyomatékosbja. Ezen szövetsége által összeköttetésbe jött a szintén nemes, bár német és tót származású Kliegl és Adamovicsesal, a kik Katalin nővéreit vették házastársul. „Ezek, — mondja önéletírónk őszinte kedélyességgel, — Mészáros Jánosnak az akkori törökországi hadjárat idején különösen Szervíának Belgrád körül szerzett tapasztalatait fölhasználván, a törököktől úttal tisztátalan állattal való kereskedésbe fogtak.“

Mészáros Jánosnak Piukovics Katalintól született Lázár nevű fia, Baján, 1796. febr. 20-dikán. „S így tekintetes táblabíró Kruspir ur hitestársával, Kruspirné asszonysággal együtt, mint a kik „pro hoc“ már előre ki voltak jelölve és felszólítva, febr. 20-dikára komákul

félkérettek. Azonban mivel ezek, bár igen tisztességes emberek voltak, de a keresztelést még sem bírták volna véghez vinni, azért Ronies alesperes és bajai plebánus mint főszemély a hitetlen eseesemő keresztényítésére szintén megkérített.

„Szülőim egy földolgot nem vettek tekintetbe, a mi a tehetetlen emberkét jövődő életpályáján ha nem is védhette, de istápolhatta volna s ez uraim s asszonyaim a keresztény név! Ne gondolják ezt tréfának! Ha erős lelkületűek és független szabad akaratúak, ugy balitélet-ről vádolhatják e sorok íróját, sőt szabadságot adok rá őt erősebb eluevezéssel is illetni, ha ki nem bírná mutatni, hogy — a mint a tudósok mondják — „a természetben minden összeköttetésben van egymással“ s hogy ezen szoros láncolata az egésznek mikép van összefűzve. De ha szabadságot adtam becses személyemet emekkel illetni, szabadságot veszek magamnak arra is, hogy állításomban tovább menjek.

„Sajnálnom kell, hogy azon szerencse, mely édes atyámat az angolhoni „Kunigundákkal“ megismertette, — a Swiftekkel, Smoletekkel. Sternekkel és Goldsmithekkel szintén viszonyba nem hozta. Mennyi élvezettől lett ő így megfosztva, kit elmésnek, élcésnek szerettek nevezni a nagynénék; ezekben föl lelte volna azt, a mit Werbőczy „Partis 1-ae nonusában“ nyilvánítva nem találhatott, hogy t. i. nemcsak a magában szép nemesi jogot kell védeni s fémtartani, (mi jobbára nemes névvel s gondolkozással párosul,) de az ujoncot ennek törvényes élvezésére elő is kell készíteni s őt oly tulajdonokkal felruházni, melyek azt a sok véletlen s előreláthatlan akadályokon némileg biztosabban vezetlétnek keresztül.

„De szegény atyám nem ismerte ama fönebb említett könyveket s így nem tudta, hogy a „Vicar of Weakefield“ miért volt sok tervében szerencsétlen s miért

gyötörtetett annyit a szegény lelkész-helyettes. Hát ha még „Tristam Shandy“ jutott volna kezébe! itt a Shandy-elvekből napnál világosabban tárult volna eléje, hogy először is miért maradt a derék lelkületű és ép kedélyű Tristam mindig zaklatott és kinzott lelkész, s másodszor: el nem kerülte volna figyelmét, hogy a névadás nem oly közönbös valami, mint a hogy az erős szellemek hinni akarják.

„Ha igaz, hogy van történezet, — (bár az nem valószínű, hogy igazságos és részrehajlatlan történezet is létezik, mert Hume szerint, ha háromféleképp olvassuk ugyanazon történetet, legfőlebb azt tudjuk meg, hogy az esemény megtörtént, de azt nem, hogy valódiilag miként,) tehát ha van történezet, akármilyen legyen is ez, addig is, míg jobbat nem leliünk, ebből kell a tényeket és eseményeket tanulnunk s így a Shandy-történetből látni való volt, hogy a mint vannak közönbös nevek, úgy omimosusok is léteznek. A Jakab s Tamás például közönbös nevek, mert ezek közül mióta a világ áll, annyi volt a bolond mint a böles. Az András már rosszabb név, a Vilmos jobb, a Miklós azonban egészen az ördögé.

„Nem kell messzire mennünk, az igaz, hogy lássuk, mikép a társas élet felsőbb rétegeiben lehet valami nem erköles, mit a mindennapi ész és az alsóbb réteg annak tart s hogy a mi Magyarorszáiban jó, például a disznóhússal terhelt töltött káposzta, az iszonyuság és rossz Damaszkusban. Ezért tán az angolországi elnevezések felfogása sem alkalmazható általánosságban édes hazánkra, de mindenesetre tanulságosak s mert ilyenek, azért sajnálnom és siratnom kell magamat, hogy szüleim elnevezésében nem voltak óvakodóbbak, mert tán a sors sok oly csapásától megóvandottak, melyeket most is érzek.

„Egyébiránt későbbi testvéreim elnevezésében sem találok valami különös logikát, noha más részről úgy látszik,

hogy legidősb testvéreim elnevezésében némi helyes ösztön szerepelt, s ezt mutatja a családi névlajstrom, melyből amnyi gyermek közt adatok hiányában szerencsétlenségemre csak némelyeket hozok fel, a kiket vagy ismertem, vagy a kik kevéssel azelőtt haltak meg, hogy fecsegni kezdettem.

„A legelső gyermek Dániel névre kereszteltetett el, s ki ne ismerné Dániel prófétát! Ez ellen ép úgy nem lehetett kifogás, mint a második ellen, kit Erzsébetnek hívtak, mert ezen patróna, mint valóságos magyar szent, a családi életben is megőrizte védence teljes tisztaságát, s ezen patróna volt az, a ki férjétől is hasonló ártatlanságot követelt, mert ha ez szobájában más nővel beszélt hosszasabban egyedül, aggodását eltitkolni nem bírta, a mit Montalembert elég épületesen mond el „Szent Erzsébet élete“ leírásában.

„Jöttek azután mások, míg a Leeso született, s ez sem volt szerencsétlen becsempészés. Leesót Sybilla követte, mely választás a bajai prózai életben oly elemet akart meghonosítani, mely oda sem nem illett, sem időszerű nem volt, mert az ó-bibliai tragicum személyesítőjének neve a számostagú családban a szomorúság és gyászhangok haladásának kerekét meg nem akadályozá.

„Ezután Antal s erre Caritas következett s bár az elősoroltakból kitetszik, hogy e névválasztásokban sem rend, sem logica nem létezett, de a választásoknak mégis volt valami oka; midőn azonban ráru került a sor, hol volt az ok?

„A házi krónikában mit sem találtam, már azon okból sem, mert azt sohasem láttam egészében s bár sok könyv belső tábláján vagy a „Szegedi Kalendárjom“ üres lapjain ide-oda jegyezve lelém édes atyám gyermekei születési napjait, vagy a zápor- és jégesőt, mely vetéseit megrontá, avagy kedves paripájának, a Szárcsának

csikózását, sertéseinek körömkórból való gyógyulásukat, Gergely juhászának szerződtesi napját, vagy némely falubeli restantiáját, de sehol sem találtam önkezével irt azon okot, hogy ezen fiamat vagy leányomat ezért és ezért neveztem így és nem amúgy.

„Legelső érzésemet már születésem első óráiban vagy napjaiban rikkantással fejeztem ki, s ezen érzés az éhség volt. Ezt ugyan nem tulajdonítom egyenesen keresztény nevemnek, annak tudniillik, hogy Lázár patrónusom nagyon szegény levén, az éhséggel nekem is azonnal meg kelle barátkoznom.

„Szegény jó — s mint gyermek is emlékszem reá, hogy áldott jó édes anyám volt, — elveszté tejét, s azért nem jutottam azonnal szoptató-dajkához, mert azon időben talán ritkábbak voltak Baján a hetedik szentség előtti szaporodások s így a férj nélküli dajkák. Annyit tudok, hogy éheztem, sirtam, s bár pépet etettek s tejet itattak velem, mégis szemlátomást fogytam s nehogy idő előtt ugorjam ki e világból mint kukac a sajtból, azért tápségről kelle gondoskodni. Gondoskodtak s találtak is ilyet s épen ez volt történeti forrásom az imént elbeszéltekre nézve.

„Sok gyermek volt a házban, mely nem levén nagy, nem volt elég tér az elhelyezésre, s nem volt kényelem, vulgo comfort. Anyám beteges vala, következőleg a kis Lázi nem volt elkényeztetve s a mit még a sok fogyatkozás között szerencsének kellett venni, az a bölcső hiányából állott, a mi a gyenge csecsemő agyát a haszonlatlan megrendítéstől megmentette. Mig dajkám, Ursulya asszonyság tisztjébe nem lépett, addig atyám első ágyból származott leánya Lizi néném, mint a legkorosabb forgott édes anyám körül, s ez volt az, a ki legtöbb gondot fordított a kis Lázira. Ursulya vagy Orsolya azon becsületes sváb nép ivadéka volt, melyet József császár

Bácsba gyarmatosított s mely elhagyván szegény szülőföldjét, a téjjel s mézzel folyó magyar Kánalában fészkelte meg magát. E svábok — mivel Magyarország oly gazdagnak s paradicsomfélének híreszteltetett, — elejénte nem is igen dolgoztak, s midőn kérdezik tőlük, hogy miért nem dolgoznak? azt felelték, hogy ők Magyarországra csak tenyészni és tenyészteni jöttek. Henyélt a svábság, ette a bő gyümölcsöt, itta az olesó bort, megbetegedett, halt s csak midőn látá, hogy a madarak itten sem repülnek sültén a szájába, akkor kezdte dolgozni s később meg is gazdagodott.

„Ezen szapora fajnak volt árvája Orsolya, a derék, vaskos, izmos, emlős sváb leány; de a mit a természet megadott neki erőben és munkái talpraesettségében, azt a kellenben annyira megtagadta tőle, hogy a hol Orsolya megjelent, ott a ház életrevalóbb fiatal férfi-tagjait nem kellett féltetni a tiz parancsolat hatodikának áthágásától, himlőhelyes arca véldvén a derék szűzet minden tévedés ellen.

„Mielőtt a házba jött, meddig énekelte vagy énekelhette személyére alkalmazva az „Énekek éneke“ ezen verseit: „Fekete vagyok, de szép, (ha asszonyi természet szerint önmagát annak képzelé;) ne nézzétek, hogy én fekete színű vagyok, hogy a nap süttött engem, hogy árva vagyok sat., hanem nézzétek, hogy a magam szólejtét még megőriztem; nézzétek, hogy szemeim mint a macskák szemei, melyek még a setétben is fénylenek; az én vakszemeim hajannak fonyatékaik között olyak, mint a pomagránátnak darabja; a nyakam hasonló a Dávid tornyához, melybe többen is kapaszkodhatnak sat.“ — mint mondom, hajadon fővel meddig énekelhette ezt? nem tudom, de a mit tudok, abból áll, hogy midőn a házba jött, pártáját rég föleserélte, mert egy becsületes, ájtatos, eredeti foltozó varga, ki magányát már megúnta, hogy házi gondjaiban

résztevőt találhasson, Orsolyát megkinálá kezével. Gazdasági, társas, vagy természeti hajlam vezeté-e a vargát ezen lépésre? nem igen tudtam kivenni; meglehet, hogy mind a három, mert Orsolya külső termete megfelellhetett egy szegény ház igényeinek s a sok félmesszely utáu Orsolyát mindenestől szépnek és szeplő nélkülinek találhatta, más részről meg mivel minden varga kézimestersege terén a külszimmel meg nem elégedhetik s a dolog belsejébe hatni köteleztetik. meglehet teluát, hogy már ezen okból is annál inkább ajánlá föl Orsolyának kezét, mert az szőlőkertjét megőrizte s így végre elmondá a varga: „Te vagy az én inyem szerinti bor, én a tied leszek, ha te az enyim akarsz lenni“ s Orsolya is válaszolá: „Tégy engemet mint pecsétet a te szivedre, mint egy bélyeget a karodra; szeretetem erős mint a halál, kemény mint a koporsó s szerelmem szenei tüzesek, melyek melegíteni, de megégetni nem fognak.“

„Ezen természeti, lelki és társas szövetkezésből oly következmények eredtek, melyek képesíték Orsolyát, hogy édes anyai kötelessége mellett végezessen még segédanyai tisztséget is.“

„Két hónapig sóvárogtam, mig Orsolya átvette nevelésemet, de elejénte a kölcsönzött tejet sem szinméznek, sem édes tejnek nem tekintettem — mint mondani szokják; azonban csakhamar hozzá szoktam s mivel szoptató dajkám jószívü lény volt, azért mindenesetre negnyugodtam s testben lélekbén gyarapodtam; de szellemi növésem alapja kevés volt, mert ez a gyermekkoron túl nem hatott, különböztvén a kivándorlott Orsolya teje Heine Henrik rajnai, szintén Orsolya nevü szoptatódajkájának tejétől, mely szopójában ennek még kinjai közt is a szellem bősége, elevensége és pezsgó, forrongó tüzesége alapjául maradt meg.

„Mondják, hogy nem sokat sirtam, s mivel nem sokat sirtam, tehát — ezt is mondják — azért apám kedvencévé lettem.

„Oxenstierna, a híres svéd kancellár, midőn haladoklanék, azt mondá fiának: „Hidd el, bizony kevés okosság kell egy jó kormányzathoz,“ — a physiologok pedig az orvosokkal együtt az mondják: „mily kevés kell egy lény képezéséhez!“ Ez utóbbiaknak több igazuk van mint amannak, mert míg a számtalan államböles dacára bizony még ma is ebtil állunk a világon, addig születik az ember mint a gomba, s azt sem tudja: hogyan?

„Az érzés és ösztön e világában mikép fejlődött a kis Lázi mértani testségben? erről nem hallottam s történelmi kíváncsiság hiányában nem is kérdezősködtem róla, s midőn életem kezdetének pongyolában létéről tudakozódní akartam volna, annak első istápjai akkor már elhaltak. Ez adatok elveszése különben nem baj, mert a későbbi idők enségem lángésztelenségét úgy is kimutatták; a bölesői s az ember életének állati időszaká után kutatni pedig ki nem fizette volna magát, vége levén azon időnek, midőn a férfi-kor lángészét vagy mély értelmét a gyermekkori csodákból kelle kifejteni, vagy midőn a későbbi ész és szellemi működést a gyermekkori mutatványoktól kellett föltételezni, hogy álljon a közmondás: „Quia prius talis, nunc etiam talis.“

„Három év órái és percei folytak le, midőn a kisedd azon korszakba lépett, hogy a benyomásokról s a a kül- és körülötte levő világ hatásairól emlékezni kezdett. Mily élesek lehettek ezen első benyomások, vagy hatások, hogy ötvenkét év multán is, midőn ezeket írom, még világosan emlékezem róluk! Az igaz, hogy ezelőtt harminchat évvel már megkezdém egyszer életem leírását, de abban születésemig sem haladtam, midőn félbe hagytam; azonban meglehet, hogy mivel magyar törvényileg 32 év

lefolyta előtt kezdém meg emlékezetem újból kiaknázását, jogom tehát el nem évülhetett.

„Becsület, a kinek illik! S ezért Scott Walter szellemét hívom föl segítségül, mint a plastikus, vagyis testesítő, avagy más szóval: az olvasó szemének alakot nyújtó írók legfőbbikét, — hogy lengettesse hozzám leíró tulajdonának csak egy ezredrészét, mikép édes atyám s anyám képeit úgy testesíthessem meg itten, a hogy azokat agyamban egyre látom.

„Apám a középszerűség alatt álló alak; kerek arca száraz, esontos; homloka nem nagyon domborodott, s kissé mélyen fekvő szemei csillogva mozogtak, melyek fúrfángot s gunynyal vegyült jószívűséget fejeztek ki. E vonásoknak némi súlyt és szilárdságot nyújtott a kampós orr s a szabályos metszetű száj, melyben a derekasán forgó nyelv növelé a szemek elevenségét s az agy értékét. Ezen fejet szabályos, se nem hosszú, se nem vastag nyak köté össze az öt láb s egy hüvelyk magas testtel, melynek domborodott középrésze méltóságot s tekintélyt kölcsönzött s e mellett e domborodás tulajdonosának némileg kényelmes helyzetéről tanuskodott s viselőjét különleg is táblabíró-jellegül (typus) tünteté föl. A posteriori emlékezetben megtartott magaviseletéből s leginkább enszüllöttjei irányában gyakorlott magatartásából véralkatát sanguin-nerveux-nek vagyis vérmes-idegesnek kell határoznom.

„Édes anyámat fiatalságában szép asszonynak mondotta a megye fiatalsága, s ha szabad Sybilla leányáról következtetnem, — kit szakított másának mondtak, — ugy valódi szépség is volt. Az itt író Lázár magas, beteges de nyájas, szeretetteljes és engesztelő lénynek ismerte őt, kiben a szelidség annyira párosult a türelemmel, hogy bárkit is nemcsak becsillapítani tudott, de önmaga iránt tiszteletre is készteni.

„A házaspárt számos gyermek környezé, különböző nemből, alakban, nagyságban és minőségben s ezek a szobát, az udvart s a kertet unalmas egyfésülésben nem hagyták, s volt a házban általában mozgás, következőleg élénk élet.

„Apám — mint láttuk — autodidaktosz, vagyis önmaga maga volt magának tanítója, természetes tehát, hogy a tapasztalást tartotta a legjobb könyvnek, már azért is, mert dacára a latin számadásnak: „ex nihilo nihil fit,“ — ő semmiből megyei pénztárnokká lett s midőn nyugalomba helyezé magát, táblabíró maradt.“

Hogy azonban Mészáros János azon időkhöz mérve egyszerű magyar táblabíró léttére szép olvasottsággal is bírhatott, azt ezen „önéletrát“ egyik helyéből méltán következtethetjük, midőn Mészáros Lázár szokott kedélyességében így ír: „Sajnálnom kell az akkori időt, és beme édes atyámat, mert Martinovics, Zsigray, Laczkovics s több mások az úgy nevezett magyar jakobinusok közül (kik, mivel kóficot sütöttek a fiat lux által, — mikép M. de Maistre a hóhérokat, ezen embercsodákat nevezte, — a más világra egy fővel rövidebben küldettek,) — mondom, mert ezen jakobinusok közül többen katekizmusokat s más ilyes, ártatlan lelkeket boszantó röpiratokat, könyveket terjesztettek, s mert még ezek előtt a jakobinusok előtt maga József császár az istentelen s rendbontó szabad sajtó által megengedte az emberi gondolatok közzétételét, mintha ezek azért teremtettek volna, hogy nyilváníttassanak! Elég az hozzá, annyi rossz között némely jó is találkozott, miként az akkori könyvkiadó lajstromok igazolják, sőt azt is föl lehet tenni, hogy mivel atyám könyvtárában a holtak országából németnyelvű testes beszélek is voltak, ezért talán más vékonyabb, karesűbb iratok is létezhezettek, melyek holta után Csáky szalmájaként szétröppintettek. Ezt pedig azért merem

állítani, mert apám könyvtárában Richardson, Fielding és más hasongyártmány — hézagosan bár, — de mégis a lelket nem veszélyeztető angolhoni ismeretségre mutattak; Beccaria „A bünről és büntetésről“ című könyve már merészebb vágatással terheli apám uramat, mert ha a római hitnek szabad volt az ó-testamentomból átvett poklot polgárosítania s a bünököt büntetnie, következőleg eretnek-ség ezt a fejedelmek hatalmában kétségbe vonni, és még vétkesebb: az ily elveket bárkinek is könyvtárában tartania. — Azonban még hagyjám, ha az ilyes könyvek esodakép „Ex bibliotheca Johannis Mészáros“ felirattal kérkedtek. De mit mondjon e sorok írója, mikép egyeztesse össze a köteles tiszteletet az igazsággal, és végre: mikép magyarázza azt, midőn „emtus iste liber“ felírást lát okadatolt diplomatikai bizonyoságn névalájegyzéssel egy oly bűnös, gyujtogató és gyilkos könyvön, a milyen például báró Hohlbach „System der Natur“-ja német fordításban ¹⁾. Jó isten! fagy az ember vére, üttere vonaglik s borzad és reszket, hogy a XVIII. század végén, Magyarhonban, és mi több: Bács és Bodrogh egyesült megyékben ilyesmit talál!

„Apám gyermekeinek nem volt ínyökre, hogy ekkor még az újabb nevelési rendszerek nem léteztek s ha létezett is valamely nevelési rendszer, az az általános házi tekintélyen alapult. Midőn apámat a körülmények nevelték, akkor a jezsuiták uralkodtak s ezek tanai kifolyását bizonyosan érezte, midőn pedig József jutott az uralkodásra s alatta a gondolat bilincsei egyszerre letörtek s szabad röptöt nyertek, e jótétemény nem hatott sem oly gyorsan, sem oly messze, hogy honosaink az anyatéjjel

¹⁾ Hohlbach, e németeredetű író, Mirabeau kortársa, Condoreet barátja, a francia encyclopaedisták egyik kítünőbbike — naturalista minden tekintetben.

szopott s az iskolákban beléjük virgázott alárendeltséget azonnal feledhették volna, kivált Bácsban, — s ha hatott is, mivel nem saját Werbőczyukból származott, sőt mivel a gúnyosan lenézett német hatalom tukmálta reájuk, még gyanúsnak is tartatott.

„Bizony nem tudom, a delphusi, ephesusi, vagy a dodonai jósegyház ajtajára volt-e fölírva a „Gnoti seanton,“ mit magyarul így lehetne mondani: „Ismerd ki önmagadat.“ Magasztos jelige ez, kivált ha azt valaki más nagyobb eszek irányadásai után teheti. — Midőn ezen jeligét föl- és kitalálták, az élet egyszerűbb volt, közelébb állott a természethez s az emberek határozottan két osztályra szakadtak: polgárookra és rabszolgákra, s bár ekkor még a „Szeresd felebarátodat, mint önnön magadat“ nem halásztatott ki a nagy gondolatok mély tengeréből, de a Socratesek, Plátók, Aristotelesek s mások annyi természetes és józanészbeli szabályokat állítottak már föl, hogy a kiben egy parányi emberiségi szikra létezett, midőn azt az „Ismerd ki önmagadat“ jelmondatot megtanulta, azt másra is tudhatta alkalmazni.

„Azóta a természettől igen sok század távolította el az embert s ez számos ész-, vallásbeli s társadalmi forradalmakon ment keresztül, melyek közt önérzete és öntudata majd emelkedő, majd meg sülyedő állapotba jutott, hol kihalt egész nemzedékekben, hol meg újakban támadott fel, aztán bú, gond, fájdalom, hare, béke, égetés, kínzás, zsarnokság, vérengzés, gyűlölet s üldözés stb. közt váltokozva haladt, míg végre a XVIII. századba jutott.

„Ennyi vértanúság, emnyi századon át folytatott lelki vajudás után haladt ugyan az emberiség, de nem okult, azaz nem okult annyira, hogy a nagy szám boldogításának merényletéhez foghatott volna. A francia encyclopaedisták, naturalisták s literátorok meg voltak honukban becsületesen, alá is ástak mindent becsületesen, de mivel

akkor még sem gőzhajó, sem vaspálya nem létezett, azért a gondolatok csak szakadozottan és töredékekben csempészthettek be hazánkba s ilyes alakban mint furesaságot olvasták azokat, a milliók közt csak egyesek értették, de alkalmazásra még ezek sem javallották.

„Miként a példa mutatta, apám nem igen gondolt vele, mit gondol a világ, hanem igen is törődött azzal, hogy a házban ő legyen a törvényhozó és végrehajtó hatalom egy személyben. Anyámnak meg volt a maga szakmánya: a test tisztítása és ápolása, de a szellem, az értelem tisztításába már azért sem folyhatott nagyon be, mert már Matevicson is látta és érezte a patriarchalis életet s mert világot járt férjét iránytűjének tekinteni köteleztetett.

„Apám tehát ur volt széles értelemben s az apai hatalmat úgy vezette és érezte, hogy senkinek sem juthatott eszébe ezen hatalmat megingatni vagy kétségbe vonni. Fiatalsága emberkorra változván, tréfáló kedve is mulni kezdett, — legalább a házban, — s szaporodván gyermekei, kötelesség-kiszabás szerint, parancsszóra végeztetett minden. Ezen szilárdságára befolyhatott saját neveltetése, mely különféle időben s különféle emberek által vezetett, kik éreztették vele, hogy szegény, hogy másoktól függ, hogy túrnie s szenvednie kell.

„Apámra nézve viszontagságos fiatalságában hasznos lehetett szerencsés kedélye, mert tréfás, enyelgős és szükség szerint csipősen gúnyos tulajdonai segélyével részint ángolnaként sok akadályon keresztül sikamlott, részint pedig külső befolyásokat semlegesíthetett azokkal, a hol pedig sem az egyiket, sem a másikat nem tehet, ott gúnyja kifakadásaiban önmagának adhatott elégtételt, ha ezt tettelesen nem vehette. — Ez mind jó volt apám ennére nézve, de szülöttjei ennére illetőleg más s ennél komolyabb magatartást választott, mert az élet kellemet-

lenségeit kiegyenlítő jószívűség (bonhomie) helyett inkább hirtelen forrongó élces ötleteit használta, organikus tesztekre alkalmazott ötletek kíséretében, talán azért, mert már a régi halotti beszéd „Latiatuc feleim zümtükel“ szavaiban meggyőződött, hogy ódon ortographia szerint az ö ü-vel s viszont föleserélhető, s így néha alkalminak találta az ötlet helyett ütlek-et használni.

„És ezt becsületesen és lehetőleg tette, miért? ő legjobban tudja. Ha katona lett volna, tudnám az okát, mert már az egyszeri káplár is elmondá kinjában: „Uram Jézus Krisztus, te sokat szenvedtél értünk, de rekrutát még sem tanítottál;“ apám azonban nem volt katona, noha generális perceptor vala; s tudtom szerint Mészáros János altábornagygyal sem volt oly közlekedésben, hogy attól, mint föllebb emelkedettől és nagyúri tekintélytől szerzett volna oktatást a házban való fegyelem föntartására. Amannak adott erre utasítást a mária-the-réziai codex, ő neki azonban szabályait önmagának kellett föltalálnia és fogalmaznia.

„Áldott jó apám vagyona szerint szülöttjei lelkét, szellemét idomítani, nevelni s tudományokkal megrakni el nem mulasztotta, mégis sajnálom, hogy ezt nagy szigor kíséretében tevé.

„Különben jó embernek mondta őt a bácsmegyei világ, s mivel első ágybeli legidősb fiát, Dánielt szakasztott másának tartották, — a kit én is ösmertem, — azért fiui részrehajlás nélkül én is annak mondhatom őt.“

Szóval: a jó öreg közbirtokos gyermekeit azon kor szellemében, úgynevezett „katonásan“ nevelte, kommandószóra nevelte, s mint önéletirónk megjegyzi: „alkalmazta a fricskát, packát, nadrágszijat, pipaszárat és tarkazseb-kendőt is szeszélye s a kihágás minősége szerint s ekként nem engedte elfelejteni, hogy van gondviselés, sors is és csapás is, s ezzel mindkét fél nyert; nyert apám, bár

minoritás, (minthogy ily esetekben még édes anyám is ellenzékelt képezett,) de tekintélyét mindig újból megszilárdítá, — mi pedig gyermekek, mert megtanultuk így azon erényt, mely nélkül az ember mire sem vergődhetik, s melyet Alfieri, a híres olasz tragikus így dicsőített:

„Pazienza virtu denominata
Perehe al asino accordata.“

„Még egy más gyakorlatot is kapcsolt áldott emlékü atyám nevelési módszeréhez. Tudniillik alkalmasint tetszett neki a nagyúri hintók előtt gyalogfutók jótiudejősége s nagy lélekzetképessége, s mivel tudta, hogy ő mily nehezen futotta meg saját pályáját: tehát gyermekei képességét arra akarta képesíteni, hogy könnyebben futhassanak, sőt hogy még akadályokon is keresztülugorhassanak és soha meg ne botoljanak. Akkor ugyan még nem létezett az angol pályaló-idomítás, de bizonyos, hogy a mint a zsidók képesek arra, hogy a lúd mája rendkívül nagyra növekedjék, épen úgy lehetett a régi előfutók tüdejét is képesíteni a hosszú lélekzésre s a futás kitartására; mivel pedig ez — miként a jokeyoknál — csak az étel kiszabása által eszközöltheték, azért ezt apám gyermekeinél is alkalmazta. Akármiként legyen is a dolog, házánál szabály volt, hogy a mint a harmadik tál ételt kivitték s mielőtt a negyediket behozták, mindannyi apró szentnek egyszerre föl kellett állania s kezet csókolva különböző kedvvel ugyan, de egymásután kimennie. Hogy mi volt az eredmény, ha ki nem mentek vagy késedelmeztek, azt egy alábbi pont adja elő. Angol szokás mellett ily szabály célirányos lehet, mert azok lakomája csak két tál ételből s pedig a javából áll, de az akkori magyar szokás más volt. Megjegyzendő az is, hogy mivel a harmadik tál többnyire zöldségből állott, ezért az áldott spinát, a sárgarépa s legfőképp a podlupka gyűlöltetni s pedig igen

nagy mértékben kezdettek; forradalom azonban vagy lázadás nem történt, miért? mert a házi szigor annak elejét vette.

„A természetet igen szerette atyám, valóságban úgy mint a képekben s ezen szeretetét lovakban, tinókban és növényekben nyilvánította; értette-e Linnét? nem tudom, hanem elhiszem, hogy főnemeket állított fel, melyekből aztán az egyes fajokat fejtette ki. Volt tehát neki gyümölcse s voltak virágai s diesernem kell őt, hogy orgonasípok gyanánt fejlődő és mozgó gyermekeinek azok létele okát hasznosságukból magyarázta, sőt gyakorlatosságából ítélve az érett és éretlen gyümölcs közti különbséget azon morállal fejtette ki előtűik, hogy: a mi jobb, az jobb. De akármiként lett légyen is a dolog, okoskodás, vagy a nagyobbak példája volt-e oka? amnyi bizonyos, hogy éretlen gyümölcs leszakításaért, a tilosba menetelért vagy más ilyes kihágásért atyám az ütleget alkalmazni vagy nem, vagy csak ritkán kénytetett.

„A napnak kellemei után jött az esteli élet, mielőtt azonban erről szólanék, becsánatot kérek kitérhetni. Bár nincs agyammak constructivitási vagyis építészeti, azaz összeállítási műszere, vagy hogy még világosabban fejezzem ki magamat: bár nincs nyelvészeti vagy szófüzési tehetségem, de mert a magyar tudós társaság tanulatlan tagja vagyok, (azaz mikor e részt épen Jerseyben, 1853-ban írom, — már csak voltam!) azért a társaság statutumainak egyik cikke szerint jogom van a magyar nyelvhez is hozzá szólanom s így akár jól, akár roszul: a **sol** = nap és **dies** = nap közti határozatlanságot azzal akarom kiegyenlíteni, hogy én a napot mint verőfényt és planetáris alkotmányunk fejét, főnökét, mint Isten kegyelméből olyat, napnak hívom; ennek okozatát, azon időből származottat pedig, mely földiünknek körülötte és saját tengelye körül forgásából 24 órát foglal el, — napzatnak nevezem.

Másik merényem meg abból áll, hogy mivel az instinctust ösztönnek s az impulsust megint ösztönnek mondják, tehát én az impulsust ezentúl „hatálynak“ declarálom. Adatik tudtára mindazoknak, a kiknek illik sat.

„Még egyszer bocsánat ezen kitérésért s így tovább menve megemlítem, hogy atyám kedvelt törökvágású szürke Tátos paripáján sokat lovagolt, részint ebéd előtt kellemes testgyakorlat és vérhigitás miatt, vagy szelleme felüldítése és gazdasága megtekintése céljából, — részint ebéd után.

„A bajai nép ezen időben három fajból állott: a magyarból, mely velünk ellenkező részen, az ugynevezett István-megyéjében lakott s gabnakereskedéssel foglalkozott; a német faj többnyire kézmivességet űzött s végre jött a harmadik faj, mely igazhitű és eltért, vagyis ó-hitű s római kath. rácokból, vagy máskép vadrácokból és bunyevácokból állott. Az ó-hitűeket miért nevezték vad rácoknak, még csak meg lehet magyarázni, mert midőn bevándoroltak, polgárosodási külmázuk mellett is vadak voltak; a bunyevác nevezetnek azonban nehezebb nyomára akadni, ha csak abból nem, hogy midőn a mi feleseink sokan jöttek, így kiáltoztak eléjük: „ejnye beh sok bolond rác!“ mit később kellemesb hangzatért bunyevác-cá vontak volna össze. E sorok írója azonban azt hiszi, hogy ők is ó-hitűek lévén azelőtt, midőn római kath. vallásúakká lettek, hasonnyelvű régibb hitrokonaik, kik magukat tartották igazhitűeknek, őket a buniti (tévelyegni) szótól bunyevácoknak nevezték el. — Akárhogy volt, elég az hozzá, hogy Dalmatia szomszédságából, kissé távolabb Hercogovinából, sőt némelyek Macedoniából vándoroltak be, minek okát megmagyarázni Horváthjainkra bizom. Azóban mikor bevándoroltak, férfijaikat hívhatták akár mikép, de nőiket mindenesetre szép nőknek kellett hívni; nem akarom ugyan állítani, hogy gyengébb nemük általá-

nosan szép volt, csak azt, hogy viszonylag szép, mert szeméik többnyire csillámlók, jelentékesek, igézők, sőt még természetes tetszelgősséggel és bájjal is bírtak, mihez ábrázatuk simasága és kelleme annyira ingerlő vala, hogy a férfivilágot a tiz parancsolat némelyikének megszegésére könnyen elcsábíthatták.“

E részt önéletirónk kézírataiból — bár az nem eléggé illik ide közlő hibája miatt, ki némely egészen magántermészetű pontot kihagyni szükségesnek látott, — mindazáltal adjuk, mert ezen érdekes korrajzban tanulmányos és kellemes háttért képez, s ilyen az is, mely alább következik:

„Apám eselekvéssel vivta ki kényelmes, noha nem gondnélküli állását, ezt pedig csak testi s lelki mozgékonyással tehetta, s ime itt van némi összeköttetése a szerves (organicus) és szervetlen dolgoknak; — a szerves t. i. világunkban és önmagában mozog, s a szervetlen is változik és átalakul, mi szintén némi tevékenységre, tehát mozgásra mutat, báresak a térrel térbelire. Tehát ő, az apám, ha testileg nyugodott is, szellemileg mégis mozgott, vagy ha szelleme nem is volt igen tevékeny, akkor kezei voltak azok s ezen tevékenységet vagy cirógatással, vagy packázással, vagy kártyázással fejezé ki, legfőképp a hosszú estéken, mikor számos szülöttjeivel mulatni akart vagy azokat mulattatni óhajtotta.

„Furcsa, pedig Fourier Károly tanát nem ismerhette s mégsem keresett soha egyes mulatságot vagy örömet, hanem mindig összetett, azaz többeset s így elmefuttatásait, éleceit vagy oktatásait sokratesi modor szerint vagy közlőtte, vagy éreztette. — Ezen összetett mulatságok közé tartozott a kártya. Apám szeretett játszani, pedig ezt széles értelemben véve s mindenféleképp játszani s a kártyajátékra vonatkozólag kérdezhetők: mi az értelme, mi a jelentése, mi a haszna? Értelmét vagy értelmezését kifej-

teni nehéz, mert értékét az egyéniségek, sőt az államok is valójuk szerint jelölik meg. A velenceiek például köz-társaságuk fényszakában nemcsak megengedték, sőt tanácsolták is a kártyázást, hogy annak befolyása alatt — mivel a játékban majd mindig fordul, változik a szerencse, — a nyerők el ne hagyják magukat ragadtatni, a vesz-tők pedig a legnagyobb csapásokat is emberileg tűrjék s azoknak rettenthetlenül ellene állani is tudjanak s hogy így az itten szerzett lélektanúlmányokat más pályákra is alkalmazhassák, szóval: hogy jellemüket edzhessék.

„A régi francia és spanyol főnemesség szintén a nevelés egyik ágának tartotta a játékot, részint velencei nézetek alapján, részint pedig azért, hogy fukarkodni meg ne tanuljon s végre, hogy a pénz becsét becsmérelni tudja, azaz hogy a pénz ne váljék lelkévé. A többi nemzetek életében a kártyára vonatkozólag emél többet nem talál-tam, korántsem azért, mintha ezeknek nem lennének ilyes jegyzeteik, hanem azért, mert nem olvastam azokat.

„Tehát kérldhetjük: mit jelent a kártya? Szoros értelembe veszem itt, mert ha a játékot általánosan akar-nám taglálni, úgy e könyvben egy könyvet kellene írnom róla, a mi eszemem fölül volna. Csak azt jegyzem meg, hogy örülök, mikép a kártyát s az ezzel való játékot valódi keresztény katolikus találmánynak mondhatom s mert ezt mondom, tehát tagadom, hogy az ördög talál-mánya, mint sokan állitják. Mikor a kártyát föltalálták és szokásba hozták, akkor még jó világ volt, mert a tiz-parancsolatot megtartották s ha botorkáltak is benne, de át nem hágták. Akkor a tekintély volt a legfőbb és tisztelték, szerették azt, keresztben vagy kardban s fejedelmi buzogányban, s noha az emberiség földi javát sohasem feledé, de a földöntúlira jobban vágyott mint most; akkor az ész még hódolt a hitnek, mert az értelem az érthe-tetlen, átláthatlan s megfoghatlan dolgokat hitte, de nem

taglalta, miként egy bibornok mondá: „Credo, non quia incredibile, sed quia impossibile est.“

„Nem lévén káptalan az emlékezetem, tehát valódiilag nem tudom, hogy a kártya szent Jánosa, azaz előfutója volt-e a nyomdának, avagy marodeurje, azaz kákabélí kullongója, s mivel azt nem tudom, tehát azt sem határozom el, — ha van a természetben logikai haladás, — hogy mi logikaiabb: megelőzze-e, vagy utána sántikáljon? — t. i. a kártya.

„Én magam részéről ezen találmánynak nem tudok más értelmet adni, mint azt, hogy még nem tudjuk a munkát vonzóvá tenni, nem tudjuk pedig, mert nem értünk hozzá változatosságot önteni belé s egyet egyre addig művelünk, folytatunk, nyúznak, míg belé nem fárad teszünk lelkünk. Hajdanában pedig még kevesebbet értettek a munka változatossá tételéhez; azon időben csak úr és szolga létezett s ez utóbbi hasonlított az igás baromhoz, kinek midőn izei és izmai ellankadtak, nem vala más dolga, mint bendője megtöltéséhez látni s lekucorodni, hogy másnap megint ott kezdje, a hol ma hagyta; más részről azonban az úrnak, kinek a tudomány vagy tanulásban nem fájdult meg a feje s inkább használta fegyverét vagy karját mintsem eszét, oly kárpótlásról kelle gondoskodnia, mely óráit könnyű módon úzze, kergesse, gondolatjait lefoglalja, szenvedélyeit izgassa, testi erejét ne fogyasztsza s másnap — habár vesztett is valamit ál-mából — újra talpraesettnek lenni engedje. E gondolat nem volt rossz s mikor az ipar eszméje még nem született meg, nem is lehetett rossz az élet egyformaságába vagy a vivás, küzdés, imádkozás, evés, ivás, dőzsölés s a szerelmeskedés még nem nagyterű változatosságába ezen új iparágat beléléptetni.

„Ezzel tehát a kártyának már némileg hasznát is megemlítettük, noha elfelejtettük mellette a legfőbbet

idézni, azt tudniillik, hogy a nyelvnek szűnórát szerez, melyben az sem magának, sem másnak nem írt.

„Visszatérve atyámra, tudta, értette, figyelmezte s föltételezte-e ő a kártya jelentőségét? — nem tudom, annyi azonban bizonyos, hogy a kártyát eredeti Mészáros Jánosi gondolatok szerint használta s ha ebben nem is elegyítette valami nagyon a hasznost a kellemessel, azonban a hasznost erkölcsösítéssel minden esetre párosította, mert a játékhozi kedvet, mint a társaságokban szükséges kelléket belécsöpögtette szülöttjeibe, annak nagyon megszeretését pedig szeszélye éreztetésével hátráltatta, vagy játék közben némely morális leckézéssel a kártya túlzott megkedvelésének ellensúlyt szerzett.

„Példa nélkül alig adhatok fölvilágosítást, azért tehát fölemlitem, hogy a tekintetes táblabíró úr téli estéken, midőn máshová nem hivatott vagy kéretett, örömet összeszedte kisebb-nagyobb gyermekeit s mint gyakorlati bölcsész, azokat az egyszerű játékról vezette az összetettre s hogy az estélyek a tanítás miatt számára unalmasakká ne váljanak, kisebb szülöttjeit a nagyobbak által oktattatá, Bell Lancaster rendszerét követve, s így midőn a kis Lázi a három évet túlhaladta, értelmi fokozata szerint egynémely játékban ő is részt vett, s midőn részt vett, gyöngéd kora semmi kifogást vagy kivételt sem előnyzött számára. Ő tehát legelőször is — mint a többi — az úgynevezett „Saunigl“-játékkal lépett föl vagyis inkább ült az asztalhoz, melyről a „Snip-snap-snix-pantalonra“ volt az átmenet, s onnét aztán főlebb, a „halberzwölfig“ emelkedett, és miként emlékszem, sőt bizonyosan tudom, ezek voltak úgyszólván — nem anyatéjjel mint inkább atyai leckézéssel beszívott első társas ösmeretei. Ezen ismeretek később szaporodtak, mert a játék mint az étvágy a játék közben nőtt s a kis Lázi e téren később igen széles tapasztalást szerzett magának.

„Folyt tehát a „Saunigl“ s a ki saunigllé lett, vagy egyenesen annak neveztetett, vagy pedig valamely megkülönböztető jeggyel cifráztatott fel, míg más nem lett azzá. Ezzé pedig többnyire a gyermekek lettek s ekkor apám részéről semmi észrevétel sem történt, de ha minden ügyessége dacára ő lett saunigllé, kezében maradván több kártya s ha valamelyikünk örömét ily fölkiáltással fejezte volna ki: „Édesapám a Saunigl!“ — úgy ez hangzott volna csipősen: „Micsoda? én vagyok a Saunigl? Gyere csak ide, nyisd fel markodat,“ — s mivel az ízek és izmok ezen kényszerített kifeszülése legtöbbször néhány packát vont maga után, azért a gyermek ki akarván kerülni a fájdalom érzését, lelkiösmérete dacára csakhamar utána kiáltotta: „Nem, nem, nem Saunigl uramatyám!“ de akkor eserberől vederbe esett, mert még csipősebben kérdeztetett: „Micsoda, te hazudni mersz?“ s a mit a gyermek állhatatosságával elkerülhetett volna, azt első szava visszavonásával megkapta, tudniillik a packát. S ez volt Mészáros János erkölesösítési modora.

„Kis Lázárunk így nőtt és gyarapodott s miután ezen embrionális életéből még három különösebb esetet felhozánk, áttérünk majd a házból először történt kívándorlására.

„Történt, hogy anyám beteges lón s theát csináltatva magának, azt épen szűrni kezdé, midőn Lázár — bár egynehányszor eltíltatott, — útban levén, valamikép anyjára esett; ez elvesztvén a kezében levő esésze súlyegyenét, elejté azt s a esésze forró thea Lázi vállára ömölvén. pongyola ruháján keresztül összepörzsölé testét. Fájdalma sirásban tört ki, a sirásra belépett atyja s látván a tényt, ösztöne szerint hasonszenvileg kezdé gyógyítani. t. i. a csipősségi fájdalmat szintén égető csipős nadrágszíjjal s ez segített is, mert a sirás zokogássá vált, az olaj irt nyújtott a sebre. a szijütlegek pedig a humorális

pathologia szerint más fájdalmat okozván, a felső helyről az alsóbbra vonták le s így mindennek vége lőn — a visszaemlékezésen kívül.

„A másik eset-hasonló eredménnyel végződött, csak-hogy más okból keletkezett s más színhelyen történt. Apám paripája, melyen — mint már említém — gyakran kilovagolt, miként Rosinante, szintén szerette gazdáját ki viszont őt kedvelte, kényeztette. A paripa azonban istállójában nem szenvedhette a gyermekeket s ha evése közt szólíták vagy feléje közeledtek, fiilkonyitással s láb-fölemeléssel ijesztette el őket. Apám Lázit is figyelmeztette, sőt érezhetőleg meg is mutatta, mikép nem szereti a Lázikat s miként érezteti velök a Tátos ezen szeretlenségét. Ez mind szépen volt mondva, csak-hogy falra hányt borsó vala, mert ha a széles udvaron apám, a lovasz vagy más tekintély nem mutatkozott, a Tátos azonnal meglátogattatott. Ezen merények gyakran és szerencsésen sikerülvén, az atyai tanács csakhamar el lőn feledve. Történt egyszer, hogy a Tátos rossz kedvében, Lázi pedig jóban volt s ez merészen belépván az istállóba, közeledett hozzá, sőt kezével tapogatni is akará, midőn a Tátos mérgesen kapván hozzá, mellénél vagy galléránál fogva fogai közé vette s megrázván az ajtó küszöbéhez dobta, úgy hogy Lázi az ajtón kívül a ganéjdombra esett. Az ijedség, az esés s a zúzás-okozta fájdalom rikitásban tört ki belőle, a ház lényei összeszaladának s közöttük, vagyis utánuk atyám is, ki az aszszonyi tisztító kezekből ki- és a magáéiba vett s szokott modora szerint: „Mondtam, ugy-e?“ szók között az elhárító vagy másfelé térítő orvosláshoz látott.

„Az utolsó esetet ha nem is okirattal, de okozati jeggyel is bírom támogatni és bizonyítani, mert nyelve-men viselem azt s talán a seb után ott maradt domborodott helynek köszönhetem, hogy sem ékesen, sem jól,

sem hasznosan nem pereg nyelvem, bárha némelykor élben s gunyorban kitesz magért, csakhogy sem időbelileg (à propos) sem gyakran. Meglehet, hogy ezen esetnek köszönhetem még azt is, hogy egyetlen nyelvet sem beszélek jól, szabályosan, sőt kerékbé töröm azokat, noha többeket értek, sőt végre talán szintén annak köszönhetem, hogy emberiségi tekintetben semmi magas pontra sem vergődhettem föl, mint arra, hogy — boesánat! — ezredes, tábornok, hadügyminiszter és tudja az isten még mi lettem, saját ítéletem szerint azonban semmi, nem pedig azért, mert mi hasznosnak, jónak, népboldogítónak nemesak hogy esiráját, de még magvát sem hintettem el.

„A mint tehát már többször mondtam, apám tekintetes táblabíró ur volt, ezenkívül szabadkai polgár, bajai nemes honoratior, Grassalkovics birtokában élt, de nemesi kiváltságos telken uralkodott s kormányzott, 'e mellett pacséri compossessor, tarankuti pusztabirtokos, kertjének kedvelésével is meg volt áldva. Házas is lévén, családapája is, tehát ő saját vágyainak kielégítése s fiainak okulásá miatt a természetben az élvezhetőt, a hasznost választá figyelme és élvezete tárgyaul, feleségének s leányainak hagyván fenn a kellemest, a szépet, a szem- és orrgyönyörködtetőt a kertben elővarázsolni. — Szép tavaszi, nyári és őszi napzatokon a kert volt a társas összejövetelek, a szem- és orrbeli gyönyörök és gyomorbeli élvezetek színhelye, a hol volt gyep, volt pázsit, volt patak, volt fillagória, voltak utak és sétányok stb.

„Szüleim kedves, kellemes, tréfáló, élelő házigazdák valának s mint ilyeneknek, gyakran voltak látogatóik, következőleg a kert gyakran használtatott élvezetek helyéül. A gyermekek moralizálva s rendhez szoktatva valának s ha meg is taszítottak valakit, vagy meg is boflottak valamiben, de akadályul nem szolgáltak s azért a házi mulatságokban ők is részesülhettek. Atyám mint derék

nemes ember szája izlelő idegeinek megadta az étel- s ital-élvezetet s hogy három legyen a jóból, ehhez még a füstöt is hozzácsatolta, noha rokona, Mitterpacher historiae naturalis professor eleget példázgatott, azt mondván a dohányról: „Non scio quomodo homines veneratam istam plantam perfint consummare, et tamen fumigando consumunt.“ Tehát apám curiájában rendszeren dohányzott s vele együtt vendégei, s mikor a pécsi bor kis fölhevülést okozott, akkor aztán igazán et nicotianam et mundum fumigarunt.

„Épen ily társaság volt a bajai házi kertben s apám ex longissima füstölt, jókedvű vala s hogyan s mikép történt? taplóját felejtette-e el, kovát s acélt nem hozott ki magával, vagy beszéd közben futólag a nevelésre tért át a szó? valódi szükségből, vagy csak annak próbájául, hogy gyermekeinek engedelmességét megmutathassa? elég az hozzá, hogy Lázi, mint a legfiatalabb előhivatott s a mint ez félig Adámszerű, félig polgárosult ünnepi gyermekruhájában elé került, ezen egyenes parancsot vevé: „Fogd a pipát, tétess reá égő szenet és hozd a kezében vissza. Érted?“ — „Értem“ szóval Lázi — feladatára büszkén — távozott.

„Apám éles és erélyes modorának több súlyt tulajdonított, mintsem kellett volna s hogy intő szavai azonnal elfelejtethessenek, azt föl sem is tette. Lázi tudniillik a konyhába menetelig ildomosan viselé magát, de midőn az égő szén alatt füstölni kezdett a dohány, a eselédek pedig esodálták a füstölgő pipás kis Lázit, a mások esodálata fölzigatván önbecsérzetét, a pipaszár a kézben maradt ugyan, miként ezt az atyai parancsolat világos szavai rákötötték, de a pipaszárnak vége Lázika szájába esúszott s így a pipaszár, mint Lázi műszerezett (organikus) kocsijának rúdja útírányt szabott eléje. Minden jól ment egészen a Rubiconig, azaz a kert ajtaja küszöbéig, de itt

elhagyta Lázit az előrelátás s önkényűleg mozduló ízei nem emeltették föl vele lábát annyira, hogy a tizenkét hüvelknyi magas küszöbűn meg ne botoljék. Lázi arca esett s esés közben a szár szopókája nyelvét keresztül-szúrta. Furcsa jelenet fejlődött ki; anyám csittítani, simítani, tisztázni kezdett, apám pedig tekintélyes méltósággal közeledvén, Lázit anyja kezéből ki- s a magái közé vevé s a természetes fájdalom által előidézett sirást, mivel oka géptani volt, önmön eróművi készségével máshová csapolta s miután önszabta törvényének eleget tett, újra visszatevé őt az irt hozó anyai kezekbe, a többit Lázi saját és a házi szerek gyógyító erejére bízván.

„Ezen elősorolt eseteken kívül semmi különös sem véste belé magát emlékezetembe, s ezért gyermekkori viselt dolgaimról nem szólunk többet, hanem még csak azt említjük meg, hogy apám ezután ritkábban járt a kertbe, sokat fekiüdt — miként anyám is — nappal is az ágyban, s gyakran fűrosztotték őt borban vagy bor-seprűben.

„Egyszer csak nagy lótás-futás történt, gyülekeztek a rokonok, s megjelentek a ház barátjai s ezek közt egy tisztes lelkész, anyám bátyja, a ki különösen cirógatott s bevitt apám szobájába, hol az egész társaság, a gyermekekkel együtt összegyűlt volt. Mit beszélt apám mindannyival? nem tudom, csak arra emlékszem, hogy a lelkész fölemelt, apám ágyához vitt, ez megcsókolt s kezét fejemre tette A társaság eloszlott, a gyermekek eltávoztak s csak a lelkész s a házban lakók maradtanak. Másnap a város lelkésze jött elő ünnepélyesen; a barátok s rokonok a betegszobán kívül a házban, a házban kívül pedig s az udvarban tömérdek nép volt; bent és kint szomorú arcok vegyítve könyezőkkal, anyám sirásban s este kong a lélekharang

„Az ezt követő napon az előbbi személyekhez még mások is gyülekeztek. A női nem sirt, a férfiak mélyen hallgattak; a kis Lázit nem vitték be atyushoz, a mit kért: megadták neki s mulattatták. Kocsik jöttek; a gyermekek sírás közt váltak meg egymástól, mindenki sirt, Lázi is mekegett, de nem tudta miért. Egyszerre csak anyám is megcsókol, sir és azt mondja: légy jó, engedelmeskedjél; a lelkész megsimított s kérdezte: akarok-e vele memi? Akartam-e, nem akartam-e? nem tudom; az egész dologból mitsem értettem, csak azt tudom, hogy anyám sírása közt kocsiba tettek s ezzel kihajtottunk.“

II. FEJEZET.

Az első vándorlások.

„Katymárra vittek. Ez nem kies fekvésű falu, de épületei sincsenek valami szépen rendezve. Eléggé terjedelmes, népes és ősi szokású lakosainak fele bunyevácokból, fele vadrácokból állott. Volt akkor már meglehetősen szentegyháza, nem igen tekintélyes földesúri laka s rossz iskolája, sőt a vendéglője is olyan volt.

„Nagyságos földesura Latinovics János császári és királyi tanácsos s testvére József vagyis Jozsó volt, de mivel ősi szokás szerint ez utóbbi vezette a gazdaságot, ezt tisztelték a lakosok földesurokul, ennek bókoltak s csak az úrbéri hosszú fuvarral Pestet is megjárt kocsisok hozták haza hagyománykép a hirt, hogy messze földön, pompás szobákban, pompás házban s egy olyan városban, — melybe egész falujuk földestől marhástól beléférne — lakik egy más emberféle úr, kinek még milosztovni Jozsójuk is nagyot köszönt.

„Nagyságos Jozsó mellett, sőt hébe-korban fölötte, igen ritkán alatta — tiszteltetett, sőt szerettetett Piukovics János helybeli tisztelendő plébános úr, kit ha kevésbbé lett volna is oly jó és felebarátját szerető férfi, mint a milyen volt, — papi méltóságában még az is emelt, hogy a szomszéd mateovicsi nemes birtokos Piukovics-esaládhoz tartozott, mely akkor vagyonban még elég tekintélyes és amyira el nem szaporodott volt, mint ötven évvel

később. Ehhez járult, hogy a plebános ur még tudósnak is tartatott, mert hálószobájának egyik oldalát oly könyvtár foglalta el, mely a memyezetig ért, végre pedig viszonyban volt sógorság, komaság és barátság útján a szomszéd, nemes birtokos Latinovicsokkal, számos családdal Borsodon, meg az Autunovicsokkal Almáson és végre a leghiresebb, legbirtokosabb és legizmosabb Vojnicsokkal Szabadkán, s így lakása ritkán volt üres, mert minden útas bemutatta, sőt nem ritkán a földesúr is megalázta nála magát.

„Ez mind szép volt, mert a tisztelendő plebános úr nagybátyának nemcsak kedves lehetett, hanem hivatalán kívül maradt pihenési idejekor nemcsak a gyomrot, sőt az értelmet is igyekezett kielégíteni; de legbecsesebb kincs volt a házuál a jó szakácsné fölött is a kis Lázira nézve a káplán, a derék, a becsületes, a felséges, a jó, az emberszerető, a „*siuite venire parvulus ad me*“ követésével Krisztus urunkat utánzó Vertalics.

„Az Isten áldja meg őt sirjában, s boldogítsa a más világon, mert ha az egész papság ily lelkiülettel birt, bir, vagy biraud, akkor az írott vagy nyomtatott erkölcsi szabályokra kevésbé lenne szükség, mert ők maguk tesztített erkölcsök s ezek példányképei lennének s akkor a világra el lehetne mondani, a mit Tacitus a régi germánokról mondott: „*Ibi plus valent boni mores, quam bonae leges.*“

„Vertalics még nem régóta működött Katymáron az Úrnak szőlejében, s máris kedveltje volt a falunak, a plebánosnak, az uraságnak, az ehhez járó s a körülfekvő vidéken lakó nemességnek.

„Midőn a kis Lázit levették a plebános kocsijáról s a szobába vezették, a szakácsnének és ennek a káplánnak mutatták be.“

Itt „London, 1853. augusztus“ kelet mellett megszakad Mészáros önéletrata. s utána következő sajátkezű jegyzete következik:

„Eddig ment vagy iratott a história s pedig Jersey és Londonban. Itt félbeszakadt, mert Európát élveivel, elveivel, eszméivel, vágyaival s törekvéseivel vagyis helyesebben — várakozásaival odahagytam s pedig épen akkor, midőn csaknem szemrehányásokkal illettek, hogy futok a harc elől s hogy kerülöm a közelgő háborút, melyből születnék vagy melyből következnek a Haza felszabadulása. Így politikusaink, így jó barátaim, így ismerőseim; de mivel Lázár bácsi, vagy máskép „az öreg úr“ jellemének sok gyöngesége mellett is bir a myi önfejtéssel, hogy kire vagy mire sem hallgat, ha egyszer elhatározta magát, azért a török-muszka zagyalékot, mit „keleti kérdésnek“ szeretnek nevezni, semmibe sem veszem s csak annyiban tulajdonitok fontosságot neki, a mennyiben az háborúvá nőheti ki magát, melyből zavar keletkezhetnék, ennek következményét azonban minden tudással együttvéve a magam tudatlansága kitalálni nem bírja.

„Búcsút vettem tehát ezért szóval vagy levélben barátaimtól és ismerőimtől s hű követőmmel. Katona Miklóssal az „Arabia“ nevű gőzösre szállék, melyen az angol külügyi minisztérium ingyen-jegyet adott a második helyre. — 1853. augusztus 10-dikén el is indulánk s kilenc nap és 12 óra múlva az Óceánon keresztül Észak-Amerika Egyesült-Államaiba értünk s New-Yorkon keresztül Brooklynba szállánk. Impressióimat talán akkor adom, ha elbeszélésemben Amerikáig érkezem.“ (Fájdalom, odáig nem fónóduak ez iratok, benyomásait azonban mindamellett amerikai leveleiben olvashatjuk.)

„Ezen alábbi sorokat pedig tíz és fél havi megszakítás után kezdém ismét írni.“

„Tehát Katymáron valék; vig vagy szomorú-e? nem igen tudom, de aligha éhes nem voltam s álmos utána; ezért ettem s aludtam. Az első éjjel pap bátyám a káplával s a sine qua non szakácsnéval mily programmot készített rám vonatkozólag? azt sem tudom.

„Nyár lón s a kertben sétálánk pap bácsival, a ki elmondá minden növény nevét, hasznát, ízét, jóságát s kártékonyságát, hogy ekkép a gyermek nyaláunkságának irányt és célt adjon. Szabad lévén a gyermeknek mindenhez nyúlni s ismervén becsét mindennek, nem emlékszem rá, hogy megbüntettek volna valamiért. A kertben gyakran ülénk le az út mellé s kis vesszővel betüket csinálánk a homokba s azokat az apró írásbelivel s a nyomtatottakkal összehasonlítottuk; ily úton rövid idő alatt írástudóvá lettem, sőt még homokba író is; mikép vezetett a jó káplán a homokból az asztalhoz s a vessző helyett mikép adta a tollat kis kezembe? azt ő tudná, én csak annyira emlékszem, hogy alig múltam el négy éves s már tudtam írni, olvasni. E mellett ismertem a ház körüli tárgyakat, az állatokat használatuk és hasznukkal együtt. E mellett szerencsés vala a gyermek, hogy a szakácsné nem szeretett sokat beszélni s hogy a káplán sok történetkét, eseményt s más mulattató apróságot tudott előadni, mert így meg volt mentve a borzasztó jelenetek, kisérteties történetek s más efféle konyhai és cseleedszobai előadásoktól.

„Élt ugyan, sőt már író is volt akkor Jean Paul, de nem hiszem, hogy Bácsban ismeretes lett volna, mert mikor Lázi emberré lón, sőt férfivá, még akkor is igen ritka madár volt, a ki ösmerte, és ha volt, az confusus bolondnak tartotta. Pedig ez a Jean Paul mondotta, hogy a gyermekeknek történetecskéket a történelemből kell mesélni s pedig nem bizonyos előre meghatározott órákban, hanem alkalmilag. Ezt ösztönileg kellett éreznie

és alkalmaznia Vertalicsnak s így a kis Lázi a magyar történelem előbbkelő szereplőivel és eseményeivel annyira ismeretes lón, hogy a káplán neveltjét és kedvencét valami csoda kis fiúnak tartották.

„Ezeken keresztül esvén, négy és fél éves koromban a templomi ministráció már kicsinység volt, a mit elejéntén persze csak a bal oldalon s csak a káplánmak, később azonban a jobbon és egyedül s ekkor már plebános bácsinak is végezhettem.

„Ily örömök és foglalatosságok közt gyarapodott a kis fin, élvezte idejét, sőt korához mért ismeretekben is öregbedett. Ez édeni időszak azonban nem tartott sokáig, mert még nem volt öt éves, midőn visszavitték Bajára, minthogy nagybátyám, Piukovics plebános úr e világot a túlélettel eserélte föl.

„Anyám még élt, de beteges volt, de számos élő testvéreim közül többekre nem emlékezem, mert már vagy szabad szárnyra keltek, vagy pedig anyámnak vérrokonainál tartózkodtak. Homályosan emlékszem arra is, hogy mivel beteges anyám a budai fürdőkbén gyógyította magát, azért tehát engem is fölvitetett Pestre, lévén ott két nemes Bóbies kisasszony, kik beesületben megöregedvén, a roppant számu rokonok gyermekeinek nevelésével foglalkoztak, nem lehetvén oly szerencsések saját szülöttjeiket nevelhetni.

„Sibilla és Rozália nevet viseltek az előregedett hölgyek, kiknek kezei alól kerültek ki és óvó szárnyaik alatt serdültek föl az Adamovics, Bóbies, Kliegl és a Mészáros-család élő reményeik. Több más, távolabbi rokon is neveltetett ott, ezekből azonban akkor csak egy család volt képviselve; ennek nevét elfelejtém, de jól emlékszem reá, hogy az idősebb leány iránt némi vonzalommal viseltettem, mert néhánny évvel idősebb lévén nálamnál, viszonthajlama dicsvágýamnak elégtételt nyújtott,

másodszor pedig, mert ezen viszonzvonzalmát sejteni is engedte. Hanem a házi rend, a harmadévi normális iskola tanulmányai, a ház többi gyermekeivel való játszás s az öreg kisasszony-nevelők fölügyázata és gúnyaik szerelmemet csakhamar kiverték fejemből, annálinkább, mert annak tárgya maga is zárdába vitetett.

„A két nagyúné oly nemzedékhez tartozott, mely a XIX. században már kihalt, s ha netalán még léteznék, az újabb idők átalakulása és haladása szerint módosult. Fősajátságuk volt, hogy a régi jobb időket szerették dicsérni; magasztalták az akkor éltek áhítatosságát, jóságát, udvariasságát, szerették felebarátaikat, de elébb megszólták; kíváncsiak voltak a szomszédok tettei, szavai, vagy az ismerősök közt történt eseményekre; szerettek kérdezősködni, ismertek minden családi viszonyt, sőt az apró s nagyobb botrányok sem valának előttiük ismeretlenek, s így szép aggastyánságot ért nagynénéink bő és változatos élvezetet nyertek a biblia, imádság s prédikációkon kívül leginkább azon párbeszédekben, melyek a náluk rokonokból, ismerősökből s hozzájuk hasonló korú és állapotú hölgyekből gyűlt társaságokban fejlődtek ki. — Nem tudom, szent Basilius mondá-e vagy más, hogy az asszonyok a szülés és gyermekágy alatti szenvedések kárpótlásaul feljogosítvák a mértékletes rágalomra, megszólásra; ha ez igaz, ez esetben Sibilla és Rozália ő hajadonságaik némely más társnőikkel együtt bűnösök valának, a mit igen sajnálnék.

„A packa, vessző, konyhakanál, kuckó, fogság, a kedves ételtől való megfosztás és több ilyen humánus büntető eszközök divatban valának és használtattak is eleget, de legtöbbnyre meg is voltak érdemelve, s mégis, ha az erélyesebb Rozália által rendeltettek, a lágyabb-szívú Sibilla enyhítette azokat, vagy ellenkező esetben — csupán csak ellenzékéből, — enyhítette a másik.

„Egy év lefolyta után tanárunktól, Tolnaytól és Sibilla s Rozália nagynénéinktől elváltunk, s a kis Lázit Bajára vitték egy másik nagynénihez, kuklói Adamovics hitveséhez, a meghalt katymári plebános vérszerinti testvéréhez. Az Adamovics-ház, noha nagyonát sertéshizlalással és eladással, meg szabadkai városi jószágok bérlésével szerzette, Baján az úgynevezett méltóságos Szentgyörgyi Horváth és a nagyságos katymári Latinovics uraságok után az elsők közé tartozott. A háziasszony, Erzsébet, bár dalmata családból eredt, mégis oly eredeti, minden jó tulajdonsággal felruházott magyar jellemmel bírt, hogy az egész közönség önkénytelenül tisztelte, s mindenki becsületnek tartotta, ha ismerősei, látogatói közé tartozhatott.

„Itt volt tehát a serdülő s már akkor árva gyermek, mert anyja is meghalálozott. Lelki tüncmény az, hogy atyjáról, a ki ugyan szerette gyermekeit s természet szerint legjobban szerette a legkisebbiket, de ezen szeretetét a szigorral követelt s gyakori büntetésekkel kicsikart engedelmesség által mérsékelte, — mondom, hogy atyja mégis mélyebben megmaradt a kis Lázi emlékezetében, mint jó, szeretetteljes s az atyai büntetéseket mindig enyhítő anyja. — Ezen időben a számos gyermek közül csak hatan éltek; a többiek szüleiket vagy megelőzték, vagy utánuk költöztek.

„Az élők közt volt az első ágyból, báró Hunt leánytól származott Dániel és Erzsébet, s aztán a második ágyból, vagyis a dalmata Piukovits anyától született Sybilla, Antal és Charitas, kik vagy nevelésben vagy tanodákban voltak máshol s csak Erzsébet lakott Baján, férjhez menvén Szutsics József alügyészhez; s e mellett iskolai vagy a törvénykezési szünetek alkamával Dániel is Baján tartózkodott.

„Itt Baján fogták be hősiünket, a szegény Lázit az Alvarez jezsuita által alkotott: „Quae maribus“ igájába, s az újfatos szent Ferenc-rendbeli szerzetesek nem annyira nevelték, mint inkább itt ütlegették belé a tudományt, s mivel ez a tudomány magában véve elég hig volt, s mivel ezt felülről töltötték be, hogy ki ne jöjjön belőle, tehát azt alulról beléje kellett vesszőzni. És meg is állították benne e tudományt s pedig jól s ha a tanító ideges volt, nem elégedett meg, hogy egyszerű fájdalommal eszközölje ezt, hanem összetett gondolt ki s ezért „esalánnal“ verte kis növendékeit, hogy a mechanicus szer által okozott fájdalom elmúltával a hátramaradt sebek gyógyítása alatt is megemlékezzenek a büntetésről, annyira, hogy még vén korukban se legyen gyermekkori örömeikre való visszaemlékezésükben élvezetük.

„Nem tudom, vajjon a magyar sz. Ferenciek szerzete egy-e a francia úgynevezett „frères ignorantines“ szerzettel; de hogy a bajaiak épen olyanok voltak azon időben gondolkozásmódjukra és nevelési rendszerükre nézve, ezt állíthatom; azonban meg kell azt is vallanom, hogy erről részben mitsem tehettek, mert az ember ritkán jobb körénél, melyben él, már pedig akkor Európa legnagyobb része a tudatlanság átka alatt nyögött, s a távol-nyugati tudás-fáklyája még nem világított annyira hozzánk, hogy itt az ember becsét méltánylani tudták volna s ezért az emberi nevelendékeket kis tinóknak tekintették, kikből tanítás által ökröket kell nevelni; voltak ugyan kivételek, de a latin szabályokat ezek is derekasán virgázták a növendékbe, úgy hogy a kis keresztény majd beléjük fült s ezt — „korai izleltetésnek“ nevezték.

„Midőn első éves latin iskolás voltam, — kit akkor principistának hívtak, — Antal bátyám tanítójánál szelidebb professorom, pater Péter alulról csiklandoztatott, hogy főnt az érthetlent fejemben tartsam, ez azonban

még sem hatott rám anyira, hogy midőn a kinpadot elhagytam, mással ne gondoljak.

„Azt mondja ugyanis a krónika, hogy nem volt oly magas fal, melyet át nem másztam, — sem árok, sem kerítés, melyen át ne törtem volna.

„A phrenologok szerint szerzési organumom inkább kicsiny mint középszerű, s hogy ennek dacára mi ingelhetette a kis tanulót, a tiz parancsolat ötödike ellen véteni? ezt nehéz megfejtteni. Elég az hozzá, az uj krajcárok fénye elcsábított, ötöt elvittem belőlük, száraz almát vásároltam rajtuk s megettem azokat, mitsem törődvén a többivel. Ezen tettet azonban a bűnhődés még az nap követte, mert a packa azonnal bevallatta azt. Erre nehéz láncsal lebilincseltek, a látogatóknak bemutatnak, láncban kellett hálnom s csak 24 óra mulva vették le rólam, meg kellvén elébb szorosán ígérnem, hogy a másét sohasem bántom.

„A második phrenologiai tünemény, mely szerzési agy-szervem dacára pénzkeresetre késztetett, azon szokásból származhatott, hogy a vagyonosabb polgárok halálát hosszú harangozással hirdették. Midőn tehát a lélekharang megkondult, a szabadságban levő gyermekek egytül-egyig a templomba siettek meglesni a szekrestyést, hogy pártfogása alatt harangozhassanak, a miért mindig kisebb-nagyobb jutalom járt. Ilyes merényekben a kis Lázár többször részt vett, a mikor öttől egész tizenkét krajcárban részesült, ezen pénz azonban halberzwölfön azonnal el is kártyáztatott, hol a toronyban, hol valamely kertszögletben.

„Ezek mellett álljon végre a harmadik phrenologiai tünemény. Ugyanis szerelmi agy-szervem sem haladta meg a középszerűt, még is Trézsi, akkor a szép kis Trézsi, a ki később az igen is szép Trézsi kisasszony-nyá, azután pedig, a még mindig szép Trézsi asszony-

sággá vált, — újra szerelembe ejtett s ezen gyermeki vonzalom — bár azután soha sem láttam őt többé — ekkoráig femmaradt emlékezetemben.

„Még csak azt jegyzem meg ezen időből, hogy a kis Lázi csintalan volt ugyan, de volt valami sajátsága, mely őt mások előtt — mint mondják, — kedveltté tévé. Hogy lángészt nem tanusított, az bizonyos, de még nagy értelmi tehetséget sem, de igenis jó emlékezetet. Rosz tanuló volt, de a kikérdezés napján mégis mindig tudta leckéjét.

„A következő évben Bajáról el- és Szabadkára vitték özv. Demerácznéhoz, egyik távoli rokonához, folytatni tanulását és neveltetését. Nevelőiben azonban itt sem talált Vertalics-féle tanítókra, mert bánásmódjuk oly oktalan volt, mint a bajaiaké. Itt halálig kellett conjugálnia és declinálnia a serdülő nevendéknek a helyett, hogy okosabbra tanították volna. Itt is folytattatott beveretése azon latinságnak, melynek hallatára Cicero megfordult volna sirjában sőt ha az első századbéli, római pogányokból lett keresztények netán feltámadnak, újból lefeküdtek volna.“

Mészáros Lázár önéletírása itt ismét megszakad s mert olvasóinkat érdekelheti az is, hogy ez irat szerkesztése közben mily viszontagságokon ment keresztül, ide igtatjuk a megszakítás után tett jegyzetet. Ez így hangzik:

„Ezen soraimat végzém New-Jerseyben, 1854-ben, a magam házában, függetlenségem első és utolsó évében.

„A folytatást újra kezdettem 1856. januárjában, Flushingban, New-York-, Long-Islandban, függő állapotban.“

S ezzel áttérünk a folytatásra.

„Nem tudom: hol, mikor s mily latin szerzótól tanultam e verset:

Effare causam nominis
 Utrum ne mores hoc tui
 Nomen dedere, an nomen hoc
 Secuta morum regula.

„Azaz erényi tekintetben nem akarom magamat Hudson-Lowhoz hasonlítani, vagy ahhoz, a ki alkalmat adott ezen vers készítésére; de mivel Lázárnak keresztelték, tehát az vagyok s bármit ígérjek, fogadjak, bizonyos, hogy Lázárkép végzem életemet.

„Ezen lázári veres fonál mindenhol és mindenben látható, következőleg ezen írásomban is. Mint amerikai freeholder folytatni s pedig vígabbban és serényebben akartam folytatni rajzolatomat, de hiába! Harmadfél éve tapodom ezen úgynevezett normális republika földét s épen harmadfél lapot írok ezen idő alatt tele. Ha bevégezhetném, úgy számvetési feladatul lehetne kitűzni: hány évig kellett élnem, hogy ezt tehessem? Mivel azonban erre felelni nem tudnék, azért áttérek szabadkai, második évi tanulmányaimra.

„Egy évig tartott latin kizás után szűnapok következtek s a kereken tört kezdő latint „haza vitték,“ mint mondani szokás; ez a „haza“ pedig Bajmok volt, mit Adamovicsék bérben tartottak. A számaron és lovon való sok nyargalozás közt csakhamar véget értek a szűnapok s a kis Lázi újra visszavitetett Szabadkára, s ott a régi család kebelében, a régi szerzetesek vezérlete alatt ismét folytatta azon classicusok nyúzását, kikkel tiz évvel később, hamarább s örömeztobb barátkozott volna meg. Mily deák volt? kitészik abból, hogy ismételnie ugyan nem kellett, de később újra kellett tanulnia mindazt, a mit nem annyira elfelejtett, mint inkább sohasem is tanult.

„Ebben az évben tanulta Lázi a menuettet is táncolni s ezt a világnak tudnia nagy érdekében áll. Különös, hogy a Demerácz kisasszonyt, kivel a menuettet tanultam, az iskolaév bevégezte s Szabadkáról távozásom után többé nem láttam s csak 1855-ben találkoztam vele Amerikában, de itt sem beszéltem vele. — Egyéb vigasztalóim közül álljon itt még Szutsics Pál apát és szabadkai plebános neve, a ki mint sógor pártolt, mert mitsem kellett adnia.

„Nem tudom, fog-e a történelem arról megemlékezni, hogyan szoktatták, vagyis inkább hogyan esalogatták a szabadkai lakosokat akkor templomba? Ennek módja egyszerű volt és dudából állott, mely a templom előtt szólalt meg s mind a két nembeli fiatalságot kólo-táncra buzdította; midőn pedig a dudás kifogyott a szuszából s nyugtatni kezdé tüdejét, akkor megszólalt a veesernye harangja is s a keresztények bementek ájtatoskodni. Veesernye után ájtatosságuk díjában megint táncolhattak s így lassan-lassan hozzászoktak a templomhoz. Midőn e sorok írója Szabadkán járt iskolába, veesernye előtt már-már nem, de utána még minden bizonynyal megszólalt a duda s a nép a kolo-ketusában (pór-tánc, melyben egy férfi két nővel járja) kitett magáért.

„Ez elvet magában véve nem lehet becsmérelni, mert már a régi római bölcsök egyike is azt mondotta, hogy az istenek örülnek, ha a férfit szerencsétlenségében föl-emelkedve, azzal küzdeni látják, s így nem tudom: miért ne örülnének az istenek, ha teremtményeik vígadnak!

„Végkép bucsút véve itt a syntaxista Szabadkától, Bajára ment a szűnmapokat tölteni. — Hogy ezen időig meséket, történetkéket és apró elbeszéléseket gyakran hallottam részint első nevelőmtől Vertaliestől, részint másoktól, — arra emlékszem; de hogy önmagam is belévágtam volna a könyvek olvasásába, azt nem állithatom,

Arra azonban jól emlékszem, hogy ezen évben jutott kezembe „Benyovszky gróf és Rontó Pál“ története, s hogy nagy benyomást tett rám, abból következethetni, mert ezen történet verseit gyakran kellett könyv nélkül elmondanom, hogy Guadányi nevét sohasem felejttem el s hogy „Rontó Pált“ még később is nagy érdeklődéssel olvastam.

„Elkezdődvén az új iskolaév, most már Antal bátyám felvigyázata alatt (ő a törvényt tanulandó, én a latin iskolákat folytatandó,) Pestnek tartottam, hol lakást és élelmezést az úri-utcában, a báró Laffert-házban, Trautzl nevű ezüstmivesnél fogadtunk.

„A kicsiny iskolai hóstól megtagadván a természet az élénk képzelő tehetséget, mitsem tudok róla mondani, mily különbözők voltak azon benyomások, melyeket Pestre való első és mostani második érkeztekor érzett. Arról azonban emlékszem s pedig jól, hogy az öreg rococo nagynénék, Bóbies Sybilla és Rozália kisasszonyok még éltek, hogy Sybilla és Charitas testvérnéném, valamint a később Salamonhoz férjhez ment Kliegl kisasszony is, más férfi rokonokkal együtt náluk tartózkodtak.

„Pesten kegyes-rendű papok, úgynevezett piaristák foglalatoskodtak az alsóbbrendű latin oskolák tanításával s bár ezek szintén papok valának, de számos közöttük kiválóan tudós egyén, az akkori világ műveltségének színvonalán állottak s mert már megelőzőleg hat évig kellett tanítóskodniuk, mielőtt papokká szenteltettek, azért egyéb társaik közt ők voltak legalkalmasabbak rendeltetésüknek megfelelni.

„Az úgynevezett poézist, vagyis az ötödik diák iskolát Grosser tanította, derék, művelt pap, a ki tanítványait illő emberiséggel vezette. Hogy nevendékeibe többet, okosabbat és hasznosabbat nem önthetett, annak

kevésbé volt ő az oka, mint a kormány ferde szabályozása, mely szerette a gyermekeket agyon cathelizáltatni s oly értelmetlen érthetlenségekkel telerakni, miknek felfogásán a legnagyobb eszék is régóta hiában törik magukat.

„És mit mondjunk a classicusokról, a görögök, a rómaiakról, kiket érteni sok tekintetben igen is szükséges, és a kiknek megértése annyi szép eszmével s tanulsággal gazdagít, hogy nélkülök talán az ember természeti állása és különböző viszonyairól tiszta fogalomra nem is jutotunk volna, vagy ha jutunk is, de annyi zavaros és sötét viszonyokon keresztül, annyi salakkal vegyítetten, hogy csak később rázhattuk volna le a szárnyainkat fedett sarat.

„Hanem miként öntötték a kis keresztényekbe ezen latinságot, mit akkor a legfőbbnek, a tudományban egyedül üdvözítőnek tartottak, — az isten tudja és az, a kinek ilmi való testrésze érezte; és mégis azt kívánták, hogy oly vigak legyenek mellette, mint azon apró lények, kiket vernek, hogy ne vessenek.

„Ezen apró keresztény lelkek közé tartozott e sorok írója is, kit — mivel némi jó emlékező-tehetséggel látszott birni, — annyira megtömték Ciceróval, Curtiussal, Nepossal s más hasonlókkal, hogy később, katona korában nagy erő- és akaratmegfeszítésre volt szüksége, mikép a latinságot újra elővegye s a classicusokat átolvassa, úgy hogy midőn Byronnal elmondja:

I abhorr'd

Too much, to conquer for the poets sake
The drill'd dull lesson forced down word by word
In my repugnant youth, with pleasure to record

(Childe Harold. Canto 3.)

saját állapotját rajzolja, mert sohasem olvashatta azokat a nélkül, hogy fiatalkori bántalmairól meg ne emlékezett volna.

„Mi az iskolai tárgyakat illeti, biz azokról sem tudok jobbat, vagy többet felhozni. Kár is lenne, mert sok hasznot úgy sem hajtottak e sorok írójának.

„Az iskolán kívüli dolgokat, különösen a magyar irályt illetőleg, ezekben sem haladtam valami sebesen, de mégis csak haladtam, mert olvasmányaimat ekkor már bővíttem. Ezek Dugonits, Báróthy, Guadányi és más, már elfelejtett szerzőktől eredtek, s köztük a „Peleskei nótárius“ a legfőbb helyet vivta ki magának, noha az „Aranyperceek“ is jóakarásban részesültek. Emlékszem még „Cassandrára,“ s „Ólimo Miklós földalatti utazására“ is. — Voltak ugyan még kisebbszerű olvasmányaim is, mint „Stigfrid és Brunswick,“ — „Argirus királyfi,“ — a „Szép Magyellóna,“ — „A négy Hajmon-fi“ és mások, hanem ezek a többi s kivált az iskolai olvasmányok tömkelegében elvesztek.

„Társasviszonyaim a többiekéhez s ezek közt a szegényebb sorsúakéhoz hasonlítván, semmi különös benyomást sem gyakoroltak reám, annál inkább nem, mert még csak egyetlen iskolai barát sem fészkelte magát emlékezetembe. A mikről legjobban emlékszem, azok a néném-asszonyi körökben történtek, hol tréfa és nevetés közt kedvesen mult az idő, annyira, hogy a báró Laffert házában télen át tartatni szokott esti multságok semmi irigységet sem gerjesztének bennem, annál inkább, mert a báró vendégei csupa hálából és elismerésből percc-bálok-nak nevezték ezen multságokat, minthogy a láb munkások azokban perccnél s egy pohár viznél egyebet nem kaptak. S valóban az akkori, magyarán ivó időben nagy merészség lehetett ilyen mértékletességi eljárással boszantani a serdüilő világot s mi több: a házassági jelölteket!

„Még egy derék pofonról emlékszem meg, s pedig azért, mert azt anyai idő óta ép úgy nem felejtettem el, mint a városban kapott első virgácsomat, azaz azon

városban, melyet bunyeváé lakosai kitünőleg városnak, míg mások vállvonitva egyszerűen csak Szabadkának neveznek. Visszatérvén a pofonra, azt Antal bátyám szépitőleg vagy enyhítőleg-e? colaphus-nak nevezte, s mert tapasztalá, hogy a másnap reggeli examenre cathekizmusomat nem tudám, tehát konyhadiákosan — megcolaphisált. Erre ő nyugodtan lefeküdt, én pedig keresztülmentem az égbekiáltó és halálos bűnökön.

„S így eltelvén ezen év is s elbúcsúzván a derék nagynénéktől és ismerősöktől, csakhamar hazamentünk, a szünnapokat Baján és Bajmokon Adamovicséknál tölteni. Ezen időről mitsem mondok, noha hasznossá tehetném ezen iratot, ha az azonkori gyermeki játékokat leírnám, ugymint: a csigát, a klikert, a lapdázás nemeit, a rótát és métát, a pinckert, a malac-ólba hajtást sat. — hahogy ötven év mulva is nem bukkantam volna ugyanazon játékokra, pedig más világrészben! a mi azt tanusítja, hogy igaza volt Axbutnothi doctornak, midőn azt mondá, hogy „minden hagyomány közt az utókorra legtisztábbban és legromlatlanabbul az iskolás gyermekek játécai szállnak át.“

„A mit azonban sehol sem tapasztaltam, azt mint különöst Mészáros János családjában láttam, t. i. az egész család szerfölötti kiképzettségét a kártyajátékban, s mivel hősiünk „vakaressága“ dacára szintén otthonos volt minden játékban, itt lenne az ideje a játéknak hasznát politikai és bölcészeti szempontból leírni, hanem remélem, hogy erre nézve még lesz alkalmam véleményemet kifejteni, midőn később ebben és másokban katonai tapasztalataimat közlendem. (Kár, hogy ez életirat odáig nem terjed. — Közlő.)

„Elmúlván újra a vacatió aranjuezi szép napjai, hősiünket kitisztogatták, megfésülték, ruháit megfoltozták s újakkal is szaporitották s ekkép elkészülve várta az órát,

melyben elhatározzák: hová vigyék a fiut? — Férfitestvéreim már keresztülesvén tanulmányaikon, a kezdő rhétort isten nevében saját szárnyára kelle bizni, hogy azonban fenn ne akadjon, volt Dániel bátyámnak Pécssett egy iskolai barátja, a hol gymnasium is létezett, melyben meglehetősen jó világi tanítók oktattak, bárha az intézetet Klímó püspök alapította, ha nem hibázom.

„Igy tehát Pécs közelsége s az ott levő felvigyázat megfelelővén az igényeknek, oda vittem s Dániel bátyám barátja testvérénél, Reicz úrnál tettek le.

„Pécs kieszen fekvő városka, sőt Magyarhonban akkor városnak is beillett; szép tájékkal, friss egészséges levegővel, jó vízzel, sok gyümölesesél és jó emberekkel bir.

„A tanulmányok minden iskolában egy kaptára lévén ütve, csak a tanítók okoztak némi különbséget, mivel világiak voltak, s a többiek közt a 6-dik oskola tanítója, ha jól emlékszem — Horváth, nyájas előadása és emberi módja miatt különösen diszlett.

„A tanulmányok jó ideig rendesen folytak s ekkor még nem lehetett gyanítani, hogy azokat a keresztülvonuló katonaság, különös a közkedveltségben részesült 5-dik huszárezred kitérítse kerékvágásukból. Kitért azonban a francia háború s az olasz hadseregnek Olaszhonból kiveretése után a sebesültek Pécssett is igénybe vevék a tanoda épületét, úgy hogy a diákok e miatt szűk termekben, sőt gyakran nyílt téreken is examináltattak s végre elbocsátattak.

„Quintus Curtius, Svetonius, Cicero szerepelt leginkább, vagyis ezekben vájkált a rhetor.

„Hatodik évi tanulmányomat elvégezvén, kiképzett poétának és rhetornak tartattam, scandáltam és caesurát kerestem mindenütt s a Catilina quousque tandem-mel úgy akartam hatni, a hogy mondója sem hatott a senatusra, szóval: talpraesett deák és deákos ember voltam.

„Episódok gyanánt álljon itt először, hogy házi gazdám gyermekeinek volt egy Várad-i nevű tanítójuk, ki felnőtt fiú, sőt legény lévén, a nappali kényszerült illedelmes s köteles példaadást este a falon átmászás, kártyázás és más multságok által igyekezett kárpótolni, melyek némelyikébe a fiatal rhetort is beavatta, felnyitván így annak szeméit, hogy nem minden tudomány taníttatik és tanul-tatik nappal a tág iskola-termekben, hanem hogy esténként is gyűjtenek kisebb szobákban is ösmeretek, melyek mivel rejtélyesek és tilosak, éppen azért kettős gyönyört nyújtanak.

„Második epizó-d hegedűtanulásom volt. Dániel bátyám tudniillik igen szépen játszott s jól értette a zenét s mivel a hegedű volt kedvenc hangszere, azért zenésznek csak a hegedűst tartotta. Kérdőre vétettem tehát én is: mily zenét szeretek legjobban. Én tekintetbe vévén kellemes pengésű hangomat egy részről, más részről a gitár könnyűségét, ez utóbbi mellett nyilatkoztam, de ez egy fiatal poétára nézve képtelenségnek tartatván, a hegedűt tukmálták reám, a mire „nem bánom“ szóval igen könnyen ráállottam. Jó cremónai hegedűvel ellátva, azt hiszem Szabó Dávid mester figyelmébe ajánltattam s elkezdők a leckéket s tizenkettőig vittem is, végre azonban mivel mind a tanuló mind a tanítvány megúnta egymást, elváltunk s a hegedű az ágy alá jutott, homét a szűmapok bekövetkeztével csak a hegedű nyaka jött ki épségben, testének egyéb részei pedig elmálva adattak vissza bátyámnak, a ki szépen megköszönte szorgalmamat s felvigyázatomat s többé nem igyekezett e nemben ki-képeztetésemre latni.

„Nagyobbak lévén a diákok, a multságok is nagyban folytak Árpád helységének cseresznyésein, somosain meg erdős helyein, a paraszt legények és deákok közti ellenséges indulat pedig gyakran véres összeütközéseket

okozott, melyek győzelmei a deákokat mindig újabb alkalomnak keresésére ösztönözték, de gyakran történt csatavesztés is.

„Olvasmányaim még mindig magyar nyelvű munkákra szorítkoztak, s németül úgyszólván mitsem ismertem, mert ekkor néhány szavon kívül alig tudtam egyebet; a szerb nyelvet pedig, melyet Katymárról elmenetelem után majdnem egészen elfelejttem, főleg a bosnyákok közt s a pécsi gesztenyeárus asszonyoktól tanultam meg.

„Úgynevezett iskolai barátaim közül csak egyre, Döry Károlyra emlékszem; jó fiúnak látszott, de azóta sem láttam őt.“

Itt végkép megszakadnak az életirat jegyzetei, a min sajnálkozhatunk, de nem csodálkozunk, tekintetbe véve írójuk kedélyölő viszontagságait, s a testi lelki fájdalmakat, melyek halála előhírnökeül mind sűrűbben jelentkeznek.

Ez élettörténet elbeszélését tehát ezután közlő fűzi tovább azon adatok nyomán, melyeket több oldalról volt szerencsés nyerhetni.

Mészáros Lázár ezután, Dániel bátyjának gondnoksága alatt lévén, szorgalmasan kezdte a németnyelvű történeti munkákat s útleírásokat olvasgatni, s ekkor már mohón tanulmányozta azon latin classicusokat, melyeket az avult rendszer alatt nyögő s fájdalom! még most sem igen tökélyes iskolákban majdnem meggyűlltettek vele.

Gyámja a gymnasiumi tanfolyam bevégzése után Lázárt Szutsics Mátyás szabadkai plebános és későbbi fehérvári püspöklöz adta nevelésbe, s ha már első gyermekkori neveltetése Piukovics plebános és a jó Vertalics körében befolyással volt jövő ízlése s bizonyos

tekintetben tanulmányaira nézve is, ezen befolyás most határozottabban kezdett mutatkozni. Itt annyira belé merült a biblia és egyéb szent könyvek olvasásába s az egyházi szertartások tanulmányozásába, hogy a még csak nemrég pajkos diákot ötödik káplánnak nevezték. Innen magyarázhatjuk a szent könyvekből való idézeteit is, melyekkel irományaiban gyakran találkozunk.

Dániel keze alól Antal bátyjának gondnoksága alá kerülvén, a jogi tanulmányok hallgatására — mi azon időben a bevégezett magyar nevelésnek szintügy sine qua non-ja gyanánt tekintetett, miként napjainkban, az egyéb kenyérkereseti vagy csak önmaguk által beeses tudományok nagy hátrányára s haladásunknak mindenesetre kárára, — mondjuk, Lázárt ezen tanulmányok hallgatására nem lehetett reá bírni, bár később, katona-korában a magyar s egyéb törvényekben is szép ismereteket szerzett önszorgalma útján. E helyett bátyja házánál szorgalmasan olvasgatta az akkor megjelent s a magyar nemes fölkelő sereg vezérletére vonatkozó könyveket, buzgóan tanulmányozta a mértant, s a bajai kaszárnyában fegyverforgatás és lovaglásban gyakorolván magát, oly szép előkészületeket tett a katonai pályára, hogy midőn az ország 1812-ben a francia háború szerencsés folytatásához megajánlotta segélyét, akkor Bácsmegye a magyar lovas velitesekhez az ekkor még csak tizenhat éves Mészáros Lázárt főhadnagyul választotta meg.

A Bácsmegye által kiállított két század lovasság később a Lichtenstein hereeg nevét viselő 7-dik huszárezredbe soroztatott be ötödik osztályul, s hősiünk oly kitünően viselte magát, hogy a velitesek tisztjei elbocsátatása után is őt főhadnagyi rangjában megerősítették a rendes lovas ezredben.

1814-ben ezredének egy részét Szlavoniába, Lipichbe tették át, s ekkor a fiatal katona természete már igen

megváltozott, komoly volt tanulmányai között, de vig, nyájas és élees a társaságokban, s annyira szerette mindenki, hogy magyar tisztársai nem is nevezték őt más-kép, csak Lázinak, míg később ezredes s aztán had-ügyér korában még a gyermekek is csak Lázi bácsinak szólították.

Ezen időbe esnek Mészáros Lázárnak első magyar irodalmi kísérletei is, bár két nyelven. Öreg napjaiban szerkesztett síriratát kivéve nem állithatjuk, hogy verse-léssel is foglalkozott volna. Irodalomtörténetünk íróira nézve érdekes lesz tudni — ha csak a kort jellemző epi-sódul is, — hogy Mészáros Szlavoniából levelezésbe bocsátkozott Antal bátyja nevével, s ezen leveleinek folyó-irat-alakot adott, mire sógornéja hasonlóan folyóirat alak-jában válaszolgatott. Ezen levelek olvasó közönsége a Lipichben állomásozó huszár-osztály tisztikara volt, mely a kritikusok természete szerint szintén megtevé reájuk észrevételeit, sőt ezeknél többet is tett, mert maga is te-rentett eszméket, az írott lap számára.

Tiszti rangját a 7-ik huszárezredben egészen első századossáig vitte föl. Ezenközben az ezrednek a pesti katonai gyakorlatokra föl kellett gyülekeznie a Rákosra, mely időből mint jellemzetest említjük meg, hogy mivel ekkor a Liechtenstein-huszárok főtisztjei valamely ok miatt perbe fogattak, az ezrednek a Rákoson levő osztályát a fiatal főhadnagy vezénylette s pedig oly kitünően, hogy míg a főtiszték fölfüggesztettek, addig ő az uralkodó megalégedésnek kijelentése mellett Olaszországba tétetett át.

1837-ben, mint e rangban az egész osztrák hadseregben csaknem legfiatalabb, huszár-őrnagygyá neveztetett ki minden pártfogás nélkül, mi azon korban igen nagy ritkaság vala s a Radecky gr. nevét viselő 5-dik huszár-ezredhez tétetett át. Itt tiszti rangban egészen ezredes-ségig emelkedett, s katonai tudománya s tapasztalatai

főlebbvalói előtt oly elismerésben részesültek, hogy Rainer főherceget és ezredest is ő gyakorolta be a vezényletbe, gr. Radeczky vezér-tábornok pedig annyira szerette és tisztelte, miként hozzá bármely percben s időben szabad bemenetele volt bejelentés nélkül s hogy Ausztria legligherebb katonája ezredesiünk véleményeit örömmel fogadta s hallgatta meg.

Az olasz forradalmi háborúban mint ezredes három napig küzdött Milanóban, míg végre ezredét a városból csekély veszteséggel kivonta s egyesítette az osztrák sereggel, s bár az olasz király, Carlo Alberto maga is gyámolította a fölkelést, mégis két rendbeli, olasz nyelven irt levélben szavazott köszönetet Mészárosnak a katonának, ki nem csak hős, de humánus is tudott lenni. Az ily elismerés oly becses érdemrend, melyet nem a mellén, hanem mellében visel hőse. — Rendkívüli jószívűségének tanúsága az is, hogy midőn a magyar katonaság Olaszországból kifelé volt kénytelen húzódni az osztrákok iránt roppant gyűlölettel eltelt olaszok elől, a szegénység térdre esve áldotta őt, a távozó ellenséget.

Olaszországban való hosszas tartózkodása kétségkívül a legnagyobb befolyással volt szellemi tehetségei kiképezésére, mert bár természeténél fogva tudvágyó vala, de itthon — fájdalom — azon korban nem mindenütt s a külföldihez képest nem egyenlő arányban találhatta föl az önkiképzés alkalmait. Igaz, hogy szorgalma már hazájában is majdnem minden s talán mindegyik tisztjárta fölött kitüntette, mert nemcsak mohó vágygyal nyult az ismeretek bármely forrása után, ha hozzá juthatott, de rendszeresen feladatává tette azt is, hogy mindazon nyelvet megtanulja, melynek népe közé vetette sorsa. Ezért a birodalomnak akármely részére jutott ezredével, első dolga volt azon tájnak vagy az avval határos országnak nyelvét könyvből tanulnia s ismeretét aztán a

néppel való élő beszéd által tökéletesíteni. — Így tanulta meg a tót, szerb, horvát, török és olasz nyelveket. Angolul később meetingekben szónoklatokat tartott, mit akkor kivüle még csak az egy bővösnyelvű Kossuth — s valóban nagyobb sikerrel — mert megkísérleni; franciául s németül pedig igen gyakran levelezett, s miként hátrahagyott irományaiból látjuk, ez utóbbi nyelven gyakran sokkal nagyobb könnyűséggel fejezte ki gondolatait, mint anyanyelvén, mit részben túlnyomólag idegen nyelvű olvasmányai, részben a hazától való hosszás távolléte okozott.

Azonban olaszországi élete, — mint már említettük — gazdagította legnagyobb mértékben ismeretei kincsét, s öntheté belé úgy a szépirodalom mint a szépművészetek iránti izlést. A hosszú béke idején bő alkalmá nyílt ott a nyugat belletristikai, valamint philosophico-politikai irodalmával megismerkednie, míg másrészt rangja, egyéni szeretetreméltósága s a magyarok kegyeltsége Olaszország legkitünőbb teremtéit tárta föl előtte, melyekből nemesak a társas élet otthonosságába, de mivel és avatott cicerónék vezetése mellett ezen classikus föld művei ismereteinek titkaiba is beléphetett.

Az általános európai békének ezen hosszú korszaka volt hazánkban az öntudatra ébredt új eszmék harcának ideje. Haladás, reform volt a mozogni kezdő pártok zászlóira írva; élet, pezsgés fejlett ki a sokáig tespedt tömegekben; embriói állapotban volt irodalmunk megszületésének percéhez közel, társadalmi viszonyaink átalakulásban valának, s politikusaink a legnemesebb küzdelemben állottak szemközt. Közéletünk szereplői tanulmányaik s működésükre nézve impulsust a legujabb kor eseményeiből, az eszmék távoli harcából nyertek, mely a haladási vágyat itt is életre költötte, s hogy a külfölddel, kivált a nyugattal való közvetett s közvetlen érintkezéseink bő tápot nyújtottak a fejledező eszméknek, amál természete-

tesebb, minthogy ezeknek csírái is onnan valának hozánk átültetve.

Ily időszakban, külföldi állomáshelyén ismeretek után vágyó huszártisztünk míg egy részről könnyen kinálkozó tanulmányaiban a multba merült vissza s a legközelebb mult nagy szellemeinek bűvárlatában a jövőbe igyekezett belátni, más részről épen az emberiség iránt való nagy érdeklődése meg nem engedhette, hogy hazája annyira fontos és annyira újszerű, organikusan átalakulni törekvése figyelmét kikerülje. A mit már zsöngé gyermekkorában annyira szeretett, tanulmányozni kezdé hazája történetét és ismereteinek látköre megengedé, hogy annak fejlődésre processusát vizsgálgassa, mérlegelje, összehasonlitsa a nyugatéval, — s a mit ifjú korában kizárólagos életpályául választani nem akart, most szorgalmasan tanulta Magyarország s az idegenek törvényeit, hogy az otthon történőket érthesse s a törekvések irányait önállóan bírálhassa. Praktikus esze azonban eszmélkedései közt azon valóságról sem feledkezett meg, hogy az államban minden szellemi emelkedésnek a vagyoni jólét éltető talaja s ezért, meg erre a természettől nyert hajlamánál fogva is gondos figyelemmel kísérte külföldön azon célszerű gazdasági kezelést, mely körülményeinkhez alkalmazva, hazánkban is hasznot hozó lehetne.

Ezen korszakba esik első irodalmi föllépése. Részint nyomtatásban, részint kéziratban maradt hagyományai közt vannak értekezései a szederfa-ültetés és a selyembogár-tenyésztésről, — a svájci tehénfajról, — a lovak jó minőségeiről; irt katonai könyvet s számos, a tudomány minden szakába vágó jegyzeteket. Mészáros értette az asztronomiát, szerette a vegytant, s mindenekfölött nagy természetbarát, pomolog, dinnyetenyésztő és mezei gazda volt, s már Olaszországban — mint katona — e szakokban számos gazdasági kísérletet tett, melyek ismétlése

és meghonosítására Paeséron lakó Antal bátyját is majd minden levelében ösztönözte. Egy kiválólag jófajú dinnyének hazánkban meghonosítását szintén neki köszönjük, melyet tiszteletére már is Mészáros-dinnyének hívják kertészeink.

Ismereteit hazájában is hasznosítani iparkodván, ezek itt elismerésre találtak, mert a tudós Akadémia 1845-ben levelezőjeül, az országos Magyar Gazdasági Egyesület pedig 1847-ben munkás tagjául választotta meg.

III. FEJEZET.

A miniszterről kibujdosásaig.

Midőn nemzeti átalakulásunk emlékezetes napjai érkeztek s az első független felelős magyar minisztérium összealkotása volt a teendők egyik legelsője, ebben a talán legfontosabb, de mindenestre legkényesebb hadügyi tárcát egy igen művelt, hazáját imádásig szerető, fejedelméhez becsületesen hű, képzett és hős, de igénytelen huszárezredesnek szánták, kinek minden nagyra-vágyása csak odúig terjedt, hogy senkise mondhasa, mikép kötelességeit istene, az emberiség, hazája s fejedelme iránt nem teljesítette, s ki e pillanatban is hősileg harcolt az olaszok ellen, Radecky oldala mellett, hová kötelessége hívta, s hol míg egyik kezével csapásokat mért, másik kezével a háború nyomora által okozott sebeket — ellenségén is gyógyítani igyekezett.

E férfi Mészáros Lázár volt.

Igen érdekesen írja le „Emlékirataiban“ önmaga, miként esett értésére magyar hadügyérré kineveztetése; itt csak azt említjük meg, hogy illető helyen e tárcára két jelölt volt: az egyik már lefutotta pályáját s neve ott van történetünk lapjain, míg a másik a történet színpadán most, e soraink írásakor készül játszani élete legnagyobb szerepét. E két jelölt elseje Mészáros Lázár altábornagy, az utóbbika Benedek tábornagy. Ki tudja, ha az utóbbit teszi a sors játéka magyar miniszterré,

nem leendett-e ő is a tragédia elesett hősev? Mi azt hisszük, hogy igen, mert nem bírjuk átlátni, miként terrelhetette volna történetünk folyamát más útra.[†] Most, 1866. júniusában oly polcon van, melyen működése sikerétől függ a világtörténet egyik eseménye, melynek ő lehet a hőse, — s minek köszönheti ezt?

Annak, hogy nem volt magyar író. A választás mérlegelésénél Mészáros mellett ez is nyomott a latban. Lám, ily apró dolgoktól függnek a történet fejleményei!

Ő felsége, V. Ferdinánd király 1848. ápril 18-dikán nevezé őt ki, s ezt vele következő legfelsőbb kéziratall tudatta, mely magyar fordításban így hangzik:

„Kedves Mészáros ezredes! — Miután Ön általán magyar hadügyminiszteremmé neveztetett ki, ezredének vezényletét azonnal az alezredesnek fogja átadni s új állomása helyére rögtön elindul. — Bécsben, 1848. május 7-dikén. Ferdinánd.“

Ezen kineveztetését ugyanazon helyről s ugyancsak hasonló kelt alatt hg. Eszterházy, a király személye körül levő miniszter is tudatta vele s felszólítá őt, hogy a kegyelmes parancs következtében siessen új állomását elfoglalni, s néhány nappal később, 1848. május 26-dikán Husbrukban kelt diplomával ő felsége altábornagygyá nevezte ki őt, november 20-dikától számítandó ranggal s a diploma alján következő sorok fordulnak elő:

„General-Majors Patent, für den k. k. Obersten und Commandanten des Husaren-Regiments Graf Radetzky Nr. 5, Königl. Ungarischen Kriegs-Minister Lázár von Mészáros.“

Hazájába érkezete után miként szerepelt s mint gondolkozott az ügyek menete és azok vezetőiről? azt bőven előadják „Emlékiratai,“ melyek ezen munkának más köteteteit képezik, hadvezéri tehetségeit pedig nálunknál illetékesebb és iránta elfogulatlanabb írók bírálták, kik közül

+ Mészáros által nem valószínű kezeletlenre itelt helytörténet - kezdet -
402. oldal -

különös figyelembe Rüstowot ajánljuk olvasóinknak. Itt csak azt említjük meg, hogy szülővárosa, az István-megyéje községgel egyesített Baja 1848. június 23-dikán rendkívüli lelkesedés között egyhangúlag képviselőjévé választotta, s a véletlen különös találkozásaképp följegyezzük azt is, hogy követté választása napján, június 23-dikán történt Mészáros ellenjegyzése mellett küzdelmünk két legnevezetesebb katonai szereplőjének: Görgey és Klapkának kineveztetése is, az első Győrött az 5-dik honvédszászlóaljhoz mint volt főhadnagy századosnak s az utóbbi mint szintén volt főhadnagy századosnak Veszprémbe, a 6-dik zászlóaljhoz neveztetvén ki.

A július 5-dikén megnyílt nemzetgyűlésen Mészárosra egy új szerep várt: a parlamentáris szónoké, melyben ép oly kevés alkalma volt eddigelé gyakorlatot szerezhetnie vagy csak kísérletet is tennie, mint Bute-nek Angliában, ki első föllépésével mégis ellenségei várakozását meglíusította, hívei aggodalmát pedig eloszlatta.

Mészáros eddigelé nyilvánosan legfőlebb ezrede sorai előtt beszélhetett, midőn a fölött szenlélet tartott; de így rövid, katonás megszólítások lényegük és alakjukra nézve oly távol vannak a parlamentáris beszédektől, ezen: most önvédelmet repraesentáló szellemi csatározástól, majd meg az ellenpárt fölött győzelmet kivívni akaró rohamos szónoklattól, mint az ég a földtől. Mészáros föllépése mindazáltal e téren is sikerült, sőt parlamentáris életünknek oly sajátságos, annyira eredeti, az egész háztól tisztelt s a közönség által annyira kedvelt hőse lett, hogy e helyütt jellemzéseül szükségesnek tartjuk az alsóház előtt tett nyilatkozatai és ott tartott beszédei közül a nevezeteseket ide igtatni.

Ez okból idéznünk kell az 1848-diki hivatalos „Közlöny“ némely lapját kivonatossan.

*Magyarországot csak felejték elhárítani Pestre - a 10. k. honvédség
Mészáros nem Mészáros - hanem az 1. sz. honvédség, sőt a 2. sz. honvédség
előtte ellenjegyzés, mellette, Győrött, június 23-dikán választották ki
nemzetgyűlésen - egy Görgey, Klapka, Mészáros, 3020 illa
1848. július 5-dikén
1848. július 5-dikén*

Elnök aug. 7-dikén a XXVI. ülés jegyzőkönyvét felolvastatja Kazinczy Gábor által s erre

Mészáros Lázár: „A jegyzőkönyvnek azon kitételét, melylyel megemlíttetik, hogy én ujoncozási törvényjavaslatot adtam be, kérem a ház által úgy nézetni, miszerint a benyújtott törvényjavaslat kiegészítése annak, melyből ezen rövidebb törvény szerkesztése származott. Én azt most tárgyalatni nem kívánom, mert nincs reá időnk; hanem a benyújtott törvényjavaslattal csak azt kívántam kimutatni, mily irányban kívántam volna az egész ujoncozást létrehozni, ha hazánk jobb körülményekben lett volna. A második, mit a háznak jelenteni kívánok, az: hogy miután két vagy három héttel ezelőtt felszólítottam, mennék le az aldunai táborba, és nézném meg a dolgok állását, — mire akkor azt jelentettem, hogy nem mehetek, mert az előkészületek megtételére és a szükséges dolgoknak megindítására kell, hogy itt legyen a vezérlő, — most, miután a legszükségesebbeket elintéztem, kívánságom volna a sok alapos vagy alaptalan híreknek, gyamsításoknak vagy egyéb balkörülményeknek elejét venni, és saját szememmel látni, miként állanak odalemm a dolgok. (Roppant éljenzés.) Azért kérem a képviselő házat, méltóztassék az ujoncozási törvényjavaslatot később felvenni, a midőn t. i. az aldunai táborból visszatérhetek, hogy az általam benyújtott törvényjavaslat tárgyalásába személyesen befolyhassak.“ (Helyes!)

Erre Kubinyi Ferenc beleegyezését nyilváníttja abba, hogy az ujoncozási törvényjavaslat tárgyalása elhalasztassék és inkább a pénzügyet kívánja szőnyegre hozatni. — Madarász László nem osztja véleményét, s azt mondja, hogy oda látja irányozva a dolgot, hogy Magyarországnak hadserege veszélyeztessék, s hogy nem hiszi, miszerint a hadügyminiszter séta-utazása által megmen-

tené a hazát, s így az ujoneozási törvényjavaslat tárgyalását másnapra kívánja kitűzetni.

Mészáros Lázár szólni akar. — Felkiáltások: „Nem szükséges rá felelni!“ — Az elnök rendet kér.

Mészáros: „Én magam sem hiszem, hogy a táborba való menetelemmel minden jól és tökéletesen be lesz végezve; hogy ennyi tehetséget és erőt rólam feltegyenek, nem ígéylem, hanem mivel a tisztelt háznak ebbeli kívánságát nyilatkozni hallottam, kívánsága szerint akarok cselekedni; talán valamit előmozdithatok.“ (Tetszés!)

Erre Kazinczy Gábor az elhalasztás mellett nyilatkozik; míg ifj. Madarász József ellene és pedig azon okból, mivel az ember ily háborús időben nincs a golyók ellen biztosítva, s így megtörténhetnek, hogy egy ezek közül a hadügyminiszter urat is megtalálhatná, mire

Mészáros Lázár: „Ha engem a ház áldása fog kísérni, reménylem, a golyó sem fog nekem ártani.“ (Éljen!)

Az elnök szavazást kér, s azon kérdésére: elfogadják-e Kubinyi indítványát? a többség feláll; mire

Mészáros Lázár: „Mintán az atya vagy anya nélkül született gyermek könnyen elveszhet, nekem azt ápolnom kell, s jelenlétemet a tárgyalásnál, (mit Nyáry Pál szükségtelennek állított,) szükségesnek találom; mert meg lehet, hogy a középponti bizottmány előtt gyenge emlékező tehetségem miatt némelyeket talán kifejteni elfeledtem, de különben a ház többi tagjának is akarok felelni. Egyébiránt igyekezni fogok visszajönni, és reménylem, hogy vissza is jövök, mert még 24 évig kell élnem, a mint azt nekem megjósolták. (Tetszés.) Reménylem, hogy vasárnap itthon leszek, s a jövő héten élve vagy halva védelmezni fogom törvényjavaslatomat.“

Az elnök a hadügyminiszter által benyújtott ujonc-állításai törvényjavaslatra nézve az aug. 16-diki ülésen kéri a ház figyelmét. Mészáros Lázár ujoncozási törvényjavaslata így szól:

Törvénycikk az ország védelmére szükséges katonai erőnek kiállításáról.

Addig is, míg a hon védelmének állítandó rendszere kimerítőleg tárgyalatik s megállapittatik, az ország jelen rendkívüli körülményeinek tekintetéből határozottatott:

1. §. A miniszterium meghatalmaztatik, hogy az ország rendes katonaságának számát a határőrségi seregeken kívül 200 ezer fegyveresig emelhesse, s az e végre idő szerint szükséges ujoncokat kiállithassa.

2. §. A miniszterium úgy rendelkezzeék, hogy a jelen törvény szentesítése után 40 ezer gyalog és 4300 lovas ujonc a lehető legrövidebb idő alatt tüstént kiállitasséék, más 40 ezer pedig és 4300 lovas akkéék tartasséék készen, hogy a szükséghez képest előhivásra kiállhasson.

3. §. Ha ezen 88.600 ujonc sem volna elegendő a hon védelmére, a miniszterium az 1. §-ban megállapított számig folytatassa a szükséges kiállitást.

4. §. Ezen most megajánlott ujoncállítás alá esik Magyarországnak s a kapesolt országoknak minden polgára, ki életének 19-ik évét már betöltötte, sors és valláskülönbség nélkül. Kivétetnek azonban:

- a) az egyházi személyek,
- b) a fegyveres szolgálattal amugy is köteles határőrvidékiek,
- c) a család feje és a család fenntartására mulhatlanul szükséges egyetlen fiu vagy vő,
- d) azok, kik valamely hibájok miatt a katonaságra teljesen alkalmatlanok.

5. §. Jelen törvény következtében állítandó ujoncok rendes katonai szolgálatja hat évig fog tartani. Ezen idő elteltével haza boesáttatván, a hon egyéb polgárainak sorába lépnek vissza.

6. §. A kiállítás sorára nézve megállapittatik, hogy elsőbben azon egyénekből történjék a kiállítás, kik koruknak 19-ik évét

már elérték ugyan, de a 20-dikát meg nem haladták, s ha ezekből a szükséges szám ki nem telik, a 20-dik évesekre és ha ezek sem elegendők, a 21-dik évesekre megy által a kiállítás, és így tovább mindaddig, míg a megkívántató mennyiség ki nem kerül.

7. §. A kiállításnak gyorsabb eszközlése végett ezen törvény szentesítése után azonnal küldenek a miniszterek minden törvényhatóságba biztosokat, kik a törvényhatóság közbejöttével elsőbben is minden 19, 20, 21 és 22 éves férfiegyéneket az anyakönyvek segédelmével, minden korbelleket külön sorozatba összeíratnak és orvosilag megvizsgáltatnak; a katonaságra alkalmasakat külön feljegyzik és mindezen összeírásokat a hadügyminiszternek azonnal beküldik.

8. §. A hadügyminiszter ezen összeírásokból s jegyzésekből fogja meghatározni, mennyire telik ki a szükséges szám a 19 évesekből, vagy mennyire szükséges a 20 évesekre is és így tovább a 6. §. értelmében kiterjeszteni a kiállítást.

9. §. Midőn ugyanazon egy-korbelleknek csak egy része szükséges a kívánt számnak kiegészítéséhez, sorshuzás fogja kijelelni a kiállítandókat, s ez esetben a hadügyminiszter fogja kivetni a fentebbi §-ban említett összeírások nyomán minden törvényhatóságra, a törvényhatóság pedig minden egyes helységre azt, mennyi lesz kiállítandó azon korbellekből, mely csak részben szükséges a kívánt ujoncok számának kiegészítéséhez. De főszabály leend mindenkor az, hogy míg a 19 évesek között alkalmas egyén találtatik, addig a 20 évesekre nem kerül a sor és így tovább.

10. §. Megváltás vagy helyettesítés semmi szín alatt meg nem engedtetik.

11. §. A kiállításra s besorozásra vonatkozó minden egyéb intézkedések és rendeletek az illető miniszterre bízatik.

12. §. Az eddig gyakorlatban volt toborzás megszüntetik, de ha oly kiszolgált közvitézek és altisztek, kik még szolgálatra alkalmasak, újra beállanak, nagyobb zsoldot fognak kapni, és pedig ha 3 évre kötelezik le magukat, egy harmadával, ha pedig 6 évre állanak be, felével többet, mint a mit rendes zsoldjuk teme. — Budapest, július 20-án 1848. — Mészáros Lázár — hadügyminiszter.

Az elnök felolvastatta azután a központi bizottmány ujoncozási törvényjavaslatát és erre megszólalt

Mészáros Lázár: „Tisztelt képviselő ház! Mielőtt a tárgyhöz szólnék, bocsánatot kérek, hogy valamit előre mondhassak. Nem mondhatom, hogy bejártam Tolnát és Baranyát, hanem megjártam Torontált és Bácsot. És ezen séta közben sokat tapasztaltam, mi egy részről nagy reményt nyújt a későbbi időre nézve, másrészről azon meggyőződést erősíteni meg bennem, melyet igen nehezen fogok feladni. A perlaszi táborból kezdve majd csaknem a Dunáig láttam mindannyi seregeket. És örömmel tapasztaltam, hogy akármily faju és nyelvűek legyenek azok, úgy vannak lelkesülve, hogy a közös célnak, melyet elérni akarunk, tökéletesen meg fognak felelni. Legyenek azok akármely nemzetbeliek, hanem mivel egy helyen vannak, mihelyt a kötelesség hívja őket a cselekvésre, örömmel lelkesültek. Még eddig mindig nagyobb erőt vertek vissza, és ha igen nagy erő nem volt ellenök, mindig győzelemmel tértek vissza a táborba. Azonban szerencsétlenül vagy előbb vagy később történt valami, mint a táborban voltam, vagy azért, hogy életemről gondoskodtak, miszerint könnyebben végezhessen küldetésemet, vagy pedig azért, hogyha haza jövök, valami örömteljes hírt hozhassak. A mai (68. sz.) Közlönyben jelentetett seregeinknek győzelme Neuzina, Jarek és Verbász helységek mellett, melyeknek részletei a következő számban fognak előadatni. A katonaságról nem mondhatok mást, minthogy az a kötelesség terén áll. A nemzetőrökről be kell vallanom, hogy azon kevés idő, melyet a táborban töltének, katonai szempontból véve a dolgot, nem helyeselhető; — mindazonáltal nagy hasznot hajtott, mert ez által némely süvöltő bogarakkal megismerkedtek, a bátorságban is előre haladtak, — mire egy kis szükségük is van, és rendben, engedelmisségben nyertek sokat. A mit leginkább kell kiemelnem, azok az aradi tüzérek, — kik úgy viselik magukat, mintha rég szolgáló tüzérek

volnának. (Éljenek!) Már jól is lőnek, nem nézik mennyi ellenség van előttök, hanem, hol van (tetszés). Másik az, hogy néhány aradi és békési lovas is neki bátorodott, erősen teljesítik kötelességüket, és mi legszebb, kimulván idejük, tovább is a táborban maradtak. Az önkéntesekről, akárhol vannak, nem lehet mást, mint jót mondani. (Éljenek!) Ugyanis akárhol állanak, mindenütt teljesítik kötelességüket. Van ugyan ide s tova némely emberiség közöttök; de azon is keresztülesnek, a miért ezen gyengéjüket köpenynyel takarom be. Átmegyek a Duna és Tisza közötti térre, és örömmel kell jelentenem, hogy a tolnai nemzetőrök megesküdték utolsó emberig kiontani vérüket. (Éljenek!) És a mint szemökbe néztem, láttam, hogy ígéretök igazsággá fog válni. — A jász-kunok derék emberek, jó katonák, különösen a lovasság kitünteti magát, és csak az kár, hogy Bácsban nagyra nő a kukorica, mert még többet is tettek volna. (Tetszés.) Azonban az ütközetnél mégis azon jó történik, hogy míg az első vonalbeliek az ellenséggel szemközt állanak, a második vonalbeliek használják az alkalmat, s lekaszálják a földet, hogy a lovasság keresztül-kasul járhasson, s ekként tökéletesíték a győzelmet. Szintén jót lehet mondani a bácskaiakról, kik, különösen a szabadkaiak és bajaiak némely ütközetben derekasan viselték magukat, s ezek között is találkoztak önkéntesek, kik a táborban maradtak. Ha talán valamit elfelejtettem mondani, csak azt nyilatkoztatom ki, hogy ezen táborozás, ha mindjárt vér- és pénzbeli kárára volt az országnak, mindenesetre azon hasznára volt, hogy a nemzetőrök, kik ott táboroznak, rendre, engedelmességre szoktatva, az ellenséggel szemközt hasznára válnak a hazának. Azt az egyet kell még kijelentennem, hogy mivel vaspályán és gőzösön szeretünk járni, alig bírjuk elvárni az eredményt és mindenben szeretnénk gyorsan haladni. Noha katona vagyok, mégis emberi

bánást választottam, mert hasznunk van az emberekben, és még több hasznunk fog lenni. Azonban két cél között kellett választanom: akarunk-e eredményt mindjárt véráldozatokkal, vagy később kevesebb véráldozattal. Én elhatároztam magamat a kevesebb véráldozatra; így későbbben érünk célt, noha már nagyon szeretnénk híreket hallani. A katona- vagy harejáték: bizony drága játék, s a szerenesekerékhez hasonlít. Amyira, mennyire embertől kitelik szemelni, mondhatom, hogy száz eseményesség (chance) között 65—70 részünkön van, 30 az ellenség részén. Ha tehát nem esalódom, bizonyosan nemsokára valami jót fogunk hallani. Nem feledhetem el Szeged városát, melynek hazafiúi szeretetét és készségét nem lehet elegendőképp dicsérnem. Mit a katonaság átszállításánál, a betegek és sebesültek ápolásánál tenni kellett, mindent megtett, úgy hogy a sebesültek, még azok is, kik élethalál közt feküdtek, azt mondák: nem bánkódnak sebeink miatt, báresak tovább szolgálhatnánk a hazának. Ugyanezt lehet mondani Bajáról is, mely város szintén mindent készséggel teljesít. Végre hogy személyekről is szóljak: Szentkirályi biztos ur (éljen) különös erélyességgel működik a táborban. És igen nagy hatással van a nemzetőrökre, az egyetértésre és kiegyenlítésre. Soha jobb választást nem lehetett volna tenni. Szintén dicsérettel kell említenem Török Gábor élelmezési biztos urat. Ugy szintén a torontálmegyei élelmezési biztost, szerenesétlenül elfelejtettem nevét (egy hang: Vukovics). Nem Vukovics, ez királyi biztos, s róla szintén nem mondhatok mást, mint Szentkirályiról. Elfelejtettem nevét, de remélem eszembe fog jutni később. Meg kell emlékez-nem Horváth Antal bácsi főispán urról is, ki bár karja eltörött, kötésben hordozva karját, szintén ott működik a táborban. (Éljen!) Vannak még több egyének, hanem ezek legyenek azon általános elismerésben és dicséretben

részesek, melyet a tisztelt ház mindnyájuknak szavazni méltóztatik. (Éljenek!)

„Átmegegyek már most egyenesen az én ügyemre. Aratok-e itt éljeneket, vagy nem? nem tudom, hanem mindenesetre gyakorlaton és tapasztalásokon épült meggyőződésemet fogom kifejezni.

„Ha békés idők lettek volna, minő ujoncállítási rendszert kívántam volna behozni, nyomtatásban olvashatja a tisztelt ház. Mely általános ujoncozási rendszer tárgyalását most azon szempontból nem lehet elővenni, mivel minden új rendszer behozatalához nem kell más, mint idő. Tehát meggyőződésemből, egy kisebbet választottam, mely keveset változtatván a mostani rendszeren, melyet hasznunkra kell fordítani, hogy azon feladatnak, miszerint a hazát kell megvédenünk, és ha lehet, megmenteniünk, megfelelhessen. Mily körülmények között forog hazánk, mily veszélyek veszik körül, nyilvános titok. És azért törvényjavaslatomat nem akartam úgy szerkeszteni, hogy általános elveket mondjon ki, hanem úgy, hogy mint országos hivatalnok, ki egy ilyen erős és igazságos bíró előtt állok, a felelősség terhe alatt, az igazság és meggyőződésem szerint működvén, a haza javát előmozdithassam. Szükségiünk csak egy pontra van irányozva, arra, hogy azon katonák, kiket a képviselőház oly nemesen megadott, minél előbb a haza hasznára fordittassanak; hogy így célt érve, visszalépjunk azon csendbe, rendbe, törvényszerűségbe, mely nélkül semmi jövőnk nincsen. Akárhogy törtem fejemet és gondolkodtam, mégis olyanokon akadtam fenn, a mikért talán a tisztelt képviselőház be fogja törni fejemet; 35 évig húzom ezen ígát, és ha nem tanultam sokat, de tanultam annyit, hogy ha engedelmes-ségben neveltetem is, mégis ott, a hol hivatásomnál fogva kell valamit tennem, azt úgy tegyem, miszerint lelkiismeretemnek, meggyőződésemnek és a főcélnek egyuttal,

ha lehet, megfelelek, és hogyha szerencsétlenül talán a az egész hon kívánatainak megfelelni szerencsés nem lehetek is, mégis gyávának tartanám magamat, ha meggyőződésemet ki nem mondanám.

„Két mód ajánlkozik az általános törvényjavaslatban, melyet szerencsétlenségemre, mióta haza jöttem, nem is olvashattam át. Általánosan mindig a főcélrt szem előtt tartva, bátor leszek taglalni ezen törvényjavaslatot. Két mód áll előttiink: egy új, vagy újabb, egy régi, vagy pedig az új és régi között egy közép rendszer. Vegyük először az újat. Hogyha most mindent magyar lábba akarunk fektetni, ehhez nem kell kevesebb, mint csak magyar rendszer. De kérdem, hol van ezen magyar rendszer? Ha talán valaki tőlem, ki három hó óta vagyok kinevezve, de csak két hónap óta ülök itt ezen sikamlós széken, ha valaki tőlem azt kíváná, hogy a lehetetlenséggel küzködjem, és annyi századok bűneit egyszerre orvosoljam, az többet kíván és tételez fel, mint mennyit teljesíteni képes volnék. — Mert hogy a régi rendszert új rendszerre alakíthassam által, új rendszert kellene alkotnom. Már ha egy más közönséges dolog ezer, vagy több részecskékből áll, a hadi láb, mely nemesak egy tudományból, hanem 15 féle tudományból is áll, melyek mind összeköttetésben vannak egymással, a melyeknek részletei 10 ezerfelé ágaznak szerte, s melyekhez a kész embereket hozni kell, melyet rendszeresíteni kell, s ha rendszeresítve, átfordítva, magyarázva, összehasonlítva a hadsereget magyar lábba állítjuk, akkor annak, kinek tanítani kellene, tanulni kell magának is. Vegyük már most higgadtan a dolgot. Ha én legjobb akarattal, legjobb szándékkal katonai bizottmányokat állítanék fel, s a világ négy részéről embereket, kik tudományban, katonaságban, gyakoroltságban egy kevésbé híresek, összevenném is, s ha nem tekinteném azon kapcsolatot, melyben

még az összes monarchiával állunk, melylyel tán némely téren együtt kell működniünk, tőle egészen eltávozni nem kell, nem lehet, mivel nagyobb rész jó benne, és csak némely kinövésai vannak: ha ezen alapon indulnék is, a katonai tudományokat fordítani, magyarázni, összeilleszteni kell, s ha fordítva, leírva, nyomtatva vannak, összehasonlítani, gyakorolni kell, és csak azután életbe léptetni s hogy életbe léptethessük, mindenkinek tanulni kell. Már pedig ha annak, ki tanítani köteles, magának is tanulnia kell, bizony akkor a tanítvány igen kevés hasznot lát belőle. Mert látjuk, hogy azon tanítók előadásai alatt, kik Molière szerint bottal csináltattak, s az előadás előtt néhány órával tanulják a leckét, álom száll a tanítványok szeméire. A második az, hogy ha én most új osztályokat akarnék összeállítani, a felebbvaló nem ismerné alattvalóját, a bajtársak nem ismernék egymást, és azon erők, melyek bennök léteznek, nem irányoztathatnának a cél felé, és csak az idő veszne el, mely most, midőn veszély fenyegeti a hazát, a legnagyobb tőke. Még tekintetbe kell venni azt is, hogy ha a fennálló ezredekben új ezredek állítanánk fel, ez igen sok költséggel fogna járni. Mert sok stábot és tudományos testületeket kellene állítani. Mindezeknél fogva tehát én nem tanácsolhatom, hogy ezt tegyük; annál kevésbbé, mivel semmiféle erőt nem nélkülözhetünk. Mindenféle erőt, legyen az nyugalomban, legyen cselekvésben, vagy készülődésben a cselekvéshez, használunk kell. Mert ha mi lelkesülve vagyunk is, mégis a lelkesedés közben kimondott szó nem válik azonnal tette és cselekedetté. Olyan hazában élünk, hol a lelkesülés nagy, de azon pillanatot elő nem teremtheti, hogy az akaratnak a siker célirányosan megfelelhessen. Tehát azon erőket, melyek seregünkben szerteszét léteznek, most midőn a haza és a fejedelem követeli, midőn a törvényhozás törvényes uton jár, midőn fejedelmünket szeretjük, imádjuk, mivel egyetlen barátunk, és mi talán egyetlen barátai

vagyunk, azon erőket a haza kárával nekiünk nélkülözniünk nem lehet, nem hasznos, nem célirányos. De politikailag sem jó. Némelykor talán elhagyjuk magunkat ragadtatni, és hozunk talán olyan végzést, melynek hatását nem tudta senki, és nem tudja hol végződik. Azon politikai erőket sem lehet mellőzni, melyek talán nincsenek egyenes rokonszenvvel mellettünk, de a kötelesség terén állanak, és mellettünk harcolnak. Ezenkívül, hogy ezen tárgyat bevégezzem, tudjuk, hogy mi mintegy egy kalap alatt állunk: mire fogna az vezetni, ha mi azt, mit az eseményeknek kellene előidézni, s az időnek megérlelni, praecoccupáljuk? Olyant mondanánk ki, mely nem lehet hasznunkra, s azért én mint egyenes ember nem is pártolhatom.

„Már most vegyük a második rendszert. A második rendszer nincs ínyünkre, s talán az enyimre sincsen. Én nagy polcra vergődtem fel és senkinek sem köszönhetek semmit. Bizony utolsó hivatalomban elég mérget ettem, némelyeket meg is gyűlöltem, és megfogadtam, hogy meg fogom boszulni, — hanem e boszulási kívánságot háttérbe szorítottam. Azt mondom, hogy ha az új rendszer behozatalánál annyi akadályok vannak, úgy nézzük, vajjon a másikinál kevesebbek-e az akadályok. Kimondom, hogy mechanikailag véve a dolgot semmi sincs, sőt inkább előnyei vannak. — Mert itt nem kell tanulnia semmit, itt már tanult van, a félebbvaló ismeri legközelebb alattvalóját és így tovább. Ha jó az újonc, besoroztatik, katonává tétetik azért, mert talál több ruhát, több fegyvert, a közemberek neki barátként szolgálnak úgy, hogy egy hónap alatt vigyék hova tetszik; ha nem is tökéletes katoná, de befoglaltatván a szükséges rájukba, legény a gáton, pedig ilyenekre sok szükség van. Igaz, sokféle elemek vannak közöttünk, és ide s tova egyenetlenség is mutatkozott; de a magyar ezredekre még károsan nem

hatott. Mostani utazásomban is tapasztaltam, hogy legyen a katona árvamegyei, legyen lipró- vagy akármely megyebeli, ha azt mondják neki: menj, ölj! hát megy, öl, ront és bont; és mikor azt mondják: elég, akkor visszatér. Ezt az új rendszerről nem lehet mondani, mert nem tudjuk, minő hatást fog kifejteni. De azt tudom, hogy a mostani rendszer mellett — egyes személyeket kivészek — általánosságban nem találtam testületet, mely az engedelmességet felmondotta volna, egyen kívül, mi most legújabbán történt; — mely felett azonban nem estem kétségbe, hogy egy pár nap — hét múlva kötelességéhez visszatér és mint bűnös nagyobb tettekkel fogja leróni vétkes tettét. Tehát gyakorlatilag a mostani rendszer jobb, — de szellemileg sem rosszabb, azért, mivel ha most újoncokat akarunk állítani, hogy állítjuk azokat? Ugy hogy, a hol van magyar szellem, kivonjuk és oda tesszük, hol a magyar szellem nincs, és így egy részről veszünk valamit, másrészt pedig elvonunk, és azon gyanura adunk alkalmat, hogy mi talán szakadást akarunk, már pedig az szükséges, hogy rólunk a szakadásnak még csak gondolata se támadjon. Mert szükségünk van egyesülésre, összpontosulásra, hogy azon kis erőt, mely a legrosszabb stratégikai helyheztetésben van, compact tömegben telessük oda, hova a szükség kívánni fogja. Tehát én sajnálom bár, hogy a tisztelt háznak kívánságával, vagy talán épen a hazának régi ohajtásával ellenkezésbe jövök, mégis nyíltan és lelkiismeretesen ki mondom, miszerint semmit sem kívánok most változtatni, hanem azon erőt, a mely most van, felhasználni, hogy ott, hol a veszély legnagyobb, azt elnyomva, máshova fordíthassuk, hol a szükség fog előállani. A mint megmondottam önmeggyőződésemet, úgy bevallom azt is, miszerint a háznak joga van kívánni, hogy a hadsereg magyar legyen. De e jogot úgy gyakorolja, hogy valami jobbat tegyünk, ne pedig rosszabbat; mert most minden

rögtönzés, minden hevenyészett káros, káros a személyre nézve, ki azt életbe lépteti, káros a házra nézve, mert minden rögtönzés oly nagyfontosságú dolog, mi által az egész világ itéletét magára vonja, hogy olyauba vágta a fejszét, mely megérve nem volt. És azért, mi hamar történik, meg nem gondolva történik, és mi nagy kárt hoz a hazának, azt nem lehet javasolni. Hanem ha a ház mondja a hadügyminiszternek: én kívánom, hogy magyar legyen a hadsereg, akkor adjon neki időt, hogy ön-becsületével is azt magyarrá tehesse. Ha kimondja a ház: „kívánom, azonnal magyar legyen a hadsereg,“ én mindent meg fogok tenni, mi teltségemben van, ide hívok minden szakértő embert, hogy dolgozzanak éjjel és nappal egy új rendszeren, miszerint ne legyen kénytelen fél, fertály fokozott rendszert behozni, hanem egy egészet hozhassak be, mely aztán tisztán magyar legyen, s e tekintetben azt mondom, mit Gibbon mondott: „sok idő kell, míg egy világ elvész, de nem is kell más,“ én is azt mondom, hogy idő kell, mert ha jól meg nem főzi az ember, hát **kófic lesz** belőle.

„Nem szoktam sokat beszélni, nem is tudok, mert igaza volt azon amerikai phraenologusnak, ki azt mondotta, hogy fejem kissé kemény, és kevés vagyis rossz emlékező teltségem van s azért nem tarthattam mindent emlékezetemben. De gondolom, elég alkalman lesz a vitatkozások folytán felelgetni, és így mit most elfelejtek, később helyre fogom hozhatni. — Most csak végre azt hozom fel: tudjuk, milyen állásban vagyunk, s mire van szükségünk. Tehát azt kell elvül kitűzni, miszerint olyan valamit teremtsünk, mi azon célnak legtökéletesebben és leghamarabban megfelel. Hogyha ezt tesszük, akkor nem tudom, melyik félre fog a tisztelt képviselőház határozata fordulni. Hogyha valaki jobbat tud ennél alkotni, anélkül, hogy a mire szükségünk van: a hazát megmenteni,

szem elöl tévesztessék, örömet fogok hódolni, és mint közlegény is fogok szolgálni alatta. De most is azt mondom, hogy azt nem pártolhatom, mivel a magyart meg kell menteni, hogy azután magyar lehessen. De ha mindjárt változtatjuk is a rendszert, nem lesz abból magyar. Én tehát az új rendszer behozatalát nem pártolhatom magyarilag, katonailag, még kevésbé pártolhatom politikailag; mivel az igen nagy botrányt okozott. Negyedik zászlóaljra már az egész hadsereg mint messiásra vár, már pedig az országnak kötelessége azon hadseregre tekintettel lenni, mely egyfelől becsületünket tartja fenn, és az ország integritását megvédi, másfelől a magyar nevet legelső helyre tűzi. Az egész birodalmi hadseregben a magyar az, mely leghátrább áll az előmenetelre nézve, kell tehát lenni jutalomnak, mely őket buzdítsa. Politikailag nem pártolhatom azért sem, mert azon népnek, mely hozzánk akar simulni, szükséges, hogy legyen ideje hozzánk simulni. Nem pártolhatom azért sem, nehogy olyanokat fizessünk, kik hasznunkra nem válnak; mert csak azok, kik szolgálnak, hasznosak a hazának!“

Erre Záborszky Alajos a többi közt mondván, hogy a jognak elsősege van a politika felett, oda szavaz, hogy a hadsereg magyar lábra állitassék. — Kubinyi Ferenc pár módosítást ajánlva szintén oda nyilatkozik, hogy a hadsereg magyar legyen. Gr. Battyányi Lajos miniszterelnök figyelmezteti a házat, hogy ahhoz, miszerint a javaslat törvényté váljék, elkerülhetlenül szükséges ő felsége hozzájárulása. Már pedig oly alakba kell javaslatunkat öntenünk, hogy az elfogadható legyen. Mert különben oly helyzetbe jöhet a haza, hogy a megszavazott hadsereg kivihető, már pedig kiállítva nem lesz, — s így védelem nélkül marad. Luzsinszky Pál kassai követ megjegyzi, hogy a végből is magyar színek alatt harcoljon a kiállítandó hadsereg, miután a mostaniból néhányan

önmaguk is fekete-sárga lobogók alatt szolgálván, nem akárnak a fekete-sárga szinekkel beütött rácok s horvátok ellen küzdeni.

Mészáros Lázár. „A hallott észrevételre más észrevételt teszek. Beszéltem egygyel-kettővel, s mindegyik azt mondotta: nem harcolok ez és ez ellen. Igaz, hogy ez szeget szurhat az ember fejébe; hanem ha azt mondom, hogy törvényes uton állunk, és hogy az ausztriai császár magyar király is, s a mit a császár parancsol, a magyar király is parancsolja, midőn mondom az ember törvényes uton van, nem hiszem, hogy a magyar sereg ott valamely kifogással élne. Mi illeti a többi cseh és német tiszteket, kik azt adták feleletül, hogy a horvátokkal egy színt viselnek és egy úrnak is engedelmeskednek, ha ezen ur valamit parancsol, azt teljesítik is, míg csak ki nem mutatják nekik, hogy a horvátoknak ő felsége aláírásával ellátott parancsok van Magyarországba átjönni — mert ez esetben talán nem harcolnának ellenök; — de míg ezt ki nem mutatják nekik, habár egy színnel és zászlóval jönnek is a horvátok, bizonyosan ellenök fognak menni s becsületes melleiket a golyóknak kitenni.“

Nyári Pál mind a miniszter-elnök, mind a hadügyér szavaira megjegyzést tesz, mire folytatja:

Mészáros Lázár. „Koránt sínes azon merészségem, miszerint a szép szónoklattal szembeszállani akarnék; annyi bátorságot mégis veszek magamnak, hogy némi észrevételt tegyek. Én az önkéntesek bátorságáról, vitézségéről sok szépet mondtam s mondok is; de ha rossz emlékező tehetségem nem csal, mintául kitűzni e bátor s vitéz sereget nem akartam. Mert talán még a szentirásból is — melyet itt egyik tisztelt követtársam jobban tud — azon köpönyegről beszéltem, melylyel némelyeket el akartam takarni; minthogy szeretem a szépet s jót kiemelni, annak ellenkezőjét pedig inkább eltakarni; mivel tudom,

hogy senki sincs macula nélkül, s azt hiszem, hogy ott, hol több fénypont van, a macula is elmaradhat. Igaz, az önkéntesek állnak, és pedig úgy, hogy a hazának hasznot hajtanak, hanem még sem állnak úgy, hogy a magyar katonaságnak mintául szolgálhának; és ha mintát akarunk felállítani, úgy én azon rögtönzött tanítási rendszert, a mely követtetett, jónak tartom ugyan; de nem olyan jónak, hogy a magam fiának befogadhatnám. — De továbbá igaz ugyan, hogy nem szép, miként a magyar nemzet oly ruhába szorítja magát, melyet mások el akarnak dobni; hanem ezen összeszorító frakkban, vagy fecskefarkban tartották fenn katonáink a hazának életét és dicsőségét, ezt tehát becsülni kell, míg valami jobbat nem tudunk teremteni (zaj). Tehát ha mint hadügyminiszter azt mondtam, hogy én egyet vagy mást akarok, és akarom, hogy az magyar legyen, alkotmányos és törvényes legyen: akkor csak azt akartam teljesíteni, mi kötelességemben áll; és ha kötelességemet nem teljesítem, úgy a tiszt. ház mint bíró kimondhatja rám ítéletét, de ne kívánják, hogy olyan valamit létesítsek, mire idő kell, mostan pedig ennek fogytában vagyunk. Uraim! nem félhet a magyar semmitől, mihelyest törvényes uton van; tarthat egytől és mástól, de mihelyest törvényes uton áll és működik, akkor ha vesz is, becsülettel vesz. A változtatást és rögtönzést csak úgy hagyom helyben, ha az által a haza nem szenved, hanem inkább nyerhet; fog-e pedig most nyerni, vagy szenvedni, ez a tiszt. ház határozatától függ; én részemről, ha e tárgy pertractáltatni fog, fenntartom magamnak a jogot hozzászólhatni.“

Az augusztus 17-diki ülés főszónoka ismét:

Mészáros Lázár. „Mielőtt a napi rendre átmenni méltóztatnának, egy pár szót kérek. (Halljuk!) Egy tisztelt követtársunk valami 12 nap előtt (nem tudom a nevét),

Erdélyországba kiadatott egy parancsolat végett interpellált, melyben császári és királyi nevezet is fordul elő, s melyben még sokféle dologról volt szó, melyek be nem bizonyodtak. Kevés az, mit e dolog iránt nem tudok, hanem csak a főtárgyról akarok valamit szólani. Az állítatik ugyanis, hogy a császári és királyi hadügyminiszterium nevében a székelyeknek engedmények adtak, s ez által a magyar miniszterium tekintélye csökkent, a bécsi miniszteriumnak pedig az engedményezés által jótékonyága kiemeltett. Röviden elmondom, a mi történt: 24 óra alatt kiadtam a parancsolatot felvilágosításért, s 24 óra alatt a feleletet meg is kaptam, mely ebből áll: Midőn a zavarok megkezdődtek, az erdélyi főhadi kormány azt kívánta, hogy a határőröknek némely engedmények adassanak, mi az ő kedélyökre igen jótékonyan hatna. Mig ezen kérelem Bécs felé a hosszú utat megtette, a zavarok meg is történtek; s nehogy az, hogy a mi egyiknek megadatik, a másiktól megtagadtatik, a kedélyeket még nagyobb ingerültségbe hozza, az engedmények megadása elmaradt. Későbbben azonban, midőn már a magyar miniszterium létezett, és az unio is ki volt mondva, — bebizonyíthatja az akkori főhadi parancsnokság, hogy ő csak a magyar hadügyminiszteriumnak jótékonyágában bizva, azon reményben, hogy tette helyeseltetni fog a magyar miniszterium által, adta meg az engedményeket. Hogy ezen engedményezés nem a bécsi miniszterium befolyása által történt, bizonyítja az, miszerint a bécsi miniszterium mai napig sem tud arról semmit, hogy ezen engedményezések Erdélyben történtek, és hogy a parancsnokság midőn megadta az engedményeket, azt Bécsbe fel nem jelentette, hanem megadta azokat azon reményben, hogy azok a magyar miniszterium által is meg fognak adatni. S hogy a dolog így áll, kész azon hadi parancsnokság minden vizsgáló biztosságot elfogadni. Azonban,

a mint a multkor is feltenni bátorkodtam, egy kis toll-hiba csúszott be a dologba; de megtörténik, hogy ha valaki magát gyógyítja, bevesz egy kis orvosságot, és nyomtatási hibából meghal. Ez itt is megtörténhetnék; azonban az illető parancsnokság kész egész eljárását nyilvánosság elé boesítani, és bizonyítani azt, hogy mióta a magyar miniszterium áll, és az unio megtörtént, soha oly lépést nem tett, mely a magyar miniszterium tekintélyét esorbitotta volna; s ha a multról a jelenre következtethetni, lehet, hogy az érdeklett egyénnek véleménye némelyekben különböző; de mivel tetőtől talpig becsületes ember, nem remélem, hogy valami hamis előadás által multját és jelenjét kockáztatni akarná.“ (Helyes!)

Erre Pálffy János mondja, hogy a függetlenség garantiája a pénzben és katonában áll; a pénzt megkaptuk, tehát még csak a haderő kell, és pedig magyar haderő; mert — ugymond — ő 9 évig szolgált, s belátta, hogy a magyar ember, ha katonává lett, németté vált. Ennélfogva véleménye oda terjed, hogy a hadsereg magyar lábra állittassék.

Mészáros Lázár. „Tisztelt képviselőház! Legszerencsétlenebb helyzetben érzem magamat ily lelkes, ily szép szónoklatra néhány észrevételt, meggyőződésemből meritve tenni. Nem tudom, mennyiben vagyok én magyar, hanem ha talán nem lennék magyar, nem volna szerencsém itt önök-höz szólni. Mennyire mutattam meg esekély állásomban magyar érzésemet, megitélhetik, kik talán egy kevésbé közelebbről ismernek. Hanem mikor magyar érzésemet eddig kimutattam, és most is itt kimutatom, édes örömet hódolok a magyar érzésnek, hanem ott, hol Magyarország hasznával nincs ellentétben. Én is azt akarom, magyar legyen a katona. Mondja ki a törvényhozás azt, hogy a mostani katonaság alakuljon át magyar katonasággá, ehhez joga van, méltányosan is követelheti, és gondolom,

a nemzet kívánságának is meg fog felelni. Hanem mikor kimondotta azt, hogy magyar legyen a katona, akkor időt is adjon, hogy az lehessen is magyar; és a lehetőséget is megengedje az által, hogy a mi papiroson áll, az életben is magyar lehessen. Parancsoljon a törvényhozás, és mindenkinek hódolni kell, hódolni fogok én is a törvényhozásnak. (Éljen!) Hanem ha azt parancsolja, hogy én rögtönözsek valamit, azt én, mint katona, ki 35 évig húzom ezen igát, s a kivihetőséget valamivel jobban bírom megítélni, nem tehetem, noha a magyar született katona, és kész katona, s mindenki közülünk vezérnek van teremtve, vagy legalább lehet belőle; — mert ha a rómaiak egy Cincimatusból birtak consult teremtteni, s ő megtette kötelességét, megmentette a hazát, — gondolom, a tisztelt háznak sok vezérei vannak, csakhogy nem tudjuk őket kivenni. Sokkal szerényebb ember vagyok, mintsem hogy én ez által azt akarnám mondani, mintha csak én volnék egyetlenegy, ki talán vezérségre volna alkalmas. Körültekintsem! Mert azon haza, mely egy személynek életétől függ, bizony igen szerencsétlen haza volna. Hanem ha magyar szabadságot alkottak, melynek működését körülírták, és melynek kötelessége törvényszabta uton működni, és ha a minisztereket felelősekké tették, akkor azt is megadták nekik, hogy mindent önneggyőződésök szerint cselekedhessenek, hanem jól cselekedjenek, mert ha rosszul cselekszenek, úgy sincs haszon benne. Én mindenre reá állok, mi a hazát mostani bonyolódott körülményeiben nem kockáztatja. Többször jelentettem ki, miszerint világos titok az, mivel vagyunk körülveve, s milyen rokonszenvvel bírnak. Kerüljünk, mint a tengerészek mondják, mind a 32 szélrózsa szerint, mindenhol találunk olyan rokonszenvet, melyet talán nem akarunk rokonszenvnek elismerni. Tehát akármilyen erő van, kötelességünk azt elismerni és hasznunkra fordítani. Azt mondani lehet,

hogy a hadsereg magyar legyen, de adjanak hozzá időt, hogy magyar lehessen. Mert rögtönözni nem lehet semmit sem; a hevenyészeket szép hallani, — ha az ember 12 szót ad, egy költeményt mondanak belőle. De a katonaság olyan bonyolódott valami, miszerint ha 12 szót mondottak, még akkor is, mint a magyar mondja, aludni kell reá, hogy volna-e elég bátorság a hevenyészethez? Már most ha azt, mi egy katonai rendszert képez, körültekintem, akárhogy óhajtsam, hogy holnapután magyar lehessen a katona, ez lehetetlenség. Mert ehhez nem egy hét, nem egy hónap, de hosszabb idő kell, és ha a ház kívánja, hogy azt tegyem, én azt nem tehetem, hanem akkor kérni fogom a házat, miszerint lehessen közember, és mindazt fogom tenni, mit parancsolnak. Hanem azt nem kívánhatják tőlem, ki csekély elme-tehetséggel átlátom a lehetetlenséget, hogy én hozzam azt életbe. Nem akarom hosszán mondani, hogy a hadsereg magyar lehet; de ha a törvényhozás azt mondja, fordítsuk a fecskefarkot atilára, ez nem elég, ez legkevesebb; ha institutiókat nem képeziünk, és azokat életbe nem léptetjük, ott nem fogunk életet találni. Már pedig ha életet akarunk, akkor mindannyi erőt oda kell használni, hogy a főcélt elérjük. És én ezt most, ámbár vérzik szivem, nem tehetem, és mint becsületes ember, ki is merem mondani. Az igaz, hogy a német elem talán nem volt, talán volt hasznunkra; hanem azt is tudom, miszerint a magyar vérnek ellenzés kell, hogy kitartós legyen. Hogy a németektől tanultunk valamit polgárisodásban és nemzetiségünket sem vesztettük el, megmutatja az, hogy élünk, s ha törvényszerűleg akarunk élni, a katonából magyar lesz, akárminő ruhában is.“

„Ez meggyőződés; a mi illeti a rögtönzést, ezt nem javasolhatom, mert azt kivinni nem vagyok képes; előkészítéséhez közremunkálni igen, de behozni nem, mert a mi nincs, azt teremteni kell. De maga a törvényhozás

is hibázhat, mert ha a hadi törvényhozást behoznám, és ez által az egész hadsereget magyar lábba állítanám, mindaz, ki nem képes a magyar életet felfogni, ugysis elhagy bennünket. Ezen törvényjavaslat tárgyalásánál tehát méltóztassanak figyelembe venni azt, mire van szükségünk. Szükségünk van, hogy hazánkat megmentjük, megvédelmezzük, oltalmazzuk, szóval oly állapotba helyezzük, miszerint elérjük azt, mire szükségünk van. És azért arra kérem a házat, hogy mindazon módokat engedje felállítani, melyek által lehetségessé tétetik, miszerint azon erők, melyeket a ház nagylelkűen megadott, mentül előbb azon célra fordíthatassanak.“

Madarász László somogyi követ hosszas beszéde csupán azt tárgyazza, hogy adja meg a ház a 200.000 katonát, s tegye hozzá, hogy magyar legyen, — semmi más, — s végül azt indítványozza, mikép a hadügy-ország-lár által beadott törvényjavaslat elmellőztetvén, helyette a központi bizottmány javaslata vetessék tanácskozás alá, melynek egyes pontjaira nézve módosítványait annak idején eléadandja.

Mészáros Lázár: „Sem tudományosságban, sem nyelv, sem törvényekbeni jártasságban, sem másban nem felelhetek méltányosan, hanem térdet és fejet kell hajtanom annyiban, hogy van itt egy tisztelt követ ur, ki ha valaki gyakorlati terén áll s nem tud valamit elvégezni, jobban fogja tudni, mert (mint kimondta) ő létre is bírja hozni; hanem csak némely észrevételeket fogok mondani. Tisztekről, vezérekről volt szó, kik nem a mi ruhánkban járnak, nyelvünket nem értik, azonban mégis működnek, s mivel működnek, s ezen katonaság szükséges, mely szintén oly malum necessarium, mint Aristoteles egy másról mondá, — szükséges, hogy kimélettel legyünk iránta, mert ha szolgálatot tettek, azt méltányolni kell, s nem kell hangulatát leverni, hogy ez által azon közeledés,

mely törvényes eljárásunk által egy kevésbé emelkedett, a régi bonyolodásba visszatérjen. 2-or: nincs oly emlékező tehetségem, hogy mindent megtartani bírlasson; de többek között azt is tetszett tisztelt követ urnak mondani, hogy én azt mondtam volna: a régi szellem mindenben jobb volt az újnál. Én a régi szellemnek megadtam az ő dicsőségét, mikor ideje volt, az új szellemet is tiszteltem annyiban, a mennyiben érdemes volt tiszteltetni; s ha szabad hitvallásomat kimondanom, én sem a régít nem tartottam a civilizáció fénypontjának, sem a mostanit, hanem kell jönni egy jobb időnek, midőn az embert kell boldogítani is tudni, mit most nem tudunk. Azon régi szellem míg törvényes uton járt, nem birtunk semmire jönni, el is vészett; akármily körülmények hozták létre, az engem nem illet, elég az hozzá, hogy nincs többé. Azonban ha egy új szellem beállott, abból a mi jó, alkalmazzuk magunkra, hogy ne lehessen mondani: a régi jobb volt, mint a mostani, tudniillik csendben és rendben, mire szintén szükségünk van. Méltóztatott említeni, hogy mondtam: adjatok időt, s azon 200.000 embert magyarrá fogom tenni, de mintha a háttérben az időt úgy akartam volna használni, hogy ad graecas calendas maradjon. Nem érzem magamban azon erőt, hogy ha valamit kimond a törvényhozó test, mely képes szavait tettben is kivinni, annak valamelyik miniszter hódolni, vagy arra hajolni ne bírjon. Azt mondtam: akarom, de arra idő szükséges. Én ebben semmi ellentétet nem látok, mert mindent, mit mivelhetünk, csak idővel mivelhetjük. Ha valaki azt mondja: azt rögtönözheti, akkor tisztelt követ urat mint jövőendő hadügyminisztert tisztelem, s ha nekem valamit parancsol, azt végre fogom hajtani. Méltóztatott továbbá némely szavaiban miniszter-elnök urra is vonatkozni, miszerint a királynak olyasmit tulajdonított, mi talán körén kívül, alól, vagy túl lenne. Azt gondolom,

miniszter-elnök ur, midőn ő felségének nevét itt előhozta, fel kell tenni, hogy mindig csak a törvényes utat értette, mert a törvényeket és esküt büntetlen megszegni nem lehet. Törvényszerűleg a ház kimondhatja véleményét, el is halaszthatja, ha az a miniszterium véleményével ellentétben áll; de mindenesetre törvényen kívül semmit sem fog tenni, leginkább most, midőn a képviselőház bírja a nemzet akaratát. Én tehát kereken tagadom, miként lehetne oly állapotot kigondolni, hogy midőn a nemzet érzi becsét, az ellen valaki tehetne. Én legalább nem úgy értettem, s miniszter-elnök ur sem értette úgy, mintha ijesztette volna a nemzetet, hogy valami törvényszerűtlen történhetnék. Az önkéntesekről is méltóztatott valamit mondani. A tisztelt képviselőház emlékezik, az önkéntesekről azt mondtam, hogy azoknak vitézségéről csak jót mondhatok, de azt is mondtam, mint gyakorlott katona, mégsem választatnám őket mintául. Nem mondom, hogy most az önkéntesek oly állapotban volnának, mert látják annak szükségét, hogy engedelmeskedniök kell ott, hol életökkel kockáznak s nem sokat kérdezik, miért kell azt tenni? mert tudják, hogy addig elmulik az idő, s meghalnak, mint Byzantinus, midőn a must kereste, de nem a német must, hanem a mi a főben van. Ha a katonaság sokat kérdezősködik, akkor elmulik a tettnek perce. Lehetnek később praetorianusok, kik a hazát megmenthetik, de nem fognak törvényes uton járni. Azt mondom: mi törvényes uton járunk, a törvényesség mellett harcolni fogunk, hanem ha a törvényes utról lemenni akarunk, akkor isten tudja, hogyan fogunk lenni, mert akkor a magyarok istene sem fog megmenteni, hanem az öreg istenre lesz szükségünk.“ (Szavazzunk!)

Palóczy László hosszú beszédét ekkép végzi: „egy ut van előttünk, melyen kétfelé megy az ösvény, az egyik darabos és kavicsos, de a pályabér a végén szép;

a másik síma, könnyű, de a végén a nemzetiség újabb temetője van, — e kettő közül válaszszatok.“ (Éljen!)

Mészáros Lázár: „Azon kellemetlen helyzetben vagyok, miszerint hősökkel van dolgom, hősökkel a históriában, a szónoklatban és lelkesedésben; de mégis én mint szegény, törpe kis fegyverrel — mennyire tőlem telik — meg akarom kísérteni a feleletet. Sokat hallottam a históriára hivatkozni, áll is a história; de mégis azt mondom: hogy ninesen história; mert mióta egy historiae professor miniszter lett és megbukott ¹⁾, azóta história sem tartatik többé, mert a história csak azoknak használ, kik tanítják, de azoknak, kik népeket vezetnek, nem használ semmit sem; mert ha használna a história valamit, vagy sokat, akkor a citatiókban is pontosságot tennék; mert a históriából való az: hogy az angol király az emancipatiót nem adta meg, — midőn először vagy másodszer, hanem midőn talán 12-szer terjesztetett fel a törvény. Én azonban hódolok a históriának, amnyiban is, a midőn a nagy Napoleonnak marschalljai kitünően dicsértettek. Az igaz, ők apród-helyzetből lettek nagyokká, az érdem emelte őket nagy polera; de azért subordinatus emberek voltak mindig, mert midőn Napoleont kellett nekik helyettesíteniök, többnyire vesztettek. Korántsem akarom ez által dicséretöket csonkitani, — isten mentsen meg; mert minden játék, s leginkább a harcjátékban az események és a sors legtöbbet tesznek, s elég az, hogy ha a hadvezér veszít is, — csak lelkiismeretében legyen nyugodt, — miként mindent megtett, mi tőle kitelt.

„A másik észrevételem az: hogy katona voltam én is, és ha nem is a legjobban, de 36 év alatt a katonaságban növekedtem én is, és a mennyire ismerem azon ezredeket, melyekben szolgáltam, és másokat is, soha sem

¹⁾ Guizot.

hallottam a magyar ezredekben, hogy valaki azt mondotta volna: hogy a haza semmi, hanem mindig az volt mondva: hogy legszebb hivatása van a katonának: védeni hazáját, királyát, a békét és a csendet fenntartani, s ez által a katona ad tekintélyt és tevékenységet a törvénynek; s midőn tanítatik a katona, eddig az mondatott neki: szeresd királyodat, hozzá tehetvén mindig: szeresd hazádat is. Mióta pedig alkotmányos uton vagyunk, megfordítva tanítatik a katona mindkettőre, annyival inkább, mert a kettő összeforrvá egyet képez, és egyiket a másiktól egy magyar ezred sem bírja elválasztani.

„Ugy veszem észre, hogy mi kettőn csak a datumban különbözünk. Volt egy kis könyvecském, melyet Milanóban hagytam, — midőn kikergettek, — most pedig ismét bejöhettek, s e könyvemhez ismét hozzá juthattam volna. Ezen könyvnek, mely 24 kötetből áll, címe ez: „L'arte di verificar i dati.“ — Datumban hibáztunk mi, miszerint követtársunk azt mondá, hogy mindjárt lehet életbe léptetni az új rendszert; én pedig azt mondom, hogy azt rögtönözni nem lehet; különben én is bókolok a magyar szellemnek, de tudom, mivel eleget megpackáztak az iskolában, hogy a görög és római istenek sem bírtak a lehetlenséggel megküzdni. Ha a lehetlenséget elveszik vagy megszüntetik önök, úgy az új rendszernek behozatalára késznek ajánlkozom.“

Midőn megemlitenők még, hogy ezután tartott beszédei közül egyike a nevezeteseknek, melyet a fegyelem fenntartása tekintetéből a botbüntetés mellett tartott, s melyben Széchenyi István erősen támogatta, végül okt. elsején az aldunai tábor felől tartott előterjesztését iktatjuk ide:

Mészáros Lázár: (Sziüni nem akaró tapsvihar és harsány éljenzések között a szószékre lép.) „Ha még tovább tart a taps, nem leszek képes szólni, nem pedig azért: mivel már ez előtt a háznak bizalma egészen lesujtott, miután a haza többet várt tőlem, mintsem a minnek megfelelőére magamban elég erőt feltalálhattam volna; most, midőn keveset és csak annyit tettem, a mennyit meggyőződészabta kötelességem engedett, — midőn azért köszönetet mondani s azt meghálálni jöttem ide, ezen szives fogadtatás által mélyen meghatva érzem magam, — s még kevésbé vagyok képes szólni. (Éljen!) Fogadják uraim legszivesb, legmelegebb, leghálásb köszönetemet, igérvén: hogy valamint eddig csekély tehetségem szerint működtem a haza javára, ugy ezentul is örömet fogom szolgálatomat a házának felajánlani. (Zajos éljenzés.)

„Egy bocsánatkérését vagyok bátor előbocsátani. A t. ház ugyanis nekem köszönetét méltóztatott nyilvánítani a végett: hogy bátran s vitéziül viseltem magam. Ezen viselet nemesak engem, hanem az egész hadsereget illeti, azért bátor voltam a háznak köszönetét az egész hadseregére átruházni. (Közbehelyeslés s éljenzés.)

„Jól érzem azt, hogy sok ideig tartott vesztgléscim által azon szükséges győzelem, melyet a haza kívánt és várt, — meg nem történt, midőn legbiztosabban várta azt; mivel annyi idő alatt a hiányosság kipótoltatott, minden előkészületek megtétettek annyira, miszerint legkevesebb adassék út az eseménynek vagy történetnek. Mindezen előkészületek mellett elkezdtük a csatát, melyet szerencsétlenül végeztünk, nem azért mintha az ellenség megvert volna, hanem azért mert a legnagyobb készüléteknek eredménye nem lett, legfelebb csak az, hogy megmutattuk, miszerint az, ki velünk szembeszáll, — nekünk ellent nem állhat. Csekély volt az eredmény, mivel elleneink oly állapotban voltak, miszerint azon erősséget, melyet maga

a természet kiválasztott, — mesterségesen annyira elkészítették; miszerint oly concentrált helyzetben voltak, melynélfogva mindenünnen, honnan legkevésbé várná az ember, segítséget kaphatván, — legerélyesebb törekvéseink sem idézhették elő az óhajtott eredményeket.

„Már mint előrebocsátám, a táborban kötelességét mindenki megtette. Legyen az honvéd, tüzér vagy sorakatoná, mindenki legény volt a gáton, mindenki öröme csatázott, mindenki elszántan áldozta életét, és az ellenséget mindenütt a sikon visszanyomta, de az erősségnek ellen nem állhatott, s noha 12 óráig tűzben voltunk, még sem bírtunk az ellenségen erőt venni, mivel neki kocsikon mindig pótló seregek érkeztek, s azonfelül bennünket azon baleset ért, hogy éppen akkor, mikor a legnagyobb ostromot vívtuk, s oldalba voltunk megtámadva, a székelyek az irányt elvesztvén, az ostromlóknak tartották fegyvereiket, s ez volt oka, hogy vissza kellett vonulni; azonban valahányszor az ellenségtől meg voltunk támadva, az ellenséget nagy veszteséggel ő reá nézve, erélyesen s vitézül visszavertük. Nem lehetett azonban tovább folytatni a rohamot, mivel az ellenség folytonosan segítséget kapott, — visszavonultunk tehát, hogy a mostani helyzetünket megtartsuk.

„Egy hónapi ott létem annyiban használt valamit, hogy legalább azon hangulat — mely addig egy kevésbé ingatag volt — oly erős lábra kapott, miszerint akármely ellenséget, mely az ottani táborral szemközt a haza vagyonyát, becsületét és integritását — mint rablócsóport megtámadni merészli, akármely ruhába van öltözve, visszaverni első kötelességének tartja! (Éljenzések.)

„A másik nyereség az volt, hogy legalább Bács-megyét legnagyobb részben megvédtük, mely oly nagy mértékben viseli annyi áldozatokban a táborozás terheit.

Az ottani haderőnk ugyan többet tehetett volna, ha a vonal nem lenne oly iszonyú hosszú, melyet megvédeni kell; az ellenség pedig összpontosított helyzetben levén, mozdulatait könnyen megteheti, mely különben is — minden újságokkal és hírekkel el van látva a táborban, míg mi, mindezekről csak egy keveset tudunk, s mondom, ha egy helyen összpontosíthattuk volna erőnket, többet működhattünk volna, és míg mi gyalog vagyunk kénytelenek mindenfelé menni, az ellenség kocsikon viteti magát, de mindamellett a sikon nekiünk ellen nem állhat.

„Mig ezen körülmények így vannak a Bánátban, Bácsmegyében, s a pétervári határezrednél, ezen most változtatni keveset lehet, mivel Bács-vármegyét kimélni kell azon okból, nehogy a mostan uralkodó rossz gondolkodásmód tovább harapódzzék, mert ha Bács-vármegyét egy részben föladva az erőt egy helyre lehetne gyűjteni, és egy helyről kezdeni a működést, akkor talán több sikert lehetne reményelni: de miután Bács-vármegyének egy része ugyanis meg van rongálva, ha több vagyont is vesztené, a rossz gondolkozás mindig tovább fogna terjedni, a mi bizonyosan több kárt tenne mint hasznot. Azért a mostani védelmi állapotban, melyet elrendeltem, eltökéltem magamat megmaradni, magunkat elsáncolni, és későbben kevés erővel mozgó sereget képezni, mely által jó eredményeket várhassunk. Ez a mostani állapot. A mi a Bánátban történt, az tudva van a ház előtt. Azon szép ütközetek, melyeket az ottani kis sereg a nagyobb erő ellen tett, dicséretére válnak. Több eredményt is hozhattunk volna, ha lehetséges lett volna egyik helyről a másokra többet adni, vagy máshomán erőt gyűjteni, mert azon szerencsés ütközetekben annyira felizgatta az ellenfélt a részünkről nyereség, hogy több távol helyről gyűjtött magának segítséget, melynek birtokában most nyugvó állapotban van. Hanem mindenesetre erőt kell

nekünk szerezni, hogy megtartván a mostani védelmi állapotot, későbbben azután lassankint ezen helyzeten kívül egyenesen megtámadó seregekkel lehessen előnyomulni, az ellenséget t. i. fészkében felkeresvén; igaz, hogy ez nagy nehézséggel jár, de a nehézséget nem kell ismerni, ha célt akarunk érni. — Igen nagy örömmel hallottam az itteni működéseket, noha csak úgy futtában mint veszett híreket; hanem minden esetre oly jól hatottak, miszerint azon reménységgel tápláljuk magunkat, hogy midőn a magyar a maga törvényességében van megtámadva, midőn egész hazájának boldogságáról és megtartásáról van szó, birjon bármily kis erővel, nem kérdezi, hogy mennyi az ellenség ereje, hanem hogy hol van; és ezen a téren, mely egész életének legnagyobb kincsét, szabadságát és a haza függetlenségét tárgyazza, magát feláldozni mindig kész lesz. (Köztetszés.) Én a mostani helyzetemben, a mint csekély tudományom és tapasztalásom engedte, midőn a a táborból eljöttem, azt meglehetősen állapotban hagytam, s remélem, hogy ezen állapot mindaddig, míg egy keveset el fogunk készülni, meg fog tartani, s seregünk addig is akármi ellenséggel is kész lesz szembe szállani. A képviselőháznak becses bizodalját, a választmánynál működhetni, a mint halás köszönettel fogadom, úgy tisztem szerint addig is, míg a törvényes téren, melyen állunk, többre haladhatunk, minden tehetséget örömezt fölszen-telek. Mielőtt pedig a szószékről lelépnék, a mint magamat jóvoltukba ajánlom, úgy biztosítom, hogy gyengeségemen tuhenni nem tudván, azon csekély erővel, melyet bírok, mindig készen állok.“ (Éljen!)

Mészáros hűmorát, mely élete legkeserűbb perceiben sem hagyta el, — miként számiüzetésében írt leveleiből is láthatni — legjobban jellemzi azon ismeretes adoma, hogy

midőn hadtestével Szeged környékén az ottani vesztőhely táján táborozott, a hadügyminiszteriumhoz intézett hivatalos jelentését ezen szavakkal kezdé: „Iráni Szegeden, az akasztófa alatt“ stb.

Ha nem szólunk hadvezéri tulajdonairól, melyeket „Emlékiratai“-ban önmaga legélesebben bírál meg, lehetlen szervező talentomáról a legnagyobb elismeréssel meg nem emlékeznünk, melynek gyakorlatában jelleme alapvonásából, a konservativizmusból kikelt, mert mondhatni, hogy mintegy semmiből teremtett s szerelt föl seregeket; mint az ügyek élén álló egyén jellemzésére pedig azt mondjuk, hogy sirja fölött ez volna hozzá legméltóbb felirat:

„Bár hadügyminiszter és fővezér volt, s bár százezereket táplált és ruházott: ő maga mégis szegényen s rongyosan élt és hínnyt el.“

Személyes bátorságának számtalan példáját tüntette föl s ezek közül egy magyar pamphletista könyvéből, — ki forradalmunk szereplőinek nem nagy magasztalója, mindenütt inkább az árny- mintsem a fényoldalakat tüntetvén föl, — következő helyet idézünk:

„Az öreg pedig lement a pétervárad-i várerősítés megtekintésére s a rácok elleni vezénylet átvételére. Vivott ő ottan szerencsés és szerencsétlen csatákat, melyekben — a szent-tamási sáncok ellen személyesen vezetvén a támadást — vitézségének ritka jeleit adta. Egy alkalommal már körül volt véve, s bizonyosan elfogatik, ha a segélyére sietett tizenkét huszár ki nem szabadítja, kik mérésül a rácok sorába vágva, vezérüknek visszaadták szabadságát.

„Szeptember 19-dikén történt a Mészáros vezénylete alatti utolsó próba Sz. Tamás ellen, hol kitüntetett bátorsága valóban a hihetlenséggel határos. A legveszé-

lyesebb helyet választá ki s harminchat ágyúgolyó esett le közelében. S midőn látta, hogy szigorú rendeletei dacára sínes bevéve a csatorna, abba lóháton belé ugrott, átuszta, a tulsó parton megtette a szükséges intézkedéseket s megint visszaúszott!“

A nagy események történetéből megemlítve ez epizódokat, a fegyverletételnél vesszük fel ismét elbeszélésünk fonalát.

IV. FEJEZET.

Mészáros Lázár száműzetésben.

1849. augusztus 14-dikén Dembinszky kinyilatkozhatta táborkarának, hogy ő barátjával Mészárossal együtt elhagyja a hont. Hozzájuk csatlakoztak még Nemesgyei őrnagy, gróf Vay László, Bernárd B., Burchárd és gr. Lázár Kálmán, — s ez utóbbi följegyzéseinek sokat köszönünk e napok eseményei előadásánál. — Dembinszky már három nappal előbb egyik táborkari századosát Zamoyzsky grófnak egy levelével Viddinbe küldötte Jean Saikhoz. *tehát aug. 11^{én} — a fegyvertétel*

Mészáros Lázár barátjával s a fentebb említettekkel aug. 14-dikén este felé érkezett Orsovára, hol a parancsnokoló török alezredes segédje fogadta az érkezteteket, barátságosan és előzékenyen, de egyszersmind kinyilatkozhatta, hogy a török földre ugyan átléphetnek, de Viddinbe még nem mehetnek, s ez csak akkor történhetik; ha Omer pasa rendelete vagy maga a pasa megjő, a mi váratik.

Orsovánál Magyarhont Oláhországtól egy kis patak választja el s a határszélről alig néhány száz lépésnyire van egy Vecserova nevű falu, s a mellett, épen a Duna partján a veszteglő intézet, egy bekerített faszín, hol máskor a vásárt szokták tartani. A menekülteket ide vezették be s a színt örökkel vették körül, hogy onnan ki, vagy

oda be ne mehessen senki. Alig voltak itt egy negyed-óraig, midőn megjelent náluk az alezredes, segédje s még két más tiszt, egy orvos és tolmács kíséretében.

Az alezredes üdvözlé Mészáros, Dembinszkyt s a többi menekültet, mint a török föld vendégét s aztán a tolmács személyes leírásokat készített, melyek állítólag Bukarestbe, Omer pasához voltak küldendőek.

Dembinszky francia útlevelét mutatta elő, melylyel sok küzdelem után s csak számos veszély közt sikerült Magyarországra átvergődnie, hogy annak harcaiban részt vegyen. A törökök minden fakgatás dacára sem bírtak belőle többet kivenni, mint azt, hogy ő francia, magyar tisztséget viselt s most Istanbulba szándékozik s onnan vissza Franciaországba. Azon kérdésre, hogy milyen fokozatban állott? egyszerűen törzstisztnak vallá magát, a további kérdésekre pedig indulatosan viszonzá, hogy ő nem gyerek s elégnek hiszi, ha nevét s Magyarországon viselt tisztségét megmondá s francia útlevelét előmutatá.

Mészáros Lázár orvosnak adta ki magát, mely életpályához valóban értett is. Minden kérdésre nyugodtan, hidegvérűen felelt s ha a tolmács valami együgyű kérdést tett, akkor mosoly jött ajkaira s egyik vagy másik tiszt-hoz fordulva, megtevés felőle észrevételeit szokott hűmoros, csipős modorában, épen oly egykedvűen s nyugodtan, mintha akkor is az őt ostromló nemzetgyűlés előtt állana mint hadügyminiszter és bajai képviselő.

A többi tiszt megnevezte magát s fegyverét mind-egyik letette.

A törökök udvariasak voltak, azonban Mészárosnak (a ki Mádynak hívta magát,) s Dembinszkynek kötve lúttak. — Az alezredes segéde két más tiszttel félrevonulva arcképeket nézett, alkalmasint az altábornagyok arcképeit s néha-néha vizsgálódó tekintetet vetett hol az egyikre, hol a másikra s mosolyogva mutatott a képekre.

Mészáros társaival együtt Orsováról Viddinbe ment, hol aug. 24-dikén már ott volt Kossúth, Batthyány Kázmér és István, Szemere és Perczel is, s az azelőtti napon megérkezett a lengyel és olasz légió is, összesen mintegy 1600 ember, a kik Siát pasa és Izmail bégtől a városon kívül a Dunaparton nyertek táborhelyet.

Mészáros, Dembinszky és Perczel együtt voltak szállva egy izlámra áttért görög házánál; fegyvereiket visszanyerték s a pasa tiszteletőrséget állítottatott házuk ajtaja elé, hanem azért bizony ez csak tisztességes fogság volt.

Mészáros, megnyugodva sorsában, várta a jövőt s még ekkor: az elvesztett hon fölötti mély bánatában, az aggályok, megaláztatás s bizonytalan jövő képei közt sem vesztette el jó hűmörát, mely mart mint erős ecet, de leszedte az önmagukat emésztő kedélyek rozsdáját is.

Sorsa ekkor közös volt a többi menekültével s ezt nem is akarta azokéről elválasztani, jelleme méltóságát azonban minden körülmény között megtartotta.

Szilágyi Sándornak, az akkori hirlapok közleményei után irt munkájából, ide jegyezzük, hogy ezenközben az osztrák internuntius diplomatiai nyilatkozatában az osztrák birodalmi alattvalóknak, az orosz cár pedig Radzivil herceg mint rendkívüli követ által a szultánhoz intézett saját kéziratában s ezenkívül még gr. Nesselrode orosz külügy-miniszter fényezető emlékiratában az orosz-lengyel alattvalóknak kiadatását követelték a portától, s midőn ez kikerülőleg válaszolt, az osztrák s orosz követ ultimatumot nyújtottak át, melyben 48 óra alatt egyenes s határozott választ kívántak, ellenkező esetben a diplomatiai összeköttetés megszakításával fenyegetőzván.

Erre a török nagy-vezir tüstént összehívatta a diván tagjait. A tanácskozás hosszas volt és heves, de a többség s ebben maga a nagyvezir, a szeraszkiek s a sejk-ulizlám (a legfőbb pap) is a ki nem adás mellett volt, miben

az angol s francia követ is egyetértett s így a porta még a határidő letelte előtt oda nyilatkozott, hogy a menekülteket ki nem adja s okai kifejtése végett a két császári udvarhoz rendkívüli követeket ígért küldeni s Varsóba csakugyan Fuád effendi, a bécsi udvarhoz pedig Mussurus küldetett.

Szeptember 18-dikán egy magasbrangú török tiszt jött a menekültekhez azon kijelentéssel, hogy a fényes kapu Ausztria és Oroszország irányában leginkább azáltal remél a bonyodalmakból kivergődhetni, ha hogy a menekültek áttérnek Mohamed hitére, mert máskép meglehet, hogy a porta nem fogja magát elég erősnek érezni, kiadatásukat megtagadni, — hanem ez a küldött egyúttal azt is hozzá tette beszédéhez, hogy azért egyáltalán nincsenek megkötve s egészen szabadon rendelkezhetnek magukról.

Ezen ajánlat különböző hatást idézett elő a menekültekben. Mohamed hitére 238 egyén, közülök 216 magyar s ezek közt 8 asszony, 7 lengyel, 15 olasz, Bem, Kmety és Stein tábornokok, 1 ezredes, 2 alezredes, 8 őrnagy, 27 kapitány, 25 főtszt, 39 altiszt és 133 közlegény csakugyan áttért. Mészáros Lázár barátai unszolásai dacára is tántoríthatlan maradt, s Kossúthbai magában a porta ezen óhajta nagy indignációt idézett elő, úgy hogy Palmerston lordhoz intézett levelében határozottan kijelenté, mikép gyermekeinek vagyont és dús örökséget nem hágy ugyan, de igen is becsületet nevet s inkább kész önmagát hóhérbárd alá kiszolgáltatni, mintsem multját beszemnyezze, vagy nemzete bizalmát megveszálja.

Ezalatt a diplomatiái értekezések egyre folytak. Angol- s Franciaország határozottan pártolta a porta választát, sőt ez ügyben minden tekintetben segélyére lenni ígérkezett.

Erre az osztrák s az orosz ügyvivők alább szállították követeléseiket s most már csak azt kívánták, hogy a menekültek vitessenek el a határokról s őrizzék azokat Törökország belsejében, az osztrák kormány pedig egyúttal Hausláb tábornokot azon megbizással küldte le Viddinbe, hogy igyekezzék a menekülteket amnesztia ígéréstével hazatérésre bírni, s csakugyan találkoztak elegenden, a kik hajlandók voltak hazájuk földére visszatérni, s Hausláb küldetése azt eredményezé, hogy nemsokára az értük küldött osztrák gőzösökre kétezernél több menekült szállott s ismét átlépte Magyarország határát.

A porta nemsokára kijelenté, hogy a menekültek jövő tartózkodási helyeül Sumlát tűzte ki s az oda kivonulás okt. 30-dikán meg is kezdődött. Az első csapat, mely elindult, lengyelekből állott s 400 főt számlált s ezeket Murat pasa (azelőtt Bem) vezérelte, s e csapathoz csatlakozott Mészáros Lázár is.

Október 31-dikén gr. Monti vezérlete alatt 102 olasz indult el s november 1-jén megindult a renegátok egész csapata Ferhád pasa (azelőtt Stein) vezérlete alatt, s ez 165 főből állott. November 3-dikán elmentek végre a magyarok is, 320-an, néhány idegennel együtt.

Megérkezvén az emigráció a Dunától tiz mértföldnyire fekvő Sumlába, keresztény részének tartózkodási helyeül ott az úgynevezett Barlanghegy jelöltetett ki, a renegátok pedig Ibrahim pasa kastélyában nyertek szállást.

Sumlában a menekültek főbbjei élete miatt többször aggódtak társaik. Először is — honnan honnan nem keletkezett — azon hir kezdett terjengeni, hogy valami rajongók Kossúthot meg akarják gyilkolni. Beszélték, hogy elszöktetésének elősegülésére hozzá látszólag hű emberek vannak kiküldve s hogy szökése közben aztán egy horvát csapat által agyon kell veretnie.

Később Bem megmérgeztetése iránti kísérletről szoltak a hirlapok, mely kísérlet azonban a merénylőnek torkára forrt. Egy orvos tudniillik Bemnek kávéjába mérget tett, mit a szolgálta észre vett s így a halált okozó kávé magának az orvosnak kellett meginnia.

Mészáros Lázár élete ellen intézett merényletről szintén beszélték.

Katona Miklós ezredes, a volt hadügyminisztert aug. 30-dikán Viddinben, betegen találta, s ekkor felajánlá neki szolgálataát s ez időtől fogva elválhatlan segédjévé lett: felügyelt lovaira, cselédjeire, s ő látta el „Lázi“ bácsit minden szükséges apróság beszerzésével.

„Sunlán nyomasztó búskomolyság lepett meg, — írja Katona Miklós hozzánk intézett egyik levelében, — melynek következtében bajtársaim sajnálatának tárgya lettem. Egy reggel szállásomra jön Mészáros, homlokát összeráncolta, engem rossz hazafinak, még rosszabb férjnek, s legrosszabb apának nevez, s ezt oly haragos és feddő szavakkal tette, hogy álmétkodásomban felelni sem tudtam.

„Végre magamhoz jövén, lesújtó haragjának okadatolását kértem, mire így felelt:

— Ha ön jó hazafi s jó apa volna, akkor nem vesztegetné itt tétlenségben a drága időt, hanem szent fogadást tenne az Isten előtt, mikép le fogja irni a tiszta igazságot, és ezen fogadás után elkezdené saját életét születésétől kezdve gyermekei és a hazá számára leírni. Az ön életrajzából gyermekei több bölcsességet tanulhatnának mint bármely egyetemben, s ne ligyje, hogy saját hibái és vétkeinek be- és elismerése csökkentené fiúi szeretetüket, sőt nevelni fogja ezt. A hazai történelem pedig egy atyának három fia előtt tett ezen gyónását oly forrásnak fogja tartani, melyre bátran lehet hivatkozni.

„Ez intésnek az lett eredménye, hogy naplómát még az nap elkezdtem írni, s hozzá fogtam egyéb teendőimtől fennmaradt óráimban önéletírásomhoz s e munkálkodásom megmentett a megtérbolyodástól, melynek örvénye szélére vitt hazám, házam, nőm és három fiam egyetemes elvesztése fölötti folytonos búsongásom.

„És így én életemet Mészárosnak köszönhetem.“

Igen sajnáljuk, hogy Katona Miklós úr szives ígérete dacára — közbe jött akadályok miatt — ezen önéletírása s illetőleg napló-jegyzeteinek legalább egy részéhez nem juthattunk, melyek Mészárosnak Viddinben, Sumlában és Kiutáhiában tartózkodása és működésére vonatkozólag bizonyára sok érdekes adatot szolgáltathattak volna.

A menekülteknek Sumlában időzésük alatt az orosz kormány s a porta közt azon föltételek alatt végződtek be az alkudozások, hogy az orosz és osztrák kormány által kijelölendő osztrák és orosz alattvalók néhányra Kis-Ázsiába bellebbeztessék, s hogy a többinek ellenben a Törökbirodalmat el kell hagynia.

A Sumlából Kis-Ázsiába, Kiutáhiába bellebbezettek közt első sorban volt Mészáros is, hová Achmed effendi török biztos által 1850. febr. 15-dikén szállíttatott s ott egészen 1851. május közepéig tartóztatott.

Kiutáhiából, ottani életéről számos levelet intézett magyarországi rokonaihoz, melyeknek egy része azonban sohasem jutott az illetők kezéhez, mig más részét a leveleket vevők az akkori aggodalmas időkben önmaguk semmisítették meg. Mindazáltal itteni életéből megemlíthetjük, hogy történetirodalmi működése mellett az emigráció sorsa s a magyar ügy s vezetőinek becsülete élénken foglalkoztatá. Csak egy tényt emlíünk.

Az angol „Times,“ mely mindig az idők viszonyai szerint forgatja köpenyét, az emigrációnak török földön tartózkodásakor panaszos szót emelt a magyar menekültek

ellen, hogy nyugtalankodnak, pedig becsületszavukat adták, miként a török kormány engedelmé nélkül Ázsiából nem távoznak. — Mészáros lévén az, kivel a török kormány a menekültek ügyében hivatalosan levelezni szokott, nem hagyható ez állítást szó nélkül, s azonnal felszólítá a Londonban élő Rónayt, miként Mészáros neve használatával közölje az angol közönséggel a valódi tényállást, azt t. i., hogy a török kormány csakugyan felszólította Mészáros Lázár által a magyar menekülteket azon ígéretre, mikép engedelmé nélkül nem hagyják el a birodalmat, de hogy a kívánt becsületszó egyhangúlag megtagadtatott, a mit Mészáros Lázár hivatalosan tudatott a portával.

Kiutáihai életét legnevezetesebbé az teszi, hogy itt írta meg „Emlékiratait,“ azokból mintegy 140 ivet Katona Miklós tollába mondván, s másik felét sajátkezűleg folytatván. A száműzött böles belátta, érezte, hogy a hajótörést szenvedettet csak a megfeszített munka menti meg a kétségbeeséstől.

Kiutáhiából — mint főnebb említők — májusban indult el Angliába, hova érkezteről Rónay Jácintnak a „Pesti Napló“ 1851-dikei folyamában megjelent, Londonból jun. 6-dikáról keltezett levele így szól:

„A mit utolsó levelemben Törökországból érkezett hazánkfiáról irtam, igaz. A hír most ez egyszer való lón, s ők 21 napig tartott tengeri utazás után szerencsésen megérkeztek¹⁾. Az angol lapok hazánkfiái érkezését így tudatják a közönséggel:

¹⁾ Ezen utazás alatt történt, hogy midőn az emigránsok hajója Málta körül járt az erősen hullámozó tengeren, — mi az utasok egészségében sok bajt okozott, — valaki azt kérdé a szinét gyakran változtató Mészárostól: „hogyan érzi magát altábornagy úr?“ — „Épen úgy, mint hadügyminiszter koromban,“ — volt a rövid válasz.

„A mint értésére esett a southamptoni mayornak (polgármesternek), hogy a „Zultán“ gőzös fedezetén magyarok érkeztek, a kikötőbe sietett s üdvözlé Mészáros Lázárt és társait. Mészáros szép, magas férfi, roppant — vagy mint az angol lapok mondák — határtalan szakállal (immense beard!) s angolul jól beszél. Megható volt látni, mily tiszteletteljes s mégis férfias állásban fogadá a mayor üdvözlését s szavai mindenkit elbájoltak. midőn mondá: hogy „szívében feledhetlenül fog élni az angol nemzet rokonszenve; hogy ő régi tisztelője e nemzetnek s azért már ifjú korában (mint katona) örömmel tanulá az angol nyelvet, de nem hitte volna soha, hogy ily körülmények közt kelljen még azt valaha használnia.“ — A mayor neki s még néhány tiszttársának a legelső fogadóban szabad szállást ajánlott, de Mészáros megköszönte. — „Én, — jegyzé meg, — hazámfiával maradok s el levén látva a szükségeseikkel, nem veszem igénybe az angol nemzet rokonszenvét, de hálás köszönettel fogdom azt néhány szegény honfitársam irányában.

„A mayor az érkezett magyarokat Southampton szíves polgárainál beszállásoló s egyelőre minden magyarnak rangkülönbség nélkül naponként egy-egy shillinget (30 ezüst kr.) ajánlott.

„A mayor távirat útján tudatá lord Dudley Stuarttal a magyarok érkezését, úgyszintén lord Rey miniszterrel s kérdést intézett ehhez: vajjon mit óhajt tenni magyar vendégei irányában?“ (Eddig az angol lapok.)

„Másnap néhány magyar hazámfiával vaspályára keltem, Southamptonba utazandó magyar testvéreimhez. Az utolsóelőtti állomásnál két szakálas férfit látánk attilában, alföldi pörge kalapban. — „Ezek magyarok!“ mondám társaimnak s a jövő pillanatban már felénk nyujták karjaikat Mészáros Lázár és Katona Miklós, azon két férfi, kiknek elérzékenyülve adtuk kezeinket, üdvöz-

leteinket. — Mit érzénk e pillanatban, csak az tudja, ki hazájától messze, túl a tengeren találkozik hontalanul bujdosó véreivel.

„Mészáros Lázár fölött nyom nélkül viharzott el a szerencsétlenség; érzése ugyan mély, de testben lélekben ép; ő férfi, ő még mindig a régi Mészáros: vidorszeszélyű, őszinte s becsületes magyar ember.

„Néhány pillanat múlva indultunk. — Southampton esinos város, a tenger csaknem körülkarolja, mindenütt élet, mindenütt növekedő jólét; egyike azon angol városoknak, melyek legszebb jövőnek néznek eléje.

„Fölkerestük hazánkfiait; öröm és fájdalom vonult keresztül fölváltva sziveinken, midőn megpillantók napbarnította arcaikat, midőn láttuk e kis csapatot, mely amnyit vesztett, amennyit szeretett; de a szerencsétlenségben is megőrzék a fedhetlen hazaszeretetet s magukkal viendik azt, bárhová vezérelje őket végzetük.

„Örömtől sugárzó arcaal siettek nyújtani kezeiket. „Hogy vagytok véreink? Hogy van a haza? Ki hitte volna, hogy így és itt találkozunk?“ — ezek voltak első üdvözléteink.

„Egy napot tölték körükben, mely élni fog szivemben; egy napot, melynél szebb még nem virradt reám, mióta hazámat ellagytam. A múltnak emléke merült föl lelkemben s azon fájó tudat, hogy még huszuál több hazánkfia várja Ázsiában a szabadulás óráját!

„Este visszamentünk Londonba s Mészáros Lázárt magunkkal vittük.

„Legközelebbi levelemben részletesebben szólandok arról, a mit Southamptonban a törökországi magyar életről hallék; jelenleg az érkezettek névjegyzékét közlöm; ők fölkérték erre, mert mielőtt az új világba költözködnének, tudatni óhajtják szülőikkel, testvéreikkel, barátaikkal, hogy még élnek s nem feledendik soha a hazát s azokat, kik

íránt annál melegebbek a szív dobbanásai, minél távolabb szakadnak tőlük.

Kiutálúából érkeztek: Mészáros Lázár. Volt ezredek: Katona Miklós, Szabó István; volt alezredek: Fokner József és neje; volt őrnagyok: Biró Ede, Halász József; volt századosok: Koszta Márton, Kinizsy István, Karner Ferenc, Mayerhoffer János; volt főhadnagyok: Szabó Samu, Diószeghi Gejza, Harezi Gábor; volt hadnagyok: Szathmáry Károly, Fülöp Péter; volt őrmesterek: Aczél Ignác és neje, Kiss Károly, Grün Lajos, Kelemen Sándor, Bán János, Zabrád János. Temesmegye volt szolgabirája: Timári Imre.

Konstantinápolyból: volt őrnagy: Csomortányi Lajos; volt századosok: Nagy Imre, Zágonyi Károly, Dants Lajos, (Amerikában Mészáros egyik segédje,) Mészáros Imre, Nyujtó Mátyás, Pongrátz Alajos, Bukovits Károly, Kosztolányi Ágoston, Wolf József, Csomortányi Alajos; volt főhadnagyok: Balogh Dávid, Zoka Ede, Sánta József, Körmendy Lajos és kis fia; volt őrmesterek: Baksa János és neje, Kovács Ferenc, László Ede és neje, Ajtay Ede, Jenei Ede, Szabó Ignác, Szabó Ferenc, Jakab Ferenc, Tebis György, Kovács Péter. Közvitézek: Bay Sándor, Balta János, Tusa Ede, Szoboszlai Ede, Gál János, Nagy József, Sipos János, Debreczeni Samu, Fekete Ede, Bondódy György és neje, Fehér Sándor, Fülöp József, Nemes László, Battay József, Lőrinc Mihály és neje, Tomics József, Tóki Mihály, Salamon Ferenc, Mészáros János, Lóránt Antal, Bohónyi János és a torontáli volt főjegyző: Prik József.

Mészáros Lázárt Londonban Mayer szűcsárúkereskedő hazánkfia — kinek neve Mészáros leveleiben gyakran fordul elő, — fogadta magához s mindennel a legnagyobb előzékenységgel látta el. Londonban tartózkodása alatt Mészáros egy izben meetingben is föllépett, hol a

nagy néptömeg megint az immense beard-et bámuíta legjobban.

A világ legnagyobb kereskedő városában azonban nem mulatott sokáig, hanem foglalatosságot keresni Párisba utazott, hol leginkább barátja Dembinszky, gróf Teleky Sándor, Beóthy Ödön és Katona Miklós társaságában élt; azonban a köztársaság addigi elnöke erőszakos státus-csinje után III. Napoleon név alatt császárságra jutván, a menekültek alatta soknemű kutatások, kémlelések s egyéb háborgattatásokban részesültek, miket Mészáros megunván, átköltözött az Angliához tartozó Jersey-szigetre, melynek olcsó életére figyelmeztetvén társait, oda nemsokára követte őt Beóthy Ödön, Thaly Zsigmond, Perczel Mór, Fülep Lipót, Katona Miklós és gr. Teleky Sándor.

A nagy francia száműzött, Hugo Viktor házában itt a magyar menekültek hetenként kétszer töltötték az estét.

S most engedjük Mészárosnak leveleit beszélni, melyek száműzetése életét a legmeghatóbban rajzolják.

Ráth Mór újabb kiadásai:

Martinovics és Társainak összeesküvése.

Irta Fraknói Vilmos.

Díszes 8-r. Ára 4 frt.

TOLDI SZERELME.

Irta Arany János.

Füzve 2 frt 60 kr. Díszkötésben 3 frt 80 kr.

ÉLETEM ÉS KOROM.

Irta Pulszky Ferencz.

Szép nagy 8-rét. 2 kötet. Ára 5 frt 60 kr.

GRÓF SZÉCSÉN ANTAL

Tanulmányai.

Kiadja a Kisfaludy-társaság. Ára 2 frt 40 kr.

DÉRINÉ NAPLÓJA.

A Kisfaludy-társaság megbízásából szerkeszti Törs Kálmán

2 kötet. Ára füzve 4 frt 40 kr. Angol kötésben 6 frt.

BESZÉLYEK.

Irta Beöthy Zsolt.

Ára 1 frt 80 kr. — Angol kötésben 2 frt 40 kr.

A KÉT WESSELÉNYI.

Gróf Széchenyi István.

Irta Kemény Zsigmond.

Második kiadás. Ára 2 frt.

Horváth Mihály Emlékezete.

Fraknói Vilmostól.

Díszkiadás. — Ára 80 kr.

Ráth Mór újabb kiadásai:

A kereszténység első százada Magyarországon.

Irta Horváth Mihály.

Díszes 8-adrét; merített papíron: a XVII. századbéli elzevir-kiadások mintájára, számos initialéval és nyomdai ékítménnyel.

Ára füzve 4 frt., stylszerű díszkötésben 5 frt 20 kr., antik félbőr-kötésben 6 frt, hártya (pergament) kötésben 7 frt.

Tóth Kálmán

KÖLTEMÉNYEI.

Első teljes díszkiadás.

Ára 2 frt 40 kr. Fényes modern díszkötésben a költő fényképezett arczképével 3 frt 80 kr. Nyolczadr. kiad. Ára 1 frt 40 kr. Csinos vászonkötés 2 frt 20 kr. Díszkötésben 2 frt 60 kr.

H O M O S U M.

Regény. Irta Ebers György. Fordította Törs Kálmán.

Díszkiadás. Ára 2 frt 40 kr.

U A R D A.

Regény. Irta Ebers György.

2 kötet. Füzve 4 frt 80 kr. Díszesen kötve 6 frt.

A f e l v i d é k.

Politikai tanulmány. Irta Grünwald Béla.

Ára 1 frt.

Oroszország Keleti Törekvései.

Irta Kállay Béni.

Ára 1 frt 20 kr.

MEZŐGAZDASÁGI VIZMŰTAN.

A magyar tud. Akadémia által a 3000 frt. Fáy-díjra érdemesített pályamű. Irta Kvassay Jenő.

Ára 4 frt 50 kr.

100

FOR USE IN
LIBRARY ONLY

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DB
933
.3
M47A3
1881
c.1
ROBA

SEEN BY *RT*
PRESERVATION
SERVICES
DATE *AUG 14 36*

Not wanted in RDSC 2019/04

10002413095

